

అప్పకవియతులనుగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాడు.

క. భీమన పది చెప్పె ననం, తామాత్మ్యండు చేసె వెనుకయతు లిరువదినా
జ్ఞామిఁడఁ గొండలు కవి, గ్రామణు లిరువదియునేడు గావించి రొగిన్. (3-7)

ఆ. పూర్వకవులక్ష్యములుగూర్చి సత్కవి, జనము లవునటంచు సప్తలింప
విశ్రమంబులేన వివరింతు నాలుగు, పదులమిఁడ వొకటి విదితముగను. (3-8)

భీమన కవిజనాశ్రయమున పది, అనంతండు ఛందోదర్పణమున
ఇరువదినాల్గు, కొందఱు కవిగ్రామణులు ఇరువదియేడు గావించినార
నియు, తాను లక్ష్యములను పరిశోధించి నలుబదియొక్కయతులను
వివరించి నాననియు నప్పకవి చెప్పియున్నాడు.

ఇరువదియేడుయతులు చెప్పినకవిగ్రామణులలో చిత్రకవి పెద్దన
యొకడు. ఈతఁడు లక్షణసారసంగ్రహమును రచించిన లాక్షణికకవి.
అప్పకవి యీతనిగ్రంథమునుండి రెండుపద్యములను 2, 241 (3-193),
గ్రహించియే యున్నాడు. మఱియు నాగ్రంథమునగల హనుమోదా
హరణమునుండి పంక్తులను యథామాతృకముగ గ్రహించియున్నాడు.
ఆ గ్రంథపీఠికనుండి యాయుదంతమంతయుఁ దెలియఁగలదు.

క్రీ. శ. 1656 లో నప్పకవీయము వెలసిననాటనుండి యీ
గ్రంథము ననుసరించి మనఛందోగ్రంథము లెన్నియో మార్పులు
చెందినవి.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణిని నన్నయకారోపించినట్లుగా, కవిజనా
శ్రయమును వేములవాడ భీమకవి కారోపించి దానిప్రాథమికత్వమును
ప్రమాణీకరించుచునే తనమతమున కనుకూలముగా పాఠములం
దున్నవని సిరూపించినాడు. అందుచేత తరువాతివా రప్పకవీయము
ననుసరించి కవిజనాశ్రయపు వ్రాతప్రతులయందు పదియతులను చేర్చిరి.
నేడు ముద్రిత కవిజనాశ్రయములో నట్లే పదియతు లున్నవి. కాని
అప్పకవికి ముందు కొన్నివ్రాతప్రతులలో నాల్గయతులుమాత్రమే
యున్నట్లుగ నీతరువాత లభించిన తాళపత్రగ్రంథములమూలమున
నెఱుకవడుచున్నది. కవిజనాశ్రయమున నన్నయనాటి ఛందస్సంప్రదా
యమే చక్కగా నిరూపితమైనది. నన్నయరచనలో ఉపసర్గయతులు,
అఖండయతులు మున్నగునవి లేనేలేవు. అప్పకవి తనకాలమునాటి

ఛందస్సంప్రదాయములు ప్రాచీనకవులకాలమునుండియున్నవని చూపించి తన గ్రంథప్రామాణికతకొరకు నీ సాహసము నొనర్చినాఁడు కవిజనాశ్రయము కూలంకషముగాఁ బరిశోధించినవారి కీవిషయము తేటతెల్లము కాఁగలదు.

ఇట్లే లింగమగుంట తిమ్మనసులక్షణసారములోని పద్యములును నప్పకవిమూలమున మార్పుచెందినవి. సులక్షణసారపు వ్రాత ప్రతుల సమ్యక్పరిశీలనమువలన, నీమార్పు లప్పకవివలననే యని నిర్ధారించవచ్చును.

అప్పకవి యుదాహరించిన లక్ష్యలక్షణ గ్రంథోదాహృతులన్నియు నీవఱ కంతకంటె ముందున్న లాక్షణికులు నేకరించినవియే అయినను తానుమాత్రము 'సకలగ్రంథములను జదువక తెలియునె లక్షణప్రపంచంబెల్లన్' (1-6) అనియు, 'గ్రంథములన్నియు వెదకివెదకి సారమెల్ల వివరింపఁదగున్' (1-7) అని చెప్పకొన్నాఁడు. అప్పకవి తాను ముద్దరాజు రామనకవిసంజీవనినుండి 60 పద్యము లుద్ధరించినాఁడు. ఇతర లాక్షణికులనుండి పద్యములను గైకొన్నాఁడు. అయితే నేమి తా నా గ్రంథములలో నుండి స్వమతానుకూలములైనవి మాత్రమే గ్రహించి ఛందోలక్షణములను చాల సంకుచితము గావించినాఁడు. అప్పకవికాలముననే అనఁగా క్రీ. శ. 1676 ప్రాంతమున మహాలాక్షణికుడు గణపవరపు వేంకటకవి (ప్రబంధ రాజవిజయవేంకటేశ్వరవిలాసకర్త) ¹ 'అంధ్ర ప్రయోగరత్నాకరము' అను ప్రశస్తగ్రంథము రచియించినాఁడు. అందప్పకవీయమునలేని యపూర్వగ్రంథము లెన్నింటినుండియో ప్రయోగములు చూపఁబడినవి. అప్పకవి వెనుక క్రీ. శ. 1750 లో కవిసార్వభౌముఁడు కూచిమంచి తిమ్మకవి ² సర్వలక్షణసారసంగ్రహమును రచించి, అందప్పకవీయమునలేని యతులను ప్రాసలను పేర్కొని ఛందోలక్షణములను కొంతవఱకు విశాలము కావించినాఁడు. కాని అప్పకవీయముతో

1. ఈగ్రంథము తంజావూరుపుస్తకాలలో మాత్రమే కలదు. తత్క్షణమే ముద్రితము కాఁదగిన యుత్తమలక్షణగ్రంథము.

2. ఇది మంజువాణి ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రితమైనది. సంస్కరించిన ముద్రణ మావశ్యము. మైసూరుగ్రంథములు శ్రీవావిళ్లవారే ముద్రింపఁపన్నారు.

పాటు తక్కినవానిని జోడించి, వ్యాసంగముచేయునేర్పాటు లేక పోవుటచే అప్పకవి యభిప్రాయములే పాతుకొనిపోయినవి. అవైని పొత్తపు వేంకటరమణకవి యనునతఁడు “లక్షణశిరోమణి” అను నొక విపులమైన ఛందోగ్రంథమును రచించియున్నాడు. ఇందు లక్షణములు పూర్తిగ నుండుటయేగాక లక్ష్యములును నపూర్వగ్రంథములనుండి యుదాహృతములైనవి.

తెనుఁగుభాషాజీవితమునకు యతిప్రాసలు ప్రాణములు. 1. శబ్ద స్వరూప నిర్ణయము, 2. శబ్దసాధుత్వాసాధుత్వ విచారణ, 3. శబ్దవ్యుత్పత్తిలపరిజ్ఞానము, 4. తెనుఁగులిపి పరిణామము, 5. స్వరవ్యంజనతత్త్వము, 6. శబ్దాలంకారవివేచనము అనువీనికి యతిప్రాసలు తోడ్పడనట్లుగా వేటొకమార్గము తోడ్పడదు. వ్యాకరణచ్చందోలంకారములు మూఁడింటికి నాధారములగుటచేత పూర్వలాక్షణికు లీయతిప్రాసల అత్త్వమును గుఱ్ఱించి, ఆయాకవుల ప్రయోగములను మనకు నేకరించి చూపియున్నారు. ఈసందర్భమున వారిపరిశ్రమ మెంతయును కొనియాడతగినదని చెప్పకతప్పదు.

వైవిధ్యమును పురస్కరించుకొని విమర్శించిన యప్పకవికి ముందు వెనుకటిలాక్షణికుల యభిప్రాయములను సమన్వయము చేయుచు నప్పకవీయప్రత్యేకవిశిష్టతను తెలుపవలయునేకాని కేవల మప్పకవిమతమునే నిర్ధారించుట యసమంజసమైయు నాంధ్రభాషాచారిత్రికపరిణామమునకు విరుద్ధమనియు విజ్ఞులకు తోచకపోదు. ఆనాటికంటె నీనాఁడు వాఙ్మయమునం దెన్నియోగ్రంథములు మనకు లభ్యము లగుచున్నవి. పాఠపరిశీలనమునకు వ్రాతప్రతులుకూడ లభ్యమగుచున్నవి. కాబట్టి ప్రాచీనభాషాసంప్రదాయముల నెఱుంగుటకు నేడు మన కెంతయో యవకాశము కలదు. ముందుగా అప్పకవి 41 యతులయందును చెప్పిన వానిని తెలుపుచున్నాను.

ఋ - రు యతి.

ఈ యతిని ప్రసిద్ధకవులువాడినను అప్పకవి సంగ్రహింపలేదు.

పాల్కురికిసోమనాథుఁడు పండితార ఖ్యచరిత్రములో (52వ పుట) “రురువర్ణ దేహంబు - ఋగ్వేదమునకు” అని వాదప్రకరణమున నీయతి

నుపయోగించినాడు. ఇది పాతభేదమువలన మార్పరానిపంక్తి. ఇది చరణశ్లోకములో “ఋగ్వేదో రుద్రవల్లశ్చ కుంచితశ్చ శ్రుకేశవాన్ విభక్తకంఠః పద్మాక్షో హ్యారంతి మితవిగ్రహః” అనుదానియనువాదము. ఇచ్చట ఋ - రు - యతియేగదా! ఇది శేవకవిప్రయోగముతో యీ క్రింది తిక్కనసోమయాజిగారిప్రయోగమును గమనింపుడు.

మహాభారతము శల్యపర్వములో (2 - 60) మంకణమహాముని మాహాత్మ్యాభివర్ణనలో.

సీ. అతఁడు పరస్వతినవగాహనముసేయుచుండి యాచేరువనోర్తు తడుపు

గట్టక నీళ్లాడగా జూడఁ దనదు శుక్తము నిర్గమించినఘటసురక్షి

తము సేయ సప్తభేదములాంది యది సత్పురుషులైరి వారు మరుద్గణంబు

నకు నుజనకారణంబైరి.....

పై ఘటముచ “సప్త, ఋషులు” ఋ - రు యతినీవారణశౌఠకు సత్పురుషులైనారు. ఘటసురక్షితమైన వీర్యమునుండి నిర్గమించినవారు సప్తఋషులుగాని ‘సత్పురుషులు’ గారు. ఈపాతము ముద్రితప్రతు లన్నింటిలో నిట్లే యున్నది. కాని వ్రాతప్రతులలో పాతములను చూడండి. ఇవి భాషోద్ధారకులు బ్రాహ్మదొరవారు సేకరించినవి. ప్రాచ్య లిఖితపుస్తకభాండాగారములోనివి.

ఘటసురక్షితము శాయ సప్తభేదమునంది యదిసప్త

రుషులైరి వారు మరుద్గణంబు

(D 260. 212 పత్రము)

సప్తభేదము లాండె నవి సప్తఋషులు లయ్యెవారు మరుద్గణంబు

(D 262. 41 పత్రము చివరపంక్తి)

తము సేయ సప్తభేదము నందినది సప్తరిషులైరి వారు మరుద్గణంబు (D 263.)

207 పత్రము 2వ పంక్తి (ఇచటి ‘రి’ కి ‘రు’ కి యతి లేదుగదా!)

పై తాళపత్రప్రతులపాతములనుబట్టి సప్తఋషులు అన్నపాతమే గ్రాహ్యముగదా. 1852 సంవత్సరమున బ్రాహ్మదొరవారు తమ నిఘంటువున 804 ఘటలో నీపాతము నిచ్చియున్నారు. మఱియు ప్రసిద్ధపండితుఁ డను, పరవస్తు చిన్నయసూరి సమకాలికుఁడును మహాభారతమునకు కూలంకషవాఙ్మఖ్యవాసిన మహావిద్వాంసుఁడునగు భారతము లక్ష్యపతి

సోమయాజి యీ పాఠమును గ్రహించుటయేగాక, *“శకటరేఫనిగ్గయము” అను గ్రంథమున 120, 121 పుటలలోని నీయతిని నిర్ధారించి యున్నాడు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నుదాహరింపలేదు. గ్రంథము ముద్రితమే గాన నందు చూడనగును.

కాని యీ కాలమున యతి ప్రాసస్థానములనుగూడ దిద్దుటకు వెనుదీయని పండితనామధేయు లుండుటచేత వ్రాతప్రతులపాఠమే ప్రామాణికమనుటకు నాభాగమునకు సంస్కృతమూలము నిచ్చుచున్నాను.

“న ప్రసారస్వతం చైవ తీర్థం పుణ్యం తథా స్తుకమ్

శృణు మంకణ కస్యాపి కౌమారబ్రహ్మచారిణః

ఆపగామవగాఢశ్య రాజన్ ప్రక్రీడితం మహత్

దృష్ట్వా యదృచ్ఛయా తత్ర స్త్రీయమంభసిభారత

స్నాయంతీ రుచిరాపాంగీం దిగ్వాసనమనిందితామ్

సరస్వత్యామహారాజ చస్కందే వీర్యమంభసి

తదైతస్సతు జగ్రహ కలశే వై మహాకపాః

న ప్రథాప్రవిభాగంతు కలశస్థం జగామహ

తత్రక్షయస్స ప్రజాతా జజ్ఞిరేమరుతాం గణాః.”

సంస్కృతమహాభారతము శల్యపర్వము. 39 ఆ. 32-35 శ్లో.

1239 పుట వాక్యముద్రణము. కావున నిది ఋ - రు యతి ఇచ్చట రుఘులను - రిఘులుగా మార్పుటకు వీలులేదు. మహాభారతముననే నీయతి మఱియొండు రెండుచోటులను గలదు, అది యీపైని తెలుపుదును. ఇంతియేగాక, పావులూరిమల్లన గణితమున నీయతి గలదు. వీరభద్రవిజయమున (3 - 239) (బుష్టైరపాతనకృతము) ఋతు సంవత్సరమాసపక్షజనితార్తాధాయి” అని స్పష్టముగా నిది కలదు. ఈయతి త్వమునుగుఱించి వేటాకచో తెలిపెదను. పైయుద్ధృతాంశమునుబట్టి భారత మొంత జాగరూకతతో పరిశీలించవలెనో ప్రామాణికులు గ్రహింతురుగాక.

* ఈ గ్రంథము శ్రీ. శ. 1903లో మంజువ జీమద్రాక్షరకాలలో ముద్రితమైనది. దీనితోపాటు, ద్విరేఫవర్ణదర్పణము మొదలగువాని నన్నింటిని సేకరించి రేఫ అకారములగుర్చిన యద్భుతము శ్రీవావిళ్లవారే త్వరలో ముద్రింపనున్నారు.

ఉ - వు - యతి. ప్రాచీనకవులు వాడిన నీయతియు సంగ్రహింప బడలేదు.

1. దేవునకు ననుగువాడ ననియుత్సుకతన్
(వృషాధిపశతకము-98 పద్యము. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు.)
2. కావున దగ నద్దునుండు పవనోద్భవుఁడున్
(అంధ్ర)భాగవతము దశమస్కంధము ఉ. భా. 714 పుట.)
3. కావున చండాలుఁడకాదు సందియము లే దూహించ
* (ధర్మఖండము ఈదురువల్లి భవానీశంకరకవి 227 పుట.)
4. నిల్వొండని కూర్చుండఁజేయ రుత్సవ యుతులై
(పద్యబసవపురాణము పిడుపర్తి సోమన 1-152)
5. ఒక్కని డించిపోవుటయు భీతిల్లి
(92 పుట నవసాధచరిత్ర గౌరన మదరాసు విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణ)
ఉండంగఁ దగినతావులను విశ్వాశ్యు. 177 పుట.
6. పీజమై జరయు చావును దెవుల్లేని. 21 పుట.
ఉడికికొలునిపోవుచునుండి. 41 పుట.

ద్విపదభారతము తిమ్మకవి (అంధ్ర)విశ్వకళాపరివత్స)చరణ.

వైప్రయోగసరళి ననుసరించి యనంతునిఁచందోదర్పణమున

క. మొదల.....శుభం, బొదవును భయములను హాని వొందు నృసింహ (1-27)

యతి ప్రమాదపతితముగాదు- సరియైనదియే.

ఇంకిను భాగవతము, ఏకాదశద్వాదశస్కంధముల నీయతి ప్రయుక్తమైనది.

జ్ఞ - క యతి—

ఈయతిని తిక్కనకుముందు పాల్కురికిసోమనాథుఁడు వాడి యున్నాఁడు—

కర్తమధర్తమజ్ఞానమాగడము,(పండితారాధ్యచరిత్ర. పురాతన ప్రకరణము 284పుట)

ప్రాధకవిముల్లన రుక్మాంగదచరిత్రలో

* ఈగ్రంథము క్రీ పీఠికాపురమహారాజువారు ముద్రించినది. కీ. శ్రీ. విమర్శాదర్శక నడకుదిటి వీరరాజుపంతులుగారు పీఠిక 34 పుటలో దీనిగూర్చి చర్చించి యున్నారు.

క.గాక, జ్ఞానంబునం గడవ మిగులఁ గల్గువఁమొందున్ 2-68

అప్పకవివెనుక నీయతి వాడినకవుఁ ఁబ్బడుముగ్గురు కలరు. శిష్టు
సర్వశాస్త్రి కృతమగు జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకమున నిది పలుసార్లు
ప్రయుక్తమైనది.

మఱియు నీసందర్భమున నీక్రింది ప్రాసలు గమనింపదగినవి.

అజ్ఞాన మనియెడు సంధకారమున మగ్నుడనై నిన్ను మఱచియొండితిని.

(సోమనాథ స్తవము)

ర—ర
గ—గ

కార్ణంబేమురు వంచు వంచుకొను చంచద్విభ్రమ భూలతల్

కార్ణోష్ఠం గొరకొష్ఠ చోష్ఠడరు నల్లం జిల్వచెల్వంబునూ

గార్ణోముత్ విలికమ్మవాలెఱల తీయంబోండ్లు, మేలూరుబిం

డూర్గాయల్ జనఁగర్ణ భాజనములం దొప్పార నర్పింపఁగన్

బహుళాశ్వచరిత్ర దామెర వెంగళభూపాలఁడు (4-53) క్రీ. శ. 1600 ప్రాంతము.

స్నా - త - యతి—

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు పండితారాధ్యచరిత్ర పర్వతప్రకర
ణము పుట 291 లో

ధారాంబువుల “రుద్రకృతస్నానతై పరుస”

అని యీయతి వాడినాఁడు

దీనిసనుసరించి శ్రీనాథుఁడు హరవిలాసములో

ధీనిది...విభూతిమంగళ, స్నానమొనర్చి ధాతపరిధానముఁ గట్టి...

అని దీనిని వాడినాఁడు. కాశీఖండమున—

స్నానమహిమంబు భక్తితాత్పర్యగరిమ

అని ప్రయుక్తమైనది. ఇంకను దీనికి ప్రయోగములు గలవు. సంస్కృత
పదములు తెనుఁగుభాషాసంప్రదాయము ననుసరించి, యుచ్చారణను
బట్టి తెలుఁగులిపిలో వ్యాప్తిలోనున్న లేఖనసంప్రదాయములను నప్పకవి
చక్కబఱచియున్నాడు.

యశావనము - యన్వనము—

అప్పకవియము 2-106 లో యశావన యశావతి దౌవారిక మొద

లగుశబ్దములలో ద్వితీయవక్రతమములు మొదల నిలుచునని చెప్పి నాడు. దీనికి కారణము కవులు ప్రాసలలో దీని నుపయోగించుటయే.

యకావనము - యవ్వనము—

ఈశబ్దము సంస్కృతమున యకారవక్రతమము - తద్భవమున 'జవ్వనము' అనురూపము కలదు. ఉచ్చారణమున 'యవ్వనము' అని యుండుటచే 'యవ్వనము' అనురూపము కవిప్రయుక్తమైనది.

1. “క్రొవ్విరితమ్మితావిగొని క్రొలి మదంబునం దేలి తెంటికొం
డెవ్విరి పువ్వుకంపుసొగయింపుని భంగి మహేశుండయ్యమా
యవ్వనవాధి పూర్ణసురతాధివివధితుండై మదింబ్బిమై
దివ్వండలోకవర్తనకు దేవత తెంత విహీనభాగ్యులొ”

నన్నెచోడదేవుని కుమారసంభవము (8-157)

(ఈపాఠము ద్వితీయభాగమున లఘుటీకయందుఁ జూపఁబడినది-
వ్రాతపుస్తకము ననుసరించి పై ని వ్రాసినాడను.)

2. “నవ్వుడుఁ జెక్కుమీటి నలినమ్మటలోచనమాట లేల నీ
యవ్వనలక్ష్మీకిన్ భటుడ నైతి ననుం గరుణింపు మంచువాఁ
డువ్విభులూరుచుం బలుక నుత్సలగంధియు నోమహత్త నీ
కివ్విధ మెట్లు చొప్పుడియెనే నొకవ్రాఁతియె నీదుకొర్కిన్”
అనంతకవి భోజరాజీయము. (7-108.) (క్రీ. శ. 1420 ప్రాంతము)

3. “అవ్వనముల దమమయమై
యవ్వనమున నొకటి కొకటి యటుముచు మిగులకొ
గ్రవ్వికడుమనురికవిసిన
వవ్విసినంబుల మృగంబు లవనీనాథా!”

మడికిసింగన వడ్తపురాణము (1-91) (క్రీ. శ. 1420 ప్రాంతము)

4. “యవ్వని కోమలాంగి మఱి యవ్వనితామఱి నిన్ముఁ జూడరా
దవ్వనిపొదు నీవలపుదవ్వన ప్రాద్విక లేదు ముగ్ధవా
త్రవ్వనికాంత దీనిమెడ గ్రవ్వనిపేరుగఁ దోలు మెప్పుడుం
ద్రెవ్వనిబాంధవంబు తెడద్రెవ్వ నిఁకేటికి వేంకటేశ్వరా!” (శృంగారవృత్తపద్యశత
కము 37. తాళ్ల పాకపెద తిరుమలాచార్యకృతము. క్రీ. శ. 1580 ప్రాంతము.)

5. ఎవ్వరి వరించు మనసిండుకనేని కుమారికామణి

యవ్వన సర్వదుందరకుభాకృతికి స్వగుమోహనాంగుడే

డివ్వనరాశిజేష్టిత మహాతలనామములంచు లేకఁ దా

నెవ్వగఁ జిత్తభానుఁ డెడ నిత్యముఁ జింతిలుచుండె నయ్యెడన్. [ప్రాంతము.

ఉత్తరహరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము 2-491 తత్కృష్ణపాటి లింగన శ్రీ. శ. 1680

పై నివివరించినకవులు వర్ణక్రమము నెఱుంగనివారని చెప్పుటకు వీలులేదుకదా! అసంతామాత్యుఁడు మొదలగుకవులు ప్రామాణికులని చెప్పుటకు సందేహములేదు. శబ్దము మార్చరాని ప్రాసస్థానమున నున్నది. ఇట్లే హాకారవివేకమును 2-161 పద్యములలో నీక్రిందిప్రయోగముల వలన చెప్పియున్నాఁడు.

సింహము - సింహ్యము—

“కనకహర్ష్యంబులై కనుపట్టుసానుమ, ద్దంహ్వరాంతరములు సింహ్యమధ్య

శంకరకవి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము. 4-62 (శ్రీ. శ. 1580)

గహ్వరశబ్దము బిందువూర్వకముగ సంస్కృతమున లేదు. ఉచ్చారణ ననుసరించి యీ ప్రాసమును కవిప్రయోగించియుండును. ఇట్లే తాళ్లపాక చిన్నన్నయప్రమహిషీకల్యాణమున (శ్రీ. శ. 1545) “గంహ్వరీ ధరగుహకడఁజెంచి యొక్కసింహ్యంబు నరనాథసింహుపై కెగసి” ప్రయోగించియున్నాఁడు. సింహశబ్దము తిరిగి ప్రయోగించినకవి యీ విధముగ ప్రాసవేయుటకుఁ గారణ మూహింపఁదగియున్నది.

విహ్వల - వింహ్వల

“వింహ్వలితనరకపీఠము చక్రము, నైహికేయగళ సంహరచక్రము”

తాళ్లపాక పెదతిరుమలయ్య నుదర్శనరగడ (శ్రీ. శ. 1530 ప్రాంతము.)

రాగితోకులపై ‘వింహ్వలిత’ అని కలదు. కాని ‘వింహ్వలిత’ అను రూపము సంస్కృతమున లేదు.

అప్పకవి వలపలి గిలక ప్రాస:—

శివకవులగ్రంథములలో ప్రసిద్ధమైన వలపలిగిలక ప్రాసను తిక్కన యుపయోగించెను. దానికి తిక్కన్నకుముందుగల కవులప్రయోగములు

చూపక రేఫలోపముక్రింద నా ప్రాసము చూపియున్నాడు. (2-2421)
 భద్గండ - తర్దంగా - నుగ్గాడన్ - ముగ్గితున్ - 11-34 అని నన్నె
 చోడుడును, కర్త - నిర్దాత - తమ్ములు - ఇమ్ముల - అని పల్లికార్జునపండి
 తుడును బిజ్జలునకు-కర్జము అని పాల్కురికి సోమనాథుడును నీప్రాసము
 వాడియేయున్నారు. రేఫతోకూడిన శబ్దములన్నియు వలపలిగిలక
 సంప్రదాయము ననుసరించి కప్ప - భగ్గ - కజ్జ - అనురీతిని వ్రాయుట
 తెలుఁగులిపిలో నపవాదములేని సూత్రమని చెప్పవచ్చును. నన్నయ
 యానియమమును చక్కగ పాటించినాడు. తిక్కన రేఫసంయుక్తమై
 నప్పుడు సంయుక్తార్థమైన రేఫతో యతి కూర్చినాడు. కాని క్రీ. శ.
 1500 ప్రాంతమువఱకు నక్కడక్కడ కవులు వలపలిగిలక ప్రాసమును
 పాటించినారు.

అప్పకవీయమును చారిత్రకదృష్టితో పరిశీలింప ప్రాచీనలేఖన
 సంప్రదాయములు భాషాసంప్రదాయములు మనకెన్నో పొడగట్టును.
 దిక్ప్రదర్శనముగా కొన్నిమాత్రమే చూపితిని.

అప్పకవి భారతకవులను వారి యనుయాయులనే లాక్షణికులు
 గాను ప్రామాణికులుగాను గ్రహించినాడు. కాని, వారిగ్రంథముల
 లోని పాఠములను, తనకాలమునాటి భాషాసంప్రదాయముల కనువగు
 నట్లు మార్చియున్నాడు.

ఖండాఖండప్రాస—ఈప్రాసమును నన్నయ తిక్కనాదికవులు
 యోగించిరని (వీఁపు - నన్నయ - చీకటి - తిక్కన,) అప్పకవిచూపుట
 అర్థానుస్వారచరిత్రకు విరుద్ధము. అనంతునికాలము క్రీ. శ. 1430
 ప్రాంతమువఱకు నీయతి చక్కగా పాటింపబడుచుండెను. అప్పకవి ఖండా
 ఖండప్రాసములు థారాళముగా వెలసినకాలమువాడగుటచే ప్రాచీన
 కవులకూడ తనమతము ననుసరించినాడని చెప్పుట కీపాఠముల నుదాహ
 రించినాడు. నేడు లభ్యములైన దీర్ఘపూర్వకపూర్ణబిందుప్రాసలప్రయో
 గములనుబట్టి అప్పకవి యుదాహృతు లెంతమాత్రము సరికావు.

అఖండవడి:—

ఓలమాసపడు అరుపదములో మునువ్యంజనముతి అనుశాసనిక పర్వము (1 - 68)లో నిట్లుగలదు.

క. అతిథి నిమగ్నోఽశేమియు, మతిఁ గింకిరిపడక యోలమాసపడక నీ, వశనికి...

లింగమగుంట తిమ్మన దీని నుదాహరింపఁగా 'నప్రశస్తలక్ష్యము క్రింద నఖండవడిక్రింద పరగణించి యప్పకవి దీనిని

క.గోఁశేమియు, నలికింకిరిపడక యోలమాసపడక

అని యుదాహరించియున్నాఁడు.

అప్పకవికంటె రెండుశతాబ్దములు ముందుగ శ్రీ. శ. 1407 ప్రాంతముననున్న విన్నకోట పెద్దనకావ్యాలంకారచూడామణిలో నీపదమును దేశీయవళిక్రింద నిచ్చియున్నాఁడు చూడుఁడు.

ఉ. కఱకరి, కల్లడంబు కడుకట్టిడి బెష్టెరలోలమాస గ

చ్చుట యెసలారు బుల్లులుకులాడెడి వీటిడి రజ్జులాఁడు గ్రి

క్కిటియుట నాతెయంగునను సీయుభయంబు వళిప్రకారమై

కుటియుఁ గవిప్రయోగమున మేల మెఱింగి రచింపనేర్చినన్.

సప్తమోష్టాసము 69 పద్యము.

పెద్దన ఓలమాస ఉభయవళి యని చెప్పుచుండగా నప్పకవి యప్రశస్తమనుట, యెంత ప్రామాణికమో విజ్ఞు లూహింతురు గాక!

అఖేదవగ్గవల్లు (పుట 14)

నెపము - నెపము

ఆదిపర్వము 1-126లో మహీవల్లభ! తక్షకాధము నెవంబున అను పాఠమును, 'మహీవల్లభ! తక్షకాధము నెవంబున' అని వపలకు నఖేద యతిని చూసినాడు. కాని యచ్చట పాఠము నెవమేగాని నెపముకాదని యీక్రింది శ్రీనాథమహాకవి నైషధప్రయోగము నిర్ధారణనీయుచున్నది.

“చివురుకెష్టావిచిటుగాటు నెవముగాక”(1 - 47) ఇచ్చట చివురు రూపాంతరము చిగురుగాని చివురుకాదుగదా. కావున నెవమనుటయే సరి. కాని వేదమువారి నైషధసర్వంకషవ్యాఖ్య 674 పుటలో చిగురు

కెన్నెావి చిటుగాటు నెప్తముగాక అనుపాత మట్లే సవరింపబడకుండుట వింత !

స్వవర్గజ ప్రాసమునకు విరాటపర్వములోని (1 - 135)

ఉ. ఎండకు వానకోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసపుజోట నాకనా

కొంటినలంగితిన్ని దురకుందఱి తప్పెను

అనుపద్య ముదాహృతమైనది. ఇచట ప్రాచీనపాతములన్నియు “ఆకొండునలంగుదున్ని దురకుందఱిదప్పె” అనియే యున్నవి. ఆకొంటిని అనుభూతకాలిక ప్రయోగమును తిక్కనచేసినను బ్రాంతిచే నప్పకవి దీనిని చూపినాడు. కాని, భావికాలక్రియలో కందును, కొందును, విందును, మందును మొదలగువాని క్రియారూపములలో కొందును, విందును, మందును కందును అనునవియే పూర్వరూపములు. నిర్వచనోత్తరరామాయణములో ‘జేర్పునట్లు నీయన్వయనామధేయములు విండున్ జెప్పు. 4-7

భారతములో ఉద్యోగపర్వములో (1 - 237) మార్కొండున్. సౌప్తికపర్వములో 1-తేజము గండున్నెనొండులేక అనుప్రయోగములు గలవు. తక్కినకవులయం దిట్టిప్రయోగములు గలవు ఇట్టి రూపము లాయాక్రియల ప్రాచీనస్వరూపములను, గుఱించుటకు తోడ్పడును.

అప్పకవిపాతములను ప్రాచీనప్రయోగములతో నెట్లు సమన్వయముచేయవలెనో చూపుటకు కొన్నింటిని చూపితిని.

ఇట్లెన్నియో యప్పకవి యిచ్చినవిషయములను, నుపలబ్ధములగు గ్రంథాంతరసంవాదములనుబట్టి సవిమర్శముగా నిరూపింపవచ్చును.

ఇందులో యతి ప్రాసవిషయకమగు తృతీయాశ్వాసమునకు విపుల వీరికా వివరణవ్యాఖ్యాసమేతముగఁ బ్రకటితమగును గాన ప్రస్తుతము విరమింతును.

ఉపలబ్ధములగు ఛందోలక్షణగ్రంథములనుగూర్చి కూలంకషముగఁ బరిశోధించిన కేవలభాషాసంప్రదాయములేగాక అజ్ఞాతముగ నున్నకవులు, కావ్యములు మన కెఱుకపడి, మనవాఙ్మయస్వరూపమును తెలుపును.

“ఆంధ్రవ్యాకరణసంహితాసర్వస్వము” వలె నేడు మనకు “ఆంధ్రచ్చందస్సంహితాసర్వస్వము” అత్యవసరమైయున్నది. ముద్రితా ముద్రితములగు సమస్తాంధ్రచ్చందోలక్షణగ్రంథములును లక్ష్య లక్షణప్రయోగపూర్వకముగను, ఉదాహృతగ్రంథస్థసాధుపాఠనిర్ణాయకముగను, చారిత్రకక్రమనిరూపితముగను వ్యాకరణాలంకారశాస్త్ర విషయికవివరణసహితముగను సంగ్రహితమైన “ఆంధ్రచ్చందస్సంహితా సర్వస్వము” వెలసిననాడే ఆంధ్రభాషాసారస్వతనిజర్వరూపము సువ్యక్తమై నిరాజిల్లగలదు.

అట్టిమహాగ్రంథరచనము శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలవారి మూలముననే యభివ్యక్తమగు నవకాశము గలదు. శ్రీవేంకటేశ్వర శాస్త్రిలవా రీమహాకార్యనిర్వహణమునకు కడంగుదురుగాక!

చెన్నపురి
25-3-1951 }

ఇట్లు
నిడుదవోలు వేంకటరావు, ఎమ్. ఏ.

పీఠిక

అఖిలాంధ్రభాషావిద్యల్లోకమున విశేషాదరము నొందినఛందోగ్రంథము అప్పకవీయ మొక్కటియే. ఇయ్యది కాకునూరి అప్పకవీరచితము. ఈతడు భారద్వాజగోత్రుడు. ఈతనితండ్రి వెంగన; తల్లి సేసమ. పీఠిక 73-వ పద్యమునుబట్టి యీతని పితృవర్గీయులెల్లరు కాకునూరనునగ్రహారమున నుండెడివారని తెలియనగు. కామెపల్లెలోని శ్రీగోపాలకృష్ణున కీతడు భక్తుడు. ఆతనిప్రేరణముననే తా నీగ్రంథరచనమునకుఁ గడంగినట్లు పీఠికలోని 66-వ ప. వలనఁ దెలియుచున్నది. ఇది పితామహగృహమయి యుండవచ్చు. ఈకామెపల్లె పల్నాడు తాలూకాలోని దనియు ఏలేశ్వరమునకు తూర్పున ఏడుయోజనములలోను కేతవరమునకు నైర్వతిదిక్కున మూడుయోజనములలోను నున్నదని చెప్పెదరు. పీఠికలోని 33-వ పద్యమునుబట్టి యీతడు 17-వ శతాబ్దపువాఁడుగాఁ దెలియుచున్నది. పీ. 78-83-వ పద్యములలో తన వంశావళిని నీతఁడు స్పష్టముగ చెప్పియున్నందున మరల నిచట వివరింపనవసరములేదు.

అప్పకవీ తననాటి కుపలభ్యములగుచున్న పెక్కులక్షణగ్రంథములను పరిశీలించి అవియన్నియు ససమగ్రములని యెంచి తా నీసమగ్రగ్రంథమును వ్రాయ నెంచినట్లును దీన నవియన్నియు గతార్థములగుననియుఁ జెప్పి యదియు నన్నయభట్టారకవీరచి తాంధ్రశబ్దచింతామణి కాంధ్రవ్యాఖ్యానూప మనియు చెప్పియున్నాడు. కాని లోకమున దీనికి వ్యాకృతిగ్రంథముగఁగాక ఛందోగ్రంథముగనే ప్రచారమున్నది. ఇందు తెలివనవ్యాకరణ విషయము లత్యల్పములు. ఇయ్యది విదాశ్వాసములయసమగ్రగ్రంథము. ఇందు సవిమర్శముగాఁ దెలిసికొనదగినది వళి ప్రాసపరిచ్ఛేద మొక్కటియే. స్థలసంశోచముచే దీనివిమర్శన మిటుఁగాక ప్రత్యేకగ్రంథముగ వెలువరింపఁగలము.

తెనుఁగున మొదటిఛందోగ్రంథమైనకవిజనాశ్రయమున సత్యంత పరిమితములుగనుండిన యేతు లానాటికానాడు పెరిఁగి అప్పకవినాటికి

నలువదికిపైని గానవచ్చుచున్నవి. ఇంకను నిందు చేరనివి కొన్ని కల వని యీతనితరువాతివారు చెప్పియున్నారు. తెనుఁగుభాషాస్వరూపనిర్ణాయకములును, స్వరూపపరిక్షకములునునైన నీయతు లిట్లులు పెరిగిన వాని ప్రయోజనము సన్నగిల్లునేమో ?

తెనుఁగునాటిపండిత ప్రవరుల కశేషభాషాపాండిత్యప్రకర్ష పూర్వకాల ముననున్నను దేవనాగరిలిపి యెఱుఁగనందునను తెనుఁగవలిపినైన సరిగా వర్ణక్రమము వ్రాయుకపోవుటచేతను యతిస్థానముల కొన్నిభ్రమ లేర్పడు చుండెడివి. కనుకనే అప్పకవి శబ్దస్వరూపములఁదెలుపుటలో జాగ్రత్త చూపినాఁడు. కాని యెంతజాగ్రత్త చూపినను నాకాలమునాటి యల వాటుచే తానుగూడ కొన్నియొడల దారితప్పక తప్పినదిగాదు.

తెనుఁగుప్రాయసగాంధ్ర శబ్దగతములైన ‘ఋ’కారమును భ్రమచే ‘రి’ ‘రు’ కారములుగాను ‘సింహ’ శబ్దమును ‘శింహ్వ’ గాను “గవ్వార” శబ్దము “గంహ్వర”గాను ఇంకెన్నియో యిటులు మారులిపిని వ్రాయు చుండెడివారు. కనుకనే ‘ఋ’ వడి పలువిధములై ప్రచారములోనికి వచ్చినది.—

అప్పకవీయద్వితీయాశ్వాసమున 66 వ పద్యపు నాల్గవపాద మందు—“ధ్రువమును ద్రుతమును భువిత్రాకొమ్ములై తనరారు కాని ఋత్యములుగావు” అని తానుచెప్పియు, చతుర్థాశ్వాసమున హరనర్తన వృత్తిమునందును, గోమూత్రికాబంధమునందును ధ్రువశబ్దమును ధ్రువ శబ్దముగా భావించి యతిస్థానమున నిలిపినాఁడు. అటులనే వరాహమను వృత్తమునఁగూడ కనబడుచున్నదిగాని తరువాతివారెవరో దానిని “దృఢముగ” యని సవరించియున్నారు.

ఇటులనే తెనుఁగుశబ్దమున లఘులఘురేఫములస్థితియు స్థిరమై సాధ్యముకాదు. ఇటులండ వీనికి యతిప్రాసమిత్రత్వము కఠినముగ నిషేధము, తీవ్రముగ నిషేధించిన యప్పకవియే మూఁడునాల్గతావుల పొరబడినటులు గానవచ్చుచున్నది. కొందఱు దానిని (అప్పకవిచేసిన యీపొరపాటును) సరిచేసి యీతని క్షిప్రీతేకుండఁజేయ నెంతురుగాని యది అత్యుత్తమముకాదు. “సిద్ధ్యత్యేవం, అపాణినీయంతు భవతి” యనుభాష్యాక్షిని గమనింపుడు. “ప్రమాదోధీమతామపి” గదా!

ఇక రెండవయాశ్వాసముననే:—

తే. ఆగె లోగెను వీగెను డాగె నేగె

వాగె ననునివి మొదలగువాక్యములను

బొదలు నక్షరములు చిన్నబొట్టుపై గ

కారములుగాని యనుచాసికములుగావు. (2-116)

అనుపద్య మున్నది. ఇయ్యది “వాస్యాక్వచిద్గకారోవ.....” ఇత్యాది సూత్ర వివరణములోనిది. ఇటు అనునాసికాననుచాసికవర్ణనిరూపణ మూవ శ్లోకము కాదు కనుక ఈపద్యపునాల్గవపాదము—కారములుగాని యంత స్థకములుగావు అనియుండదను నేమో! అట్లైన నాడు అర్థానుస్వార పూర్వకమైన గకారము వకారము కాదనియు వకారముగా మారిన గకారమునకు పూర్వమందు సరసున్న లేదనియు నిశ్చయించుకొనవలసి వచ్చును. అప్పుడు కొందఱిచే ‘తీగ’ శబ్దములో వాడబడునరసున్న యుండదగునా యని శంక కలుగుచున్నది.

తీగ = తీగె = తీగియ = తీవియ తీవ యనిరూపములున్నట్లున్నది. కాక అప్పకవి “తీగియలు తీవియలు” అని 2-112 పద్యమున చెప్పి యున్నాడు. తీగయొక్క రూపాంతరము “తీగియ” యయి యది ‘తీవియ’ యయిననా డరసున్న యెట్లుండును?

మూడవయాశ్వాసమున ప్రత్యేకయతి యనుశీర్షిక క్రింద

తే. ఉత్తరపదాద్యలిపిలోప మొదపకుండు

కఱిని ప్రత్యేకయతి నాగె దనరుచుండు

నరయ శార్ఙ్గంబు హరచేతియదియ నాగె

దివ్యచాపంబు కూలిచేలిది యనంగ.

అని యంతవఱకు ముద్రితమైయున్నది. కాని యిందుదాహరణము స్పష్టముగ దెలియుటలేదు. కాక ఈ ప్రత్యేకయతియందలి ప్రత్యేకత కానరాదు. మేము విచారింపఁగా

“ఉత్తర.....వుచుండు

.....

నరయ.....నాక

యని యిటు నుండఁదగు ననియు దోచుచున్నది—అప్పుడు ‘అది-అవి’ యనుశబ్దము లుత్తరపదము లైననాఁడు అకారమునకు లోపము వికల్పముగా వచ్చును. ఆ వచ్చినపుడుకూడ స్వర(అకార)మైతి కూర్చు వచ్చుననుదానినే ప్రత్యేకయతి యనదగును అని అభిప్రాయమైయుండఁదగు. అపుడుకూడ అర్చకవి లక్ష్యమును సరిగా చూపలేదు.

కొన్ని దినముల క్రిందట శ్రీవేడుల రామశాస్త్రిగారు అప్పకవీయ తృతీయాశ్వాసవివరణమున నీపద్యమున కిటునటుల్రప్పి కడకీయర్థము నొకింత సూచించిరి కాని పద్యము: యథాస్థితముగ నున్నచో నీశుద్ధ మెటులు ప్రాప్తించునో తెలియఁజేయరైరి. కాని వారుచూపినకళా పూర్ణోదయమునందలి “అనగఁ డన్తూల మెట్టిదియో యనగ” అను నయిదవయాశ్వాసమునందలి యుదాహరణము సరియగునేమో యని తోచుచున్నది. కాని దీనిని గూఢస్వరయతిలోఁ జేర్చవచ్చునని వారు వ్రాసియున్నారు. అది సరికాదు. గూఢస్వరయతికి నిచ్చినయుదాహరణములలో అకారమంతర్భూతమై (వర్ణాంతరసంయోగమున రూపాంతరమునొందినదై) కానవచ్చుచుండుట నావేరు సార్థకము. కానియిటునో అకారము లుప్తము. ఇది గూఢస్వరయతి యెట్లుగనుక కనుక నీప్రత్యేకయతి నిట్లుఁపించుట సరియగునేమో పండితవరులరయుదురుగాక !

మఱియు 3-292 పద్య మింతవఱకు “వట్టువయు ద్విత్వమును”—అని ముద్రింపఁబడి ‘ద్విత్వమును’ అనుదానికి “ఏత్వమును” అనుపాఠాంతరమును జూపియున్నారు. కాని ఈయధస్పూచికలోఁ జూపఁబడినదియే సరియగుపాఠ మని మేమిముద్రణమున పరిగ్రహించియున్నాము. ఋకారమును ఏత్వమును వివిధములుగ వ్రాతలలో వ్రాయుచుండుటచే దాని నెఱిగిన అప్పకవిప్రాసముల భ్రమింతురని పాఠకులకు నివి ప్రత్యేకాచ్చులుగాని హల్లులు కానేరవని తెలుపుచున్నాడు. అయిన నైత్వమున కుదాహరణము చూపలేదు. ఏత్వము ప్రాచీనకాలమున నెటువలె వ్రాయఁబడెడిదో ఈక్రింది శాసనలేఖనమును చూచిన తెలియగలదు.

పెలయంగ నియ్యెట్లు లుస్సిమనినరై విడిడునవోలు

...

నలియంబయ్యారల

...

(కా. పు. మ. 1)

మఱియు నీ గ్రంథమందలి చతుర్థాశ్వాసమునందలి 50-వ పద్యము కూడ నీపాఠమునే బలపఱచుచున్నది. చూ. “ఆ. వ్యంజనాక్షరంబు లందుఁ గ్రిందటివ్రాఁత లైన వట్టు సుడులు నైత్యములును” అని యున్నది. ఇటుల చెప్పుచున్న నెన్నియో పెరుఁగును. ముద్రణ సౌకర్యములులేని మూఁడు శతాబ్దులక్రిందఁబోజులలో తాళపత్ర గ్రంథముల నెన్నిటితో శోధించి నింతటియుద్గ్రంథమును రచించిన అప్పకవి యెడల నెంతయుకృతజ్ఞత చూపవలసియున్నది. క్వాచిత్కక ముగ నెచ్చటనేని లోపములున్నను అయ్యవి “ఏకోహిదోషః” యన్నట్లు గుణములచాటున దాఁగును. లోపములేని గ్రంథ మేదియున్నది?

అప్పకవీయపంచమముద్రణసమయమున భాషోద్ధారక శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలవారి ఆజ్ఞపై ని నా మిత్రులు విద్వాన్ శ్రీ తిమ్మా వజ్ఞుల కోదండరామయ్యగారును నేనును గలిసి అప్పకవీయము నాద్యంతము చూచి చిన్నచిన్నసవరణ లవసరమైనచోట చేసి యున్నాము. ఓపూతప్పులు పండితులేర్పుదురుగాక ! ఇంతటియుద్గ్రంథ మును అక్షరశః చూడనవకాశము గల్పించిన శ్రీ వేంకటేశ్వరశాస్త్రి గారి కెంతయు కృతజ్ఞులము.

ఇట్లు,

శ్రీమత్కందాదై అప్పన్ కృష్ణమాచార్యులు,
వ్యాకరణవిద్వాన్ ప్రవీణ.

విషయసూచిక.

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
ప్రథమాశ్వాసము			
1 పీఠిక	1	28 దేశభాషావిశేషములు	27
2 బ్రహ్మదిస్తవము	3	29 భాషావైశిష్ట్యైవివరణము	28
3 కవిస్తుతి	4	30 ప్రకృతివికృతిభేదములు	30
4 గురుస్తుతి	4	31 తద్భవస్వరూపము	„
5 స్వప్నప్రకారము	5	32 ప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రములు	31
6 భగవద్వాక్యము	6	33 త్రిలింగశబ్దతద్భవము	38
7 గ్రంథప్రభావము	„	34 ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయము	„
8 కర్తృవంశావతారము	8	35 తజ్జలక్షణము	„
9 కవినిచారము	11	36 తత్సమలక్షణము	„
10 వ్యంగ్యతములు	12	37 దేశ్యలక్షణములు	39
11 భాషాపరిచ్ఛేదమాలసూత్రములు	13	38 ఆంధ్రదేశ్యభేదములు	„
12 పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము	14	39 పూర్వకవిసమయసిద్ధిపదములు	40
13 ప్రబంధమహిమ	„	40 గ్రామ్యపదలక్షణము	41
14 కావ్యభేదములు	16	41 అగ్రామ్యపదలక్షణము	„
15 శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీసమాలిక	17	ద్వితీయాశ్వాసము	
16 శబ్దార్థవిశేషసీసమాలిక	19	42 పర్వపరిచ్ఛేదమాలసూత్రములు	44
17 వాక్యలక్షణము	20	43 పర్వసంజ్ఞలు	46
18 రసవివేకము	„	44 పఠోత్పత్తిస్థానములు	47
19 పంచవిధభావసీసమాలిక	„	45 శుద్ధాంధ్రలిపిలేఖనక్రమము	48
20 శృంగారరససీసమాలిక	21	46 అనుస్వారనిర్ణయము	„
21 అద్భుతరససీసమాలిక	22	47 స్వరగుణితము	51
22 నాయకనిర్ణయసీసమాలిక	24	48 పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము	52
23 నుకవిమాహాత్మ్యము	25	49 ప్రాకృతోనాక్షరపరిగణనము	55
24 సత్కవీలక్షణము	„	50 ఆంధ్రభాషాపర్వసంఖ్య	„
25 సప్తవిధకవులు	„	51 క్రూరకొమ్ములు	56
26 కుకవినిరసనము	26	52 ఋత్యాక్షరములు	57
27 కవితాప్రశంస	„	53 వక్రభేదములు	„

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
54 వ్యంజనశాపము	58	81 వర్ణములకు బ్రత్యేకఫలములు	101
55 ఓదాదేశప్రాప్తములు	60	82 వర్ణములకు బీజచక్రము	102
56 పక్తభేదములు	62	83 బీజాక్షరచక్రార్థావళి	"
57 కవర్ణాక్షరభేదములు	"	84 వర్ణసక్షత్రాదులు	103
58 చవర్ణాక్షరభేదములు	63	85 సక్షత్రాధిపతులు	104
59 టవర్ణాక్షరభేదములు	66	86 నాయకాక్షరకూటములు	106
60 తవర్ణాక్షరభేదములు	70	87 అక్షరకాలికకూటములు	"
61 రేఫభేదములు	75	88 అక్షరఫలకూటము	107
62 రేఫాక్షరసీసమాళిక	"	89 స్పృగ్ధరాక్షరములు	"
63 ప్రాస్వాక్షరములమీది రేఫములకు రూపములు	79	90 అక్షరచక్రకూటము	"
64 దీర్ఘాక్షరములమీది రేఫములకు రూపములు	81	91 స్పృగానిచక్రకూటము	"
65 అకారసీసమాళిక	83	92 అనిష్టచక్రార్థావళి	108
66 కుఱచలమీది అకారములకు రూపములు	86	93 అక్షరదేవారిగణకూటము	"
67 నిడుదలమీది అకారములకు రూపములు	90	94 గణనిర్ణయము	109
68 లకారభేదములు	95	95 యోనినిర్ణయము	"
69 వకారభేదములు	"	96 లింగనిర్ణయము	110
70 లఘ్వలఘుభేదములు	"	97 అక్షరసక్షత్రదూరము	"
71 రేఫశాపము	93	98 అక్షరరాశికూటము	"
72 క్రాగవహులకు లకారవకారములకు గలభేదము	"	99 రాశినిర్ణయము	"
73 సూపుశాసనవానిభేదములు	99	100 అక్షరగ్రహకూటము	111
74 సకారభేదములు	"	101 రాశ్యధిపతులు	"
75 హకారనివేకము	100	102 గ్రహమైత్రీనిర్ణయము	"
76 కావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణములు	"	103 కృత్యాదివర్ణద్వయయోగ లక్షణములు	112
77 పర్ణాధిపై సతములు	"	104 గ్రహకాలికకూటము	"
78 వర్ణలింగములు	101	105 గ్రహవర్ణములు	"
79 వర్ణములకు నల్పప్రాణమహా ప్రాణములు	"	106 బీజాక్షరకూటము	113
80 వర్ణములకు దేవమనుష్య తిర్యగౌరవగతులు	"	107 బీజమైత్రీనిర్ణయము	"
		108 అనిష్టశోధనచక్రకూటము	"
		109 వ్రతస్తకూటములు	"
		110 సంయంతాక్షరవిశేషము	"
		111 శ్రీకారప్రభావము	114
		112 కృతిముఖవ్రతస్తములు	"

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
113 తత్త్వస్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరం	115	143 ముదిభక్తియతులు	136
114 దోషప్రభావము	113	144 ముకారయతులు	137
115 గుణావగుణబాహుళ్యనిశేషంబు	119	145 ముచర్లవిరామములు	138
116 మాతృకార్థనానిధానము	119	146 ఋణప్రత్యేకభిక్షయతులు	138
117 మాతృకానిర్ణయము	120	147 శైత్యయతి	139
118 న్యాసప్రకారము	121	148 వికారయశ్య భేదవిరతులు	139
119 విప్రమాతృకాపూజామంత్రః	121	149 భేదవర్ణయతులు	141
120 రాజమాతృకార్చనమంత్రః	122	150 ఊష్ణవిశ్రాంతయతులు	141
121 వైశ్యజాతిమాతృకారాధనమంత్రః	122	151 సరసనడులు	142
122 కూద్రమాతృకారాధనమంత్రః	123	152 సుయ్యుక్తవిశ్రామములు	142
123 వాద్దేవతాధ్యానముక్తం	123	153 లోలియతి	142
124 ప్రబంధోపక్రమశుభకాలంబులు	125	154 అంత్యోష్ణసంధిపడులు	143
125 సారస్వతేశ్వరంబులు	125	155 వికల్పవిరమణములు	143
<u>త్పతీయూత్కారము.</u>		156 ఉభయవకులు	144
126 యతిభేదములు	128	157 పరమాపవిత్రులు	144
127 స్వరవకులు	129	158 ప్రాచీయతులు : ఉపస్థలు	146
128 స్వరమైత్రివకులు	129	159 నిత్యసమానక్రాంతలు	147
129 స్వరప్రధానవకులు	129	160 క్షణప్రత్యయోతములు	153
130 లుప్తవిస్వస్వరవకులు	129	161 దేశ్యనిశ్చయసమానవిశ్రాంతలు	154
131 ఋషి	130	162 నిత్యయతులు	157
132 ఋత్వసంబంధవకులు	131	163 రాగమనిభాగనాసాఖండవిశ్రమములు	158
133 ఋత్వసామ్యవకులు	132	164 మంచుమిథిక్తివిరామము	161
134 వృద్ధివకులు	132	165 కాకుస్వరవకులు	161
135 వర్ణజనాక్షరవిరతులు	133	166 పుతయగవిశ్రామములు	163
136 ప్రాణివిరామములు	133	167 ప్రాసయతులు	163
137 వర్ణయతులు	134	168 అగ్రహ్యసంబంధవకులు	164
138 బిందుయతులు	134	169 అగ్రహ్యవర్ణచతుష్టయవకులు	164
139 తద్భవన్యాజనిశ్రమములు	135	170 అగ్రహ్యభేదవర్ణయతులు	166
140 విశేషవకులు	135	171 ప్రాసపూర్వాక్షరనిర్ణయము	166
141 అనుస్వారసంబంధయతులు	136	172 ప్రాసాక్షరస్వరమైత్రి	167
142 అనునాసికాక్షరయతులు	136	173 ప్రాసభేదంబులు	167
		174 ముకరదుష్కరప్రాసాదులు	178

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
<u>చతుర్థాశ్వాసము</u>		205 వృత్తప్రస్తారవిధము	211
175 భాద్రా ప్రభావము	182	206 ద్విగుణ ప్రస్తారలేఖనము	212
176 భాగ్యోన్మాదకసంప్రదాయము	„	207 నవ్వువృత్తప్రస్తావము	„
177 ఇతిహాసాదివ్యూహము	183	208 అజననభావమునకు ప్రస్తావము	213
178 ప్రహర ప్రత్యయోద్ధారణ	185	209 ఉద్దిష్టవృత్తనిర్ణయము	214
179 వైశిష్ట్యములు	186	210 సప్తమచ్చాన ప్రస్తారము	„
180 ఉపగణోపై త్రిప్రకారము	„	211 మేరుచక్రోద్ధారము	215
181 న్యభాగణ ప్రస్తారము	187	212 శకటచక్రోద్ధారము	„
182 సూక్ష్మోద్రచంద్రగణప్రస్తారము.	188	213 వద్యలక్ష్యోపయోగినంజ్ఞము	216
183 గురులఘువర్ణసిద్ధయము	„	214 వద్యవిధములు	220
184 స్వగణలక్ష్యంబులు	189	215 తృతీయచతుర్థచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	„
185 గణాభిదేవతాఫలంబులు	„	216 పంచమవృత్తచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	221
186 అష్టగణలక్షణంబులు	192	217 సప్తమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	222
187 దేవతాంకనియమంబులు	195	218 అష్టమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	223
188 సరాంకితనియమంబులు	„	219 నవమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	225
189 గణయోగఫలములు	„	220 దశమచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	226
190 దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబు	197	221 ఏకాదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	228
191 షట్పద్యయములు	203	222 ద్వాదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	231
192 వృత్తైకసంఖ్యాప్రత్యయము	„	223 త్రయోదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	233
193 తత్తచ్ఛందోపృత్తసంఖ్యాసీసములై	„	224 చతుర్దశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	235
194 ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య	204	225 పంచదశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	236
195 ప్రస్తారాదిప్రత్యయములు	205	226 షోడశచ్ఛందోజాతవృత్తలక్షణములు	238
196 సప్తలబ్ధిప్రత్యయము	206		
197 పృత్తోద్దిష్టప్రత్యయము	„		
198 లఘుక్రియాప్రత్యయము	207		
199 లగనిర్ణయశాబదక్రము	208		
200 అధ్యభాగప్రత్యయము	209		
201 సమవృత్తసంఖ్యాగ్ధానము	„		
202 ప్రతిచ్ఛందోపృత్తములు	210		
203 ఉక్తప్రభృతిచ్ఛందోజాతవృత్తసంఖ్యావివేకము	211		
204 సర్వవృత్తసంఖ్య	„		

విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.	విషయసంఖ్య.	పుటసంఖ్య.
227 సప్తశచ్చాదోజాతవృత్తలక్షణములు	240	248 ననవిధరగదలు	267
228 అష్టాదశచ్చాదోజాతవృత్తలక్షణములు	242	249 యక్షగానలక్షణము	268
229 ఏకాదశతిచ్చాదోజాతవృత్తలక్షణములు	243	250 ఉదాహరణలక్షణము	268
230 వింశతిచ్చాదోజాతవృత్తలక్షణములు	244	251 సీసలక్షణము	275
231 ఏకవింశతిచ్చాదోజాతవృత్తలక్షణములు	246	252 గీతులు	277
232 ద్వావింశతిచ్చాదోజాతవృత్తలక్షణములు	247	253 విరుదులు	278
233 త్రయోవింశతిచ్చాదోజాతవృత్తలక్షణములు	249	254 చిత్రకవిత్వము	279
234 చతుర్వింశతిచ్చాదోజాతవృత్తలక్షణములు	250	255 బంధకవిత్వము	282
235 పంచవింశతిచ్చాదోజాతవృత్తలక్షణములు	250	256 గర్భకవిత్వము	295
236 షడ్వింశతిచ్చాదోజాతవృత్తలక్షణములు	251	257 కల్పితకల్పవస్తీప్రచారణకలిత	296
237 ముఖ్యగౌణవృత్తాదిలక్షణం	252	258 కందగర్భముణిగణనికరాదులు	299
238 స్వస్థానవిషయవృత్తవివేకము	254	పంచమాశ్వాసము	
239 పరస్థానాధ్యసమవృత్తవివేకము	255	259 సంధిపరిచ్ఛేదములమాత్రం	304
240 పరస్థానవిషయవృత్తవివేకము	257	260 ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ	307
241 సర్వపరస్థానవిషయవృత్తవివేకము	257	261 కళాప్రదేశములు	308
242 మాలికావృత్తవివేకము	260	262 సంధివివేకము	309
243 దండకాదులు	261	263 స్వరసంధిలక్షణము	"
244 జాత్యుపజాతినిరూపణము	262	264 ద్రుతప్రకృతికస్వరసంధిలక్షణము	310
245 కందపట్కాభిధానములు	263	265 వ్యంజనసంధి	"
246 పంచవిధాకృతులు	264	266 అకారాదిసంధులు	311
247 చూడరీప్రభృతులు	265	267 భూతాకృతియాదిసంధులు	312
		268 తద్ధర్మాకృతియాదిసంధులు	314
		269 ఔపనిభక్తికములు	320
		270 అనాపనిభక్తికములు	321
		271 మువిభక్తిలోపాదులు	"
		272 కల్పితకల్పవస్తీప్రచారణసలక్షణ	
		సీరమాలిక	329
		273 కరదృతకరుమేత్యాదిపద్య	
		వ్యాఖ్యానము	330
		274 గర్భవృత్తాదులు	332

శ్రీ రత్న అప్పకవీయము

పీఠిక

యు న్భూమియు నాంగఁ బ్రాచిని బ్రతీచిక్ దక్షిణీదేవి న
త్యాయోపామణియు న్నహోత్సుకత సేయ స్తుంగల న్నోడ్పుఁగే
ట్లోయిం దార్జ్యమరుత్సుతు ల్లాలువ శ్రీదుండేలు నాప్రోలిమో
మై యాకామెపలి న్నసిండు హరి నిత్యంబు న్నముంత్రోవుతన్.

1

లే. కమల యెందున దనరూపు గాంచి యలిగి
యాత్త తరళాంతరమున నిజాధినాథు
తను వతఁడు చూపఁ గని చిత్తమునఁ జేలంగు
నట్టికొస్తుభమణి హృదయమునఁ దలఁతు.

2

క. వననిధినందన కుయ్యెల, యనువునఁ దనరారి వారిజాక్షునివత్సం
బున నొప్పువైజయంతీ, వనమాలిక నా కొసంగు ²వాగ్దేవమున్.

3

లే. కొస్తుభంబున వనమాలికయును దనకు, దిగువగా నొప్పు నొసలివై దిద్దినట్టి
లిలకమునకు నమంబుగా వెలయునట్టి, చక్రిశ్రీవత్సచిహ్నంబు సంస్కరింతు.

4

మ. ధరఁ గాళిందితటంబునం గలుగుబృందాకాననాంతంబునం
బరితోపాలిశయాభ మోహమున గోపస్త్రీమణిల్ గుంపు లై
హరిఁ జేరం జనుడెంతు రెందుఁ జనుడెం చానాద మాలించి న
త్వరయానంబులతోడ నట్టిమురళిక్ వర్తింతు నిష్టాప్తికిన్.

5

సీ. పాంచజన్యం బనఁ బరఁగి వై త్యారాలియెడమను వైకేల నెనఁగు నెద్ది
మొగి సుదర్శనసామమునను ⁴హృదవుదక్షిణాగ్రహస్తంబున నమరు నెద్ది

1 కే. 2 వాంఛితఫలముక్ (వా). 3 యడమను బయికేల నమరునెద్ది (వా).

4 కృష్ణుని (వా).

N. B. (వా) వావిళ్లవారిప్రతి. (ప) పరవస్తువారిప్రతి. (వె) వెండ్లాలవారి
ప్రతి యని గ్రహించునది.

కామోదకీసంజ్ఞ గని కృష్ణదాపలిరెండవకరమున నుండు నెద్ది

నందకం బనుపేర నారాయణునికుడిక్రిందటిచే వెలుంగొందు నెద్ది

లే. శాగ్గ మనఁ దనరారి కేశవులివామ, బాహుయుగములమునఁ గనువట్టు నెద్ది
యట్టిహరియొడుకైదువు లబ్జచక్ర, ఘనగదాఖడ్గచాపముల్ మనుచు మమ్ము. 6

లే. కాలమేఘమునందుఁ బ్రకాశ మొందు, కాఱుమెఱుంగుతెఱంగునఁ గైటభారి
యంసములవై వెలుంగుపీఠాంబరంబు, బంగరుచెఱంగు మాకు శుభంబు లానఁగు. 7

క. బాలతమాలాగ్రమునం, గ్రాలుశచీనాథుకార్దుకంబో యనఁగా
నీలఘనదేహుఁ డగుగో, పాలుతలక మెఱయు బ్బిబర్హము నెంతున్. 8

క. భువనగకచ్చపకిరిమా, నవసీంహాదిత్యభృగుజననరాఘనయా
దవముద్ధకల్ప లనుకే, శవుపదిరూపములు మది నజస్రముఁ దలఁతున్. 9

కా. శ్రీమన్నందకటాక్షపీఠణము వైఁ జిల్కం బయోజేక్షణం
దామోదంబున నర్తగర్భనరసేష్టాలాపముల్ వల్కుఁగా
వేమాఱుం దరహాసమాననమునం¹ బెంబొందఁగాఁ గొల్పుక్రి
భూముల్ నిచ్చలు మా కొనంగుదురు సంపూర్ణంబు గా నిచ్చులన్. 10

క. దాంతు హరిచరణిభక్తి, స్వాంతు రసాతలనిశాంతు నత్యంతదయా
వంతు నమతీతవిధిక, ల్వాంతుఁ బరమశాంతు నయ్యనంతుఁ దలఁతున్. 11

లే. నామదిఁ దలంచెద నువర్ణనామధేయు, మురహరివిధేయు నమరసమూహగేయుఁ
గనకనిధికాయు భక్తితక్తాద్రవేయు, వక్త్రకాంతిజిత్రాలేయు వై నలేయు. 12

క. తిన్ననివేత్రము కలుముల, కన్నియ పిన్నియను హస్తకమలతలమునం
జెన్నొందు జగము మనిపెడు, వెన్నునిదళవాయిఁ దలఁతు విష్వక్సేనున్. 13

ఉ. పాయక కొల్తు రామజనపాలండు జాననిఁ జూడ సంపుచోఁ
దోయధి గోష్ఠదంబుక్రియఁ దోఁపఁ జిరాలున దాఁటి లంక క
త్రాయతలీలఁ బోయి దివిజారుల దోమలఁబోలఁ బట్టి బా
హయతశక్తిఁ గొట్టి సతి నారసి తద్విభుఁ గన్నమారులన్. 14

క. తుక భీష్ట విభీషణ కా, నక రుక్మాంగద వసిష్ఠ నారద బక దా
ల్యు కిరీటి పుండరీకులఁ, బ్రకటితహరిపాదపద్మభక్తులఁ దలఁతున్. 15

ప. అని యివిధంబున. 16

క. సాతతహేతి పరిజన, ప్రాతంబుగ కేవళయను వనరుహనయను
ఘోరిగ “న హరేస్తు పర, స్త్రాత” యనుట చెలిసి కృతిమొదలఁ దలఁచి వెనన్. 17

బ్రహ్మోద్దిస్తవము

చ. తనజనికారణం బయినతామరకున్ హితుఁ డౌటచే విక
ర్తనునకు వేయింపున్తు లిడి దానికి శక్రండు గాన నేటిచి
హ్నునకు బడేను జేసి యవియున్ శిఖభానుముఖాచురాళిచే
దిన మొక టప్పు నైకొనను దిద్దను జేయువిధాతఁ గొల్పెదన్. 18

క. కారద విద్యాళాలని, కారద ననుఁ బ్రోచుకొను సారె భజితున్
కారదనీరదనారద, పారద¹హారదరహీరపాండుశరీరన్. 19

చ. కడుకతినంబు లద్రులు జగంబుల నందున సంభవించి పెం
వడరునినుం గరంచ వశమా యని న న్నిపు డంటివే కదా
వడిఁ గనకా ద్రి చాపముగ వంచిననీకు యమాద్రిజాత యా
వడఁలఁ గరంచు టెంత యనుపార్వతి మెచ్చుళివుం నలంచెదన్. 20

చ. పరిణయవేశయందుఁ దనపాదముఁ ²బట్టుక సన్నెకంటివైఁ
దిరముగ మోపి కంతునకుఁ దీరెఁ గదా పగ యంచు నీలకం
భరుండు దరస్తితుం డగుటఁ దద్దలయాహిఫణాగ్రత్ననుం
దరముకురంబునం గని యెద న్నద మందుభనానిఁ గొల్పెదన్. 21

చ. తనుఁ గని యొక్కయెత్తుననె దక్షజయు న్నిటలాత్తుండు స్వదం
బున నిరుచెక్కులుం గదిసి ముద్దు గొనంగ నొకింత నెమ్మెగం
బనువుగ పెన్కకుం దిగిచి యత్నవిహీనపరస్పరాస్యచుం
బనములు దల్లిదండ్రులకుఁ బన్నుగఁ గూర్పు³గజాన్యు నెన్నెదన్. 22

చ. జనకునిఁ గొల్వ వచ్చునలచామరకర్ణునిలేటి నందివా
హనుముకుటాహిఁ గాంచి భయమంది పిటిందికిఁ బోవఁజూచినం
దనశిఖమావు దీకొలిపి దానిభయంబు హరించి పూర్వజా
తునకు ముదం బొనర్చుగుహ దుర్ధరశక్తివహు న్భజించెదన్. 23

క. హరిశిఖయమదై త్యాంబువ, మరుద్ధనవశివు లిభాజనుహిషనరాంభ
శ్చరహరిణపుష్పకవృష, ప్రరుచిరవాహనులు మమ్ము రక్షింతు రొగిన్. 24

క. రవిశశికుజబుధసురగురు, కవిభానుజరాహుకేతుగణములు నాకుం
దవిలి ఘటంబున ⁴నుండుచు, ధీసవ నిత్తురు గాత సకల సంపద లెపుడున్. 25

1 హారతార; హారదరద; దరహార 2 బట్టియు. 3 గణేశు (వా). 4 నుండడు
(వా). ధీసవన్ = క్రీడచే, 'సవో యజ్ఞః సవా క్రీడా' అభియుక్తవచనము.

— క వి స్తు తి —

సీ. వల్లికభవుపాదవనరుహంబులు గొల్చి సాత్యవలేయు బూజనము నల్చి
 భట్టబాణునివచఃప్రాభవంబు గణించి కాళిదాసుని కిరుగేలు మోడ్చి
 వండితాగ్రేసరు దండి వక్కాణించి భవభూతివాక్యజృంభణము మెచ్చి
 జయదేవునకు నమస్కారంబు గావించి మల్లాణు హృదయనద్దమున నుంచి
 లే. చోరుఁ గడుఁ బ్రస్తుతించి మయూరునెంచి, మాఘుభూషించి భారవి మదిఁదలం
 హీరునకు మ్రొక్కి కవితావిహారమతుల, నితరవిద్యత్ప్రకాండుల నతులు చేసి. 26

సీ. శబ్దకాసనుపాదజలజంబులు భజించి యుభయసత్కవిమిత్రు¹నభినుతించి
 శంభుదాసునకు నంజలి వేడ్క నొనరించి సహజపాండిత్యుని సంస్మరించి
 నకలవిద్యానసాధకపీండ్రుఁ గొనియాడి సౌజన్యజేయువాక్సరణిఁ బొగడి
 తగ నంధ్రకవితాపితామహు వర్ణించి మజనవిధేయు పాచ్చుగ నుతించి
 లే. రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చారుమ ప్రకలాపాదిహారివాక్య
 గౌరవము పెక్కుభంగుల గణన చేసి, పిదప నితరాంధ్రకవులకుఁ బ్రియమువలికి.

లే. కాళిదాసుమయూరాదికవుల కైనఁ, గలవు తప్పు లనంగ నన్యులకు లేవ
 దిద్దఁ దగువట్ట దిద్దుడు దిద్ద రాని, యెడల నానేరములు క్షమించు టొప్పు. 28

ప. అని వర్తమానకవులం బ్రార్థించి. 29

క. వినఁదగు వెండియుఁ బొక్తముఁ, గనఁ దగు బుభజనుల నడుగఁగాఁ దగుఁగా కెం
 దును వెలియనివట్టునఁ ద, పున వల దని భావిజనుల కంజలి మోడ్తున్. 30

— గు రు స్తు తి —

సీ. అదిని రెండవవేదంబు చెప్పినమా ర్హిసర్వన్నఁ గ్రమస్వరాది
 దరువాత శబ్దకాస్త్రముఁ జదివించినకాండూరిగిరిదేశికప్రకాండ
 నామిఁద నకలసిద్ధాంతము తెలిపినధీరవర్యుఁ బ్రధానిసూరభట్టు
 వెన నన్ను లక్షణవేత్తఁ గావించినఘను మంచికంటియోబనకపీండ్రు
 లే. స్వార్థకర్తంబు లెఱిగించి సభలఁ బూజ్యుఁ, జేయునలకొలిచవిమల్లసింగనాద్యు
 నాగమము లుపదేశించినట్టిరాజ, యోగివర్యునిఁ దలఁతు విద్యాగురులను. 31

క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి, యను నకలకపీండ్రులనుతియును గురుమతియుకొ
 వినయమున సలిపి తెలుఁగున, ఘనకావ్యం బొకటి సేయఁగాఁ దలఁచుతఱిన్. 32

స్వప్నప్రకారము

సీ. ధాతరెండవవరార్థమున నాదిదినంబుపగటి వరాహకల్పంబునందు
మహితవైవస్వతమనువేళ దేశంబు లర్థించ నై నమహాయుగమునఁ
గలినమయంబునఁ దొలిచరణంబున మానితం బగుచాంద్రమానమునను
కాలివాహననామశకమున గజశైలశరసుధాకిరణంబనంబు (1578) నడవ

తే. నంగజాబ్దంబునను దక్షిణాయనమున, జలధరర్తువు మొదలిమాసంబునందు
బహుళమున దేవశికి జక్రపాణి వుట్టి, నట్టియష్టమి ననుదేర నధికభక్తి.

33

సీ. చక్రవాళాంతరత్వామధ్యసంస్థితదైవతగోత్రంబు దక్షిణమున
లవణాభివేష్టితలక్షణోజనసువిస్తారజంబూద్వీపతలమునందు
భరతవర్షంబున భరతఖండంబున మంగళోర్విని గర్వమహితభూమి
మలయవింధ్యాచలమధ్యమంబునఁ గృష్ణయామ్యతీరమున బ్రహ్మకమమున

తే. దండకాటవి సంధ్యాభిధానపుణ్య, దేశమున శ్రీగిరికాన్యదికను గొండ
నీటిపడమటఁ దంగెడవిషయమునను, గామెప్పల్లిని గోపాలధామమునను.

34

క. కలాపితమార్గమున సం, కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజన్
నల్పి మది నతనిపడములు, నిల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నిక గడపునెడన్.

35

సీ. మిగులఁ జేతులరెంట మేటిశంఖంబును జుట్టుఁగైదువయును బట్టువాఁడు
ముద్దులగుమ్మ లాముద్దియ లిద్దఱు కైదండ లిడ నీటు గలుగువాఁడు
బంగారుచెఱుంగులపచ్చనిపొంబట్టుదుప్పటి యొల్లెవా టొప్పవాఁడు
హరకేయూరమంజీరణోటిరాది¹ భూషణంబులు చాలఁబూనువాఁడు

తే. నుదుటఁ గస్తూరిలిలకంబు వొదలువాఁడు

తలఁచి చూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ

బోలుచునాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు

నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను² గలను.

36

వ. ఇట్లు నిలిచిన.

37

క. కరములరెంటను దొల్చిన, పరికరములు చూచి యతనిఁ బరమేశునిఁ గాఁ
బరికించి లేచి పలగొని, మురియుచు సాష్టాంగదండము లానర్చి వెనన్.

38

1 భూషణంబులఁ జాలఁ (చ). 2 బొదిలువాడు (వా). 3 బోల్పుఁ (వా).

భగవద్వాక్యము

అ. మోక్షుఁగేలు పాలమునఁ జేర్చుకొని యున్నఁగదని నతఁడు నన్నుఁ గాంచి పలికె
న న్నెఱింగి వందనం బొనర్చితి వాత్త, మెప్పు వుటై నీదు మెలకువకును. 39

ఉ. ఈయవతుల్ రమాధరణు లేను బయోరుహపత్ర నేత్రుఁడన్
నీయెడఁ గూర్చి గల్గి ధరణీదివిజోత్తమ వచ్చినాఁడ*శ్వ
శ్రేయస మబ్బు నీకు నిఁక సిద్ధము నన్నయభక్తి యంభముం
జేయుము మాయనుగ్రహముచేఁ గవు లచ్చెరు వంది మెచ్చుగన్. 40

క. వినియును గనియును నెఱుంగని, ఘనభక్తిం దెనుఁగుఁజేయఁగా నెట్లగు నా
కన వలదు దానిలక్షణ, మును నీ కది గలుగుచందమును విను మింకన్. 41

గ్రంథ ప్రభావము

తే. అంభశబ్దచింతామణివ్యాకరణము, ముందు రచించి కత్సూత్రములఁ దెనుంగు
బాసచే జెప్పె నన్నయభట్టు దొల్లి, పర్వములు మూఁడు శ్రీమహాభారతమున. 42
వ. ఆసమయంబున. 43

తే. భారతముఁ దెనుఁగించుడు దాఁరచించి, నట్టిరాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందము నడంచ నీభక్తి సంగ్రహించె, ననుచు భీమన మ్రచ్చిలి యడంచె దాని. 44
వ. తదనంతరంబ. 45

ఉ. ఆదిని శబ్దకాసనమహాకవి చెప్పినభారతంబులో
నేది వచింపఁగాఁ బడియె నెందును దానినె కాని సూత్రసం
పాదనలేమిచేఁ దెనుఁగుపల్కు మఱొక్కటిఁ గూర్చి చెప్పఁగా
రాదని దక్షవాటి కవిరాక్షసుఁ డీనియమంబుఁ జేసినన్. 46

క. ఆమూఁడుపర్వములలో, నామాన్యుఁడు నుడువు తెఱుగు లరసికొని కృతుల్
దాము రచించిరి లిక్కిను, ధీమణి మొదలై నతోంటి తెనుఁగుకవీంద్రుల్. 47

తే. రాజరాజనరేంద్ర తనూజుఁ డార్య, సఖుఁడు సారంగధరుఁడు వై శవమునందు
నన్నయ రచించునెడఁ బతనం బొనర్చె, నన్య లెవ్వ రెఱుంగ రీయంభివక్తి.

క. అతఁడు దనకాట్లఁ జేతులు, మతి నెడి జనకుండు దరుగ మల్లేంద్రునిసం
గతి నవి గ్రమ్మఱ మొలచిన, క్షీలి సిద్ధులఁ గలసి యుక్కసిద్ధం డయ్యెన్. 49

*సూ. శ్వసోఽనియ శ్రేయసః. 5-4-80 పాణిని అష్టాధ్యాయ. శ్వశ్రేయ
సం శివం భద్రం కల్యాణం మంగళం శుభమ్. అని అనురము.

- క. ఆలోకనుతుండు మొన్నటి, కీలకసమహానమతంగగిరికడ నొసంగెన్
బాలసరస్వతులకు నతఁ, డోలిఁ దెనుంగుడేక. దాని కొప్పుగఁ జేసెన్. 50
- క. ఆదిని భీమకపింద్రుండు, గోదావరిలోనఁ గలిపెఁ గుత్తితమున నా
మీఁదట రాజనరేంద్ర, త్వాదయుతునిపట్టి దాని మహి వెలయించెన్. 51
- క. ఇల నెనుబదిరెం డార్యులు, గలిగి పరిచ్చేదపంచకంబునఁ దగునీ
విలసితఫక్కి మతంగా, చలవిపునివలన నీదుసదనముఁ జేరున్. 52
- క. మునునారాయణాధీరుండు, దనకు సహాయుండుగ సంస్కృతము వాగనుకా
నునుండు రచియించె దానిం, దెనుఁగింపఁగ నీకుఁ దోడు నే నీవు డగుదున్. 53
- క. సురభావయందు నల్పాక్షరముల బహుసూచితార్థసారము లిమిడిం
తురు సూత్రంబుల నని వి,స్తరముగఁ దెనుఁగింప కున్నఁ దరమే తెలియన్. 54
- తే. వారికేళపాకంబుగా నన్నయకవి, ప్రక్రియాకాముదినీ¹మట్టః బలికెఁ గానఁ
గేవలాంధ్రులు గాన రాత్రి²వ నీవు, గోస్తనీపాక మై యుండఁ గూర్చవలయు.
- అ. శబ్దకాసమండు సంస్కృతగ్రంథంబు, గానఁ దెలుఁగుమాట గలయ రామి
లక్షణంబై కాని లక్ష్య మొక్కటియును, బలుక కునికిఁ దెలియఁబడవు కొన్ని. 56
- తే. ఒక్కసూత్రంబువలన నమృద్భవించు, శబ్దములు లెక్కపెట్టంగ శక్య మగునె
ననివ నైనను²బలుకులేఁజెలువ నైన, నై నె నెఱిఁగింపు మొకకొన్ని యైన నీవు. 57
- చ. రమణున సత్కపింద్రులు పురాణచయం బితిహాసపంక్తి కా
వ్యములును దొల్లి యైన నీవు డైనను ముంగల నైన దీని సూ
త్రములను దక్క వేఱొకవిధంబున నాంధ్రముఁ జేయఁ జాలమిన్
క్షమఁ దెనుఁగింప దీన నవి సర్వముఁ జేయుఫలంబు నీ కగున్. 58
- క. తాతనయు నూత్నదండియు, నీలేనుఁబలలక్షణం బొకించుక తెలియన్
జేతః ప్రాధిమఁ జెప్పిరి, త్వాతలమున దీనితెఱుగు గా వని యెల్లన్. 59
- తే. ఆంధ్రభాషామహాకాననాంతరమున, సంతతంబును శబ్దావశబ్దసరణు
లెఱుంగ నేరక మది సంశయించుతెలుంగు, కవులు సుభంబు లిందును గాంతు రిలను.
- తే. కవుల కువకార మగుటచేఁ గలుగు సుకృత, లాభ మందున నగు నద్యశోభివృద్ధి
దాన నమనూఁ నాకపదంబు దీనిఁ, దెనుఁగుఁ గావించుకంటె శోభనము గలదె. 61
- అ. ధరణి నీకు నిష్టదైవ మెప్పుడుఁ గామె, పల్లె నన్నదక్ర పాణి యగుట
నంకితంబు దీని నతనికిఁ జేయుము, నిప్రవర్గ టాకు వేఱు గలదె. 62

- చ. అని యతః డానతిచ్చి ¹చన నంతట మేల్కొని నాల్గదిక్కులుం
గనుగొని యద్యుతంబుఁ గుతుకంబును డెందమునం బెనంగ వేఁ
గినఁ గల కే దబద్ధ మని కేరుచు నుండెడువేళ నామతం
గనగనివాసి పుస్తకనికాయధరుఁ డొకరుండు వచ్చినన్. 63
- క. ఆవిపు సతిథిఁ గా నం, భావించి భుజింపఁ బెట్టి భాషించునెడన్
దా విశ్వశ్రేయం బను, నీవచనము నదువ నెచటి దిది యన నతఁడున్. 64
- క. నన్నయభట్టిమములొ, నెన్నఁగఁ బ్రథమార్థ గాఢ యాపాత్తములొ
నున్నయవి యెనుబదియురెం, డన్న మహాద్యుతముఁ బొంది యపు డెల్లరకున్. 65
- వ. మదీయస్వప్నవిధం బంతయుఁ జేటవడ నెఱింగించిన నాకర్ణించి నకలజనంబులు
నానందంబుఁ బొంది రెండుఁ గొందఱు మాతృసంబంధులగు మదీయబంధవులు
గూడఁ గులసింధుసౌగంధికబంధులును గృతప్రబంధులును నీతియుగంధరులును
గావున నాకి ట్లనిరి. 66
- క. హరిఁ గాంచుటచే మోక్షము, సిరిచే నర్థంబు ధాత్రిచే భూమియు శం
ఖరథాంగమ్ముల విజయము, విరచించు మటన్నకృతిని విద్యయుఁ గలుగున్. 67
- అ. శ్రేయ మబ్బు ననుచుఁ జెప్పె విష్ణుఁ డనంగ, మంచికల య టంచు నెంచ నేల
అతఁడు నెప్ప మన్న దితనిచే నివ్వడు, గలిగె నిదియె సాక్షి గాఢ మనకు. 68
- వ. అదియునుం గాక. 69

❧ క ర్తృవంశావతారము ❧

- సీ. శ్రీవిష్ణునాథిరాజీవసంభూతుఁ డేవనుమతీసురునకు వంశకర్త
రామాయణామరభూమిరుహాబ్ధి యేవితతాగమాంతసంవేద్యగురుండు
కళ్యాపాత్రివసిష్ఠగౌతమభృగువు లేనూనృతభాషణుజోడువారు
పృథులకస్త్రకళాధురీణుండు ప్రోణుఁ డేగురుతపోరాశిఁ గూర్చి పట్టి
తే. యతఁడు దనరారు నర్వలాకైకయోగ్యు, తారకాపథవర్తి విస్తార కీర్తి
దురితకర్త పరిత్యాగి వరమయోగి, వరగుణాస్థాని శ్రీభరద్వాజమాని. 70
- తే. అమృహామానిగోత్రాబ్ధి నవతరించి, తమ్ములును దాను నన్యోన్యతను దనర్చి
తమ్ములను బోరుననిసోముఁడ్రవ్వరించు, నౌరసోమాహ్వాయుండుకాకునూరిఘనుండు.
తే. అతఁడు మధురను బుధుసమూహములఁ దొడరి, వేదకాస్త్రపురాణాదివాదములను
గాతు నూరింటిఁ జేసినకారణమునఁ, గాతునూరింటివాఁ డన ఘనతఁ గాంచె. 72

సీ. బాలుఁ డై కాళికాపట్టణంబున కేగి బ్రహ్మోను నొద్ద శాస్త్రములు చదివె

1 బ్రహ్మరాక్షసిచేతఁ గ్రనుము చెప్పబడి కట్టినగండభాగంబు నొందె

చరిగొండసీమలో సంతరించెను గాకునూ రన సర్వాగ్రహార మొకటి

నిడుదవెల్లిని బొద్దినేపల్లి 2 నవదళపురిని మాన్యక్షేత్రములు గడించె

తే. నవని సర్వజ్ఞుఁ డగుట గంగాంబికాభి, రాముఁ డగుటను నిక్కంబు సోముఁ డనఁగ
మనియె నిలఁ గాకునూరితివ్వుననుతుండు, సోముఁ డభినవచూతసద్దా)నుమునను. 73

చ. అతఁడు భవత్పితామహున కయ్యెఁ బితామహుఁ డాఘనుండు భా

రతిని దపంబునం గని వరం బడిగెం దనయింట విద్య ప్ర

స్తుత యగుచుండఱిసందులకు నుమ్ము జగంబునఁ గాకునూరిసం

తతి యగువారు శోభనదినంబుల మున్నగ వాణిఁ గొల్పుటల్.

74

తే. గంగయాదుఁ గుమారునిగాంచె నొకని, సోముఁ డని చెప్పబెల్లును జోద్యమగునె

కాంచె బెక్కునుమారుల గంగయందు, సోముఁ డలకాకునూరివంశోత్తముండు. 75

వ. వా చెప్ప రంటేని.

76

సీ. ఆనురేశ్వరుండు భోగాతిశయంబున ననురేశ్వరుం డన నతిశయిల్లుఁ

గొండలయ్య దలంప గురుభై ర్యమహిమచేఁ గొండలయ్య యనంగఁ గొమరు మీఱు

రంగప్పఁ డాశ్రితరక్షణప్రాధికు రంగప్పఁ డన ధాత్రి రంగు గాంచు

లక్షణుం డగ్రజాలాపానువ ర్తి యై లక్షణుం డన భూతలమున వెలయు

తే. నందులోఁ గాకునూరిరంగహ్వయంబు, గనియె నలుపురుతనయ్యలఁ గన్నమాంబ
యందుఁ దిరుమలభట్టు గంగార్కవర్మ, నెలముఁ బెదసోముఁ బినసోము నిందులోన.

సీ. ఒకనివాకిలిఁ గాచి యుండఁ డెన్నటి కైన ను గ్రుండు గాండు దా నొక్కనాండు

కంట మంటలు రాలఁ గనుఁగొనఁ డెవ్వరినేరఁ డెన్నటికిని నీరు మోవఁ

గుత్తుకందు విషంబు గూరిచి వ ర్తింపఁ డనిశంబు పరులను నడిగొనఁడు

సంతతంబును బొరువము తృప్తి గాంచఁడు క్రతువులు దాఁ జేయుఁ గాని చెఱువఁ

తే. డిన్ని సద్గుణములు గల్గెనేని పూని, జోడు నేయంగ వచ్చు నాసోముఁ గాకు

నూరికులవారిజాతచక్రోరమదవి, రామునకు రంగఘను పెదసోమునకును.

78

సీ. కొట్టించె నెవ్వఁడు గురువాపి వ ప్రదక్షిణభాగమున రొంపిచెర్లలోనఁ

గట్టించె నెవ్వఁడు ఘనశిలాసాలంబు రంగుగా శంకరలింగమునకుఁ

1 బ్రహ్మరాక్షసుతోడఁ గ్రనుము చెప్పచు బండిగట్టిన గండభాగంబు మ్రొద
(వా). 2 నివరళ. 3 నిందుకు (వా).

- బెట్టిచె నెవ్వఁడు వృథుతరారాముఁబు గుడిపాటికడ విమలొండ్రోవఁ
బుట్టిచె నెవ్వఁ డవ్వరియామృదిశ గుంటఁ ద్రవ్వించి పశువులు ద్రావ జలము
లే. క్షీతిఁ దలంపఁగ నర్వజ్ఞ కేభరుండు, సత్పథకహరి ద్విజరాజచారులక్ష
కాన్వీతుం డెవ్వఁ డతఁడు సోమాభిధుండు, కాకునూరికలాఖ్యసాగరభవుండు. 79
- ఉ. వట్టెము¹పాతనార్యనుతవద్యుఁ డనం దగుపెద్దిభట్టుతోఁ
బుట్టినకృష్ణఁ గైకొని నుపుత్రుల వెంగనఁ గన్నుభట్టు బ
ల్లిట్టను గంగయ న్సుతలఁ దిమ్మను రంగను లింగ గోనమఁ
రట్టడిఁ గాకునూరిపెదరంగయఁసోముఁడు గాంచె వేడుకన్. 80
- క. వినుతమలిఁ గాకునూరిజ,ననమణి యగుసోమునగ్రనందనుఁ డగువెం
గన బుధుఁ డన నెగఁడె జగం,బున సోమునినందనుండు బుధుఁ డగు టరుడే. 81
- లే. పల్లెనాటను నూటలొంబదియు నాల్గు
గ్రామముల నీడు గానక కాకునూరి
వెంగనార్యుఁడు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్కు మాటటబ్రహ్మ యనఁగ. 82
- అ. కాకునూరివెంగనుఁడు సేనమయందుఁ, గాంచె మొదల నప్పుకవిని నిన్ను
వెనుక సోమచార్యు వేంకటపతిఁ గృష్ణు, భట్టు లక్షణాఖ్యబాలఁ గాంచె. 83
- క. శ్రీగిరిని నిలిచి నీవును, భోగిభూషణునిపట్టుకపింద్రుఁడ వై
వాగీశవినుతకామెప, లీగరుడాననకృపాకలితవాక్పాణిన్. 84
- సీ. జగతి నావస్తంబకాభోక్తవట్కర్త పద్ధతిఖండనిబంధనంబు
కాలబాలార్థ వాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితానుష్ఠానసంగ్రహంబు
శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధ్రోక్తికావ్యరచన
శ్రీనగాధీశనుక్షేపసిందాస్తుతిభావగర్భితసీనపద్యశతము
లే. లలితకవికల్పకాఖ్యానలక్షణంబు, మహితసాధ్వీజనాఘధర్మ ద్విపదము
నందికావాదనామకయక్షగాన, కృతియుఁ జేసితి కాకునూరికులయప్ప. 85
- క. ఇట్టిమహాగోత్రంబునఁ, బుట్టినసీ కిట్టిశుభము వొందుట యరుడే
గట్టిగ నాడేవుఁడు నమ,కట్టినయది తెనుఁగుఁ జేయఁగాఁ కివగు ననినన్. 86
- క. వరమోక్షుకతను నన్నయ, విరచించినఫక్కి వ్రాసి విప్రుని గాశీ
పురి కనిచి వృద్ధబాంధవ, గురువిబుధులచే ననుజ్ఞ గొని చిత్తమునన్. 87

కవివిచారము

- క. లోకంబునఁ గలవిబుధానీకములో నెవరిఁ బోల నేరుతు నైనన్
నా కిచ్చె నంధ్రశబ్ద, వ్యాకరణముఁ దెనుఁగుఁ జేయు మని హరి కరుణన్. 88
- లే. మహిని వాగనుశాసనమయ్యుఁ డొనర్చు, నిష్ఠుహఁగ్రంథ మనునాపయెక్కి యాంధ్ర
శబ్దజలరాశి తరియించుజనుల కేను, గర్జధ రుడ హరియనుగ్రహము 1దీవి. 89
- ఉ. ఎన్నఁగ నన్నయాఖ్యకవి యీకలి కాదిని జెప్ప దాని ఫీ
మన్న హరించె గ్రమ్మఱ మహాత్ముఁడు రాజనరేంద్రపట్టి దా
మొన్న నొసంగె విప్రునకు మూల మతం డొనరించె 2జీక నా
కన్నది మున్ను విన్నదియుఁ గాదు మహాద్భుత మబ్బె నా కిటన్. 90
- క. మూలము చెప్పిననన్నయ, భూలాకబ్రహ్మ యకనిబుద్ధి దెలిసి వ్యా
ఖ్యాలక్ష్యంబు లొనర్చిన, బాలసరస్వతులఁ బోలు ప్రాజ్ఞులు గలరే. 91
- క. ఎక్కడిమతంగవర్వత, మెక్కడికామెపలి నుకపు లీలో లేకే
గ్రక్కున నిది దెరుఁగింపక, దమ్మట నను ధయ్యఁ జేయుతలఁపున నేమో. 92
- క. ఆతిక్రమముఖ్యకవి, వ్రాతముచే నీ తెలుంగువ్యాకరణము ధా
త్రితలమునఁ గడు నంతర్భూతం బై తెనుఁగు గాకపోవుట లెట్లన్. 93
- ప. మత్పురాతనజననఘనతరలపోవిశేషంబువలనన కదా యని చింతించి నితాంతసంతు
ష్టాంతరంగుండ నై. 94
- లే. తనయనుగ్రహమునఁ జెప్పమనుచు నిన్నఁగలను వచ్చినహరి తానె కలఁడు నాకుఁ
దెలియనిపదాబు లెట్లు దెలుప నింక, శంక సేయంగ వల దని నమ్మలించి. 95
- ప. ముందు బృందారకభాష నశేషవిద్యాజలజాననం దగుశబ్దానుశాసనండు సంక్షే
పంబుగాఁ గూర్చిన యంధ్రవ్యాకరణంబునందలి, సంజ్ఞా, సంధి, తత్సమ, దేశ్య,
క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లయిదునుఁ దెనుఁగుఁబలుకుల నేను విస్తరించి భాషాపరిచ్ఛే
దంబును, పర్వపరిచ్ఛేదంబును, పళి ప్రాసపరిచ్ఛేదంబును, పద్యపరిచ్ఛేదంబును, సంధి
పరిచ్ఛేదంబును, తత్సమపరిచ్ఛేదంబును, దేశ్యపరిచ్ఛేదంబును, క్రియాపరిచ్ఛేదంబును
ననునామంబుల నభిరామంబు లగునాశ్వాసంబు లెనిమిదిగా నెలకూచి బాలసరస్వతి
నకలభాషాకవి మహాపాధ్యాయ ప్రణీతాంధ్రవ్యాఖ్యానగ్రంథం బాధారంబుగా
రచియింపం బూని. 96
- క. దశమీసురగురువాసర, శశితారావజ్రయోగవృత్తకరణయు
క్తకరాసనలగ్నంబున, శశిరకరాంశమున మొదలు సేసిరి గృతికెన్. 97

వ. ఇట్లు కృతప్రారంభుండ నై మదీయేష్టదేవతం గాంచి సమస్కరించి వినులించి యత
నిం గుఱించి వ్యవ్యంతములు విన్నవించెద.

98

వ్యవ్యంతములు

క. సాయవవేంకటపతిభూ, నాయకదత్తాగ్రహారనగర ప్రాగ్దే
శాయతదేవాలయమునఁ, బాయక వసియించుగోపభామాపతికిన్.

99

క. శ్రుతిశాస్త్రాగమజికగీ, స్ఫులి వట్టెము పెద్దనార్యసంపాదితపు
బ్యుతరాగ్రహారపూర్వ, షీలిజశమియామ్యమున వసించినహరికిన్.

100

క. తంగెడసీమను నిర్జర, గంగానమనాగనిమ్మ గాపూర్వమునం
బింగళిపురదక్షిణమున, రంగుగ నెలకొన్నగోపరత్నంబునకున్.

101

క. కేతవరనామపట్టణ, దై లేయాశానమన్వితనికేతునకున్
వాతాత్మజతార్క్యనమ, స్వీతునకు నమ వ్రహాకవిఖ్యాతునకున్.

102

క. అలఘుతరశీలనకు మంగళగుణజాలనకు దనుజకాలున కింద్రో
వలసీలనకును గామే, పలిగోపాలునకు ఘోషపతిబాలునకున్.

103

లే. అంకితము గాఁగ నేఁ జేయునట్టియంధ్ర, శబ్దచింతామణిగ్రంథసౌరపాద
పంబునకు నాలవాలంబునగది నొప్ప, నట్టిభావాపరిచ్ఛేద మెట్టి దనిన.

104

భాషాపరిచ్ఛేదము

ప్రథమాశ్వాసము

భోజతనూజాన

త్యాభామానహిత తార్ద్యహనుమద్యుత భ

ద్రేభాధిపహిషణ తుల

సీభూషణ కామెప్పల్లిశ్రీగోపాలా.

1

క. ఆవధారు శబ్దకాననుఁ, దపనిఁ గలియుంగమున కాది సారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయం, భవచోవ్యాకరణసూత్రతలిఁ జెనుఁగింతున్.

2

క. భాషానిరూపణం బా, ర్యావట్కమునందుఁ దొలుత సంధ్యకవిశిరో
భూషణ మగునన్నయ సవి, శేషంబుగఁ జెప్పె సంకుచితవాక్యములన్.

3

భాషాపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు.

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

విశ్వశ్రేయః కావ్యం త దదోషా పరికృతౌ చ1వాగ్ధౌ
సా వా గ్యా రసవృత్తి స్సౌధ్యో హి రసో యథాతథం కవిభిః.

1

స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సన్తో రసప్రలుబ్ధిధియః
లోకే బహుమన్యస్తే వైకృతకావ్యాని చా న్య దపహాయ.

2

అద్యప్రకృతిః ప్రకృతి కాద్యే నిషా తయో ర్వికృతిః
కేవలతయానుసర్ప త్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా.

3

తజ్ఞా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి
ప్రకృతిద్వయజా తజ్ఞా తుల్యా తు సమా ప్రవాహినీ దేశ్యా.

4

సిద్ధిర్దోకా ద్యుక్త్యా లోకోఽనన్యార్థశ శ్చ నిత్యశ్చ
సంస్కారార్థో నియమోఽనియమా ద్ద్రావ్యం హి య త్వవభ్రంశః.

5

విరళాక్షః పేచోహదికశబ్దాః ప్రవ్యాహరంతు శబ్దజ్ఞాః
ఇహ తు ప్రవ్యాహర్యో సత్కేతితనుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్.

6

ఇతి శ్రీ సకలభాషావాగనుశాసనవన్నయభట్టవీరచితాంధ్రీశబ్ద
చిన్తామణౌ భాషాపరిచ్ఛేదః ప్రథమః.

ప. ఈ శ్లోకంబు లాఱునుం బండ్రెండు నూత్రంబు లయ్యె నవి యెట్లు నిండు వివరించెద.

పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.

లే. సంస్కృతమునకు నాంధ్రీభాషకును దొల్లి, లక్షణములు కాకశ్లేమల్లననుభీంద్ర
విన్నకోట పెద్దననుకవి ప్రముఖులు, శ్రీతి నొనర్చిరి లోకోపకృతిగఁ బెక్కు- 4
ప. అవి యెట్లొవి యనినం బ్రతాపరుద్రీయంబును, గువలయానందంబును, జంద్ర
లోకంబును, రసమంజరియును, సాహిత్యచంద్రోదయంబును, సాహిత్యరత్నా
కరంబును, వృక్షరత్నాకరంబును, జమత్కారచంద్రికయు, వడ్డాహచంద్రి
కయును, వడ్డాహవివరణంబును, ద్రివిక్రమవృత్తియు, హేమచంద్రఫక్తిక
యును, గవిభట్టటఫక్తికయును, నభోక్షజఫక్తికయును, శబ్దానుశాసనీయంబును,
కవిరాక్షసీయంబును, గవికంఠపాశంబును, గవిమూషికమార్దాలంబును, గవి
గజాంతుశంబును, గవిసర్పగారుడంబును, గవిజనాశ్రయంబును, గవిలోకసంజీవని
యును, గవికంతాభరణంబును, గావ్యాలంకారచూడామణియును, గావ్యచింతా
మణియు, సథర్వణచ్ఛందంబును, గోకర్ణచ్ఛందంబును, శ్రీధరచ్ఛందంబును, ననం
తామాత్యచ్ఛందంబును, ఛందోదర్పణంబును, నలంకారసంగ్రహంబును, నలం
కారరత్నావళియు, నాంధ్రీభాషాభూషణంబును, రేఫఱకారనిర్ణయంబును, లక్షణ
విలాసంబును, సులక్షణసారంబును, సర్వలక్షణసారసంగ్రహంబును, లక్షణదీపి
కయును, శారదాదీపికయును, శారదామకుటాగబును, శారదాచిలకంబును, వాగీంద్ర
చూడామణియును, నరసభూషాలీయంబును మొదలుగా నీక్షింప లక్షణగ్రం
థంబులు లక్షోపలక్షలు గల వందు. 5

క. ఒకదానికంటె మఱి పే, తొకటి విశేషంబుఁ జెప్పఁచుండుకతమునకొ
సకలగ్రంథములు జదువక తెలియునె లక్షణప్రపంచం బెట్లన్. 6

ప్రబంధమహిమ.

క. ఇది చదివినపిమ్మట మఱి, యెదియెనియుఁ జదువుబుద్ధి యేలా వొడమున్
బడఁపడి గ్రంథము లన్నియు, పెదకి పెదకి సార మెట్లు వివరించుగన్. 7

లే. ధర్మము లెట్లు నొక్కదర్మమునందు, జాపడుతెలుగునను గవిత్వోపయోగ
లక్షణములన్నియును సరళంబుగాఁగ, నెఱుంగఁబడు నిందుఁ దెలియ నూహించిరేసి.

లే. సారభాషకు శబ్దకాస్త్రంబుచగిదిఁ దెలుగు (న) కావ్యకం బిది దీనిఁ జదివి
చెప్పినప్రబంధము జగత్ప్రసిద్ధి నొందు, నురక రచియింపినది యప్రయోజకముగు. 9

క. రత్నములకు నిల సత్కృతి, రత్నములకు మఱి తురుగరత్నములకు స్త్రీ
రత్నములకు లక్షణములె, యత్నంబునఁ జూడవలయు నంద్రు మనీషుల్. 10

క. ఈక్షితిని రాజరాజును, భిక్షునిగాఁ దిట్టఁ గూటిపెడను యతా
ధ్యత్తునిగా దీవింపను, లాక్షణికుడె యెన్నిభంగుల నచుద్ధుఁ డగున్. 11

లే. ఉత్తముఁడు లక్ష్యలక్షణవృత్తవేది, పరఁగు మధ్యముఁ డన లక్ష్యపద్యవేది
సారిది నధఃకుఁడు లక్షణార్థోకవేది, లక్షణజ్ఞుల కివియ పో లక్షణములు. 12

క. తొలుతను లక్షణసూత్రంబు లెఱిగి పిఱుద లక్ష్యములు తెలియంగా
వలయును గావున లక్షణములు లక్ష్యంబులు బాతముగఁ జేయఁ దగున్. 13

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము:—

విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్. 1.

క. ధర్మములలోన నుత్తమ, ధర్మము కావ్యము నిజంబు ధర నెవ్వని కా
ధర్మము చేకుఱు నతఁడు ను, ధర్మము వనియించుఁ బెక్కులై వతయుగముల్. 14

క. తనయుఁడు చెఱువురు గావ్యంబు నిధానము గుఱి వనంబు భూదేవస్థా
వనమును ననునియ్యేడును, జరు కాస్త్రములందు సత్సంతతు లనఁగన్. 15

లే. దుష్కృతము లెన్ని చేసినఁ దుదిని సత్త
సంతతులలోన నొక్కటి నలఁపునతఁడు
కుతుకమునఁ దననూటొక్కకుఁమువారి
నరకములఁ బాపి ముక్తికి నడపు నిజము. 16

క. ఇల సత్సంతతులలో, నలఁ గావ్యము దక్కఁ జేవభవనమాదుల్
ఖలము లగుఁ గొన్నివర్షంబుల కని చుపువు రచించె భోజం డెఱుకన్. 17

లే. నిలికి రెక్కడ నచటనె నిలిచియుండు
నగ్రహారాదిసంతతు లరసి చూడ
నవియు గృతిముఖరచనచే నఖిదిశల
నెగడుఁ గావునఁ గావ్య మన్నిటికిఁ దొడవు. 18

క. పురివఱదసీరు గోదా, వరిఁ గలసిన యొగ్గ మైనవడువునఁ గడు దు
శ్చరితుం డైనను గావ్యాంతరమునఁ జెప్పఁబడి పావనచరిత్రుఁ డగున్. 19

- క. క్షీలి నెవ్వనినామము నుత్కృలి నెన్నిదినంబు లుండు దివి నాపుణ్య
 ప్రతుఁ డంతకాల ముండును, ధృతి నింద్రద్యుమ్నునికి దృష్టాంతముగాన్. 20
- క. తనకు హితార్థము లెఱింగించు నఘంబు లడంచు ధనము శోభనము యశం
 బును గూర్చు నఖలమరులకొ, గనఁబడఁ గాఁ జేయు నెపుడుఁ గావ్యము కవికిన్.
- తే. మేటి బ్రహ్మర్షి యయ్యె వల్లీకభవుఁడు, గాంచె రవిని మయూరుండు గడియలోన
 హరిణిరోగము వానె శ్రీహర్షజునకుఁ, గావ్యమునఁ జెందరానినద్దతులు గలవె. 22
- చ. అలరఁ బురాణకావ్యముల నార్యులు చెప్పినవారు దక్కఁగాఁ
 దెలియ జతుర్యగంబులను దీవుల నేడిఁట నెంద టెందఱో
 యిల జననంబు నొంది మని యేఁగిరి పుణ్యచరిత్రు లందులో
 పల నిపు డొక్కఁడేనియును బ్రస్తుతి కెక్కు టెఱుంగ మెక్కడన్. 23
- తే. రామకథలోనఁ గపులు వారాళిఁ గట్టి, రనుచు వాల్మీకి చెప్పంగ నఖలజనులు
 నేతు వనుచు నెఱింగిరి చెప్ప వన్న, నదియు నొకసోగ కిడివి య టాడ్రు గావె.
- క. వివరించె యజుర్వేదము, కవి యగువిప్రుండు శుచి జగంబుల నేత
 తృప్తిమలకావ్యము మిక్కిలి, పవిత్ర మగుఁ గవలగోవుపాలతెఱుగునన్. 25
- తే. ఉపమ గలిగిన శయ్యల నొప్పియున్న, నంప్రిభవునికావ్యంబు గ్రాహ్యంబు గాదు
 పాయసం బైన సంస్కారభావ మైనఁ, గాకజుష్టంబు హాస్యంబు గానియట్లు. 26

కావ్య భేదములు

- సీ. ఉచ్చారణక్రియ నొప్పారు వర్ణంబు వర్ణసంచయమున వఱులఁ బదము
 పదవితానముచేత భాసిల్లు వాక్యంబు వాక్యభేదమున నివ్వటిలు నర్థ
 మర్థవశంబున నమరును భావంబు భావసంగతిఁ గనువట్టు రసము
 రసమత్ర శస్త్రీచేఁ బొనఁగును బద్యంబు పద్యరాశిని గూర్పఁబడును గావ్య
- తే. మట్టికావ్యంబు ద్వివిధ మై యతిశయిల్లుఁ, బరువడిఁ బ్రబంధచాటు ప్రబంధము లన
 నర్థములసంగ్కృతమున నాశ్వాసములను, దెనుఁగునఁ బ్రబంధమున నదితనరుఁ గృష్ణ.
- సీ. పురమును బురుషుఁడును బ్రయాణంబును వైలంబు వేటయు సాగరంబు
 మాసింద్రపుణ్యశ్రమంబును మంత్రంబు ద్యూతంబు పిదప నద్భుతరణంబు
 విజయంబు మద్యపానజీవికారంబును వనవిహారంబులు వారికేలి
 కన్యాంగసౌందర్యకథనంబు హిమకరాభ్యుదయంబు విప్రలంభోదితంబు
- తే. భద్రమిత్రోదయంబును బరిణయంబు, సురతముచు దోహదంబును సుతజననము
 ననఁగ నిరుపదిరెండు వర్ణనలు గూర్చి, చెప్పవలయుఁ బ్రబంధంబు శ్రీనివాస. 28

- క. కనుగొన సంఖ్యాబద్ధంబు నసంఖ్యాకంబు నాంగ భువి నిరుపేక్షఁ గై
తనరారుఁ బూర్వకవిమత, మున నాచాటుప్రబంధములు జలజాక్ష. 29
- తే. నాల్గుదెగలయుదాహరణములుముక్త, కాదివంచదశమును సంఖ్యాస్థితములు
గద్యగడద్యపదదండకములు మంజురులును సంఖ్యారహితచాటువులు నృసింహ. 30

ముక్తకాది పంచదశం బెద్ది యనిన

- సీ. ఓనరు ముక్తక మన నొక్కపద్యము ద్వికం బగు రెండు త్రికము మూడైనఁ బంచ
రన్నంబు లైదు వారణశాల యెనిమిది నవరత్నములు పద్యనవక మైన
భాస్కరమాలిక పండ్రెండు శతకళ పదియాలు నక్షత్రపంక్తి యిరువ
దియు నేడు త్రింశదావ్యాయము ముప్పది రాగసంఖ్య వెండియు రెండు సాగనేని
- తే. వరుసఁ బంచాశదాఖ్య మవ్వల శతకము, నవ్వుననుధికశతకంబు ననంగ వెలయు
నేబదియు నూలు నూటిపై నెనిమిదియును, నప్తకలి నప్తకతమైన శార్దూపాణి. 31

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము.—

తదదోషా పరికృతా చ వాగ్ధౌ. 2

- తే. కృతికి 1 నెట్ల శబ్దార్థముల్ రెండు వలయు, నవి యలంకారయంతములు నఖిలదోష
రహితములు గాంగఁ జూచి కూర్పంగ వలయుఁ, గామెపలిబాలగోపాల గానబాల.

శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీసమాలిక

- సీ. సర్వలక్షణాసారశబ్దార్థయుగళంబు మహితశుద్ధసువర్ణ మణులభంగిఁ
బదపద్యభూషణప్రచయరూపంబు లై లలిఁ గావ్యలక్ష్మీ నలంకరించు
కారణంబున నలంకారాఖ్యలను జేంది బహుభేదములను జూపట్టుఁ గృతుల
నఖిలకావ్యములకు నాత్మలు రీతులు ప్రాణముల్ వానికిఁ బ్రాణదళక
మోలి వైదగ్ధికాగోళికాపాంచాలికాలాటికాఖ్యానకలిత లైన
నాల్గునరీతు లెన్నంగ నర్థవ్యక్తి సోమమర్యాజప్రసాదోకాంతి
*మధురతేదార్యసూక్తిసామ్యజ్ఞేషములు పదియును బ్రాణములు దలంప
శయ్యాచమత్కారశబ్దస్ఫురణపదావృత్తిరీతి ప్రాణవితు లెట్లు
శబ్దలక్షణము లై జగతిపైఁ బొగడొందు నుభయవిస్ఫురణంబు నొప్పునట్లు

1. నెందు (వా.పె); మొదల (చ). 2. యుక్తసర్వార్థ (పె). 3. ఫణిలి.

*ఈశబ్దము కావ్యగుణవాచకమైనయప్పుడు “మాధుర్య” అని యుండదగు.
అట్లున్నచో ఛందోభంగము. “ధర్మధర్మిణోరభేదః” అనుస్మాయము రసవాచకమైన
యప్పుడే చెల్లును. ఇచ్చట చెల్లదు.

అప్పుకవీయము—2

వదలక మును గొన్నవర్ణంబు కృతులకు బలుమాఱు నుడివినఁ బ్రాస మయ్యె
 నది నుభకర దుష్క రావసాన ద్వి త్రి చతు రను సంజ్ఞల నప్తవిధము
 లయ్యె ననుప్రాస మందులొకల ఛేకవృత్తిలాటము లన ముత్తైఱంగు
 లేకార్థకల్పంబు లేకవద్యంబుగాఁ బునరుక్తిదోషంబు పొందకుండ
 నుడుగక వేమాఱు ¹నుడువంగ లాటాఖ్య జను ననుప్రాస మై జరగుచుండు
 లాటంబులొ శృంఖళన్యాయబంధంబు ప్రతిషేధశృంఖళబంధనంబు
 మాలికాదీవసమాఖ్యయు సారంబు నేకావళియు నన నెనంగు నైదు
 వలుమాఱు నొకభంగివలుకులు వలుకుచో నర్థంబు వే టైన యమక మదియు
 నాదిగతంబు మధ్యగతంబు నాతగతాఖ్యంబు నాదిమధ్యమగతంబు
 నాద్యంతగతము మధ్యాంతగతంబును జరణశ్రయగతంబు సర్వగతము
 నుపమానపదగోపనోక్తియున ననవవిధము లై యమకముల్ విస్తరిల్లు
 సరిగమపధను లావ్యనిరోధ్యములు తలకట్టును గుడులు శృంగములు నేక
 వర్ణంబులు నభీష్టవచనసంఘట్టనంబులు నాదిగా నిట్లు పొదలు టెల్లఁ
 జిత్రకవిత్వప్రసిద్ధశామంబు లై పెం పొంది వీనుల కిం పొనర్చు
 సరవి గూఢవక్తృధవరణార్థముఁ జతుర్విధకందమును బంచవిధనువృత్త
 వద్యంబు సేసరూపద్విపదాఖ్యయుఁ గందగర్భితమణికానికరము
 మొదలు గా నొకవద్యమునఁ బెక్కువద్యంబు లిమిడి ఛందోర్థదోషములు లేక
 కనుపట్టనవి యెల్ల గర్భకవిత్వవిఖ్యాతిచే శ్రవణసుఖం బొనర్చు
 గోమూర్తికాచక్రగుచ్ఛకుండలినాగకంకణమగ్ధలభుడచక్ర
 పంకజసర్వతోభద్రమాలాక్షురప్రభృతిబంధంబు లేర్పడఁగఁ జెప్ప
 వృత్తము ల్బంధకవిత్వవిశ్రుతము లై కవులకుఁ జెవులపండువులు సేయుఁ
 బ్రాసాదిగాఁ జెప్పఁ బడిన వన్నియు శబ్దవితతి కలంకారవిశతలు లయ్యె
 ధర నలంకారప్రధానతానురసప్రధానతావస్తుప్రధానతలును
 భాసిల్లు నారభటిసాత్వతీభారతీకైశికీనామధేయవృత్తు
 లర్థస్ఫురణసమాఖ్యయు లాంగలీలపాకమృద్విధులపాకములును
 గడు ముఖ్యగౌణలక్ష్యధ్వనివ్యంగ్యముల్ గణింప నర్థలక్షణము లయ్యెఁ
 జచ్చింపఁ గృతులకు జాతిగుణంబులు ద్రవ్యక్రియలు జీవితంబు లగుట
 నవి యేతెఱంగున నమరు నట్టన చెప్ప వఱులు జాతియు స్వభావంబు ననంగ
 నది మొదలొని మూఁడుపదులపై నెనిమిది యెనుగుతద్వేదంబు తెఱుంగవలయు

జాలియు నుపమయు సద్రూపకంబును బ్రాంతిమంతంబు నపహ్నుతియును
 దీపకత్రయము నాక్షిపంబు డ్డేషంబు నుత్పేక్షయును దుల్యయోగితయును
 వ్యతిరేకమును నుదారతయుఁ బ్రేయస్కంబు నెరఁగ విరోధ మావృత్తివిధము
 భావికాఖ్యానంబుఁ బరివృత్తియును సమాహితము నప్రకృత స్తుతిపరంబు
 వ్యాజస్తలియును బర్మాయోక్తియును విశేషోక్తి వక్రోక్తి సహోక్తిసంజ్ఞ
 లూప్యస్థియును సమాసోక్తి సమాఖ్యయు జగతి విభావనాసంకరములు
 రసవంతమును నిదర్శనమును సూక్ష్మంబు లపసామకంబు హేతువుఁ గ్రమంబు
 నాశ్రియచపము నగ్ధాంతరన్యాసంబు సతిశయోక్తియు నుదాత్తాభిధంబు
 నన నొప్పు విన్నియు నగ్ధంబులకు నలంకారభేదంబు లై కానఁబడును
 దొలుతటిరూపకాదులు తమలొక దాము కలసి సంస్పృశ్చిసంకరము లనఁగ
 ద్వివిధంబు లగు నందుఁ దిలతండులన్యాయసంస్పృశ్చి గృతులు బ్రతస్త మయ్యె
 సంకరంబులు రెండు జరగు దుష్టోదకన్యాయస్పృశ్చిసంకరన్యాయములను
 తే. తీరిని శబ్దాగ్రసంస్పృశ్చి జెందునట్టి, సంకరంబులు మఱియును జాలఁ గలవు
 వరుస నవి యెల్లఁ దెలియంగ వలయుఁ బూర్వ,కాస్త,లక్షణలక్ష్యోత్తసరణివలన.

శబ్దాగ్రదోషసీసమాలిక

సీ. కనుఁగొన దుష్ప్రియోగము వైరివర్గంబు ధరఁ దత్సమానశబ్దక్రమంబు
 నవసంస్కృతాఖ్యంబు నప్రయంక్తంబు విసాధి దుస్సంధి కుసంధిపదము
 లవల నకారశూన్యంబు హిసోక్తియుఁ గొఱలుదీర్ఘ పుకారుఁ గుఱుచకాకు
 సమసనభంగంబు ఛందోయతిప్రాసభంగంబులు ననంగఁ బవియు నాఱు
 శబ్దగతప్రదోషంబు లై యొప్పారుఁ గృతులు సాగవు వీని నెఱుంగకున్న
 న్యూనపదోపమయును నధికపదోపమయు నప్రసిద్ధోపమావిధంబు
 నసదృశోపమయు మహాధిశోపమయును సీచోపమయు వ్యగ్రవాచకంబు
 దేశసమయలొకదిక్కాలమైత్రీవిరోధాగమకళావిరోధములును
 వ్యాగ్జీగ్రకము నసమర్థ మపాధంబు విరసంబు నలిమాత్రవిశ్రుతంబు
 నశుభలజ్ఞానాగుప్సాక్షిలములు సంశయంబు సందిగ్ధనేరూగ్ధములును
 బ్రక్రమభంగం బపక్రమంబును గ్రమభంగంబు శ్రుతికటుపరుషములును
 డిప్టగూఢాగ్ధం బపుష్టాకము నసంగతదోషము పతత్స్వీకర్షణంబు
 నధికపదంబు సమాస్తపునరాస్తంబు హీనపదంబు నిష్కేతుకంబు
 నవిమృష్టకవిధేయకాంశ మన్యాగ్ధంబు నప్రతీతికము నసర్థకంబు
 భిన్న సంబంధంబు భిన్నలింగము భిన్నవచన మలంకారపరీక్షంబు

క్షీతి సప్రయోజకస్థిత్వంబు నేకార్థకంబును బునరుక్తకంబు ననంగఁ
దొడరు నేబది యర్థదోషంబు లివి ముందు జెలియఁక కృతి ¹నేయ నలవి గాదు
పదపడి మును బలుకప్రాసాదులను గూర్చి చెవులకు ²నింపుగాఁ జెప్పిరేని
భీరులు సగ్గణాధికతచే నవియ చేపట్టిదు రొక్కొక్కపట్టునందు
శ్రుతిసంస్కృతియు మధురతయు సన్నప్తార్థమునకు సర్థవ్యక్తియును బకత్పు
కర్షంబునకు ధాత్రి హర్షవాక్యము నూక్తితంత్ర మశ్టితాభిధానమునకు
గ్రామ్యంబునకు నెల్లఁ గాంతియు ననుచితార్థంబుల కెల్ల నుదాత్తతయును
సంధిదోషముల హృద్దస్థియు శ్రుతిపరుషంబుల కెల్లను సౌకుమార్య
మప్రతీతికమున కాప్రసాదంబుఁ బ్రేయస్కంబు బరుషసమాఖ్యమునకుఁ
గ్రమభంగమునకు సంక్రమతయు న్యూనాధికపదంబులకు సామ్యకల్పనంబు
వెండియు నిబ్బంగి వెడకి గుణాధిక్యమును గూర్చి దోషముల్ దొలంగఁ జేసి
లే. రచన గావించుకృతి బుధరచనలందుఁ, దనకు నాచంద్రభాస్కరతార మగుచుఁ
గావున నలంక్రియాకాస్త్రకథితఫణితి, నరయఁ దగు వీని నెల్ల భూసురపురిక. 34

వాక్యలక్షణము

మూ. సూ:—సా వా గ్య రసవృత్తి: 3

క. రసమునకు ³సాశ్రయంబై, యసదృశ మగు నెద్ది యది గదా కట్టము రా
క్షసదమన రసీకు లనఁగా, పనుమతిఁ దద్విధ మెఱుంగువారలు నుమ్మి. 35

రసవివేకము

మూ. సూ:—సాధోహి రసో యథాతథం కవిభి: 4

లే. తగ రసాశ్రయవాక్యసంతతులు గూర్చి, కావ్యము లొనర్చువార పో కవు లనంగ
నట్లు గావున నేభావ చైనఁ గవిత, పలుకువారికి సాధించవలయు రసము. 36

పంచవిధభావసీసమాలిక.

సీ. రమణ మనోవికారమ బహిర్వ్యాప్తమై భాసిల్లు నది సుమీ భావ మనంగ
నదియ విజ్ఞానసమాఖ్యచేఁ జెన్నొంది యాత్మకు మనసుచే నబ్బుచుండు
నామనంబున కింద్రియములచే నగు వాని కైదింటికిని విషయములవలనఁ
గలంగు నావిజ్ఞానకలిత మాభావంబు తరుణులయందును బురుషులందు
నాత్మసముద్భూత మై నవరసముల ⁴నమరఁ జేయుచు విభావానుభావ
సాత్వికవృత్తిచారిసంజ్ఞలచే నాల్గుచందంబు లగు నందుఁ జను విభావ

మాలంబనోద్ధీపనాహ్వయంబుల రెండుతెఱఁగుల ధాత్రి సుద్ధీపనాఖ్య
 మాలంబనోక్తగుణాలంబనపిచేష్టితాలంక్రియాత్మవిహరలీల
 లనఁ జతుర్విధములఁ దనరారు ననుభావ మంగఁజేష్టోద్భూత మగుచు వెలయు
 ధర మనోపృత్తి సత్త్వం బనఁబడు నందు సంభవించినయది సాత్త్వికంబు
 గణంబింప నాసాత్త్వికము కంపఘర్తనం స్తంభ వైవర్ణ్యవైస్వర్యబాష్ప
 విలయరోమాంచనంజ్ఞల నప్తవిధముల జరగు నవ్వల వృణిచారికంబు
 స్థాయిభావమున నిత్యత్వంబు నొందక వృణిచరించుచు సాగరాంతరమునఁ
 బొదలుభంగముభంగిఁ బొడముచు నడఁగుచు సంచారిభావనఁజ్ఞయును దాల్చి
 వ్యాధ్యసూయావేగహర్షలజ్జామర్షదైన్యావహిక్తనిద్రావిహార
 శంకామదద్వానిచపలతాపస్సారసు క్రిందితా శ్రమాత్సుకృతచరణ
 గర్వమోహాలస్యనిర్వేదసంత్రాసభృతిజడతోగ్రతాస్పృతివితర్క
 మతిసుసంబోధనోన్మాదనామంబుల బేర్పు ముప్పదిమూఁడుభేదములను
 బ్రకటంబు లై స్థాయి భావంబు లన రోషశమజుగుప్సాభయోత్సాహశోక
 హాసవిప్రయరతు లనఁగఁ దొమ్మిది యొప్పు నవరసోదయకారణంబు లగుచు
 బంచవిధంబు లై పరఁగు భావంబులు స్థాయిభావసమన్వితమ్ము లగుచు
 లే. వీని నన్నింటి నెఱిగిన¹ వెనుకఁగాని, నవరసంబులు పుట్టుచందములు వాని
 భేదములు లక్షణంబులు నాది గాఁగఁ, దెలియఁ బోలదు తంగెడఁజేసాన.

37

శృంగారససీసమాలిక

సీ. వెన్నముద్దకుఁ బాకవిధిచే ఘృతత్వంబు దనరుభంగిని నవస్థాయిభావ
 మాలకు విభావప్రముఖ్యభావంబులవలన రసత్వంబు గలుగుచుండుఁ
 దద్రసం బంతయుఁ దనరుఁ గావ్యములందు నాట్టంబులందు ననారతంబు
 వినునార్యులకుఁ గావ్యవృత్తంబులను గనుఁగొనురసజ్ఞులకు నర్తనములందుఁ
 గలుగుఁ గాని రసంబు గలుగ దారోవ్యంబు గావున నటియించుకాంతలందు
 గరిమ నారసము శృంగారంబు హాస్యంబు రౌద్రంబు కరుణ పీఠంబు నద్భు
 తంబు బీభత్సంబు దారుణంబును కాంతమును నాఁగ నవవిధంబుల మెలంగు
 పరనవస్థాయిభావములలోఁ జెప్పినరతియే విభావాదిరంజనముల
 నయ్యెను శృంగార మది నీలవర్ణంబు వెన్నునీమొన సామజేదవంశ
 పర్యంబు గడు సౌకుమార్యంబు కైశికీవృత్తిని మధురతావిధమునందు
 నుప్రసాదాభిధానప్రాణిభటిలిని విరచింప నొప్పుకవిత్వమునను

1 వెనక (ప. వా. పె). ఇట్లే ఈమాట వ్రాతపుస్తకములలోనున్నది. 2 భటిలి.

బెనుదాయ బీభత్సమున కది సంభోగభవమును విప్రలంభజము ననంగ
 ద్వివిధ మయ్యెను బంచవిధభావకథిత ప్రపంచకపోష్య మై వరంగునట్టి
 సందర్శనాలాపసంస్పర్శనాజ్ఞేషనఖరదక్షతచుంబన క్రియాద్య
 మవనిపై సంభోగభవము తద్విప్రలంభజ మనునది మూడుభంగు లయ్యె
 నంగ ప్రభూతం బయత్నసంభవమును నైసర్గికంబు ననంగ నందు
¹నిశితీగితములై వెలదుల కొప్పారు యావనగుణచేష్ట లందులోనఁ
 దనరారు నంగజాతము మూడుభేదంబు లై హావభావహేలావ్యయములు
 నప్రయత్నజ మనునది సుహృదాకాంతిదీప్తిప్రగల్భతాధీరతలును
 మధురతోదారతాభిధములు నన నేడుచందంబు లయ్యె నైసర్గికము
 కిలికించితవిలాసలలితలీలాఖ్యలు విచ్చిత్తిబిబ్బికవిభ్రమములు
 కుట్టమితంబును మోటాయిితంబును విహృతంబు నన దశవిధము లయ్యె
 భావంబు మొదలుగా భావోదయ క్రియావిశంతి యన నవి వినుతి కెక్కు
 కుంభినిపై విప్రలంభశృంగారోపకరణంబు లై రసాకరము లగుచు
 శ్రవణసందర్శన ప్రణయవిరోధ ప్రవాసాదికలనలవలనఁ బొడమి
 వెలదులకును మరుపులకును వరుసతో నొదవునవస్థలు పదియు రెండు
 నయనసంప్రీతిమనస్సంగసతతసంకల్పప్రతాపజాగరకృత్య
 విషయానుభవపరిజ్ఞేషులజ్ఞాత్యాగసంజ్వరోన్మాదమూర్ఛామృతావ్వా
 యంబుల రలిరహస్యకళాప్రవీణులు జగతిఁ బ్రతాపంబు సుజ్వరంబు
 నను రెండుదశలును గొనక యవస్థలు పదియ కా నెంతు రేవట్టునందుఁ
²బ్రకృతకథాసమాప్తికరంబు నహితంబు నశుభప్రసంగంబు నగుటఁజేసి
 ద్వాదశదశ పురాతనకథాక్రమమునఁ గాని వర్ణింపరు కావ్యములను
 లే. గవులు దీని నెఱిగి శృంగారరసము, గులుకునట్టుగఁ గావ్యముల్ గూర్చున్న
 ఖ్యాతి కెక్కునె రసికసభాంతరముల, సర్వతటినిపురందరాశానివేశ.

38

అప్తరససీ సమాలిక

సీ. రసపోషణము లన నెసఁగువిభావముఖ్యంబులవలన సువ్యక్తభంగిఁ
 బడయు నవస్థాయీభావముల్ నిజగుణసత్త్వంబు లగుచు రసత్వ మొందు
 నందు శృంగారరసాంతరభేదసంతతు లెట్ల మున్ను భాషితము లయ్యె
 నింక హాస్యాదుల నెనిమిదింటను గల్గుభేదముల్ చెప్పెద నేఱునేఱుఁ
 మూర్వోక్తహాసంబు భువిని హాస్యం బయ్యె నది యల్పున్ముదువు సామాన్యవాద

1 నిశితీగీతముల్ (ఆచ్చుప్రతి). 2 ప్రకృతి (పాతాంతరము).

మధుసచ్చసి తుంజరాసనుచేరువఁ గడఁగాఁబియ్యి శృంగారభవము
 సొంపొందు మధురతానుప్రసాదములను భారతీవృత్తిని బద్యములను
 మూఁడుభేదములు మొలచె నుత్తమమధ్యమాధమముల ననంగ నందులొన
 హసితస్మితము లుత్తమాఖ్యలు విహసితప్రహసితములు మధ్యభావితములు
 క్షీతి నవహసితము నతిహసితమును జనుఁ గావ్యములఁ గనినను బ్రశస్తిఁ
 బంచమభావసంభవముతోఁ ధంబు రౌద్రరూపము దాల్చి రక్తనిభము
 హరుని¹యూడిగ మధర్వాన్వయప్రభవంబు భ్రుకుటిప్రయుక్త మద్భుతవిపంధి
 యుద్ధృతార్థము ప్రసాదోజములను గూర్చి యారభణీవృత్తి నమరఁ జెప్ప
²వెనుకఁ జెప్పినతోకమున కయ్యెఁ గరుణఁ దా మహి నభర్వామ్యయవిహితకులజ
 సమవర్తిదాసి కాషాయనన్నిభకాంతి హాస్యావికార్ద్రసాత్తజాత
 సౌకుమార్యముఁ బ్రసాదమాధుర్యములను నైశీకీవృత్తిః జను రచింప
 స్థాయిభావోద్యోతానుకూలు దా వీరరస మయ్యె నెఱుపు సాధ్యసవిరోధి
 కించిత్పిగల్గితోదంచిత మోజుఁ ప్రసాదసాత్వకులను జరగుఁ గవిత
 ప్రథమవేది నుపర్యభర్తరాజువ మూఁడువిధము లై యది ధాత్రి వెలయు సమర
 వీరంబు వితరణవీరంబు గారుణ్యవీరంబు నన భావవేద్య మగుచు
 విస్తయోహ్వయమున వెలయుభావము విభావాదులచే నద్భుతాభిధాన
 మున నొప్పు నాశ్వలాయనసూత్రజము కమలాననుదళవాంఁ యరుణకాంతి
 రాద్రసాదివీరరస ప్రసూతంబు స్వల్పమృదుత్వ మోజుఁ ప్రసాద
 విధముల భారతీవృత్తిఁ గావ్యంబులయందుఁ జిప్పుఁగ నొప్పుఁ బొందుగాను
 నవభావభేదమధ్యవిభాషితజుగుప్పబీభత్స మనఁగ నొప్పిదముఁ గాంచు
 నారభణీ ప్రసాదోజవిధముల నొప్పుపద్యముల నత్యుద్భృతంబు
 సన్నతావస్తంబనంతతి శృంగారశత్రువు నందికేత్వరునిబంటు
 కాలవర్ణము ద్విప్రకార మై యది చెప్పుఁబడు జుగుప్పాఖ్యబీభత్సరసము
 పెనుబొంద వై రాగ్యబీభత్సరసమును ననఁగ నీభేదంబు లరయవలయు
 మునుపు తొమ్మిదిభేదములలోన నెన్నినభయము భయానకాహ్వయముచేతఁ
 బరఁగు యాజుషము బీభత్సంబుపట్టి ధూమాభంబు వీరరసాహితంబు
 ధర మహాకాళునిదళవాంఁ సాత్వతి నోజుఁ ప్రసాదసంయుక్తి నమరుఁ
 గవితల నీవత్సగల్గూము సర్వాంగకావనవై స్వర్యకారణంబు
 శమము శాంతం బయ్యెఁ జంద్రనన్నిభము నిర్వివర మొందును బరబ్రహ్మ లెంకె

1. మూడిగె (వా. పె). 2. వెనక (చ. వా. పె). 3. బడవాలు (పె); పడిహాళి (వా); దళవాం (చ); బడివారి (ఆచ్చు).

క్రమమున ధర్మార్థకామమోక్షము లనుభూరుషార్థములను బొందఁ జేయు
నల్లుమార్దవము కావ్యములఁ బ్రసాదమాధుర్యభాషాఖ్యవృత్తులఁ బొసంగు
లే. నీరసాంతరభేదంబు తెల్ల వరుస, సెఱింగి సమయోచితములుగా హృదయములకు
నింపు పుట్టుంగఁ గృతుల వర్ణింపవలయు, శ్రీగీశాన్యభాగధాత్రీనివేశ. 39

నాయకనిర్ణయసీసమాలిక

సీ. నవరసంబులకు జన్మస్థానములు నలుగురు ముఖ్యులగునాయకులు దనర్తు
రొగి ధీరలలితధీరోద్ధతధీరప్రకాంతధీరోదాత్తసంజ్ఞకు లనఁ
గలరు వెండియు నొకనలుగురు శృంగారరససంభవాన్నదప్రధితగుణులు
ధారుణి ననుమాలదక్షిణశతధృష్టు లనఁగ వీరలకు సహాయపరులు
మహి(ని) నలువురు పీతమర్దవిదూషకవిటచేటకు లనంగ వెలయువారు
మదనకళాకాస్త్రవిదులచేఁ బూరుషజాతులు నాలు గొంచంగఁ బడియెఁ
బాంచాలదత్తకభద్రకమాచిమారాభిధానంబుల నవియుఁ గాక
నుపకాతు లన వెండియును మూడు శశవృషహయసామకములఁ జే న్నారుచుండు
పనుధ నాయకుఁ డెంత రసికుఁ డైనను గాంత విలి గాఁగ రసము సంధిలదు గాన
నాయికాభేద మంతయు విస్తరుముగాఁ దెలిపెద నవరసాధీన లైన
యంగనలకు స్వకీయయుఁ బరకీయయు సాధారణియు ననఁ జనుఁ ద్రివిధము
లందులొన స్వకీయ యనుభామినికి గుణభేదములను మూడు భేదము లగు
నుర్వి ముగ్ధయః మధ్యయును బ్రగల్భయు నన నొక్కచందంబున నుండు ముగ్ధ
మధ్యాఖ్యఁ జనుతనుమధ్య ధీరయును ధీరాధీరయును నధీరాభిధయును
ననుమూడు దెలుగుల వియతి గాంచుఁ బ్రగల్భ యనునదియును నట్ల నతిశయిల్లు
ధృతివిశేషములచే ధీరాదికామినిమణులు జ్యేష్ఠామద్యమాకనిష్ఠ
లగుదురు వరుసతో నవని నావరకీయ ద్విప్రకారంబులై లేజరిల్లుఁ
గరపరిణీతయుఁ గన్యకయును ననఁ బరిణీత పర్జింపఁబడదు కృతులఁ
గన్యక పురుషాభికాంక్షిత గాన సంగరసంబులను బరికల్పిత యగు
శృంగారరసనిధానాంగన లెఁమండు చర్చింప వాసకసజ్జికయును
నభిసారికయు ఖండితాఖ్యయు స్వాధీనపతికయుఁ బ్రోషితభర్తృకయును
విగ్రహాంతరితయు విగ్రహోత్కలితయు విప్రలభ్యయు నన వీరలకును
దూతిక లాల్లురు ప్రాతివేళినిగొని శిల్పినియుఁ గారువును లింగినియు సఖియు
ధాత్రీతను ప్రకాతయు వీరు లేకున్నతఱి నేర్పుమైఁ బ్రియతంత్రములకుఁ
దమకుఁ దా మైనను దగ దూలిభావంబు గైకొని నడపుట కార్యగరణి

గామకాస్త్రమునందుఁ గామినీమణులకు వెలయు జాతులు నాల్గువిధము లగుచుఁ
జేరింపఁ బడ్డినీ శంఖినీ చిత్రినీ హస్తిన లన వీరి కందఱుకును
నలువొంద ముత్రైఱంగుల నుపజాతులు హరిణీయుఁ దురగీయుఁ గరిణీయు నన
లలి భావరసనాయకులయందుఁ గలిగిన భేదంబు లెల్లఁ దెల్పితి వరుసను
గ్రంథవిస్తారశంకను వానిలక్షణంబులు లక్ష్యములు నిందుఁ బలుకఁనైతి
లే. నట్లగుట భావరసనాయకాదిభేద, సంచయమున కలంకారకాస్త్రవితతి
పలన లక్షణలక్ష్యముల్ దెలిసి పిదప, రసము షర్ణింపఁ దగుఁ గవిరాజులకును. 40

సుకవిమూహాత్మ్యము

లే. మణివలనఁ గంకణమును గంకణమువలన
మణియును బ్రకాశ మగుచుట్లు మదిఁ దలఁప
సుకవివలన నాయకుఁడు నాయకునివలన
సుకవియుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంతురు సకలదిశల. 41

లే. నాకుజాతునిచే రఘురాయకుండు, వ్యాసుచే బాండవులు కాళిదాసుచేత
భాజుఁడు ప్రసిద్ధి నొందిరి భువిని దమదు, నడక లెల్లను గథలుగా నుడువుకతన. 42
క. ఇమ్మరీని మునులచే వెల, సె మ్మరు గావ్యములు "నాన్పషిః కురుతే కా
వ్య" మ్మువదనార్థంబే, సమ్మతి గలివేళ సుకవిజనులే మానుల్. 43

సత్కవిలక్షణము

క. ధరణీమరుఁడు ప్రకాంతుఁడు, గురుభక్తుఁడు శుచియుఁ గల్పకుఁడు పూర్వకపీ
శ్వరవాక్ప్రయోగదక్షుఁడు, గరుణామతి యెవ్వఁ¹ శతఁడు కవియనఁ బరగున్. 44
క. శ్రుతిశాస్త్రాంగపు రాణ, ప్రతతియు నితిహాసకావ్యభరతాగమముల్
స్మృతిసంగీతరతిశా, గతుల నలొకృతుల నెఱుంగఁగార దగుఁ గవికిన్. 45

సప్రవిధకవులు

ఆ. వినుతిఁ గాంతు రిల వివేకివాచకరాచి, కార్థశిల్పభూషణార్థ లనఁగ
మార్దవానుగతసమాహ్వా యుండు ననంగఁ, గవులు సప్రవామకములతోడ. 46
సీ. గణపర్ణశబ్దార్థగుణాదోషనికరంబుఁ బరికించి మాధుర్వ గబ్బము వివేకి
బహుతరానుప్రాసపదబంధనియమంబు పదలక కృతినీయు వాచకుండు
మృదుమధురోక్తులు వెదకి కావ్యం దెల్ల రచియించు బదపడి రాచికుండు
మితకబ్బములలోన సతివిపులార్థంబు నిమిడించు నర్థాఖ్య సెనఁగునతఁడు

తే. సెప్ప యమకంబు తెప్పట్ట శిల్పికుండు, పొందుపఱుచు నలంకృతుల్ భూషణార్థి
సరళపదవిరళార్థవిభిన్నరణముగను, జూపు రస మెందు మార్దవస్ఫుటకరుండు. 47

కుకవినిరసనము

తే. జల్లిపదములు నాలుగు సుకరించి, గురువు లిడుచోట లఘువులు గొన్ని గూర్చి
విరలి గూడక మీఁదులు వెదకికొనుచు, నచ్చు పొల్లులపై నుంచునతఁడుకవియె. 48

తే. ప్రణామ గని నిర్మలాంగంబు పదలసీంగ
యనఁ గుకవి తప్పఁ గని యొప్పు నడఁచి పుచ్చు
జల ముడిగి పాలు ద్రావుహంసంబుకరణిఁ
దప్ప విదనాడి యొప్పు సత్కవి గ్రహించు. 49

తే. తనకుఁ జెలియని వన్నియఁ దప్ప లనుచుఁ
గుకవి హాస్యంబు గావించు, నుకవిపరుండు
దడవు యోజించి తెలియు నంతటను చెలియ
కున్నఁ దద్దయుఁ బెద్దలయొద్దఁ జెలియు. 50

క. ధరఁ దమరు సత్కవుల మని, కరులు కుకవు లనుచుఁ గృతులఁ బరిహాస మొన
ర్తురు గర్వమతు “లయోగ్యుఁ, పురుషో వాస్తి” యనుమాట బుద్ధిఁ జెలిసియున్.

క. చ్చెప్పలు తామే సరోవ్ర, తల్పప్రకవుల మనుచు నభిఁ జరింతురు ¹“బాణో
చ్ఛిప్తం జగత్త్రయ” మ్మను, సప్తాక్షరమునను గాదె యడఁకువమదికిన్. 52

కవితాప్రశంస

తే. విబుధలాకంబు “కవితైవ విద్య” యనుచుఁ, జదువువచనార్థ మునను సంశయము గలదె
విద్యలకు నెల్ల నుత్తమవిద్య కవిత, దానిఁ జెలియట విశ్వ మంతయును గనుట. 53

క. ధారుణి నామజమారుతి, పారాశర్యులు చరించిభావుశిష్టా
చార మవశ్యక మని కవి, తారితమతు లైరి కాళిదాసప్రముఖుల్. 54

మ. జననాథాగ్రణి యాత్మరాజ్యమున నిచ్చల్ పూజ్యుఁ డాసీమఁ బా
సినఁ దా గవ్యయుఁ జేయఁ దన్నికడలన్ శ్రేష్ఠుండు విద్వాంసుఁ డా
యనకన్నం గవి మేటి యా “సుకవితా య ద్యస్తి రాజ్యేన కి”
మ్మనువాక్యంబు నిజంబు దీనిఁ గని కావ్యంబుల్ రచింపం దగున్. 55

క. పనితయఁ గవితయఁ దా నై, పనుదెంచుట గలుగునేని సరసం బగు ధా
త్రిని లబ్ధికోలు గావించిన విరసం బగు నటంచుఁ జెప్పిరి విబుధుల్. 56

- క. ఛండ్లోంకారాదుల, యందలిపా ట్లెట్లఁ దుదిన వ్యర్థము గావే
నుందర మగువాక్యంబుల, పొం దెఱిగి రచించుముద్ది పుట్టక యున్నన్. 57
- క. విరచించుకత్తి పుట్టని, పురుషునిచదువులు ప్రకాశములు గావు వసుం
ధర దీవరహితసదనాం, తరమున రేయిఁ బడియున్నద్రవ్యములక్రియన్. 58
- తే. ఆశుధారాకవిత్వంబులందు శయ్య, లుపమ లు డ్రేక్షలును లేక యుండుఁ గాన
సెంత యోచించినను బద్ధ మంత సారవంత మగుఁ గాన నిలుకడ వలయుఁ గృతికి.

దేశభాషావిశేషంబులు

మూ. సూ — స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సంతో రసప్రలుభధియః,
లోకే బహుమన్యంతే వై కృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ.

- మ. నిజదేశంబులవేషభాషలవయి నిత్త్యాభిమానస్థులై
ప్రజ మెచ్చు న్రసలభిముద్దు లగుచు బ్రాజ్ఞుల్ స్వదేశ్యంబులే
నిజ మంచుం గొని యన్యదేశములవాని నైచ్చు రేపట్టునన్
గజరాజావన ప్రస్ఫుటార్థరసముల్ గా వుచు నెల్లప్పుడున్. 60
- క. తమతమభాసలకవితలు, దమతమదేశముల కొప్పిదము లగుఁ బరదే
శములకుఁ గూడ వొకింతయు, నమరోత్తులు సకలభూములందును వెలయున్. 61
- క. తలఁపఁగ సంస్కృతకావ్యంబులు దమయర్థములు సకలభూజనములకున్
దెలిసినను దెలియకున్నను, బొలు పొందఁగ నిచ్చు నాల్గుపురుషార్థంబుల్. 62
- క. హరికథ యైనను దమకర్థరసానుభవంబు లేనిరసవదైకాం
తరభాషాకావ్యంబులు, దొరఁగొని పఠింప ముక్తి దొరకునె దానన్. 63
- క. ఆయాదేశమువారికి, నాయాదేశంబుభాష నమనకావ్యం
బాయతపురుషార్థంబులఁ, బాయక సమకూర్పు దేవభాషయ చాలెన్. 64
- క. సురభాషార్థము దెలియని, తరుణులకును శూద్రులకును దమతమసీమం
బరఁగినమాటలఁ జెప్పిన, పరకావ్యము పఠనమున కవశ్యక మయ్యెన్. 65
- క. క్షీలి ఘ్నేచ్ఛభాషశ్రు తిగర్హిత మగు నట్టైన నాధరిల్లని దానిన్
మతి రోసి విడువఁ గూడదు, సతతము వ్యవహారహాని సంధిలకతనన్. 66
- క. నీతం బని దేశీయము, జాతీయంబును వచించునమయమున నిజ
క్షృతలభాషాకృతులను, భ్యాతిగ ఘ్నేచ్ఛక్తు లాదిగాఁ గూర్తు రజా. 67

అంధ్రకవితాపితామహానిచాటుధారః—

మ. సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభజాకాతాసిచే బద్దదు
 ర్దమదోర్ధంబదేదందోట యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
 ర్గమునం గాంచి “శబా సహో హరిహరంగా ¹ఖూబు భూడాకిలే
 తుముకీభాయిలభాయిదేములికి” యందు ర్పింటికిం బోవుచున్.

68

నందితిమ్మనచాటుధారః—

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచే
 గాయం బూచ్చి కళింగదేశనృపతుల్ ²“కాసిర్పురిఫోఫణి
 మాయాభీశముటూకుటూకుహుటూమాయాసటాజాహారే
 మాయాగ్గేయమడే” యటండ్రు దివి రంభాజారునిక్ యక్షునిన్.

69

కాళహస్తీమాహాత్మ్యమునందుః—

సీ. బిజ మాడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జే న్నారసాయిల్లు బిడారు సీకు
 నాకు సీపాదార్పనము సేయ నడలింగమూర్తి సేకుతె వచ్చి మూర్త మాడి
 యొడయచి త్రేక నాయునికి నీమజ్జన మాదుళివార్పన మాడుదేకు
 విచ్చేయుఁ డిది బూది పీడియం బందుకో జంగమస్వామి నానదనమునకు

తే. నోగిరంబులు మంచి మే లోగిరములు, నావటించెదఁ బడుండు మీ ³రారగింపఁ
 బ్రతిదినంబును జంగమార్పనము లేక,తనువు వడ నొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ. 70

భాషాష్టకోత్పత్తివివరణము

తే. భాష చెండుచెఱంగులఁ బరఁగుచుండు

సంస్కృతము ప్రాకృతము నన సంస్కృతంబు

ప్రకృతి యన నొప్పు దానికిఁ బ్రాకృతంబు

వికృతి యగుఁ దంగెడాహ్వయవిషయవాస.

71

తే. భారతీదేవికై శవభాషితంబు, ప్రాకృతము పంచవిధ మయ్యెఁ బ్రాకృతంబు

1 ఖూజా భూడాకిలే (క); ఖూబు భూడాకిలే (వా); ఖూబుభూడాకిలే (వె).

2 కాసిర్పురిఫోఫణి, మాయాభీశముటూకుటూకుహుటూమాయాసటాజాహారే,
 మాయాగ్గేయమటూ (వా); కాసిర్పురిఫోఫణా, మాయాభీశముమీకుటూకుహుమీ
 మాయాసటాజాహారే, మాయాగ్గేయమడే (బ); కాసిర్పురిఫోఫణి, మాయాభీశము
 టూకుటూకికుహుటి మాయాసటాజోహారే, మాయాగ్గేయమటూ (వె). 3 రారగింప.

- కొరసేసియు మాగధీసంజ్ఞికయును, గ్రమతఁ బ్రైశాచికయు నవభ్రంశ మనఁగ. 72
- క. నామ మవభ్రంశగ బని, సామాన్యముగాఁ దలంపఁ జన దది భాషా
భామాశిశుత్వభాషిత, మై మెలఁగుటచే నుశబ్ద మగు నెల్లడలన్. 73
- ఆ. వద్వపత్రనేత్ర వైశాచికాభావ, యందు భేద మించుకంత గలిగి
సొంపు మీఱుచుండుఁ జూళికా వైశాచి, తెక్కలానఁ దాను నొక్క టగుచు. 74
- లే. ప్రాకృతాదులు చెడి తజ్జవదము లగుచుఁ
బలు తెఱంగులఁ దనలానఁ గలసియుండు
కతన నీయంధ్రభావయుఁ గవిమళంబు
నందుఁ బ్రాకృతభేదంబై యనఁగ నొప్పు. 75
- క. క్షీలి భావ సంస్కృతప్రా, కృతసంజ్ఞల ద్వివిధ మయ్యె నెంచఁగఁ దత్వాన్
కృతము వెన నేడు తెఱంగుల, వితత మగుట నెల్ల నష్టవిధభావ లగున్. 76
- లే. సంస్కృతము ప్రాకృతంబును కొరసేని
జగతిపై మాగధీయును బ్రైశాచికయును
జూళికయు నవభ్రంశంబు సొరిది నంధ్ర
భావయును నివి చను నష్టభావ లనఁగ. 77
- ఆ. వరదుచిప్రణీతవాక్యంబులను బతం, జలికృతోరుభాష్యములను వెలయు
పాణినియనూత్రఫక్కిని జనియించు, శబ్దశాల మెల్ల సంస్కృతంబు. 78
- లే. ఇలఁ ద్రివిక్రమరచితవృత్తులను హేమ, చంద్రసూరి ప్రణీతభాష్యంబుచేతఁ
దనరువాల్కి మూలనూత్రములవలనఁ, బ్రాకృతాదిషడ్భాషలంబునఁ జెందె. 79
- క. తెలుఁగునకుఁ బొడము లక్షణ, ముఱు బాలసరస్వతి ప్రముఖబుధకృతటి
కలవలనను దెల్లం బై, చెలు వగు నీ మాంధ్రకబ్బచింతామణిచేకొ. 80
- సీ. స్వర్గ లోక ప్రశస్తము సంస్కృతము మహారాష్ట్రదేశీయంబు ప్రాకృతంబు
కూరసేనాఖ్యుఁ బ్రస్తుతి కెక్కునాటను జను లాడునదియె పో కొరసేని
మగధదేశోక్తులు మాగధీభావ విశాచసంజ్ఞికము లై జగలఁ బొదలుఁ
1 బాండ్యకేకయసాల్యబాష్టికానూచగాంధారనే పాళకుంతలనుదేవు
- లే. భోజనోన్మీశకంబులఁ బొనఁగుమాట, లగయఁ బ్రైశాచికాచూళికాహ్వయములు
వెన నవభ్రంశ మాభీరవిషయజాత, మాంధ్రీభూమిభవం బాంధ్రీయ్యై కొరి.
- లే. దేవభూసురమునిధరి త్రితలేంద్ర, నచివకంచుకివిటనిదామకవిరక్త
వారయోషిన్న పామాత్యవనితలకును, జేష్ఠుఁడగుసామృతమునుధాసింధుశయన.

సీ. క్షవణకజై నాదికర్త హీనులకును భూమాజనులకును బ్రాకృతంబు

క్షీతి వై శక్తకూర్మ ప్రభృతిమధ్యచూఢమజాతుల కెల్లను కౌరవేని

ధీవరలుబ్ధకాదివీచజాతులమానవులకు నెల్ల మగధభాష

మొగిల బికాచానురముఖుల కెల్ల వైశాచికానామభాషాద్వయంబు

తే. పుత్రచందాలయవనాదిపరమనీచ, జాతినరుల కపట్రంశ మీతెలుంగు

సీనువారికి నాంధ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ, గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ. 83

ప్రకృతివికృతిభేదంబులు

మూ.సూ.—ఆద్య ప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే* త్వేషాతయోర్భవేద్వికృతిః.

తే. క్రమమునను సంస్కృతప్రాకృతములు రెండు

బరఁగు నాద్య ప్రకృతియును బ్రకృతియనఁగ

వెలయు నీరెంటికిని చెల్లు వికృతి యనఁగ

నందఁగోపాంగనాపుత్ర నలినశేత్ర.

84

తద్భవస్వరూపము

మూ.సూ.—కేవలతయానుసర్పత్కథే చ యేయం యథాతథాభాషా.

తే. ప్రకృతులను రెంటు రెండురూపముల నమరు

తద్భవములు ప్రత్యేక మాంధ్రంబు లగుచుఁ

జంద్రునకుఁ జందురుం డని సంస్కృతమునఁ

జందుఁ డని ప్రాకృతమున నీచందమునను.

85

ఇందునకు తెలివిడి శబ్దసూత్రము:—ప్రయోగమూలం వ్యాకరణమ్.

దీని అర్థము:—శబ్దకాస్త్రము లోకమునందుఁ బ్రవర్తించు ప్రయోగములే మూలముగాఁ గలవి. ఇట్లన్నందుచేతను వ్యాకరణకాస్త్రము లోకవ్యవహారము ననుసరించి చెప్పుచున్నది యనుట. అటుగాన లోకవ్యవహారసిద్ధములైనను తద్భవములకు లక్షణము తెలియవలెను. అది యెట్లు లనిన: తెలుంగునకుం బ్రాకృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును. ఆప్రాకృతమునకు సంస్కృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును. అటుగాన ప్రకృతు లనఁగా సంస్కృత ప్రాకృతముల రెంటికినిపేరు. ఆ రెంటియందును కొన్ని తద్భవములు, ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్కదానను ఒక్కొక్కవిధమున పుట్టి రెండురూపములని చెలుంగులలో గలసి యున్నవి. కనుక వాని కన్నిటికిని చెలి యున్నట్లుగా నందుఁగావల నొకచంద్రశబ్దమునకుఁ జెప్పుచున్నాము. సంస్కృతము

* 13-వ పేజిలో ఈశ్వర క్రమము మఱియున్నది.

నందుఁ గల సంయుక్తాక్షరమునందు క్రిందను జడ్డయై యుండెడు రేఫము ప్రాకృతభాషగాఁ బలుకునప్పుడు లోపముగాను అవునుగనుక ఆరేఫము లోపము గాక ప్రత్యేకముగా ¹ముందర ఒక యక్షరమై నిలుచుటచేతను దకారమునకుఁ బ్రాకృతమందు రానిగొమ్మువచ్చుటచేతను జందురుశబ్దము శుద్ధసంస్కృతముననే అయినతదృశము గాని సంస్కృతము చెడి అయిన ప్రాకృతమువలనను అయినది గాదు.

చజౌ తజ్జే స్రాకృతే చ దంత్యా వేవ న సంశయః

టీ. తజ్జే=తదృశమునందును, స్రాకృతే చ=ప్రాకృతమునందును, చజౌ=చకార జకారములు రెండును, దంత్యావేవ=దంత్యనర్థములే అవును. తాలవ్యములు గావనుట. సంశయః = సందేహము, న = లేదు. ఇటును అఙోక్షజపక్కికావచనముచేత ఇదియు సంస్కృతకాల మైనతదృశము గనుక మొదల నున్నచకారము దంత్య మయి తెలుఁగు తత్సమముచేయఁగా చందురుండు అని అయినది. ప్రాకృతమునె అయినట్టాయెనా దకారముక్రిందటిరేఫము లోప మాయుగాని, ప్రత్యేకాక్షర మై యుండదు. దకారమునకుఁ గొమ్ము రాదు. అది యె ట్టంటేని.

ప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రంబులు

కగచజటడతదబరుగకగపశో రువర్ణద్రే

ప. ఉపరి స్థితానాం స్పర్శవర్గాద్యత్పతీయానాం మవర్ణజిహ్వమాలీయోపధానీయానాం శవసానా మేలేహం సంయుక్తోపరివర్ణే లోపః స్యాత్ నతు ద్ర శద్దే.

టీ. ఉపరిస్థితానాం = సంయుక్తాక్షరములయందు మీఠనున్నటువంటి. స్పర్శవర్గాద్యత్పతీయానాం = కచటతవగజడదబరు, మవర్ణజిహ్వమాలీయోపధానీయానాం (గక.గప.అని - కవలకు ముం దగ్ధవిసర్గసదృశము లయినవర్ణములు జిహ్వమాలీయోపధానీయంబులనంబడు) మకారగ్ల కగపవర్ణములను, శవసానాంచ=శవసలకును, లోపః = అదర్శము, స్యాత్=అగును. ఇందుచేతను జుద్ర శబ్దమునందు రేఫమునకు మీఠ నుండెడి దవర్ణమునకు లోపమురాఁగా 'నతు ద్ర శద్దే' ద్రయను సంయుక్తాక్షరమునందు మీఠ నున్నదకారమునకు లోపము లేదు. ఇటున్నందువలన దవర్ణము లోపము కాదాయెను.

సూః—రవలా మధ శ్చ.

వృ. అధస్థితానాం రవలానాం లోప స్యాత్.

టీ. అధస్థితానాం=సంయుక్తములగు నక్షరములయందుఁ క్రింద నున్న, రవలానాం = రేఫవకారలకారములకు మూఁటికిని, లోపః స్యాత్=లోప మాయ, ఈసూత్రముచేతను దకారము క్రిందనున్న రేఫము లోపముకాఁగా చంద అని యుండెను.

1 ముంగల (వా). 2 బొట్టును (పూ. ము). 3 మీఠనున్న ద్విత్వాక్షరము లందు (పూ. ము).

సూ. శేషాదేశస్యాహోచోభోః.

వృ. చాకారేభవత్తస్య స్యానాదేః శేషస్యాదేశస్య చాచఃపరస్య ద్విత్వం స్యాత్.

టీ. హకార రేఫవర్జితస్య = హకారమును రేఫమునుగాక తక్కినటువంటి, అనాదేశః = మొదలిదిగానటువంటి, శేషస్య = లోపముకాఁగా చిక్కినదానికిని, ఆదేశస్యచ = ఆదేశ నైనదానికిని, అచః పరస్య = అచ్చుకంటె పరమైనదానికిని, ద్విత్వం = జడ్డ, స్యాత్ = అగును. ఇందువలనను హవర్ణము రవర్ణము గాదుగనుకను శబ్దాద్యక్షరముగాదు గనుకను దకారమును రేఫమును సంయుక్తమైనటువంటి ద్రవర్ణమునం దధస్థితమైన రేఫము లోపము కాఁగాను చిక్కినది గనుకను చకారముమీద నున్న అకార మచ్చు గనుక దానిమీద నున్నది గనుకను దకారమునకు జడ్డ వచ్చెనుగనుక చంద్ర అయెను. ఇది ప్రాకృతభాషగనుక మునుపు చెప్పినయోక్షజపచనమునను అది సున్నచకారము దంత్యవర్ణమాయెను. అది తత్పరము చేయఁగా చేందఁడని నిలిచెను. కాఁబట్టి యీమాట సంస్కృతమునఁ బుట్టిన ప్రాకృతముననే అయితదృశముగాని శుద్ధసంస్కృతమున నైనది గాదు. ఈరెండు శబ్దములును అదిమకవిప్రయోగసిద్ధములై కనుక ఇటువంటివన్నియుఁ జ్రకృతులను రెంటును రెండువిధములను బుట్టిన వని తెలిసికొనునది. ఇందునకుఁ బ్రయోగము.

నరసింహపురాణమునందుః—

చ. సురుచిరపానపాత్రమున సుందరి యొక్కతె కేల నిండుచం
దురుఁడు ప్రకంపితాంగములతోఁ దిలకించె దదాననాంబుజ
స్ఫురితవికాసవై భవము సొంపు లడంకువ మ్రచ్చిలింప జె
చ్చెరఁ జనుదెంచి కట్టువడి చేడ్పడి భీతి వడంకు¹చాడ్చునన్. (అ. 3 ప. 97) 86
నైషధమునందుః—

చ. కెరలి మహాసేవేమ నహకృత్వరి తదృటకోటిచాతురీ
తురి నమరాంగణంబులఁ జతుర్వారిదావరణంబులన్ యశోం
బరముల²నేయుచుండు బహుభాగులఁ బున్నమనాఁటినిండుచం
దురునునుసోగవెన్నెలలతోఁ దులఁ దూగెడుతద్గుణంబులన్. (అ. 1 ప. 50) 87
ఆ. తెలుఁగు లొక్కొన్ని దేవతాభాషనె, తదృపంబు లగుచుఁ దనరుచుండు
ధరణిః గొన్ని ప్రాకృతముననె యగుచుండు, దెలియవలయుచివాని తెలుగు లెల్ల.
తే. ప్రాకృతము నంటక నిలింపభాషనయ్యె. దజ్జము నముద్రమునకు సంధ్రంబంటుచు
చాకశద్యావ నంటక ప్రాకృతమున, నైనచో దానిని నముద్ద మనఁగ వలదె. 89

ఇందునకుఁ జెలివిడి. కొన్ని తదృశములు లోకమునం దాద్యప్రకృతివలననే యయినవి గాని ద్వితీయప్రకృతి నయినవి గావు. అవి యెటువంటివనఁగాః అందులోఁపల నముద్రశబ్దమున కొక్కటికిఁ జెప్పుచున్నాము. మొదలిప్రకృతియందు లోప మయ్యెడు దశారముక్రిందటిచేఘము లోపము గాక నిలిచిందుచేతను, సంద్రశబ్దము ప్రథమ ప్రకృతి వైసతదృశముగాని ద్వితీయప్రకృతి వైనది గాదు. అది తత్సనుముచేయఁగా సంద్ర మయివది. రెండవప్రకృతిచేతయైన “కగచఙ్గదతదపటమగళపశోరువర్యద్రే” అన్నందునఁ జంద్రశబ్దమునకువలెనే నముద్రశబ్దమునందలిదశారమునకు లోపముగా రాఁగా “నతు ద్రశణ్డే” అనుటవలన లోపము రా దాయెను. “రవలా మధశ్చ” అని మునుపు చెప్పినసూత్రముచేత దశారముక్రిందిచేఘము లోపముకాఁగా నమద అని నిలువఁగా “శేషదేశస్యాహ్రోచోఘోః” అనుదానివలనను మునుపటివలెనే దశారమునకు జడ్డ వచ్చెఁగనుక నముద్ద యాయెను. అది తత్సనుము చేసిన నముద్దము అని యుండవలెను. ఈమాట అదిమకవులు ప్రబంధములను వాడినవారు కారు. సంద్ర మనియే చెప్పి కొన్నారు. అటుగనుక నిటువంటి పెట్టెను శుద్ధసంస్కృతమున నై నతదృశము లని తెలిసి కొనునది.

లక్ష్మీశబ్దమునకు:—

క. నాకులభాషను ముట్టక, ప్రాకృతమున లచ్చి దాఁ బరఁగు లచ్చి యనఁ.

నాశోక్తి యైన లక్ష్మీకి, బ్రాకటముగ లక్ష్మిమి యచి వలకఁగ వలదే.

90

దీనికిం చెలివిడి. లోకమునందుఁ దదృశములు కొన్ని ప్రాకృతభాషవలన నై నవే కాని దేవతాభాష నైనవి గావు. అవి యెట్లైన: లక్ష్మీశబ్దమునకుం జెప్పుచున్నాము.

సూ. మనయానామ్.

పు. అభస్థితానాం మనయానాం లోప స్స్యాత్.

టీ. అభస్థితానాం = సంయుక్తాక్షరములయందుఁ గ్రిందనున్న, మనయానాం = మకార నకార యకారములకు, లోపః = లోపము, స్స్యాత్ = అగును. ఇందువలన ఊకారముక్రింద నున్నమకారమునకు లోపము గాఁగా లక్ష్మీయని యుండెను.

సూ. ఊః.

పు. ఉస్య ఛస్యాత్.

టీ. ఉస్య = ఉకారమునకు, ఛః = ఛకారము, స్స్యాత్ = అగును. దీనిచేత ఉకారమునకు ఛకారము రాఁగా లఘి యనురూపము సిద్ధించెను. తెలుఁగునందు శ్చుర్న వర్గద్వితీయవర్ణములు లేవు గనుక లచ్చి యని నిలిచెను. ఇది ప్రాకృతమున నై నతదృశ అచ్చకపీయము—3

వము గాని, దేవభాష వైవర్థ్యము గాదు. సుస్కృతమున నయ్యేనేని క్రిందనున్న మకారము ప్రత్యేకము*ముంగల నొకయక్షర మై నిలిచెనేని లక్ష్మిమి యవును. అంధ్రము నందు మకారము లేదు గనుక అది లోప మై కకారమునకు ద్విత్వమురాఁగా లక్ష్మిమి, వికల్పమున జడ్డ లోప మైన లక్ష్మిమి యాయెను. ఈరెండువిధములతద్భవములలోను మూర్ఖకవులు ప్రబంధములయందు లచ్చి యని ప్రయోగించినారుగాని లక్ష్మిమి యని ప్రయోగించినవారుకారు గనుక నిట్టిజట్టములెల్లను ద్వితీయప్రకృతిచైన వని యెఱుంగు నది. దీనికిఁ బ్రయోగము:—

నిరాటపర్వమునందు:—

ఉ. వచ్చినవాడు ఫల్గునుఁ దవశ్యము గెల్తు మనంగ రాదు రా

లచ్చికి పై పెనంగినబలంబులు రెండును గెల్వు నేర్చునే

పా చ్చగుఁ గుం దగున్ దొడరు బెల్లవిధంబుల కోర్పునట్లు గా

కిచ్చుఁ దలంచి యొక్కమెయి నిత్రతి బొం దగునేతయుం దగున్.

91

(ఆ. 4. ప. 234)

రామాభ్యుదయమునందు:—

(తే. రాచపాఱునిజన్మంబుఁ గాచినాడు, లచ్చిపుట్టిల్లు కోలకుఁ దెచ్చినాడు

చాలు పేరింటితోయ్యలి నేలినాడు, పుడమి ¹నునుమించు ప్రాద్దువంగడమునందు.)

తే. కారసేన్యాదివంచభాషలును బ్రాకృ, తంబులో భేదములు గానఁ దద్భవములు

వానియందును బుట్టురు వర్ణ భేద, ములును బంచవిధంబు లై తెలుంగునందు. 93

తే. కారసేని జూదంబు వైకాచియందు, సాన చూళిక యనియెడుదాన రాచ

కోల మవగ్రంథభాషాక్రిపలన మూఁగ, దనరు మాగధి జక్కులు తద్భవములు. 94

ఇందునకుఁ దెలివిడి. ద్యూతతత్త్వమునకు:—

సూ. ద్యురోశ్చ ర్జః.

పు. ద్యుకారస్య ర్యకారస్య చానయో ర్జకారాదేశ స్స్యాత్.

టీ. ద్యుకారస్య = ద్యు అనునక్షరమునకు, ర్యకారస్య చ = ర్య అ నక్షరమునకును, అనయోః = ఈరెంటికిని, జకారాదేశ స్స్యాత్ = జవర్ణ మాదేశ మగును. ఇందున ద్యుకారమునకు జకారము రాఁగా జాత మని యుండెను.

* ఈపదముతరువాత “స్వర్ణవర్ణద్వితీయము” అని పూర్వము ద్రవము. అన నిర్వితము. 1 నన.

సూ. దస్తస్య శౌరసేన్యా మభావచో స్తాః.

వ. అనాదే రచః పర స్యాసంయు క్తతకారస్య దః స్యా చ్చౌరసేన్యాః.

టీ. అనాదేః = మొదలియక్షరము కానటువంటి, అచః పరస్య = అచ్చుకం
దెం బరమైయున్న, అసంయుక్తమసంయుక్తము కానటువంటి, తకారస్య = తవర్ణము
నకు, దస్యాత్ = దవర్ణ మూను, శౌరసేన్యాం = శౌరసేనియందు. దీనిచేత తకార
మునకు దవర్ణము రాగా జూద మాయెను. ఇది శౌరసేనిభాష నై నతదృవము.

ఇందునకుం బ్రయోగము సభాపర్యమునందు:—

క. జూద మిది యేల యుడుగుము, భేదము దమలూనఁ బుట్టుఁ బెలుచన యుష్మ
ద్యేదమునఁజేసి యెద్దు, త్వానిట్లు ధరిత్రఁ బ్రజకు ¹భయజననం బై. (అ. 2. 135)

నైషధమునందు:—

క. కాదంబరిఁ ద్రావించును, జూదం బాడింతుఁ గతల జొక్కులఁ బెట్టె
బైదలుల నియోగించును, వైదర్భతనూజమిదివల పుడిగింతుకొ. (అ. 7. 120)96

శాణశబ్దమునకు:—

సూ. శషసాః శుః.

వృ. శషసాః శుసంజ్ఞా న్యుః.

టీ. శషసాః = శకారషకారసకారములు, శుసంజ్ఞాః = శు అనుసంజ్ఞగలవి,
న్యుః = అగును.

సూ. శో స్మత్.

వృ. శషసానాం సకార స్స్యాన్నిత్యమ్.

టీ. శషసానాం = శకారషకారసకారములకు, సకార స్స్యాత్ = సవర్ణ
మగును, నిత్యం = నిత్యముగా. ఈసూత్రమువలన శకారమునకు సకారము రాగా
సాణ అని యుండెను.

సూ. నో ణినోః వై శాచ్యామ్.

వృ. ణికారసకారయోః సకారస్స్యాత్ వై శాచ్యామ్.

టీ. ణికారసకారయోః = ణవర్ణ సవర్ణములకు రెంటికిని, సకారః స్స్యాత్ =
సవర్ణ మగును, వై శాచ్యామ్ = వైశాచియందు. ఇప్పుడు చెప్పినదానను ణికారమునకు
సవర్ణము రాగా సాన అయెను. ఇది వైశాచీభాష నై నతదృవము.

రాజకులశబ్దమునకు:—

సూ. గజడదబఘుర్గుధధభాం కచటతపాః ఖఛతథపాః.

వృ. స్వర్ణవర్ణ తృతీయచతుర్థానాం త త్తత్ప్రధమద్వితీయాః క్రమేణ న్యూః.

టీ. స్వర్ణవర్ణ తృతీయచతుర్థానామ్ = స్వర్ణవర్ణ ములయందు మూడవ యక్షర ములకును నాలవవానికిని, త త్తత్ప్రధమద్వితీయాః = ఆయావర్ణములయొక్క మొదలివర్ణములును రెండవవర్ణములును, క్రమేణ=వరుసగా, న్యూః = అగును. ఈసూత్ర మున జకారమునకు చకారము రాఁగా రాచ యాయెను. కులమునకు కొలము ఆయెను. అది సమము చేసిన రాచకొలము. ఇది చూళికాపైకాచికాభాష వైనతద్భవము.

మూకశబ్దమునకు:—

సూ. అచోస్తావభౌ కఖతథపపాం గఘదధబభాః.

వృ. అచః షరేషా మసంయుక్తానా మనాదీనాం - కతపవర్ణ ప్రథమద్వితీయా నాం తృతీయచతుర్థాః క్రమేణ న్యూః.

టీ. అచః షరేషాం = అచ్చుకంటె షరము లైనటువంటి, అసంయుక్తానాం = సంయుక్తాక్షరములుగానటువంటి, అనాదీనాం = మొదలివిగానటువంటి, కతపవర్ణప్రథమ ద్వితీయానాం = కతపవర్ణములయొక్క మొదలియక్షరములకును, రెండవవానికిని, తృతీయచతుర్థాః = తమవర్ణములయందలి మూడవనాలవయవి, క్రమేణ=వెంటడిగాను, న్యూః = అగును, ఇది ఆవభౌకభాష వైన తద్భవము. ఇందువలనను కకారమునకు గకారము రాఁగా మూఁగ ఆయెను.

ఇందునకుఁ బ్రయోగము —

సారంగధరచరిత్రమునందు:—

చ. తలవరు లేఁగ లేఁగఁబలితండము నెత్తుటిజొత్తుకై హలా

హలిమెయి రాఁగ తాఁగలయినట్టి వృకంబులు శ్రొంబొదల్ రొదల్

చిలుకుచు సీఁగ సీఁగలను జీమలు దొంతర లై పయిం బయిం

బిలబిల మూగ మూఁగవలె బెగ్గిలి పల్కుఁగ లేక వేదనక. (ఆ. 3. 117) 97

యక్షశబ్దమునకు:—

సూ. ఆదే రోగ్యి జః.

వృ. ఆదే ర్యస్య జ స్స్యాత్.

టీ. ఆదేః = శబ్దాది సుండేను, యస్య=యకారమునకు, జః=జకారము, స్స్యాత్ = అగును. దీనిను మొదలియకారమునకు జకారము రాఁగా జక్ష అని యుండెను.

సూ. యః.

వృ. ఓ ఇత్యన్య జిహ్వమాలీయః స్వాత్.

టీ. ఓ ఇత్యన్య=ఓ అను నక్షరమునకు, జిహ్వమాలీయః=జిహ్వమాలీయము, స్వాత్=అగును. పాణినీయవ్యాకరణమునందు 'ఓక ఇలి జిహ్వమాలీయః' అన్నందుచేత, జిహ్వమాలీయ మనఁగాను దాపలియర్థవిసర్గముగల *కకారమునకుఁ బేరు గాన ఓక అను నది రాఁగా జకక యని నిలిచెను. మునుపు చెప్పిన యథోక్షజప్కకావచనమువలన జాక్ష రము దంత్యాక్షర మాయెను. అంధ్రీయనందు విసర్జనీయము లేదు గనుక నది లోపింపఁగా జక్క అని యుండె అది తత్సమము చేయఁగా జక్కులు అయెను. ఇది మాగధీభాష నై నతదృశము.

సీ. కుక్క గోరెం బోలి కూళ గుండము కంటి గుఱ్ఱ కరాటంబు గజ్జ కట్టె

సిక చేత చిక్కంబు చిన్నె సింగము నెఱ్ఱ లక్క లచ్చన నుద్ది లయ్య లాగు

ప్రాడ పాత్రము పోక పుడమి బన్నము బూది బీరంబు బికిరంబు పిట్టు పుటము

వదినె వెన్నుడు వంక వడుగు వీడెము వన్నె రక్కసి రవణంబు రిక్క పగ్గ

లే. పీట దయ్యము తోరంబు పెట్టె మట్టి

బత్తి జతనంబు జాతర ముత్తియంబు

దాది కుప్పన మిటికె నిద్దంబు పెరిమె

యవము దేన డిగ్గి యనఁగఁ దదృశము లయ్యె.

98

దీనికే వివరము:—కుర్కరశబ్దమునకు కుక్క, గోళశబ్దమునకు గోరెము, ఆలిశబ్దమునకు పిలి, త్రూరశబ్దమునకు కూళ, కుండశబ్దమునకు గుండము, గ్రంధిశబ్దమునకు కంటి, కుఱ్ఱశబ్దమునకు గుఱ్ఱ, కరండశబ్దమునకు కరాటము, కిద్దూశబ్దమునకు గజ్జ, కావ్యశబ్దమునకు కట్టె, శిఖాశబ్దమునకు సిక, చేష్టాశబ్దమునకు చేత, శిక్యశబ్దమునకు చిక్కము, చిహ్నశబ్దమునకు చిన్నె, సింహశబ్దమునకు సింగము, శయ్యకు నెఱ్ఱ, లాక్షకు లక్క, లాంఛనకు లచ్చన, సూక్తికి నుద్ది, లంజకు లయ్య, లంఘకు లాగు, ప్రాధకు ప్రాడ, పుస్తకమునకు పాత్రము, పూగకు పోక, పృథ్వికి పుడమి, భిక్షుమునకు బన్నము, భూరికి బూది, వీరశబ్దమునకు బీరము, భిక్షకు బికిరము, పిష్టమునకు పిట్టు, స్ఫుటకు పుటము, వధూనికి వదినె, విష్ణునకు వెన్నుడు, వక్రమునకు వంక, వటునకు వడుగు, వీటికి విడెము-వీడెము, వర్ణమునకు వన్నె, రక్షశబ్దమునకు రక్కసి, రమ్యకు రవణము, ఋక్షమునకు రిక్క, ప్రజ్ఞకు పగ్గ, విప్రరమునకు పీట, దైవమునకు దయ్యము, స్థూలమునకు తోరము-దూలము, పేటికి పెట్టె, మృత్తికకు మట్టి, భక్తికి బత్తి, యత్నశబ్దమునకు జతనము, యాత్రకు జాతర, మాక్షికమునకు ముత్తియము, ధాత్రికి దాది, కూర్మాసమునకు కుప్పనము, ఇష్టికకు ఇటిక, స్నిగ్ధకు నిద్దము, ప్రేమకు పెరిమె, హిమమునకు ఐగము.

* కకారమునకు దాపలనున్న యర్థవిసర్గమునకు జిహ్వమాలీయమని సంజ్ఞ కాని అట్టి కకారమునకుఁగాదు.

సూ. వాస్యా త్వచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గసరళస్య.

అనియెడు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రమువలన గకారమునకు వకారము రాగా ఇవ మని యనవచ్చు. దిశకు దెస, దీర్ఘి కకు డిగ్గి. ఇట్టివి లోకంబున ననేకములు గలిగి యుండు నని యెట్లు బ్రాకృతవ్యాకరణమువలనను సంస్కృతాది భాషానర్తకంబున నుద్భవించి తద్భవముల వెలయు తెలుగువలకు లని తెలియవలయు.

త్రిలింగశబ్దతద్భవము

క. క్రిక్షీతిధరకాళేశ, ద్రాక్షారామంబు లనంగఁ దనరారెడునీ

త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లీ¹క్షింపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక కెక్కున్.

99

తే. తత్త్రిలింగనివాసమై తనరుకతన

నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్య మయ్యెఁ

దెలుఁ గగుఁచుఁ దద్భవము దానివలనఁ బొడమె

²వెనుకఁ గొందఱు దానినే తెనుగుఁ నందు.

100

ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయము

మూ. సూ.—తజ్జ సమా చదేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విభాభవతి.

తే. దైత్యదమన తత్సమ మనఁ దద్భవ మన

దేశ్య మన గ్రామ్యభాష నాఁ దెనుగు నాల్గు

విధము లందుఁ దత్సమమును విడిచి మూఁడు

నాంధ్రములె యెందు నందు గ్రామ్యంబు³దిగుగు

101

తెజ్జలక్షణము

మూ. సూ.—ప్రకృతిద్యయజా తజ్జ. 9.

తే. ⁴జజజజిధాక్షరమలలో జర్జనమితి, దూలఁ బోఁ బల్క నర్థంబు ర్బొడరుకొనుచు

సంస్కృతప్రాకృతాఖ్యభాషాద్వయమున, నుద్భవించిన తెలుగులు తద్భవములు.

102

తెత్సమలక్షణము

మూ. సూ.—తుల్యా తు సమా. 10

క. తెనుగువిభక్తులగడవలఁ, దనరారంగ నిలువ సంస్కృతప్రాకృతముల్

గనుపట్టుఁ దత్సమములన, వనజాతుండు జముండు దనుజపరులకు ననంగన్.

103

1. క్షీతిని (ఆచ్చు); క్షుడును (పెం. వా). 2. వెనుక (పెం. వా). 3. దిగును (బు); దిగుడు (పెం. వా). 4. జరస. 5. దోఁపు (బ. పెం).

దేశ్యలక్షణములు

మూ. సూ—ప్రవాహినీ దేశ్యా. 11

క. ఏదేశముమానవులకు, నాదేశముభావ దేశ్య మయ్యె గరుత్త
తాని జనవ్యవహారము, చే దాని నెఱింగి కృతులఁ జెప్పఁగ నొప్పున్. 104

ఆంధ్ర దేశ్య భేదంబులు

క. జలశయన యాంధ్రదేశ్యం, బులు రెండు దెఱుంగు లయ్యె భువి శుద్ధాంధ్రం
బులు నన్యదేశజాంధ్రం, బులు నాఁ గామెవలినామపురవరధామా. 105

తే. ఆంధ్రదేశపురస్థాయు లైననకల, జనములకును మఱుంగదేశంబు లేక
లేటతెల్లమిగాఁ బల్కమాట తెల్ల, నవని శుద్ధాంధ్రదేశ్యంబు లనఁగఁబడును. 106

క. పాలును లేరుగును నెయ్యిని, వాలాయం బుట్టిఁ బట్టి వంచుక త్రాగె
తో తెక్కుక నీబిడ్డఁడు, జోలి యిఁకేమున్నదన్న శుద్ధాంధ్రంబున్. 107

క. కేశవ యాంధ్రులు నానా, దేశంబులయందు నిలిచి తెలుఁగులె తత్త
ద్దేశోత్త లంటఁ బలికిన, నాకబ్బము లన్యదేశజాంధ్రము లయ్యెన్. 108

సీ. ఆలంబు చివ్వ కయ్యము పోరు బవరంబు దుర మని యొంటరి దొమ్మి కలను
వెలది యింతి వడలి యెలనాగ చెలి బోటి పాలలి తొయ్యలి నాలిమెలఁత నెలఁత
మేను వేనవి మోవి గౌను దెందం బక్కు వీను లల్లము కేలు వెన్న నొనలు
వావిరి యే దైత వజ్రులుట కొఱులుట నలి నొగి మొగిఁ బర్వి నలుపు పాలుపు

తే. నెల తునుక వాఁక వలవంత నెమ్మి నెఱక, లారజము సోయగము గొనయంబు చిలువ
1 పొల్ల చెచ్చార మక్కువతెల్లమియనఁ, దనరు నిటు లన్యదేశజాంధ్రములు పెక్కు.

క. నెలకొనునంస్కృతతత్వము, ములు దొరలక తజ్జదేశ్యములుమాటను నం
ధిలి కేవలాంధ్రములు నా, నలరుఁ గృతుల నచ్చతెనుగు లంధ్ర తెలుఁగునన్.

క. తెలుఁగుమఱుంగులు ప్రాఁదెనుఁ, గులు తద్భవదేశ్యములును గూర్చి మృదువదం
బులు గాఁగ నచ్చతెనుగులు, మెలఁకువతోఁ జెప్పఁ దగు శమిప్రాంతగృహ. 111

తే. ఆభిమేఖల మదయించినట్టిసీతఁ
జేకొనియె రాఘవుం డని చెప్పుచోటఁ
గడలి మొలనూలిచేడియ గనినవడుచుఁ
దెచ్చుకొనె రాముఁ డనఁగను దెనుగు²మఱుగు. 112

- క. తొల్లింటిజనులవాక్యము, లెల్లను బ్రాతెనుగులు లయ్యె నిప్పటివారల్
 చెల్లుబడి నాడునవియే, ¹దెల్లమిగా నింకఁ బ్రాతెనుగులు నృహరీ. 113
- క. పుడమియు సెరియును బడఁతులు, వెడవిలుతుండు వసిడికడుపువేల్పును గొడుకుల్
 గడలి విడినుట్టు పాఁవల, నడుచు శిగుముసామి కనఁగ నచ్చుతెనుంగుల్. 114

పూర్వకవిసమయసిద్ధపదంబులు

- మూ. సూ.—సిద్ధిర్గో కాద్దృక్త్యా లోకో²నన్యాయశశ్చ నిత్యశ్చ. 12
- క. కవులకు దేశ్యము లోక, వ్యవహారమువలనఁ దెలియ నగు నాలోక
 వ్యవహారము నిత్యంబును, భువి నిజదేశమున యోగ్యమును నగుఁ గృష్ణ. 115
- లే. అవనియందు లోకవ్యవహార మనఁగ, నాత్మదేశంబులను బెద్ద లైనవార
 లాడుభాషావిశేషవాక్యములలోన, ³నాడుకకు వచ్చునవి దుగ్ధవాగ్ధికయన. 116
- ప. అవి యెయ్యవి యనిన. 117
- సీ. మదిరాక్షిచెవులు తొమ్మిదిలెక్క లన రాదు ముద్దియకనులు తమ్ము లన రాదు
 శుకవాణిబుగ్గలు ముకురంబు లన రాదు చెలిపండ్లు మల్లెమొగ్గ లన రాదు
 గజయానచండ్లు బంగరుకుండ లన రాదు నలిబొడ్డు నుడిని మెచ్చ దన రాదు
 నరసిజాననముడ్డి వైకతం బన రాదు హరిమధ్యకా ల్లిగు శ్లనఁగ రాదు
- లే. క్రమత వీనికి పీనులు కన్నుదోయి
 చెక్కులును బలువరుసలు నిక్కుఁజన్ను
 గవయఁ బోక్కిలి పిఱుందు చొక్కంపుటడుగు
 లనుచు మును వాడి రవియ చేకొనఁగ వలయు. 118
- లే. రణము ⁴వర్ణించుచో వీరరసమునందు
 యాధవంచకమునఁ దిక్కయొజ్జ సారె
 గా శ్లటంచు రచించుట గాంచి కవులు
 చెప్పకొనిరి మీఁగా శ్లని చెలఁగి కృతుల. 119
- సారంగధరచరిత్రమునందు సీసపాదము:—
- సీ. ఉమ్మెత్తపువ్వు నా ⁵నొర వైనకుచ్చిట్ల ⁶చెలఁగి మీఁగాశ్లవైఁ బిందులాడ

1 దెల్లమిగా నెంతఁ బ్రాతెనుగులు నృహరీ (వా); దెల్లమిగా నింకఁ
 బ్రాతె నెనుగులకు హరీ (వ). 2 గుతుడు (పెం). 3 వాడికకు (ప. వా. పెం).
 4 వర్ణించుచో (వా). 5 నొకటై (వ); నొరవైన (పెం). 6 చెలికి (వ. వా. పెం).

గ్రామ్యపదలక్షణము

మూ. సూ.—సంస్కారాద్ధో నియమో² నియమా ధ్రామ్యం పి
యత్వపభ్రంశః.

లే. ఉత్తలక్షణవంత మై యుండునట్టి, కావ్యముల¹ సెర్దవలయు సంస్కారమనుచు
హీనలక్షణకావ్యంబు నెఱుంగ వలయు; గ్రామ్య మనుచు నపభ్రంశకంబు ననుచు.

క. లక్షణవిరహితకావ్యము, పక్షిగమన గ్రామ్య మనఁగఁబడు నది పెద్దల్
వీక్షింపరు లక్షణయుత, మీక్షిలి ర గ్రామ్య మని గ్రహింతురు ప్రీతిన్. 121

లే. క్షిలి నపభ్రంశకపదములు కృతులయందు; గమలలోచన చెప్ప నర్హములు గావు
గాన నాంధ్రీకపీంధ్రులు వానిఁ జెలియ, వలయు నీకాస్త్రమునఁ దమతలఁపు నిలిపి.

లే. చులుకఁగా గ్రామ్యజనములువలకునట్టి, తెనుఁగుమాటలు గ్రామ్యంబులనఁగఁ బడియె
పర్ణలోపంబు నొంది కావ్యములఁజొరపు, వరులఁదగఁడెమచోనోప్పుఁ బాలదొంగ.

లే. అక్షరవిలోప మై యుండునట్టిపలుకు, గ్రామ్య మననోళ్లు నచె యపభ్రంశకంబు
ననఁగఁబడుధాత్రి నాకడ కాడ యనుచు, నడుచు నున్నక కారంబు నుడువకున్న.

క. వస్తాఁడా హరి సొమ్ములు, దెస్తాఁడా గొల్ల²డంట దిట్టక కరుణన్
జూస్తాఁడా కొఁగిలి నేఁ, డిస్తాఁడా చెప్పు మన్న నిది గ్రామ్యాత్తుల్. 125

అగ్రామ్యపదలక్షణము

మూ. సూ.—నిరళా¹ పేచో²షాదికశబ్దా³ః ప్రవ్యాహరస్తు శబ్దజ్ఞాః,
ఇహ తు ప్రవ్యాహర్యం సజ్జేతితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్.

సీ. ధరణిపైఁ బుట్టి మధ్యమపురుషంబున బహువచనంబునఁ బరఁగుచుండు
నట్టిపేచోషశబ్దాదులు కడు సప్రసిద్ధంబు లగు నైన శేషశయన
వేదంబునందు వానిఁ బ్రయోగంబులు⁴గలవు నవార్తికంబులును “నో⁵భ
నాస్త్యప్రయుక్త”యటంచు మహాభాష్యమునఁ బతఁజలి యుక్తములె యటంచు

1 ‘నెఱుంగవలయు’ భూ. ము. వ్రాతలచ్చుప్రతుల నటులున్నను మెరిసినవల్ల
మైన నవరణతో గణభంగదోషమును నవరింపనగును. ‘చూచి కాకెఱివచ్చునె నుద్దఱాత’
నన్ని-తమ. ప్ర. 2. దండు (వ); దంట (వా. పెం.) 3. ప్రత్యాహరస్తు—ప్రత్యా
హర్యం (వ). 4. గలవు గావున వార్తికంబునొద్ద “నాస్త్యప్రయుక్త” (వ); గలవు
నవార్తికంబులును “నో⁵భ, నస్తుప్రయుక్త” (వా).

లే. బలుకుటను సంస్కృతమున శబ్దజ్ఞు లప్ర, సిద్ధశబ్దంబులను గూర్చి చెప్పుచుండు
రాంధ్రమున సుప్రసిద్ధంబు లైనపూర్వ, వివేచనయసిద్ధపదములుగాని చొరవు. 126
వ. పేచయన్నందుకు ధాతువు 'దుపచప్పాకే' యనుకది. 'ఉప' యన్నందుకు ధాతువు
'వస నివాసే' యనునది. 127

ఆ. గ్రామ్య మైన సాంధ్రీకపులు నుకేలిత, సుప్రసిద్ధ మనుచు నూత్రమునను
గలిమిఁ బూర్వశుకవికావ్యోక్తములు ప్రసిద్ధంబు లైనఁ గూర్చుదలఁతు 1 రెపుడు.
వ. అది యెట్లనినఁ గనియె ననవలసినభూతార్థక్రియాపదైకవచనంబునందు వర్ణ లోపము
చేసి క నెనఁట యని గ్రామ్యపదముగా వాగనుకాసనులు ప్రయోగించినారు గనుక
నది సాధనము చేసికొని యాంధ్రీకవితాపితామహాఁడు కొనియె ననుటకుఁ గొనెనని
చెప్పె నవి యెవ్వి యనిన. 129

ఆదిపర్వమునందు:—

క. శివనకన్యక యంట నే నంట, వసమున గాంధర్వమున వివాహం బంట నం
దనుఁ గనె నంట మఱచితి నంట, వినఁ గూడునె యిట్టిభంగి విపరీతోక్తుల్. 130

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె శికాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బోవ శీనడవం గొనెఁ ద న్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వసిద్ధులె నమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కు నైన్యపలికాంచనపేత్రము నాశ్రయించెదన్. 131

కందగీతిగర్భచంపకమాల

చ. నరహరి కేశవా వసజనాథ రమాధవ వంశహస్త బంధురసుగుణా
ధురసుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాధ్య గీ
ర్వర గిరిశ స్తుతా మురహారా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దర పురుషాగ్రణీ భుజగతల్ప శపీపలిపుత్రరక్షణా. 132

గర్భకందము

క. హరి కేశవా వసజనాథ రమాధవ వంశహస్త బంధురసుగుణా
గిరిశ స్తుతా మురహారా, సురపూజితముఖ్యపాద సుందరపురుషా. 133

1 రెదను (వా); రెలమి (పెం). 2 ఈ పద్యము వినవీరభద్రుని శృంగార కావం
తలమునందుఁ గనఁబడునుగాని ఆదిపర్వమునందుఁ గనఁబడదు. (చూ. పు. 95. శృం.
కా.) 3 బి దాల్పి (పెం). 4 నడవం (ఓ. వా. పెం).

గర్భగీతము

లే. వనజనాథ రమాధవ పంశహస్త, దురితదూర జనార్దన దోర్భలాఢ్య
మురహరా మరపూజితముఖ్యుపాద, భుజగతల్ప శపిపతిపుత్రరక్ష.

134

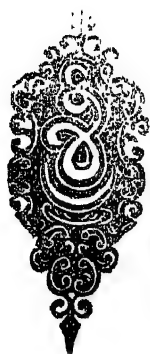
— ఆశ్వాసాంత గద్యము —

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర, భారద్వాజసగోత్ర, కామెపల్లీపురమంధిర, నందనందనచర
ణారవిందవందనాభిలాషమనీషాప్రభావ, మెంగనార్యతనూభవ, విద్యావిశేషసురా
చార్య, కాకునూర్యప్యకవివర్యవీరచితం బైనయాంధ్రకల్పచింతామణి యనువ్యా
కరణకాస్త్రంబునందు గోవింద, కాస్తుభ, వైజయంతీ, శ్రీవత్స, మురళీ, పంచాయుధ,
పీతాంబర, బద్ధిబద్ధ, లక్ష్మీ, క్షమా, నంత, గరుడ, విష్వక్సేన, మారుతి, పరమభాగ
వత, విధాతృ, కారదా, శివ, భవానీ, గణేశ, గుహ, లోకపాల, గ్రహ, పురాతన
వర్తమానభావికవిగురునమస్కారంబును, స్వప్నప్రకారంబును, భగవద్వాక్యంబును,
గ్రంథప్రభావంబును, గర్భవంశావతారంబును, గవిచారంబును, వృద్ధ్యంతములును,
మూలసూత్రంబులును, పూర్వగ్రంథనామ సంగ్రహంబును, బ్రబంధమహిమయుం,
గావ్యభేదంబులును, శబ్దార్థలక్షణాలంకారదోషంబులును, వాక్యలక్షణంబును, రసవివే
కంబును, పంచవిధభావంబులును, శృంగారరసస్వరూపంబును, అష్టరసప్రపంచంబును,
నాయకనిర్ణయంబును, నుకవిమాహాత్మ్యంబును, తల్లక్షణంబును, సప్తవిధకవులును,
కుకవినిరసనంబును, గవితాప్రశంసయు, దేశభాషావిశేషంబులును, భాషావ్యతీత్యతి
వివరణంబులును, బ్రకృతి వికృతిభేదంబులును, దధ్యవంబులును, ఆంధ్రభాషాభేద
చతుష్టయంబును, మూర్ఖకవినమయసిద్ధపదంబులును, గ్రామ్యాగ్రామ్యంబులును గల
భాషాపరిచ్ఛేదం బను ప్రథమాశ్వాసము.

135

వర్ణపరిచ్ఛేదము

ద్వితీయాశ్వాసము

మహితకాండపీఠీ

నామకరిమ్యగిరిద్వర్గచరిత్రాభిమత

శ్రీమకరవాహనహరి

ద్యూమిసితకామెవర్ణిపురనిరకరణా.

1

క. ఆవధారు శబ్దశాసనం, డేవనిం గలియం గమన కాది నారాజమహేం

ద్రవరుబునం జెప్పినయాంధ్రప్రచోప్యాకరణసూధ్రితం చెనుగింతున్.

2

క. శిష్టార్యావింశతి విస్మయముగా నక్షరప్రపంచము లోకా

త్కృష్ణాదు నన్నయ మకవుల, కిష్టావర్తిగ వచించె నెంకయుం బ్రీతిన్.

3

వర్ణపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు. ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు:—

ప్రాణా స్సమాసతోఽచో బిందు రనుస్వార ఏ జఘో వక్రః,

వక్రతమ ఐజ్ఞుల స్సుయ స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాఖ్యో నః.

1

కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబాస్తు సరళాః స్థిరా ఇతరే,

ఏతా స్సంజ్ఞా స్వర్వాజ్ఞాత్వా పశ్యా త్ప్రేవర్తయే దత్ర.

2

బాలేందుపరిధిశృంగావర్తకుశగ్రంథిదా త్రవరశుసమాః,

అద్యా ఇభకరతుల్యా స్తద్విధా శ్శూలసన్నిభా వన్యో.

3

సిద్ధ సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్థభేదతో ద్వివిధః,

ప్రాస్వా త్పూర్ణోఽపి భవే ద్విధా చేత్థండ ఏవ స జ్ఞేయః.

4

దరశార్ణపిఘలదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమా త్పరుషాః,

స్తుభవిరేఖాధికైః స్త ఏవ వర్ణద్విలీయవర్ణాద్యాః.

5

- 1 కీరతరిహ స్తిమ స్తకశు క్రితులాసనవిత్తి సీరసమాః,
అంత స్థా శోచ్యమాణో దంత్య చక్షౌ గుహరలో చ బిందుయుతౌ. 6
- ఆద్యాయాః పక్షాశ ద్వైతాః ప్రకృతే స్తు తే దశోనా స్ఫురిః,
సప్తత్రింశ దిహా న్యే చానుప్ర విశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7
- ద్వివిధా దిదుదేదో తో చో వక్రతమా వనుస్సారౌ,
కగచజయుగటడణతదన పబమయరయుగల ముగవసహ శ్చ హలః. 8
- వికృతిపదాదౌ ప్రథమాస్తస్థ త్థతీయానుచాసీకౌ నస్తః,
అయికపుగాదేశౌస్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా. 9
- వా స్యా త్కృచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గపరశస్య,
అ ద్దస్త్యస్తాలవ్య శ్చు ర్వక్రః స్యా నిధ సువర్ణ శ్చ. 10
- లఘవోఽలఘవ శ్చేతి ద్వేధా స్తస్థా నిద్వదన్తి శాస్తారః,
అన్యే న్య వ్యాకరణపుష్టారస్త్యత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. 11
- అద్యః క్రియాసు భూతాద్యధ్యసముద్యోతితం వినా సర్వః,
యశ్రుతి మార్యా లఘుయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్. 12
- క్వచి దపి న స్త ఉదోతౌ దంతోష్ఠభవస్య వికృతి శబ్దాదౌ,
నా న్యేషాం వైధర్మ్యం లఘులఘూనాం రయోస్తు నిత్యం స్యాత్. 13
- శుభవర్ణా శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ,
గ్రాహ్యః పురాత్రరసగిరుద్రేష్వకచటహమాతృకానింద్యాః. 14
- *ఆద్యోవళి ద్వితియౌ వర్ణః ప్రాసో త్రపాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్పర్శేషు వైక ఏవ స్యాత్. 15
- వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గజై ర్విసర్గాశ్చైవిః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితౌ జాతిః. 16
- శాస్తార ఏకమాత్రాం లఘూ ర్ద్విమాత్రే గురో రితి నదన్తి,
గౌ లా గగలలసంజ్ఞా గ్లో హగణో లఘుగురౌ లగో వగణః. 17
- గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాంత్యాద్యైః,
గురవ శ్చే ద్భజ సగణా లఘవో యసి యరతసంజ్ఞా కాః క్రమతః. 18

1 కీరణాహస్తి (చ. వా.) 2 భూతార్థద్యోతన మాద్యగం వినా.

* 15. 20 ఖ్లోకముల వివరణము తృతీయాశ్వాసములో ఉన్నది.

మిత్ర నగలా వింద్రా నలనగసలభరతా శృంధ్రా మలఘః,
రలరగతలతగనవనహ భలభగసలలనలనగగసవసహః.

19

దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణ శ్చ,
ఏతే గురవ శ్చేమా స్సర్వే లఘుక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః.

20

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవీరచితాన్ద్రశబ్ద
చింతామణౌ వర్ణపరిచ్ఛేదో ద్వితీయః.

ప. ఈశ్వోకంబు లిరువదియును నలువదిరెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి యెట్లు నిందు
వివరించెద.

3

తే. కాంచనాబరకవితాప్రపంచ మెట్లు, వర్ణరూపంబు గాన నావర్ణములకుఁ
గలుగుభేదంబు లెఱుంగక కవిత వలుక, వలను గామి వచించెద వాని నెట్లు.

5

వర్ణ సంజ్ఞలు

క. మాతృకలు వర్ణములు మఱి, భూతలమున వర్ణములు లిల్లులు న్రాలు ననక
తైలేయవిభంజన విఖ్యాతము లగు నక్షరాహ్వయము లివి యైదున.

6

సీ. ఆదులు పదియూలు నచ్చులు స్వరములు ముప్పదిమూండు కా మొదలు గాంగ
నవనివై హల్లులు వ్యంజనములు నయ్యె సీవ్యంజనములలో నిరువదేను
స్వర్యము ల్లాదలియక్షరములు పయినాల్గు సంతస్థములు యకారాదికములు
పదవ శవర్ణంబు మొదలుగా నూచ్చంబు లయ్యె నాస్వర్యంబు లైదునైదు

తే. వర్ణములు గూడ నొక్కొక్కవర్ణ మగును, వర్ణవర్ణంబుతుద లేనవర్ణములును
ధరణి ననునాసీకము లనఁ బరఁగుచుండు, జమ్మికడఁ గామెవలి నున్నచక్రపాణి.

7

సీ. అత్వం బకారంబు ననఁ దలకట్టు నిక్కము దానిదీర్ఘ మాకార మయ్యె
నిత్వం బికారంబు నిది పిల్లగుడునుపే రికార మన గుడి నెనఁగుదీర్ఘ
మమరు నుత్వము నుకారము ననఁ గుఱుచకొ మ్మూకార మన దీర్ఘయుక్తకృంగ
మొనరు వట్టువ ఋత్వమును ఋకారము నన దీనిఁ జాఁసిన ఋత్వదీర్ఘ మనఁగ

తే. నేత్వ మేకార మైకార మైత్వ మయ్యె, నోత్వ మొకార మాకార మాత్వ మయ్యె
మనుధఁ బ్రత్యేకలిల్లు లై నవ్యంజనముల, వైనిఁ గూడిన నిహ్వాడ్విఁ బలుకఁబడును.

8

తే. అత్తు నాత్తును మఱి యిత్తు నీత్తు నుత్తు, నూత్తు నేత్తును వెన వైత్తు నోత్తు నాత్తు
పరుసతో నివి పదియును స్వరములయ్యె, ముంగలఁబ్రయోగములఁజెలియంగవలయు.

- క. నిడుదలు నెఱయక్కరములు, పొడవులు చాఁపులును దీర్ఘములు నన నొకకై
వడివ్రాలు కుఱుచ లలరును, గిడుచులు గుఱులు ననంగ ఊతి వ్రాస్వలిఖత్. 10
- క. నున్న యన బొట్టనంగా, నెన్న ననుస్వారసంజ్ఞ లిలవలవల రెం
డున్నవి వినర్గ మనఁ జనుఁ, బన్నగపతిశయన ధవళపాకజనయనా. 11
- ఆ. గజడదబలు మొదలుగా వర్గవర్గంబు; నందు మూడు మూడు హా యొకండు
యాదిలిపులు నాల్గు నన్యవర్ణ యంతంబు, తై నశరలు ఘోష లవఁగఁ దనరు. 12
- తే. ఒత్తు జడ్డయు ద్విత్వసంయు క్తములును, మహిని సంయోగవర్ణనామాబు లయ్యెఁ
తై స్వరము లేక కడు: చేలఁ బలుకఁబడిన, వ్యంజనంబులు పొట్టు లనం జెలంగు. 13
- మూ. సూ.—ప్రాణా స్సమాసతోఽచో బిష్టు రనుస్వార ఏ జఘో వక్రః,
వక్రతమ విజ్ఞుల స్స్వస్య స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాభ్యో నః,
కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబా స్తు సరళా స్థిరై ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్వర్వా జ్ఞాత్వా పశ్చాత్సేవ త్యేవ త్యయే దత్ర. 1
- సీ. అచ్చులు ప్రాణంబు లని చెప్పఁబడు ననుస్వారంబు బిందు ప్రకప్తి: గాంచు
నేత్వంబు నోత్వంబు నెనఁగు వక్రము లన వానిమీఁదిని రెండు వక్రతమము
లిలఁ బ్రాణు లనుపేర నేపారు హల్లులు ద్రుత మనంగ నకార మతిశయిల్లు
వర్గాదులను గలవర్ణంబు లైదును బరుషనామంబు లై ప్రణుతి కెక్కుఁ
- తే. బంచవర్ణత్వతీయముల్ పరమపురుష, సరళముల్ శేషహల్లులు స్థిరము లయ్యె
శబ్దకాస్త్రంబు గాన సీసంజ్ఞ లెల్లఁ, చెలిసి యాగ్రంథమునఁ బ్రవర్తించు టొప్ప. 14
- వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులు
- క. ఇచ్చుహి ద్విస్థానోద్భూతములు వక్రయమవక్రతమయంగ్నవకా
రములు మఱియొకస్థల, జమ్మ లితరవర్ణములు భుజంగకయానా. 15
- సీ. ఉదయించు నత్వంబు మొదలుగా రెండురెండచ్చులు పరుసతో నఱుకఁ దాలు
వుల నోష్ఠముల నవుదల దంతములఁ గంతతాలువుల గళోష్ఠతలములందు
బొట్టు నానను గళంబున వినర్గంబును గాదివర్ణము లైదు నైదు గూడి
తగఁ గంతతాలును స్తకరదోష్ఠముల నంతస్థము ల్లానును స్తకరదముల
- తే. నూర్ధ్వదంతాధరంబుల నూష్ఠలిపులు, క్రమతఁ దాలుశిరోదంతకంతములను
బలువువ్రాయి శిరంబున బండిరాకు, స్థానభేదంబు లేదు దంతములఁ జజలు. 16
- ప. బలువువ్రాయి యనఁగా దొడ్డళకార మనుట. 17

తే. ఆలఘుఱిదంత్యచజలకు స్రాస్త్యవక్త్ర, ములన నిమః బ్రత్యేకించి పలుకనియెడఁ
గ్రనుతఁ దస్తత్ప్రభావవర్ణముల కెవ్వి, యమె వానికి నని తెలియంగ వలయు.

తే. అచ్చు లొకవర్గ మయ్యె న్నర్యాక్షరాలు, లయిమవర్గంబు లయ్యె యాద్యష్టకంబు
దలఁప నొకవర్గ మింకఁ గొందఱునంబు, నూత్నములు నొకవర్గ మైయొప్పచుండు.

శుద్ధాంధ్రలిపి లేఖనక్రమము

క. మొదల నకారాద్యచ్చులు, పదియాయును వానిపిఱుద బాణానురమ
ర్పనహర కాదిలిపులు ము, పుడిమూడును బుట్టి వాప్తిపంచం బయ్యెన్. 20

మూ. సూ.—బాలేందుపరిధిశృంగారవక్త్రగుంధిత్రపరశుసమా,
ఆద్యా ఇభకరతుల్యా సద్విధా శృంగులసన్నిభా వన్యో. 2

సీ. విదియచంద్రనిమాడ్కి, కలయు నత్వము దానిమడివంక శృంగంబుకొన గుణింపఁ
బ్రభించుఁ దక్కినస్థానము లెల్లను నడిమికి గుడిఁ జాట్టి విడువ నిత్తు
కుడి నావ్రుకొమ్ముకైనడి వ్రాయ నుత్పంబు క్రిందను నుడి నిల్చు బుత్వ మయ్యె
వలవల మీదికి మెలి గొన్న గుర్రుర మెడమ నెత్వం బొప్పఁ గొడవలిక్రియ

తే. యామ్యమున గండ్రగొడ్డలియ ట్టానర్పఁ, గ్రాలు నోత్వ మిన్నింటిదీర్ఘములు కుడిని
గరికరాత్మకఁ దరదడాకడవలవల, నమరు పైత్వోత్వములు త్రిశూలములకరణి. 21

*వీనికి రూపములు.

౪-ఇది అకారము, ౧-ఇది ఆకారము, ౨-ఇది ఇకారము, ౩-ఇది ఈకారము,
౪-ఇది ఊకారము, ౫-ఇది ఊకారము, ౬-ఇది ఋకారము, ౭-ఇది ఋకారము,
౮-ఇది ఋకారము, ౯-ఇది ఋకారము, ౧౦-ఇది ఎకారము, ౧౧-ఇది ఏకారము, ౧౨-ఇది
వికారము, ౧౩-ఇది ఒకారము, ౧౪-ఇది ఓకారము, ౧౫-ఇది ఔకారము, "అనుక్త
మన్యవత్" అనుస్వాయము చేత నీశబ్దానుశాసనసూత్రమునందుఁ జెప్పిన యనుస్వార
మును, విసర్జనీయమును, నకలచేశప్రశస్తమైన నాగరలిపియందు నెటువలెనో యటుల
దలసికొనునది. తత్స్వరూపంబులు-౧౦-౧౧-ఇది పూర్ణానుస్వారము, ౧౨-౧౩-ఇది విసర్జ
నీయము, ఇది యచ్చులనంబడు.

అనుస్వారనిర్ణయము

మూ. సూ.—నీధ సాస్థ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్థభేదతో ద్వివిధః,
ప్రాస్వా త్పుర్ణోఽపి భవే ద్ద్వి త్చ త్థండ ఏవ స జ్ఞేయః.

* ఈరూపములు సరియైనవికావు. పూర్వకాలపువ్రాత ఎట్లుండెనో తెలియ
గోరువారు బల్లెలువ్రాసిన 'సా దిండియో' పేరియగ్రంథి' అనుపుస్తకముగాని, అంధి
విజ్ఞానసర్వస్వముగాని చూడవలెను.

- సీ. పానఁగ దీర్ఘఖండపూర్ణంబు లనుపదంబులు సంజ్ఞ తా గట్టిబొట్టులకును
 ప్రాస్యఖండార్థంబు లనుశబ్దములు మూడు నరసున్నలకుఁ బేరు లగుచు నుండు
 శబ్దంబుతోడనే జనియించుచుండును సిద్ధంబు నాఁగఁ బ్రసిద్ధ మగుచు
 బుడమి నకారంబు చెడి యైనయాయనుస్వారంబు సాధ్యసంజ్ఞమున వెలయు
 తే. నిక్క మిసిద్ధసాధ్యంబు లొక్కటొకటి, ఖండపూర్ణంబు లన ద్విప్రకార మయ్యె
 నవియొ క్రమము ప్రాస్యదీర్ఘక్షరముల, మీఁద రెండు తెలుగులై మెఱయుఁ గృష్ట.
 ఆ. తెలఁది చెలఁగి నిన్నుఁ దలఁచిన నన సిద్ధ ఖండమిందు వయ్యె గమలనాభ
 పొంక మైనయిలిపొందు సొం పగు నన, సిద్ధపూర్ణమిందు విధవరిత. 23
- క. భువిఁ గొలిచెదఁ గాళిందీ, ధవు ననుచుచు వికృతులకు ద్రు కంబులు చెడి మి
 దువు లైన వెల్లి సాధ్యో, ద్భవఖండము లయ్యెఁ గామెపట్టినజేతా. 24
- క. తెందమ్ములు చెంగలువలు, ముందర చెంగావివీర ముంగొ గన నీ
 చందము లెల్లను నందిత, బృందారక సాధ్యపూర్ణమిందువు లయ్యెన్. 25
- మూ. సూ.—ప్రాస్యాత్పూర్ణోఽపి భవేద్దీర్ఘః ఛేత్తండ ఏన వి(స)జ్ఞేయః.
 తే. జగతివై సిద్ధసాధ్యసంజ్ఞఁ బొసంగు
 ఖండములు ప్రాస్యలిపులపై నుండెనేని
 వానిఁ బూర్ణంబులను జేయ వచ్చుఁ గృతులఁ
 బూర్ణములు ఖండములు నేయఁ బొసంగ వెందు. 26
- క. కొలఁకులకుఁ గొలఁకులు నాఁ, దలఁపులకుఁ దలంపు లిట్లు తగ సిద్ధము లై
 చెలు వందుఁ జిఱుతనున్నలు, తెలయును బూర్ణంబు లగుచు వివధరతల్పా. 27
- క. జలజాక్షుఁ గొలుతు ననుచో, జలజాక్షుం గొలుతు ననుచు సాధ్యార్థము భూ
 తలమున నెరసున్నయు నై, చెలు వగుఁ గామెవలివాన సిద్ధోల్లాసా. 28
- తే. నిడుద లగునక్కరములవై నిలిచినట్టి, యర్థమిందువు ¹లన్నియు నరసి చూడ
 ధరణి సిద్ధంబు లైన సాధ్యంబు లైన, ఖండములె కాని పూర్ణముల్ గావు నుమ్ము.
 ఆ. లోఁగ వించుకైన తాఁగతనంబున, దోఁచి వలువ లెల్ల దాఁచినావు
 గీఁజుబూర కొమ్ము నేఁ జన వలె నన్న, నిడుదమీఁద నున్న నిండు నగము. 30
- తే. హల్లులను బంచవర్గంబులందు మొదలి, వర్ణములకును మూడవవర్ణములకుఁ
 దక్క నితరాక్షరములకు దావలికడ, నాధ్య పదమధ్యమునఁ బుట్టదయ్యె బొట్టు.

సీ. కొంకక వీరకన్నె కొన్నతోడ జనుచెంచి ముంగల నాగిన మురు వధించె
మించి చె య్గాంచక మేనిసీనుడు ద్రుంచి నెంజిలి రోజుకన్నియలఁ గొనియె
మింటితోటను గలమేటివృక్షము దెచ్చి మెండుగా పోడిన మెలఁత కిచ్చె
వింతవేఁతల గోవకాంతల నలవించి 'పాం దూది బహువిధముల రమించె
లే. కంపుతూఁపులు గలవన్నె కానిఁ గాంచెఁ, గంబమునఁ బుట్టెఁ దాఁదేటికరణి నొప్పె
నార హరి యనఁ బూర్ణంబు లగ్గములును, జరువనరళాదులను గనుచున్న నిట్లు. 32
లే. నగముజాబ్బివలె న్రాయ నగమునున్న. నిండుజాబ్బివలె న్రాయ నిండునున్న
యయ్యెసి భేదములేరింగి యాం ద్రక్కతుల, న్రాయఁదగుబిందువులు పాండవేయవత్.
వ. ఁ ఇది యర్థబిందువు. ౦ ఇది పూర్ణ బిందువు. (ఇంకను అచ్చులన్ని వరుసన న్రాయ
చున్నాము. (?))

మూ. సూ: దరశాపివృల్లదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమా త్వరమాః,

స్తంభ విరేఖాధిక్తై స్త వన వర్గద్విలీయవణ్ణాద్యాః. 5

సీ. శంఖశార్దూలపాశనదళాంకుశపన్నగాకృతులను మీఁద నడ్డరేఖ

వలవల నొక్కటి నిలువంగఁ బరుమగము లైదును వరునఁ జెన్నారచుండుఁ
గ్రిందఁ గంబముసోల్గి గీటొక్క టిడిన వాద్యములు రెండవలివు లై పొనంగు
లైనున్నగీటు లిట్టడి నేయఁ ల్రథహత్తరంబులు సరళవర్ణంబు లగును

లే. గంబమొక్కటి రేఖాయుగంబుక్రింద, వ్రాసినఁ దృతీయమును జతుర్థగము నగును
నిలువుగీటులు రెండునుం గలసి తమ్ముఁ, గదియఁ దొల్లింటి వనునాసికంబు లగును.

హల్లులకు రూపంబులు

క - ఇది క్కారము, ఙ - ఇది ఖ్ కారము, క్ - ఇది గ్ కారము, క్ ౨ -

ఇది ఘ్ కారము, క్ ౩ - ఇది జ్ కారము, బ - ఇది చ్ కారము, చ - ఇది చ్ కారము, ఛ - ఇది చ్ కారము, ఛ ౨ -

ము, ఛ - ఇది ఛ్ కారము, చ్ - ఇది జ్ కారము, చ్ - ఇది జ్ కారము, చ ౨ -

ఇది ట్ కారము, చ్ ౩ - ఇది ట్ కారము, ట - ఇది ట్ కారము, ట - ఇది ట్ కారము, ట ౨ -

ఇది డ్ కారము, ట - ఇది డ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, డ ౨ -

ఇది ట్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, డ ౨ - ఇది డ్ కారము, డ -

ఇది డ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, డ -

ఇది డ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము. ఇది స్పర్శము లనం

బడును.

1 పాం దూది. (వ).

మూ. సూ:—కీర¹తరిహస్తిమస్తకశక్తితులాసచరిత్రస్థిరసమాః,
అంతస్థాశ్శోష్ణాణో దంత్యచజౌ గురురతా చ బిందుఃశ్చ తా.6

‘తరి’ అనగా నావకు పేరు.

తే. శుకతరిమతంగభవతుంభశక్తిసన్నిభంబు లంతస్థములు తులాభద్రకీర
జేదికాహలనిభములు శాదిలిపులు, దంత్యచజగురురలలకు దనరు బొట్టు. 35

ృ - ఇది యికారము, ు - ఇది యికారము, ూ - ఇది యికారము, ఇ - ఇది
యికారము, ృ - ఇది యికారము. ఇవి యంతస్థము లనంబడు.

క్రి - ఇది శ్చవర్ణము, నో - ఇది యికారము, హి - ఇది యికారము, ణ - ఇది
యికారము, ణ్ - ఇది యికారము. ఇవి యూర్ధ్వము లనంబడు.

క. పొల్లు లయి తాము పుట్టియు, హల్లులు ప్రాణములతోడ సంబుధికనయా
వల్లభ కూడి కదా తల, ముట్లు గుడులు శృంగములను మొదలుగఁ దాల్చున్. 36

ప. అది యెట్లనిన. 37

కొకారముతోడ నచ్చులుకూర్చి గుణించెడినిధము

౧- ఇది కొ. కొకారమునకు తలకట్టు ఇచ్చిన క. తలకట్టున దీర్ఘమిచ్చిన కా.
కొకారమునకు గుడిఇచ్చిన కి. గుడిలో దీర్ఘమిచ్చిన కీ. కొకారమునకు కొమ్మిచ్చిన
కు. కొమ్మన దీర్ఘమిచ్చిన కూ. కొకారమునకు వట్టుననుడియిచ్చిన కృ. వట్టువనుడిని
దీర్ఘమిచ్చిన కృ. కొకారమునకు ఇత్వమిచ్చిన క్ష. ఇత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన క్ష. కొ
కారమునకు ఎత్వమిచ్చిన కె. ఎత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కే. కొకారమునకు ఒత్వమిచ్చిన
కొ. ఒత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కో. కొకారమునకు ఐత్వమిచ్చిన కై. కొకారమునకు
ఔత్వమిచ్చిన కా. కొకారమునకు అరసున్న పెట్టిన కఁ. నెరసున్న పెట్టిన కం. కొకార
మునకు విసర్గములు పెట్టిన కః. ఇటువలెనే హల్లుల కెట్లను వ్రాయవలయునని తెలిసి
కొనునది.

ఇది స్వరగుణితము.

తే. ఎన్నిహల్లులు జడ్డ లై యున్న నేమి, పొల్లులకు మీఁద నుండెడుహల్లు లెల్లఁ
గడపటను వ్రాయుద్విత్వ మొక్కటియె తాల్చు, దానితలకట్టు మొదలైన వానిశ్చెల్ల.

వ. ప్రద్యుమ్నుఁడు — బ్రాహ్మ క్షయబ్రాహ్మ యగ టాయ ఇటువలె గ్రిందను వ్రాసిన

యొత్తులకే తలకట్టు మొదలైనవి వ్రాయునది ఈ లిపియందు రేఫమునకు నొత్తులు
వ్రాయునదిగాని పలపలగిలక లేదు. అది యె ట్టనిన. 40

లే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని

జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జదువుకొనుచు

మొందు జడ్డయు వెన రేఫమునకు బదులు

గిలుక ¹లిఖించియు వచింతు రిలఁ గుమతులు. 41

వ. స్వర్గమనుటకు — సా క రా కౌ బ్రా హ్మ యిటుల వ్రాయునది. 42

క. పద్యాది ప్రాణంబుల, నాద్యంతాంతస్థములుగ నజ్ఞులు కృతులం

తైద్యహర వ్రాయుదురు తము, విద్యాధికు లెల్లఁ జూచి వికవిక నవ్వన్. 43

క. ఇరు లింగ లుఱుత లూ క్షృష్ణరు నేమిటి కొక్కఁ డొప్పు వానికి ననునీ

కరణివదంబుల మొదలిది, స్వరము లనుచుఁ దెలిసి వ్రాయఁ జనుఁ బద్యాదిన్. 44

క. బలుబొట్టలవైవర్ధం, బుల క్రిందట నవియె మరల మూఢమతులు జ

డ్డలు చేసి వ్రాయుచుందురు, విలిఖంపరు వాని నెందు ద్విత్వము లార్చుల్. 45

ఆ. హల్లుమీఁద నున్నహల్లు దానికి ద్విత్వ, మొందుఁ గాని వేఱె యొకటి గాదు

నంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచోఁ, బాప రెండు దాని బ్రాజ్ఞు లెల్ల. 46

పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము

మూ. సూ. ఆద్యాయాః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతేస్తు తే దశోనాస్సుః,
సప్తత్రింశదిహాన్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7

లే. అయిదువడు లగు సురభాష కక్షరము

లందుఁ బది ప్రాకృతమునకు నడఁగిపోవు

²దోలఁగి చనుఁ బదియును మూఁడు దెలంగుబాం

కెనఁగుఁ దత్సమవదముల నేఁబదియును. 47

వరరుచివచనము:—

శ్లో. ద్విధాక ఏచో నుస్వారో విసర్గ ష్టోడశ స్వరాః,

పుర్వా అంతస్థలోష్టాణ శ్చతుస్త్రింశ ధల స్తృతాః.

టీ. ద్విధా=రెండువిధములైన, అకః = అకృత్యాహారము, అక్క లనగా—అ ఇ ఉ ఋ ఌ అనెడి ఈయొడక్షరములకుఁ బేరు. ఆది యెట్లనఁగా:—

పాణినీయసూత్రములు:—

హలస్యమ్.

వృ. ఉపదేశేఽస్యం హ లి త్స్యాత్.

టీ. ఉపదేశే¹=మునిత్రయము యొక్కయాద్యోచ్చారణమునందలి, అంత్యం = తుదిది అయినటువంటి, హల్=వ్యంజనాక్షరము (తుదపొల్లి), ఇల్=ఇత్తనుసంజ్ఞ గలది, స్యాల్=అగును. ఇందుచేత నితనంగ మాహేశ్వర సూత్రమున నున్న పొల్ల అనుట.

ఆది రంత్యేన సహితా.

వృ. అంత్యేన ఇతా సహితః ఆదిః మధ్యగానాం స్వస్య చ సంజ్ఞా స్యాల్.

టీ. అంత్యేన=కడపటిదైన, ఇతా=ఇత్తుతోడ, సహితః = కూడుకొన్న, ఆదిః=మొదటియక్షరము, మధ్యగానాం=నడుమనుండెడు నక్షరములకును, స్వస్యచ=తనకును, సంజ్ఞా స్యాల్=పేరగును. కడపట నున్న యిత్తుతోఁ గూడుకొన్నటువంటి మొదటి యక్షరము నడుమనుండెడు నక్షరములకును దనకును పేరగును. ఇట్లన్నందుచేత తుదకున్న కకారమునకు పొల్లు పనిలే దాయెను గనుక. (?)

సూ:—తస్య లోపః.

వృ. తస్య=ఇతో లోప స్స్యాత్.

టీ. అట్టికొన నున్న యిత్తునకు లోప మగును. ఇందున్న కవర్ణము పొల్లలోపము కాఁగాను జీక్ష్వి న యొడక్షరములను ప్రాస్వములుగాను దీర్ఘములుగాను నుచ్చరించిన అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఊ, ఋ, ఌ, య, యా, యీ, యో, యౌ, యాని పదియాయెను. ఏచః=ఏ, ఓ, ఐ, ఔ, యి అను ఏచ ప్రత్యాహారమునందు మానుపటివలె కొన నున్న చకారము పొల్ల గనుక మిగిలినవి నాలు గాయెను.

సూ:—“ఏక్ష ప్రాస్వీ నాస్తి”

అను సూత్రముచేత ఈయెచ్చనకు ప్రాస్వము లేదు గనుక ఏ, ఓకారములు గీర్వాణభాషయందు కుఱుచలులేవు. అనుస్వారః = పూర్ణబిందు వొకటి (సంస్కృతము నందు పూర్ణ మేకాని ఖండము లేదు.) విసర్గః = విసర్జనీయ మొకటి ఇవన్నియు కూడంగారు, స్వరాః=అచ్చులు, పోడశ = పదియొండు, స్పర్శాః = స్పర్శములు ఇరుపదియైదు, అంతస్థోఽక్షరాః = అంతస్థములు నాలుగును దొడ్డకకారమును, ఊష్మములు నాలుగును, హలః=వ్యంజనములు, చతుస్త్రింశత్ = ముప్పదినాలుగు, అచ్చులు పదునొండు, హల్లులు ముప్పదినాలుగు, ఉభయములు గూడ నేఁబది వర్ణము లాయెను.

1 సూత్రమునందు (పూ. ము) సూత్రములేకాక ధాత్యాదులుగూడ యుపజ్ఞేశము అనఁబడును.

తే. అచ్చు లొకవనియాటును వ్యంజనములు
 పాండుపుత్రసహాయ ముప్పదియు మూడు
 దొడ్డళా యందులోపల దొరల నయ్యె
 సమరభావకు నేలది యక్షరములు.

49

సీ. ఏకసేళము దేవహేళనంబు నటంచు యాజ్ఞాహమ్నయంబునందు లేదొ
 కాళనాళవ్యాళగోళసౌతాళంబు లనుచు సుస్కృతభాషయందు లేదొ
 గయ్యాళి త్రుళ్లు నంగళ్లు వజ్రపుతళ్లు తాళి యటంచు నాంధ్రమున లేదొ
 పాళం బెఱుంగనకూళ విరాళి పిరళించు ననుచు దేశ్యమున లేదొ

తే యాగవజ్ఞులు దొడ్డుబీజాక్షరంబు, లంను లేపన్కి సన్నంబు నదియుఁ గూడ
 నొకటిగాఁ జేసి బిజోపయోగి గాన, జూను జేసొని రది శబ్దరచి గాదు. 50

ప. అగవజ్ఞులు పంచాశద్వర్ణంబులలో నున్నక్షకారమును గూడుకొన్నందునకు మహా
 విద్యలోని స్తోత్రంబులు. 51

శ్లో. మూలాధారం గుదస్థానం స్వాధిష్ఠానం తు మేహనమ్
 నాభి స్తు మణిపూరాఖ్యం హృదయాబ్జ మనాహతమ్,
 తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య మాజ్ఞాఖ్యం నిటలాంబుజమ్,
 సహస్రారం బ్రహ్మరంధ్ర మిత్యాగమవిదో విదుః.

కా. ఆధార స్తు చతుర్దలో గుణరుచి ర్వాసాంతవర్ణాశ్రయః
 స్వాధిష్ఠాన మసేకవైద్యుతనిభం బాలాంతపట్టత్రకమ్,
 రత్నాభం మణిపూరకం దశదళం డాద్యం ఫకారాంతకం
 పత్రైర్ద్వాదశభి స్తనాహతపురీ హైమి కతాంతాన్వితా.

కా. ద్వ్యష్టారం స్వరషాడశైశ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజం
 హం క్షేత్యక్షరపద్మపత్రయుగళం రత్నోపమాజ్ఞాపురీ,
 తస్మా దూర్ధ్వ మథోముఖం వికసితం పద్మం సహస్రచ్ఛదం
 నిత్యానందమయీ సదాశివపురీ శక్త్యై(?) నమ శ్శాశ్వతమ్.

తే. కాకు హ జడ్డ యైర క్షకార మగుట, దలఁప కేఱదిలిపులలో దానిఁగూర్చి
 తొలుత భిన్నాక్షరం బై నదొడ్డళాను, విడిచి పెట్టి ననంతుండు పెట్టి గాఁడె. 52

ప. భందమునందు ననంతుండు చెప్పినవిధము.

53

క. యరలవ లంతస్థలు నాఁ, బరంగును శవనహలు దేఁటవడు నూన్న్ లనక
సొరిది ఊకారము గూడుక, సరి నేఁబది యయ్యె వర్ణ సంఖ్య ధరిత్రిన్. 54

క. లళలకు భేదము లే దను, చలుకున ఖా దొలగి యైదువడు లగు వర్ణం
ములు సంస్కృతభాషకు మఱి, తెలుంగున ఆళ లనంగ రెం డధిక మగుఁ గృష్ణ 55

ప్రాకృతోనాక్షరపరిగణన హేమచంద్రాచార్యవచనము:—

శ్లో. ఋగ్వర్ణా ప్రాస్వదీర్ఘా వైజాద్యా వనునాసికా,
శపౌచ దళ తే న్యూనాః ప్రాకృతోక్తిషు సర్వతః.

టీ. ప్రాస్వదీర్ఘా=ప్రాస్వమును దీర్ఘమును వివరమునఁటి, ఋగ్వర్ణా = ఋకార
గ్వకారములును, అనఁగా ఋ, ఋ, గృ, గృ అనునవి ఈరెండును, ఏచ్=ఏఔలును,
అద్యౌ = మొదటి వై నటునంటి రెండును, అనునాసికా = అనునాసికములును, అనఁగా
మొదటి రెండనునాసికము లైనజకార భాకారములనునవి, శపౌచ=శవర్ణవకారములును,
తేదళ=ఆపదివర్ణములును, ప్రాకృతోక్తిషు = ప్రాకృతవచనములయందు, న్యూనాః=
తక్కువ. అనఁగా సంస్కృతభాషకుఁ జెప్పిన యేబదిఁటిలో ఋ, ఋ, గృ, గృ, ఏ, ఔ,
జ, ష, శ, వ అనునీపదివర్ణములు ప్రాకృతభాషకుఁ దక్కువ యగుచున్న వనుట.

తే. సప్తమస్వరముభవతుప్తయము ద్వాదశ, శస్వరమును లోకసంఖ్యాస్వరంబు
సుర్వి నాద్యనునాసికయంగము శవలు, ప్రాకృతంబున నిక్క మీపదియు లేవు. 56
వ. లోకసంఖ్యాస్వర మనఁగా గణితకాస్తోక్తసంఖ్యను జతుర్దశలోకములు గనుక పదు
నాలవస్వర మునుట. ఔకారమునకు పేరు. 57

ఆంధ్రభాషావర్ణసంఖ్య

మూ. సూ:—ద్వివిధాదిదుదేవోతోచో వక్రతమా వనుస్వారౌ,

కగచజయుగ టడణతదనపబమయరయుగలయుగవసహశ్చహలః.

సీ. అచ్చులలో సప్తమాక్షరం బాదిగా పరుస నాల్గును దుదివర్ణ మొకఁడు
స్పర్శాక్షరములందుఁ బాచవర్ణములను సమము లై యందునక్షరములు పది
మొదలివ్యంజనవర్ణములను రెంటును దుది గనుపట్టుననునాసికద్వయంబు
నూన్న్ వర్ణము లన నొప్పునాల్గిటిలోనఁ బ్రథమద్వితీయాక్షరములు రెండు

తే. నెన్న నీయొందు కడమగా నిరుపదియును, జగలి శుద్ధాంధ్ర దేశ్యభాషావచనముల
వెదకినను లేవు తత్సమవచనములందుఁ, దనరు నిన్నియు నది సంస్కృతంబు గాన. 58

క. తుదలను వికృతివిభక్తులు, గదియుటచేఁ దెలుంగులందుఁ గలసెను గాకా

యదువర తత్సమపదముల, మొద లొద్దప్రకృతిశబ్దములు దెలుఁ గగునే. 59

సీ. దేవతాభాషను దీర్ఘంబులే కాని కల నైనఁ గుఱుచలు గాక యుండు
హరవిశ్వదివససంఖ్యాచ్ఛులు దెలుంగులఁ గడు ప్రాస్వములును దీర్ఘములు నగును
సంస్కృతంబునఁ దాలుజననమాత్రమే కాని జగతి నన్యస్థానసంభవంబు
చర్చింప నెఱుంగనిచజ లాంధ్రీమునఁ దాలుజాతంబులును దంతజములు నగును

తే. దలఁప నేకప్రకారమై దైవతోక్త, లందు భేదంబు లేనిశేషాక్షరంబు
రేఫము అకారమును నన రెండుదెఱుగు, లగుచు వికృతులఁ దనరు దుగ్ధాభిశయన.

ప. హరవిశ్వదివససంఖ్యాచ్ఛు లనఁగాను గణితకాస్త్రోక్త సంజ్ఞను, హర యనఁ బదు
నొకొండవయచ్చు ఎకారము, విశ్వ మనఁగాఁ బదుమూడవయచ్చు ఒకారము,
దివస మనఁగాఁ బదు నేవయచ్చు అఁ అనునది. యీమూడద్యులకును దెలుంగున
ప్రాస్వమును దీర్ఘమును గల వనుఁ. అం అనుదానికి దీర్ఘ మురాఁగా అం అయెను.
ఇంతకూత్రమున కచ్చులమొదల నకారంబును అకారంబును రెండును ఉన్నవి దాని
కిం జెప్పరాదా దీనికి జెప్పవలెనా యనఁగా, ఇవి యాకారమునకుఁ జెప్పటగాదు.
అనుస్వారము ప్రత్యేక ముచ్చరింప కక్రము కాదు గనుకఁ బాణిన్యాచార్యులవ్యాకర
ణమునందు అం ఇత్యనుస్వారః అని అకారముతోఁ గూర్చిచెప్పినాడు గనుక అం
అనఁగా బిందువునకు సంజ్ఞ. అబిందువునకు ప్రాస్వదీర్ఘము లెటువలెకలుగు ననఁగా
ముంగలిపద్యముచేతను దెలిసికొనునది. 61

అ. బిందువునకు రెండు భేదః బు లగు ప్రాస్వ, దీర్ఘ రూపములను దెలుంగులందు
ప్రాస్వమనఁగ నొప్పు నర్థబిందువు దీర్ఘ, మనఁగఁ బూర్ణబిందు వయ్యెఁ గృష్ణ. 62

క. తక్కువకదియును దొమ్మిది, యెక్కువలిపు లాఱు నయ్యె నేఁబదిలో నీ
తక్కును ముప్పదియును నే, డక్కరములు నిలిచె శుద్ధ మగునాంధ్రమునన్. 63

ప. తత్తద్వర్ణ భేదాభేదంబు లెఱింగింపెద. 64

మూ. సూః—వికృతిపదాదా ప్రథమాంతస్థతృతీయానునాసికౌ నస్త్యః.

క. తెలుగున యణకారంబులు, గలుగవు కబ్బాదులను యకారముపగిదిక
బలకఁబడునవి స్వరము లగు, భలపూర్వామరవిసాక కామెవలీశా. 65

క్రారకొమ్ములు.

సీ. క్రజ్ క్రస క్రార కిగు క్రుతి క్రిక్రుత క్రుక్రూష నిఃక్రుతి క్రుక్రువములు
క్రూణ భ్రుమంశ బభ్రు క్రుమ్రు వాణంబులు భ్రుకుటిత భ్రూలతా ప్రకటితములు

* 'విక్రుతి' సాతాంతము.

కన్దువ న్దుపద న్దుమ న్దుహిణ న్దుహి సోరన్దు విన్దుమ శత్తువులును
 ధ్నువమును ద్దుతమును భువిఁ గ్రారొమ్ము లై తనరారుఁ గాని ఋత్వములు గావు
 లే. వట్టువులు లేవు తెనుఁగున వానిపగిది, బలుకులిపు లెల్లఁ గ్రారొమ్ములు నిజంబు
 దునుము నిందాఁకఁజైద్యుఁడు ద్దుల్లైననఁగ, రోహిణీధర్తచరమాద్రిఁగ్రుంకెననఁగ.
 నృసింహపురాణమునందు:—

సీ. పా. కూరకిల్పివ్వఁజైలకులిశనిపాతంబు ఘనకలుషోరగగరుడమూర్తి. (ఆ. 2. 35.)
 వ. మఱియు.

చ. శ్రుతిమతధర్మయోగములు చోద్యపుమూల్యము లప్పరంబుఁగ
 జతురతఁ బుణ్యవస్తువులు సారవిముక్తిపదంబు లమ్మునా
 రతులితద్విష్టుకాసనసమాహితు లైనమహాత్ము లంచితో
 ధ్ధలి: గొనువారు భూరివిహిత ప్రకపారగు లైనబోధకుల్. (ఆ. 1. 46.) 68
 కాన్వాల్లంకారచూడామణియుందు:—

క. భావమె యిదిచుక వదనా, వ్యావళితవికాస మైనహావము శృంగ
 రావిర్భావనిదానము, భ్రూ:ల్లిమందచలనమున నెఱుంగఁబడున్. (ఆ. 2. 22.)
 ప్రభావతీప్రద్యమ్ముమునందు:—

సీ. పా. నురటి చేసిన భద్ర శుక్రావ గామిచ. (ఆ. 2. 15.) 70
 ఆ. అన్దువ విన్దువ ననుక్రియాపదంబులయందు, దగిలి వట్టునుడులపగిది నుండు
 వ్రాలు లేలఁ బల్కుఁ గ్రారొమ్ములు గాని, వట్టునుడులు గావు వనజనాభ. 71

ఋత్వాక్షరంబులు

సీ. ఋష్యమూకాద్రియు ఋష్యశృంగండును ఋక్షన్యగేంద్రండు ఋక్షపదము
 ఋతము ఋత్విక్కు నైర్మతి ఋతువట్కమ్ము ఋతుపర్ణ భూపతి ఋతుమలియును
 ఋషభహానుఁడును ఋషియు ఋగ్వేదంబు ఋభురాజుఋణమును ఋద్ధిఋజువు
 ననునీపదంబుల కాదివర్ణంబులు సప్తమస్వరము లై జగతి నెలయుం
 లే. గృష్ణ పృత్రాతకా హృషీకేశ మదన, జనక పృథ్వీకుమారభంజన యటంచు
 హల్లులందును వట్టువ అమరి యుండు, సుస్కృతంబున యదువంశసార్వభౌమ. 72

వక్ర భేదంబులు

ఆ. ఏక మోక మిట్టు లేత్వంబు నోత్వంబు, నమరభౌవ నిడుద లగును గాని
 హ్రస్వలిపులు గావు హల్లులై నట్టన, యగుచు గేకి తోకిలాలి యనఁగ. 73
 ఆ. పెక్కు లేల కృష్ణుఁ డొక్కఁ డొపఁడె పసి, నెలవు నేల యరసి పొలము వోవ
 ననఁగ నిట్లు పెనుఁగులందు వక్రయుగంబు, హ్రస్వములును నిడుదవ్రాలు నగును.

వ్యంజనలోపము

ఆ. పూనె నెగనెఁ బొదనెఁ బొనరెఁ బొడె నటన్లు, పలుకులందు మొదలఁగలుగునట్టి
వ్యంజనంబు లడఁగి వానివై స్వరములు, నిలుచు వలసినపుడు నీరజాక్ష. 75

పూని యనుటకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె ¹కాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బ్రేవ నడపఁ గొనెఁ దన్నన నగ్రసిశ్చల
త్వావచలత్వగిష్ఠ లె సుప్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కునై న్యకతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. (ఆ. 1. 4.) 76

హల్లు లోప మై డొనె యనుటకుఁ బారిజాతాపహరణమునందు:—

క. మానవతి యట్లు మానని, మానక్రోధము²లచేత మరలిచి చితా
ధీనగతి నుండ మడిలో, మానిన ప్రేమమున నంబుజోదరుఁ డనియెన్. (ఆ. 1. 114.)

నెగనె యనుటకు నాదిపర్వమునందు:—

ఆ. కర్త బంధములను గ్రక్కునఁ బాయుఁడు, బుణ్యగతికి నెగయుపురుషునట్టి
బంధనంబు లెల్లఁ బాయుచు భీముఁడు, నీరిలోననుండి నెగయుచుండు. (ఆ. 5 177.)

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. నెగసినకొనలతోనింగి యుతంతకు నవలఁబోవఁగఁ దనరారుదాని. (ఆ. 1. 162.)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము, వెఱచుచు వ్రే గదిరి సొగసి త్రెల్లి వివళుఁ డై
యఱచిన నోడకు మని హరి, నెఱి చక్కఁగఁ ద్రోచి యెత్తె నెగయఁగఁ గృపతోన్.
(ఆ. 3. 301.)

వ్యంజనలోప మైనందులకు శృంగారనైషధమునందు:—

సీ. పా. ఒంటికాలున నిల్చి యూర్తి మారుతములఁ జిగురుతెక్కుల రేఖ లెగయుచుండ.
(ఆ. 3. 69.)

పొదవె నన్నందుకు సృసింహపురాణమున:—

తే. అదగిపాటున ³వెన విచ్చి పొదవికొనినఁ, ⁴దొలగి పోవఁగఁ గూడకమలయవనినుఁ
డిందుదలఁదూర్పుకొనియోనోయివ్వడనఁగ, నమరుఁదాశవృంతములమందా నిలంబు.

1 దాల్చి. 2 లఁజిత మాఱిచి (అచ్చుప్రతి). 3 వెనవి. 4 గలఁగి కలఁగి పోనే
రక. 5 నా నింపొనర్చి (అచ్చుప్రతి).

అందే:—

లే. పాదవి యొండొండ దివియును భువియు దెవలుఁ

బొదవికొని యొండుచీకటి ప్రావృవలన

మిక్కుటంబుగఁ గాటుక గ్రక్కినట్లు

కరవటం బన జగదండ ఖండ మమరె,

(ఆ. 3. 80.) 83

అందే:—

క. అవి యట్లు కాదె నివృణఁ, జెడ లంటునె జేవజేవు శ్రీరమణీశుఁ

మదినుంచుకొన్న వానిని, బొడవునె యాపవలు రవినిబొందునె తమముల్. (ఆ. 4. 32.)

అచ్చునకుఁ జిత్రభారతమునందు:—

క. తదనంతరంబ గ్రమ్మఱి, యడువిభుఁడు కృపాపాథేయుఁ డై వాణీశ

ప్రదశేశుల కాశ్చర్యం, బొదవ మనిచె నుభయనైశ్యయోధుల శెల్లన్.

85

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. పదపడి దుస్తర మగునీ, పదుమూడగునేడు గడవ. బడుట యరిది ద

మైదు రెఱుంగకుండ నాపద, లాదవంగ నైరించి రిట్టి యునికియుఁ గలజే. (ఆ. 1. 9.)

పొనరె నన్నండుకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

క. ధనమును విద్యయు వంశంబును దుర్మదులకు మదంబుఁ బొనరించుచు న

జ్ఞులు వైరవారి కడకువ, యెను వినయము నినియ తెచ్చు సర్వీసాథా. (ఆ. 2. 35.)

అందే:—

మ. అని నిన్నెచ్చి వృశోదరుం డతఁడు కార్యం బింత తెల్లంబుగాఁ

బొనరం బల్కునె యంచుఁ జేరిలుంగు సొంపు జెడ వక్త్రంబుపా

ల్పున దర్పం బొలయంగ నంగములకుం బొంగారుతద్వృహిత

ధ్వని యై మించుచుహోగ్రసింధురముచందం బొంది పొత్తుం దగన్. (ఆ. 3. 143)

పకారములోనిస్వరమే నిల్చినందుకుఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడు

చెప్పిన అహోబలమూహోత్త్యమునందు:—

క. నిత నాశ్రయించియును నే, ననఘా కడ లేనివనట యనువననిధిలా

మునుఁగుదునె ప్రతీకారం, బొనరింపఁ గదయ్య దీని కూహించి కృపన్.

89

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

చ. ధనుదునిపుష్పకంబునకుఁ దా నెన పచ్చు నటంచు లోకముల్

వినుతి ¹యొనర్పఁ బొ తెప్పనగి విద్రుమమాక్షిక నీలవజ్ర కాం

చనయుతము న్సుజేగహయసంఘటితంబును నైన లేరు సొం
పానరంగ నెక్కి మిక్కిలి సముత్సుకతం బురబాహ్యవీధులన్.

90

పొందె ననుటకు శంభుదాసునిలక్ష్మీస్మరింహోవతారకథయందు:—

ఉ. పొందవు దుఃఖము ల్భయము పొందదు పొందదు దైన్య మెచ్చెయి
బొందవు తీవ్రదుర్దశలు పొందు బ్రయంబులు పొందు సంపదల్
వొందు సమగ్ర సౌఖ్యములు బొందు సమనత్నకీర్తు లెందు గో
విచపదారవిచపదపీఠాధగరిష్ఠ క్షత్తులన్.

(ఆ. 2. 31.) 91

¹బివాదేశ ప్రాస్వంబులు

లే. కాంచు ప్రాశ్వాస్వీతీయవక్రంబు నంద, తొక్కడ నువీరిరెడవయక్కరంబు
ప్రాశ్వా మగుః జోగుచువంబునందు మొదలి, వర్ణములు గబ్బములను గావలసినపుడు.

‘అందొలు’ అనుట కాదిపర్వమున:—

క. షిఱపునెడ నేయునెడ వడిఁ, షిఱపునెడ బెనగునెడ నపారబలాబుల్
మెఱయునెడభీమునకు నందొఱుగీడ్పడఁదొడఁగిరుద్ధతులు రాజునుతుల్. (ఆ. 5. 168.)

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

సీ. పా. కూరులు భృతరాష్ట్రనుతులు దుర్యోధనాదులు దురాధర్షు లందొఱును మనకు.
(ఆ. 1. 269.)

ఓత్వము రానందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఎఱుక గలవారి కైనను, గఱవక దక్క రుచితప్రకారము శుభమున్
గొఱులుహితు లట్టగుటనందఱును జెప్పంగ వలయుఁ దగియెడుబుద్ధుల్. (ఆ. 1. 116.)

ఓక్కొ యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

మ. సమదాటోపత వాయునందనుడు భృష్టమృష్ణుకై నేయు లే
కమనోపృత్తి గడంగి తో నడువ జోర్గర్వంబు శోభిల్లు తా
ర్థము సొం పార నిలిచుకోటి వొగడన్ రారాజునైన్యంబు లా
క్కొ మొగిం బెల్లిలింగ బెట్టవీమె సక్రోధాంతరంగంబునన్. (ఆ. 2. 352.)

మనుచరిత్రమునందు:—

క. ఇట నవ్వరూఢియు నొక్కొట: గలిపయసఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ
గటకర్షుశంఝుశరవచద, కటకసమాకృష్టకేళికలమాసిక యై. (ఆ. 3. 72.) 97

రాఘవపాండవీయమునందు:—

సర్గర. ఆరాజశ్శ్చోత్తమం డి ట్టమసితరథసుం డై భవత్పత్వరవ్యా
హారం బి ట్టోద్భ యం టన్యముగఁ గొనకు మాత్మాంగరాతుబ్కతాదృ
క్పాశోగ్రే హ్వన మ ట్టశ్రమజిత మగు జౌచుగ నాచేతికాంటు
స్మరేహ్వనంబు లే దొక్కొండుగలుగునె మద్ధోర యుద్ధజనైవన్. (ఆ 2. 93)
ఒకారము రానందులకుఁ గాశీఖండమున:—

ఉ. కంటికి నిద్ర వచ్చునె, సుఖం బగునే రతికేళి, జిహ్వకుఁ
వంటక మిందునే, యితరవై భవముల్ పసివేలు మానసం
బంటునె మానుషంబు గలదటట్టి మనుష్యున కెంతవానికిఁ
గంటకుఁ డైనకాశ్రవుఁ డొకండు తనంతటివాఁడు గల్గినన్. (ఆ. 1. 103) 99

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. శక్రావిసురలతో సంగ్రామమొరంది ఖాండవ జేర్చె నొక్కరుండు గాఁడె.
(ఆ. 4. 210)

చోటు అనుటకు ద్రోణపర్వమునందు:—

క. కటకట పేరినపెన్నె, త్తుట తొల్లిలి యున్న మోముతోడను గొడు కె
చ్చటఁ బడి యున్నాఁడో య, చొట్టుఁ జాపెనువారు లేరె చూడెద వానిన్.
(ఆ. 2. 251)

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

మ. స్ఫుటభూయోహృతిశంక వాధీరవిరశ్చ ల్లిన్నుఁ జేర్పం దటి
చ్చటగార్యంబుగఁ గాఱుకొంచు ఘర మై త్వాధీర వర్షింప న
చ్చోటునుం ద్రోచి గ్రసించు బోలుఁ గలశీమూనుండు గాకున్న నొ
క్కొటఁ దారాగ్రహభాస్కరేంద్రమణిశుక్తల్ వ్యక్తమై తోఁచునే. 102
(ఆ. 4. 145)

హస్వము గానందులకు మనుచరిత్రము:—

ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోయ ని
చ్చోట భవన్న ఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
చ్చాటలగంధి వేదన¹ నెవం బిడి యేడ్చెఁ ²గలస్వనంబువఁ
మీటిన్ విచ్చుగబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చిందు వందఁగాన్. (ఆ. 2. 70) 103

1 నెవంబున నే. 2 గలస్వనంబుతో.

వక్ర భేదంబులు. పాణినీయసూత్రము

సూ.—తద్ధితే వ్యచా మాదేః.

వృ. ఇతి ణితి చ తద్ధితే పతే అచా మాదే రచో వృద్ధి స్సాన్యత్.

క. హ్రాయంగవీనమునకున్. శైయంకవశబ్దమునకు శైయగ్రోధ
1 శైయజితాదుల కాదిని, వ్రాయంగా వలయుం బ్రథమవక్రతమంబున్. 104

క. శైయగ్రశైయంబక, శైయాకరణాగ్రగణ్యశైయాస్రవదీ
శైయాత్స్యంబుల మొదలను, వ్రాయం దగు బుధులు ప్రథమవక్రతమంబున్. 105

క. యావనయావతకౌస్తుభ, సౌవర్ణ కయావరాజ్యసౌవీరమహీ
దౌవారికశబ్దంబుల; దావుకొను ద్వితీయవక్రతములు మొదలన్. 106

క. సౌవరామికకౌవన, 2 సౌవర్ణవసౌవిదల్ల సౌవర్ణలన
తృప్తశబ్దముల మొదల, వావిరి నిలుచున్ ద్వితీయవక్రతమంబున్. 107

కౌస్తుభము అనుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

ఉ. శ్రీస్తవకుంకుమద్రవనిషిక్తభుజాంతరభాగవిన్యూర
కౌస్తుభసూతనార్కరుచిగర్వితనాభిసరోజసారధ
ప్రస్తుతమస్తభృంగరవరాగరసోల్బణభోగిభోగత
వాస్తవరంజం దలంచునకృతాత్మ లసాస్తవస్తవల్లభుల్ (ఆ. 2. 37) 108

క. మెచ్చు లగుకల్పములలో, నచ్చుతేనుగుపల్కులందు శైక్వోత్సంబున్
వచ్చిన నొం దగు రెం దగు, విచ్చువిడి వలనెనేని విబుధస్తుత్యా. 109

మూ.సూ:—అయిగవుగాదేశౌస్తః క్రమేణ సర్వత్రవక్రతమయోర్వా

క. క్రమమున వక్రతమములకు, నమకు నయిక్కును నవుక్కు ననియెడునాదే
శములు వికల్పంబున వై, త్యుమదాపహ యాధ్యభావయం జెట్టెదలన్. 110

ఆ. లోకహితముకొఱకు: వైకొని దుష్టుల, లను మొనర్చి శిష్టు లయినవృపుల
నేల మేల నిలివె గౌ లిచ్చి నలుదెను, దవిలి కృష్ణరాయ: డవుర యనంగ. 111

కవర్గాక్షరభేదంబులు

మూ. సూ:—వా స్యా త్కచ్చిద్వకారో నాదిగతస్యాద్యవర్గసరళస్య.

సీ. పరుగులు పరువులు వగడంబు పవడంబు వగలుట పవలుట వగలు పవలు
నగుబాటు నవుబాటు నలుగురు నలువురు తగులాట తవులాట తొగలు తొవలు

1 వైయ్యకృతంబుల

2 ౭సౌవర్ణవ సౌవిదల్ల సౌదశ్య (అచ్చు).

త్రాగుట త్రావుట ప్రేగులు ప్రేవులు ప్రోగులు ప్రోవులు సోగ సోవ
యిగ మివ మగు నవు నిగురాకు లివురాకు లీప లీవులు మ్రానిచేగ చేవ

తే. తీగియలు తీనియలు పయి దిగిచె: దివిచె

ననుచు నిబ్బంగి నొకవేళ నాదివర్ణ

ములకు: దక్కంగ: గొన్నిమాటలకు గృకుల:

బ్రహ్మసరళంబులకు వకారములు వచ్చు.

112

పూర్వనైషధమునందు:—

మ. పవినంగంబున: దాప మొందినశబీప్రాణేశుకెంగేలికిం

జివురుంగైదువజోదువైద్య ముపదేశించెకొ రహస్యంబుగా

నవనీహారపయోమిశస్తలయజస్నానాద్ధ్రవర్యంత మై

యివతాళించువిదగ్ధరాజతనయాహృద్యస్తనద్వంద్వమున్. (ఆ. 3. 34)

113

కాంతిపర్వమునందు:—

చ. వినుము నశేంద్ర విప్రు: డలికెకొ జనుదగ్గినుతుండు కాప మి

చ్చై నమరభర్త వంచనము చేసె వరం బని శోరి గొంతి మా

స్మై నలుక భీష్మ: డధిరథు: జేసి యలంచె: గలంచె మద్రరా

జనుచిత మాడికారి విధి యయ్యె¹నరుం డని: జంపె: గర్జునిన్. (ఆ. 1. 35)

114

మార్కండేయపురాణమునందు:—

చ. ఘననిబిడాంధకారరిపుభిండనచండమయాభరాజిచే

ననుదినముం బ్రబాతములయం దమృతాంశుమరీచు లే:గ:గా

వనజము లుబ్బిస్థింగ: దోష ల్పడుంగం బ్రథమాద్రి: బొల్బున

ద్వినమణికి న్నభోమణికి దేవశిరోమణి కేను మ్రొక్కెడన్. (ఆ. 7. 123)

115

తే. ఆ:గె లో:గెను పి:గెను డా:గె నే:గె, వా:గె ననునివి మొదలగువాక్యములను

బొదలునక్షరములు చిన్నబొట్టవై గ:కారములు గాని యనునాసికములు గావు.

116

చవర్గాక్షరభేదంబులు

మూ. సూ:—అ ధ్వంత్యస్తాలవ్యక్తు ర్వక్ర: స్థాన్తిధస్సవర్ణశ్చ. 6

ఆ. ధరణి దంత్యములును దాలవ్యములు నన, వికృతిపజలు రెండువిధము లయ్యె

వీరి: దెలియ కున్న విక్రమభంగంబు, దొడరి కావ్యములను దోష మొదవు. 117

- ఆ. దంతజంబు లెట్లఁ దలకట్టులును వాని, యందు దీర్ఘములును బొంది యుండుఁ
దాలుజాక్షరములు దనరాదు వ్రాస్వాది, వక్రగ్రుంజము లగుచు వనజవాళి. 118
- ఆ. చలము మాని కుడువు చట్టకేశవ స్త్రాద్ధు, చాల నయ్యెఁ బసిప్రజంబు వెడలె
జతలు గూడి వచ్చి సఖులు చీరద రేల, జా గనంగ దంతజంబు లయ్యె. 119
- ఆ. చెప్పరాని క్రొత్తవేఁ గంనుచుపుర, జెలఁగొనుచు దన్నుఁ జేరి వెనఁగ
జెట్టి మట్టులెట్టెఁ జిటుతమే నందుని, పట్టి యనఁగఁ దాలుభవము లయ్యె. 120
- ఆ. చేతఁ జీర లైదు చేరెడువరహాలు, జేసెఁ దంత జిత్తు చేక బొకటి
చేఁడుకొనియెఁ గృష్ణుఁ జేర్చుక యన నిట్లు, పలుకుఁ గొన్ని దీర్ఘవక్రలిపులు. 121
- తే. దంత్యముల నరవంకలు దైవభాష, గనము తాలవ్యములఁ దలకట్టు లేవు
ప్రాకృతమునందు దద్భవమునందు, దుత్తములె కాని తాలుజాతములులేవు.
- వ. వక్రమునకుఁ దద్భవము వంకలు, అరవంక లనఁగాను గుఱుచ యెత్వములు అనుట,
దీర్ఘమునకుఁ దద్భవములు తీఁగలు. 123
- ఆ. చేందమామ గాయఁ జేక్కిరవిలుకాఁడు, జోబిపువ్వుటంపజేట్లు గురియఁ
జోమ గాక శోర్వఁ జోలక హరి వచ్చు, దనుక బడలె ననఁగ దంత్యవజలు. 124
- తే. చంద్రమశ్శబ్దమునకుఁ దజ్జంబు చేందమామ జాలికి శోజి క్యామకును జోమ
శర్మరకుఁ జేక్కిరయునగు జలము జల్లు (జమ్మికడఁ గామెపలి నున్న చక్రపాణి.)
- వ. చంద్రమశ్శబ్దతద్భవంబు చందమామ, జాజికి జాలి, క్యామకు చామ, శర్మరకు
చక్కిర, జలమునకు “లశయో రభేదః” అను సూత్రముచేత జళము, దానికి
“లడయో రభేదః” అనుదానిచేత జడ మాయెను. అది ప్రాకృతముచేసిన నాది
వర్ణము దంత్యమాయెను. అది తద్భవముచేసి బహువచనముచేసిన జల్లు. 125
- క. తొడరు జటాశబ్దమునకు, జడ యనునది తద్భవంబు చదలును జానుం
గడు నచ్చుతెనుగు లిది వడ, పడి మూఁడును దంత్యములుగఁ బలుకఁ దగు హరి.
- వ. జటాశబ్దతద్భవము జడ. 127
- ఆ. జడలు మెఱియ వచ్చి సంయమిశ్రేష్ఠుఁడు, చడలుప్రానిపువ్వు కొరి కిచ్చె
సరస నున్నదనుచు జా నొప్ప భీష్మక, తనయ కిచ్చె నతఁడు దగ వెఱింగి. 128
- పారిజాతాపహరణమునందుఁ—
- సీ. గీ. దేహకాంతులు బాలచంద్రికల సీన, జడలు మోక్షద్రువల్లవశంకఁ జేయ. 129

నైషధమునందు:—

సీ. పా. చదలేటిబాగురుజలరుహులతూర్పు, భోజరూములు మామఁ బువ్వుబోడి.
(అ. 1. 49)

అనంతునిధందమునందు:—

ఉపకాలి. వినాకికోదండము బిట్టు ద్రుంఠెన్, ¹తా నొప్పు గల్పె న్నమనస్సుచూచున్
ఘనం డితం డుర్వి ననంగ రెంటన్, జానైనవృత్త బురకాలి యయ్యెన్. 131

క. భూమినిఘంటునఁ జంచరి, పామరజాతీయ యచట పరికించి బుధ
గ్రామములు చంచు లని వెఱఁ, దా మేత్సం బివరు వడికి తలక ట్టరుటన్. 132

లే. స్థానముల రెండు నొకటిగాఁ బలుకవచ్చు
వడికి స్వరమైత్రి లేకున్న నుడుగ రాదు
పొట్టియెత్వములకు దంత్వములకుఁ దక్క
భేదములు లేవు చజలకు వేదవేద్య. 133

ఆ. రాచనెలఁకలందు నేవెలియకు భోజ, రాజకనయనంటి మోజ గలదె
చక్కఁదనము గాక సద్గుణములు గాంచెఁ, జెజునఁగోల ఫలముఁ జెందినట్లు. 134

లే. దంత్వతాలవ్యవజలకు ధరణి న్రాయు, తఱిని శుద్ధాంధ్రలిపిని భేదంబుకలిమి
ద్యృష్టిధృక్పరులను దలకట్టు లనుచునొకట, నిదియునొకదాన నదియును నిడఁగరాదు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఆ. ఎందు వేట రాకె యితరు లేమన నుతో
దారసంగనుఖము తప్పుఁ ద్రోచి
తకట పాండురాజయశ మెన్నవై తలి
హృదయరఞ్జకలము రోయ. (అ. 1. 29) 135

వ. ఈ వద్యములొన రామాయణార్థమునందు ఆజయశ మని సమానము చేసి బలుక
జకారము తాలవ్య మాయెను. భారతార్థమునందు పాండురాజ యని సంబుద్ధిగాఁ
బలుక ఆవర్త మే మరల దంత్వం బాయెను. ఇటువలెనే యూహిమహాకవిప్రయోగం
ములు చూడఁగాను, దాలవ్య మర్థాంతరమందు దంత్వముగాఁ జెప్పురాదని యెట్లంటి
నోయి యనఁగా నాద్యప్రకృతియందు దంత్వవజలు లేవు గనుక శుద్ధసంస్కృత
మైనపాండురాజశబ్దమునందుఁ గల జకారము తాలవ్యమే కాని దంత్వము కానే
రదు. ఇది తెలియక కేవలాంధ్రులు దంత్యాక్షరముగా నుచ్చరింతు రది లాక్షణిక
మతము కాదు. అట్లగుట జేసి కవితాప్రవర్తకులైన సూరపరాజుగారు ఇంత
వట్టును విచారించి ప్రయోగించిరి. 137

1 తూర్పు (ప). జానొప్పు (పూ. ము. యతిభంగము.)

అవ్వనీయము—ర్

పాణినీయసూత్రము

సూ:—చే చ.

వృ. ప్రాప్త్యస్య, చే పరే తుగాగమ స్వాస్య త్సంహితాయాం విషయే. 'హ
లంత్వ, మితిసూత్రేణ కకారస్య ఇత్సంజ్ఞా. "తస్య లోప" ఇతి లోపః తు, "ఉప
దేశేజనునాసికఇ" దితి (ఉకారస్యేత్సంజ్ఞాయాం తస్యలోపఇతి) ఉహ్లోపః.

సూ:—స్తో శ్చనా శ్చుః.

వృ. స్తో=స్వకారతవర్గయోః (శ్చనా=) శకారదవర్గాభ్యాం యోగే (శ్చుః=)
శకారచవర్గాభ్యః. 1 శివచ్ఛాయా.

సూ:—ఆజ్ఞాజో శ్చ.

వృ. ఏతయో శ్చే పరే తుగాగమ స్వాస్యత్. ఆచ్ఛదయతి, మాచ్ఛినత్.
'పదాంతా' జ్యేతి వికల్పపవాదః.

సూ:—దీర్ఘాత్.

వృ. దీర్ఘా శ్చే పరే తు క్వాస్యత్. ప్రీచ్ఛతి, మ్లేచ్ఛతి.

సూ:—పదాంతాద్వా.

వృ. దీర్ఘాత్పదాంతాశ్చే పరే తు గ్వాస్యత్, లఙ్ఘీచ్ఛాయా, లఙ్ఘీఛాయా.

సీ. ఛాగ్రుచ్చచ్చటాచ్చంఙ్గయదృచ్ఛాపితచ్చత్రవద్దచ్చదలాచ్చ

విచ్చిత్రకచ్ఛాపకచ్చపరిచ్చేదప్రచ్ఛాచ్చవిచ్చిరతుచ్చగుచ్చ

పదములు మొదలైన త్రిదశభాషాశబ్దముల నాదిమధ్యాంతములను గలుగు

సప్తమవ్యంజనాక్షరము ప్రాప్త్యముమీదఁ దనక్రిందఁ దాన ద్విత్య మగుచుండు

తే. నిడుద లగునక్కరంబులకుడిన నిలుచు, నప్పుడ వికల్పకంబున నట్లన యగు

బంధురవిలాస చంద్రికాభదరహాస, భర్తమయవాస శ్రీ కామెపలినివాస. 138

టవర్గాక్షరభేదంబులు

ఆ. తవర తీవి తేన తావును ధాకయు, మొదలుగా ద్వితీయములు చతుర్థ

వర్ణములును గలుగువాక్యంబులును న్నదే, శ్యములు గాని తైకృతములు గావు. 139

విజయవిలాసమునందు:—

క. కొత్తవయి నీవు పక్షము, లిమ్మెయి నెరపుదు వి దేల యేచెద పకటా

కమ్మగ నవాతుచక్కెర, గ్రమ్మగ మాటాడు తవర కలకంఠపరా.(అ.3.55)140

1 శివ+ఛాయా (శివ+తుక్ = శివ+తు=శివ+త్ +ఛాయా=శివచ్ఛాయా.

మనుచరిత్రమునందు:—

క. దివి దివసహదాంధవనైం, ధవసంఘా దౌతదవ్య దగ లే కరుగున్

భువి నంతదవ్య మేమును, తవతవ లే కరుగుదుము హుటాహుటినడలన్. 141

(అ. 1. 76)

పాండురంగమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. గీ. సఖులు పసహాశులు వెంట: జనంగ యువతి, భుక్తచిత్తు కృపాధానయుక్తుడగుదు

నగరఘటాపఘ్నమున నగుచు: దిరుగు, నొఱపుగలకీది జానిమాత్రోపజీవి. 142

(అ. 3. 10)

రామాభ్యుదయమునందు:—

సీ. పా. 1 తేవ మీఱఁ దటిన్నటిపంక్తిఁ బ్రేరించి శోభగా మెఱుములు గొనఁగఁ జేసి.

(అ. 6. 18)

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

కా. దేవప్రాప్తాభిక్తిప్రాప్త ప్రియసక్తృత్వంబుకాగాది వి

ద్యావై శేష్యముదిక్కు ధర్మమునకు, దార్కాణ మర్యాదకున్

తా వాచిత్యముజీవగట్ట హితశిష్టవ్రాతసంతోషణ

క్రివలాంగి యకాతశత్రుఁడు మహిభవ్వాత్మఁడే చూడఁగన్. (అ. 1. 85)

శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నాకొకను లైనను నీ, ధాకకు నిల్చెదరె కటకటా ముముఁబోట్టం

జేసిన సురక్షింపక, నీకిటు బుదితంబె యురవడింప నశేంద్రా. 145

సీ. శ్మేళంబు శ్మేదంబు చోళుఁడు చోడుఁడు తాళంబు తాడంబు దళము దడము

శ్రోళంబు శ్రోదంబు నాళంబు నాడంబు నీళంబు నీడంబు గౌళి గౌళి

వ్యాళంబు వ్యాదంబు చూళిక చూడిక వళి వడి హేళి నర్వజ్జ హేడి

జలకేళి జడకేడి వెలలఁడు వెడలఁడు కేళంబు కేడంబు పాళి పాడి

లే. నేవళము నేవడం బిట్టు నిర్ణరాంధ్ర)

భావలను రెండు గొన్నికల్లంబులందు

నరయ “లడయో రభేద” యటన్నమాత్ర

మున శకారంబునకు దత్తములు ఘటించు.

146

1 తేవ మీరంగఁ దటిన్నటి ప్రే రేచి శ్రొవ్యగా మెఱుపులు గొనఁగఁజేసి
(పూ. ము.).

సీ. డిండిరదీప్తిహాడిమి మీఱు నీకీర్తి దిండిరహాడిమఁ జగదు నవ్వు

దంభ మిచ్చటను గూడదు కృష్ణ నీ వేగి దంభంబు మిత్రవిదకడఁ జేయు

దాడిమిఫల మియ్యెడకు నేల కొనిపొమ్ము దాడిమిఫలము నుదంత కిమ్ము

దోలక నూగువేడుక నీకుఁ గల్గిన దోళిక లక్షణతోడ నెక్కు

తే. మనుచు నీవద్యమునఁ జరణాదులందు, విలుపుపదముల మొదటను గలుగువ్రాలు

దత్తవత్సంబులందు రెంటును బొసంగు, కాబ్దికమతంబునను వసజాతనయనః. 147

తే. దంభడిండిరదోలికాదాడిమాది, శబ్దముల కాదివర్ణంబు సుస్మృతమున

నుపవర్ణతృతీయ మై యొప్పునట్ల, తెరుగున డకారము ¹దవర్ణ మొనరుచుండు.

తే. దాక ఎగ్గిర దిగ్గియ దాయ దోయ, దావలను దిగ్గు చును వైకృతములమొదల

దాక డగ్గిర డిగ్గియ దాయ దోయ, దావలను డిగ్గు మని దా కడంగి నిలుచుః. 149

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

కా. దాకేల నిజకన్యకామణులు కంఠశ్రేణి గీలించి వీ

క్షాంకంకాతము లాత్మపాదనభరేఖం దార్పి సంగీతవి

ద్యాకాశల్యము గాన రా మదికి నాహ్లాదంబు సుధిల్ల గా

రీకల్యాణము వాడి రవ్వడు పురంధ్రీరత్నముల్ వేడుకన్. (ఆ. 3. 167) 150

దోణపర్వమునందు:—

చ. డిగకుండు వాహనంబులు గడిందిమగంటిమి గోలుపావ మీ

రు గడఁక ²దక్కి పెట్టకుండు రూపణ నాయుధము ల్పహాస్రక

త్తి గెలుకు ³నేన మత్కులికతీవ్రకరంబులవైభవంబు⁴భూ

రిగడవిహారభంగియు నర్చిత్రకరంబులు పిచ్చలింపఁగన్. (ఆ. 5. 381) 151

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. డక్కిను రాజ్య మంచు నకటా యిటు తమ్మునిభాగ మీక నీ

వెక్కటి మ్రింగఁ జూచెద వ చెట్టరుగున్ విను మీను లాలితక

గ్రక్కున నామించుచువి గాలము మ్రింగినమాడ్కి నువ్వె యి

ట్టుక్కివుఁ దై ననీకొడుకునుల్లము ని న్నిటు లాడఁ గూడునే. (ఆ. 2. 52) 152

1 దవర్ణమునకు వచ్చు (వ); దవర్ణము నగుచుండు (వా). 2 దక్కిటిల్లనుఁ
డు (వా); దక్కిదిల్లనుఁడు (వ). 3 జంపఁ దత్కులిక (వా); 4 జామద త్కులిక (వ);
గోత్రభి త్కులిక (అచ్చు). 5 భూరిగను విహారభంగుల (వా). 6 గూటునే (వా).

వై జయంతీవిలాసమునందు:—

తే. డొంగవతి వచ్చి యిక్కడ ¹డొంగినా వ, చేమయా బావగారు పెద్దామె కోప
గించినందులకా బళా మంచివాడ, వేమనందును ముసలాపె యేవివేకి. 153
(ఆ. 4. 36)

ప. డంభడిండిరాదికబ్బములవలెనే యన్నందుచేతను రెండునుగలవు గనుక దకారమునకు.
ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. జగముల నెల్లను నిండిన, పొగ డ్రకును వెలితి చేసి పాలయొడలికి నై
తగునే జన్మప్రతములు, దిగ విడువగ నిపుడు నాకుఁ ద్రిభువనదీపా.* (ఆ. 7. 290)
ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. తగ నీలా నూహింపుము, దిగ విడువక ధర్మతనయు దృఢమతి వై పొం
దగుచందముకొడుకులను, త్రెగడలకునుజెప్పి ²లేర్పు పెంపేర్చడంగన్. (ఆ. 2. 95)

పారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. తామరదోయిలాఁ దవలి దాఁటిదులేటులువోలెఁ బెన్నెలుల్
వేమఱుఁ జేతులం బిడిచి విప్పి విదిర్చి నఖాంకురంబులన్
గోమలలీల దువ్వి తెలిగొజ్జగనీ రటు చల్లి చల్లి గం
ధామలకంబు వెట్టె నొకయంగన కాళియనాగభేదికిన్. (ఆ. 2. 10) 156

తే. వడఁతుక పెడంకుగుబ్బలివడుకచెంతఁ, గడము ప్రాఁతులకడ నుండుఁ గడఁకతోడ
వేడుకొనఁ దగు నాపువ్వుబోడి ననఁగ, గడలిపులు గావు సరళము ల్లాని కృష్ణ.

నృసింహపురాణమునందు:—

సీ. పా. వడిగాలి నుడిసిన మిడుఁగురులందందఁబొదవినఁ దావిమి³వదలనీక. (ఆ. 2. 14)
చ. కడిఁదివరంబు వారిరుహగర్భునిచేఁ గొనినాఁడు వాడు మీ
యెడ ననిశంబు పెన్పగయు నీనును రోషము నెఘనంబులో
జడి గొని యుండుఁ గావున నసాధ్యుఁ డవధ్యుఁడు వైత్యనాథుఁ డే
వడుపునఁ బొరువంబు గొని వాని జయించుట ప్రేగు చూడంగన్. (ఆ. 2. 135)

రాఘవపాండవీయమునందు:—

సీ. పా. పుడమిజేఁడిరీతిఁగడఁగిఁడెందముమ్మగ వ్యాపారభేలనమభిలషంప. (ఆ. 1. 19)

* ఆచ్చుప్రతిలో పాతాంతరము లున్నవి.

1 డొంకి (ప. వా). 2 తీర్పు. 3 దోయలో (ప). 4 ప్రిదుల (ఆచ్చు).

తే. పోడిమియు సురువడియును నాఁడెమునను
బలుకులఁ దృతీయసరళముల్ వలసినపుడు
భువి స్వకీయానునాసికంబులును గాఁగఁ
బలుకఁబడు సాదికపులకబృములకలిమి.

రంగనాథునిరామాయణమునందు ద్విపదము:—

రాణివాసక్రీహి రావణుఁ బట్టి, పోడిమి చెఱుపవా బుధులు నుతింప. 162
రాఘవపాండవీయమునందు ద్విరదగతి రగడము:—

పోడిమిగ వసుళకుజపూగములఁ బూగముల, రాణఁ దనరారినవరాగములరాగముల.
(ఆ. 2. 6)

కర్ణపర్వమునందు:—

తే. సారవంత మై కర్ణునినై న్య మురవ, శించుఁ గా కేమిటికి నిల్చు నృపవశేణ్య
పునఁ చేయంగ¹ దగినవిగానకార్య, మతని సమయించుటయె నాకు నదిభరంబె.
(ఆ. 2. 148)

కాంతిపర్వమునందు:—

*చ. యజనము దానకర్తములు నధ్యయనంబు తప స్సుహింసయౌక్
బ్రజ కనురాగ మైనపరిపాలన కాంతియు సంగరంబున
న్విజితసిఖిత మై యురవశించుటయు న్నృపధర్మముల్ కురు
ప్రజతిలకాయమాన సమరంబు నుధర్మము వీనిలొపజన్. (ఆ. 2. 224) 164

చంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. నాఁడెము²నూడ నున్నదితినందను లందఱు నొక్కరాళి దు
ప్పొణుడు వీఁ డొకండు నొకరాళి యజాండు జగంబు గాల్చు గ
ల్యాణవిదూరు లొకడమయందఱు పుణ్యాజనాఖ్యులు స్తగ
తాప్రిణనమాఖ్యుఁ డీఖిలుండు వైరి నుండి³వివరీతలక్షణుల్.
తేవర్గాక్షరభేదంబులు 165

ఆ. వెతకి వాని కతికె జరికిలఁ బడి యావుఁ, బితుక మీరు లుతికె గొలికె ననుచుఁ
బలుకుచోఁ దకారముల దకారములును, వలనెగేసి నిలుప వచ్చు గృతుల. 166

* అచ్చుప్రతిలో పాఠభేదములున్నవి.

1 వలయుఁ బ్రధానకార్య, మతని సమయించుటయ (అచ్చు); 2 నూదగొన్న
(ప్ర). 3 వివరీతలక్షణ (వా).

కవిగజాంకుశమునందు:—

క. పిదుగుచు లక్షణ మెఱుంగక, కొదుకుచుఁ బ్రాసంబు వడియఁ గూడక మీఁదున్
వెదకుచుఁ బదసంధలు చెడ, నదుకుచు వెడకవిక చెప్పు నతఁడుం గవియే. 166

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. కదళిగభీరపుష్పపుటికాచ్చటఁ జేతుల నిప్పపిండి వ్రైఁ
గుదురుగ నిల్పి యెపుగతి గూనల నూనియనించి త్రాట ము
న్నదికినకాటి నేల నది నొక్కటఁ గ్రూ కిడి వత్తు రెంద తే
వదలక యాతనింట శనివారమునం¹ బరచేకవైష్ణవున్ . (ఆ. 1. 83) 167

చిత్రభారతమునందు:—

చ. చదివినవారికి నివసనభ్యుల కున్నతి వాంఛ సేయుట
ల్లిదులకుఁ గల్గు విపులకు లేఁగఁతొఁ గనుపట్టులక్ష పె
న్నదవుల నిచ్చునట్టిఫలము న్నయమేధము సేయుపుణ్యమున్
గొడకక ధాత్రి యంతయు నకుంతితదాన మొనర్చుశ్రేయమున్. 168

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

చ. అది శతతాళదఘ్న మనుసార్థకనామముతోడ నుత్తమ
ప్రాకమలలొఁ బొగడ్డఁ గనినట్టిది యందునఁ బద్ధవానికొన్
బ్రదుకులె యంచు (ఆ. 4. 36) 169

వసీష్ఠరామాయణమునందు:—

చ. కదిసిన² నోరువోయి మఱి కబ్బపుదొంతులనత్పదార్థమున్
గదుకుచు నెట్టివారిఁ బొడగన్నను గుఱ్ఱుని స్నేహసౌఖ్యమున్
మదికి శివనన్యామా శునకమార్గమునం³ జరియించుచున్నత
త్పదకవు లెట్ల మత్క-విక తప్పలు పట్టక యూర కుండుఁడి. (ఆ. 1. 7) 170

అంతస్థభేదంబులు:—

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము.

మూ.సూ:—లఘువోఽలఘువ శ్చేతి ద్వేభా న్నస్థా న్నదన్తి శాస్తారః,
అన్యేఽన్యవ్యాకరణస్పష్టా రస్త్యత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః.

1 బరచేక (అచ్చు). 2 నోరువోవుదురు; నోరువోయియోరు. 3 ననన్యామై
4 జరియింపకున్న సత్పద; జరియింపుచున్న సత్పద.

క. అలఘులఘునామకంబుల, నలయ నిరుదెఱుగు లగుచు సంకల్పము లీ

తెఱుగున నయ్యెను రేఫము, యలవలు నెప్పబడి యుండు వ్యాకరణములన్. 171

క. ఆద్యంతాంతస్థంబులు, చోద్యం బగుపాణినీయసూత్రమువలన

హృద్యము లై యాగమసం, వేద్యాక్షరఘ్నలఘువు లన ద్వివిధము లయ్యెన్. 172

ప. యవలు రెండువిధము లయినందునకు.

పాణినీయసూత్రము.

సూ. హలి స ర్వేషామ్.

వృ. భోభగోఽఘోఽలూర్వస్య లఘ్వేఘ్నాచ్చారణస్య యకారస్య లోపస్సాన్తి
ద్ధలి స ర్వేషాం మలేనః; భోదేవాః, భోలక్షీః, భోవిద్యద్భృంద, భగో నమస్తే, ఆఘో
యాహి, దేవా నమ్యాః.

క. వలుకుల బ్రాకృతసూత్రము, వలనను ద్వివిధంబు లగుచు వసుమతిలాన

స్వలయుఁ దృతీయాంతస్థము, వలమును గొంచెంబు ననఁగ వనజదళాక్షా. 173

వలజనఁగా: దొడ్డు అనుట, కొంచెమనఁగా; సన్నమనుట.

లకారము రెండువిధము లైనందునకు వాల్మీకిసూత్రము:—

సూ. లోళః పై శాచ్యామ్.

వృ. లకారస్య శ స్సాన్తి, ముకులస్య-ముఖశః. గలస్య-గళః. ప్రలయస్య-ప్రళయః.

క. అంతస్థంబులలోపల, వంతున కనఁగా ద్వితీయక్షరం బీగ్రం

థాంతరమున నిరుదెఱుగ గగుఁ, గంతుజనక రేఫమున లకారం బనఁగాన్. 174

రేఫము ద్వివిధ మైనందుకు

మూ. సూ:—ర స్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః.

రస్తు = రేఫమన్ననో, ఆత్ర = ఈ యాంధ్రజిహ్వింతామణియందు, ద్వివిధః =
రెండువిధములుగా, గృహ్యతే = గ్రహింపఁబడును.

యకార భేదంబులకు

మూ. సూ:—అద్యః క్రియాసుభూతాద్యర్థసముద్యోగితం వినా సర్వః.

సీ. ఆంధ్రోక్తిమొదల నాద్యంతస్థ ముండదు ప్రాణి మై యది గనుపట్టుఁ గాని

నల్లగులనడుమను దను యా కెందును దలకట్టు దక్క నెత్తంబు లేదు

యాకు భూతాది క్రియాద్యోగితములఁ జూపట్టునెత్తము దలకట్టు గాదు

తలకట్టు వక్రము ల్లాల్చునీరెండును నలఘుయకారంబు లనఁగఁ బరఁగు

లే. నివృ డీవంకం గనుఁగొంటి నింతలాన, నెచ్చటికి నేఁగ ననఁగ నాద్యచ్ఛు లయ్యెఁ
గయ్య మైనను గానిమ్ము గాయకమునఁ, గాయ వరి శౌరి ననఁ దలకట్టు లయ్యె.

సీ. ఎక్కడఁ గనఁబడియెడుఁ జక్రి చెలులార యింక నెవ్వరు చనియెదరు వెదుక
నీవేళ నెటకుఁ బోయెద వన్న మిన్నక యేఁగ న స్నేహనియెదరు మీరు
హేమాంగదము లిడియెదఁ జెప్పరే వాని నేరిరిఁ బొడఁగనియెదము మనము
హితము దలంపఁ డాయెను నన్నుఁ గని నగియెడు నవతుల కిది హేతువయ్యె
లే. ననుచు నిట్లు భూతాదిక్రియాబదాంతముల విశేషభావిక్రియలను దక్క
మొదలియంతభమున కేత్వములు త్రిలింగ, దేశభాషను బట్టవై దిలిపిలేసి. 176

అదియకారంబునకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

లే. కొంచెమైనను దగఁ బంచుకుడువ మేలు,వనులయెడదుఃఖమొర్చి యల్పంబునుభము
గనుభించుట హితము శత్రునకునైన, నిచ్చుటయె లెస్స యడిగయెడ నృపాల.
(ఆ. 2. 47)

మధ్యయకారమునకు రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

మ. ధనవాధప్రియకంతకాశివము మోదం బొప్ప నీక్షించి చ
య్యన జంబూఫల మంచు డాసి నిజహస్తాగ్రంబు వే నాఁచి యే
పునఁ బల్కాఱును బట్టి రాఁ దిగుచు వేల్పుంబ్రోడ విఘ్నేశ్వరుం
డనుమోదంబునఁ జేయు మత్కృతికి నత్యంతంబు నిర్విఘ్నమున్. (ఆ. 1. 8.)

విజయవిలాసమునందు:—

మ. అనిన స్త్రీమదిలోఁ దలంచునది మే లా సిద్ధసంకల్ప లీ
రని యావేశనె చిత్రవాహనుడు కొల్లె వ్యయుండఁగాఁ బోయి యా
యన రా ర మ్మని గారవించి నుముఖుం డై రాజుగా రిప్పు డే
మసినా రెయ్యిని వార్త లంచుఁ బయిపై నాసక్తితోఁ బల్కఁగన్. (ఆ. 2. 4.)

మ. భూతాదిక్రియార్థంబులు దెలుపని కడపటి యకారమునకు. 180

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధము గాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలి నాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి ¹దరియం జని యారసి నెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నందు రయంబునఁ గేలు సాఁబఁగాన్. (ఆ. 2. 331.)

చమత్కారమంజరియందు:—

మ. ధరహాసకో ద్విజరాజనామమున సత్సంగంబున నృక్కశా
నిరతి నిచ్చియును సుత్పలప్రియుఁ డన న్నిత్యంబు రాజీవసం
హరణం బే కరణాలముల్ సొనిపి ¹చేయంబూను నీచంద్రుఁ డో
తరుణీ వీనికి నెంత చేసిన దయాదాక్షిణ్యముల్ గల్గునే.

182

క్రియాపదాంతయకారమునకు శృంగారనైషధమున:—

చ. ఆడిగితి నొక్కనాఁడు కమలాననులేకి వారువంబ నై

నడచుచు నుర్విలో నిషధసాధున కెవ్వతె యొక్కొ భార్య య

య్యెడు మని చక్రఘాతమున నించుక యించుక గాని యంత యే

ర్భుడ వి న నైతి నీ వనుచుఁ బల్కినచందము దోచె మానినీ. (అ. 2. 58.) 183

తే. ధరణి సుయ్యెల పయ్యెద తాయెతులను, గలయకారంబులకు వక్రములు నిజంబు

ముద్దరాజురామర వానిమూఁటిని బద, మధ్యయా లని చెప్పె నిమ్మాట మిథ్య. 184

తే. ఊచు నెలకా కగుటచేత నయ్యెలయ్యెఁ

బయిని యెద తున్ని వక్రొక్తిఁ బయ్యె దయ్యెఁ

దల్లి కాపునకై కట్టఁ దగినయెత్తు

లేల, బల్కగఁ దాయెతు దేశ్యమునను.

185

ప. హేలాశట్టమునకుఁ దదృశము వీల. అది కుఱుచ కాకుచేయఁగా హ్రస్వముగాఁ బలి

కిన ఎల అయినది. ఊచెడి ఎల గనుక ఉయ్యెల. హృదయశట్టమునకు తదృశము

ఎద ఆయెను. ³దానికి పై నుండెడిది గనుక వక్రసమాసమున పయ్యెద యాయెను.

ఎత్తులనఁగా దక్షిణదేశీయమున దండలకు పేరు. దానిజడ్డు లేలఁబలికిన ఎకులాయెను.

తాయి యనఁగా కల్లి, ఆతాయి శిశువులకు శరీరరక్షగా కట్టునది యెతులు గనుక

తాయెతులు. అటుగనుక శబ్దాదినున్న అచ్చులుగాని నాట్టులు గావు. సంధిచేతను లఘు

యకారము లైనవి. ఇవి మూఁడును ప్రత్యేకపదములు గాని యేకపదములు గావు.

వీనిని తెలియక ముద్దరాజు రామన కవిలోకసంజీవనిలోను చెప్పివొనిన పద్యము. 186

తే. “తాయెతులు సుయ్యెలయుఁ బయ్యెదయును దక్కఁ

గలుగ దెత్వంబు మధ్యయకారమునకుఁ

దుదిని గ్రియఁ దక్క నెత్వంబు గదియ దాది

నత్వ మొందదు దెనుగున నట్టనాభ.

187

1. నేయం (పూ. ము.); నేయం (పు). 2. దగినపదలు (పూ.ము.) 3. దానికి చేసినను.....నము పయ్యెద (పాశాంతరము).

ఉయ్యోలకు నరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టి పొరింబొరిఁ బాయ నోపఁ దా
బలనను దీర్ఘ సౌహృదబలంబున నిట్టులు రెంటియందు న
న్నులుఁడు విమోహరజ్ఞులు పెనంగ గతాగతకాయఁ డయ్యె ను
య్యోలయును బోలె నూఱడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చితాత్ముఁ డై. (అ. 2.78)

పయ్యోదకు యయాతిచరిత్రమునందు:—

సీ. పలఁ బడ్డజక్కవల్ వలె నున్న జిలుగుపయ్యోదలోనిగుబ్బ పాలిఁడ్లు మెఱయఁ. 189
తాయెతులకుఁ జంద్ర భానుచరిత్రమునందు:—

సీ. పా. ఒకయిది యొరఁగినసికమిఁదముడిపువ్వు బెత్తుబ¹దొరయు తాయెతులు చుట్టి.”

లఘుయకారమునకు

మూ. సూ:—య శ్శ్రుతి మార్యా లఘుయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః
పరం ప్రాణమ్.

లే. తొలిపదము తుదిపర్వంబుతోడఁ దమకు, సుధి లేనిపదావిగన్వరము లెల్ల
లఘుయకారంబు లై భూతలమున వెలయు, దేవకీపుత్ర జాంబవతీకళత్ర. 191

క. నురనది యాత్మజ కాశో, దరపతి యాసనము మరుఁడు తనయుఁడు రతిసుం
దరి యన్న ననుఁగుఁగోడలు,, సిరి ²యంగన యబ్ధి యరపు శ్రీహరి కెపుడున్. 192

రేఫభేదంబులు

లే. రేఫము అకారమును నన రెండువెఱుంగు, లగుచు వికృతిపదంబుల నమరియుండు
వాని సంస్కారపూర్వకావ్యుప్రయోగ, సరజుల నెఱుంగవలయు సజ్జనవిధేయ. 193

వ. సంస్కార మనఁగా లక్షణవంత మనుట. ఇందులోఁబలనే భాషాపరిచ్ఛేదమునందుఁ
జెప్పుఁబడియున్నది.

లే. ప్రకృతి శబ్దానుకాసనోభయకవిసఖ, శంభుసేవకసోమభాస్కరులచేత
భారతాదుల విభజింపఁబడియొఁ దొల్లి, కరివరద రేఫములును అకారములును. 195

రేఫాక్షరసీసమాలిక

శ్రీకామెవ్విపుతీగోపికాచార యనురసంహార సీ కంకితముగ
నాదికసీద్రకావ్యము లెల్ల శోధించి క్రమత వ్రాస్వములు దీర్ఘములు నైన

యచ్చులమీదను హల్లులమీదను గలగు రేఫఃకారములు వచింతుఁ
 దాళ్లపాకాన్యయోదధిపూర్ణదళదీధితి ¹ పెద్దలిరుమలజేకిపండు
 మొదలైనవారలు మునుపు రచించినయవి యెల్లఁ జాలవా యనఁగ వలదు
 వెండియు నొకకొన్ని పెదకి కూర్చిరిఁ గవిరాజులు మేలని ప్రస్తుతింప
 నిట్టి నెట్టియు నని యిట్లు క్రిందను జడ్డలుండెడు లిపులెల్ల బండితాలు
 వీనిద్విత్వము లొకవేళఁ బోయినఁ బోవు జేతిపోతు కటిమేఁక గొతీయ యనఁగఁ
 జనిరి కాంచలిరి చేకొనియెద రనియెడునవి మొదలైన క్రియాపదముల
 తువలను సంస్కృతపదములందును దివ్యపదములందును అకారములు లేవు
 కచ్చుట బ్రతుకుట గ్రాలుట మొదలగు క్రారము లేనపదములె యగును
 జేమాట ననుటకుఁ జేకుట నని యిట్లు పొడుగు లెల్లను ప్రాస్తవములుగఁ జేసి
 పలికెడువేళ రేఫములును తాలును మునుపటియట్లునే తనరుచుండు
 రా దక్క నకకాక్షరములమీదను గ్రార కదియ నకారక్షకారము లన
 నట రవర్ణమున కొక్కటికిని లై నిఫ యని నిల్పుటను రేఫ మనఁగ బరఁగ
 నరదంబు సేచాంగ మరుగుట పోవుట యరి కప్ప మర నగ మరుదు వింత
 యరయుట పెదకుట యింపొందు టమరుట యిరుపదంబు యుగార్థ మిరువు నెళవు
 కలనఁ బెట్టురుముట గద్దిక సేయుట యురణించు టురు ²బొడ్డు టురులఁ ద్రోయు
 టురువడించుట³పిక నొత్తుట యురువడి యురియాడుటయు డెంద మురియుఁ జేయు
 పెరగలి చిచ్చు మేకెరు పెరమానుట యెర గాఁగ భోజనం బిడి యెరియుట
 యొరు లొండొరులసొమ్ము లొరయుట ⁴యొరిమెకేకరివాడిదూపులు కరిసెముకృషి
 కరువలి పుత్రడి కరఁగి యొకరణిని గరుగునఁ బోసి యొక్కరుండు చేసెఁ
 గరవాలు ముక్కర కరకరల్ కరకరి కరిగోరుటలు కనికరము వాన
 గురియుట తొలుకరి కొరఁ బ్రాణములు కరకరఁ గ్రాలి కరమొప్పఁ గెరలి పడుట
 గరిత బంగరు మేను గరు దాత్మఁ గరిచేడి గరిగఁ చేబట్టుట గరువతనము
 గిరిగిర వ్రాయ వేగిరపడి జేగురుకొండపై గురుపోతు గురును పట్టి
 గురువులు బారుచు గురువుగా గురుగాను గురుగులఁ బెట్టి ముగ్ధురను పండి
 చెరుచుటయును మరి చెప్పెర చేటను జెరుగుట చెరువులొక బొరువఁ జేసి
 చొరక యచ్చెరువుగా చిరుగనిశోకల చెరుఁగులు చించుట చెరగు మనుట
 తరచి యాడుటయుఁ జిత్తరుబొమ్మ తరఁగలు తరిచినమజ్జిగ నరము బడిత
 తరము శక్యము మూడుతరములచుట్టులు తరలఁ బారుట తరతర దిరుగుట
 తిరిసినమాడు మార్తుర మేనినెత్తురు తెరలఁ గాఁగిననెయ్యి తెరవు తోడు

1 మేటి(ఁ); కద(పూ. ము) 2 లొగ్గు (క.); 3 పీ గ (ప). 4 యొరిమి(వా).

తెర తెర వచ్చుట తెరలు గట్టుట చెండు* తెరగులవారిలో దొరలుకొనుట -
 తొరితొరి చెప్పుట దొరగుట బెవరుట దరిద్రోక్తి జూవరి వరికొలుపుట
 దురము సేయుట దురదురః బోయి కుదురుట దొరయుట సరియౌట దొరకొనుటయు
 దొర రాజు దొరకొలు దొరునుట బొనగుట నర ¹మోడుకలు పెద్దనరము నురుగు
 సెరయంగా జల్లుట సెరనులు వరుసంబు వరువులు సెట్టుట వరపు నిడుపు
 వరిచనుచెంచుట వరిగొని వరివరి వరపుట నించుట వరువడి యనఁ
 బరిమారుచుట పెనువరి నేరువరి దొడ్డవరి చప్పురంబు చెప్పురము వరగఁ
 బరికింప వరను పొంకిరి వోవఁ బిరిగిని పురపురఁ బొక్కుట పురిఁజితగవు
 పురుడిడు పురికొలుపుట తుట్టెపురుగులు పెరుగుట నిక్కుట పెరుగు పెరడు
 పెర లేనె పారిపారి పారుగునఁ బొరిగిని పారిగడుగుట పారపొచ్చెము పార
 పారలుట చీపురు పారకలు బరికటె బరుజాలు గజ్జెలు బరవసంబు
 బరు బుట్టగా నానవాలు ద్రావుట బరిమేళ గంధపుచెక్కిమిఁదిబరమ
 బిరుదు లబ్బురము గొబ్బెరకాయ పెరయుట మరమరఁ బొంగుట †బురుదనేల
 మరులు మోహము బుద్ధి మరుపుట తామర మరియాద క్రమ్మర మరలి చనుట
 మిరియంబు మురివెంబు మురియలు తునియలు మురమురకాడుట మెరమెరయును
 మొరవనేలయుఁ జేంట్లు మొరయుట మొరడును ర మ్మని పిలుచుట రచ్చ రంగు
 రంకెలు రజ్జులు రమణ రక్కసి రహి రిచ్చలు రిత్తయు రెట్ట చెండు
 రేవర వివరంబు తెరువరి తలవరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వ రనఁగ
 వరిచేను వరుజాలు వరు(ర)సయు వరువును నోవరి విరవిరఁ బోవు టనఁగ
 విరిసినవిరు తెల్లి విరియఁ జల్లుట కాలువురు పలువురు నలువురు వదువురు
 వెరువరి ²వెరువాక వెరును దూసరివడ్డు సరకు లమ్ముట సరి సరకు కొనమి
 సిరికి నై సురియల నురుగుట సిరిబడి సిసారిది మోహరములు హరువు గనుట
 మొదలుగా నొక కొన్నివదముల ప్రాస్వాక్షరములపై రేఫంబు లనురియుండు
⁴నారెకు ల్లలవరు లారాట మారటం బూరః గూరినశోక మారఁ గాఁగి
 నట్టిపా లారనియనల మారఁగ ధర్మ మారసెః దనకన్నులారః జూపె
 శ్రమ మారఁ బొంగారః జల్లారఁ దనరారె నీరికె తెట్టుట యిగురు సెట్టు
 టిరేడు జగము లీరెలుంగు హిసస్వర మీ రన నిమ్ము పేహారు పట్టె

1 మోట్టుకలు (ప. వా). 2 వెరువార (ప. వా). 3 సొరది (ప. వా). కాని
 శ. ర. లో సొరిది అనియే కాని సొరది అనిలేదు. 4 ఆరికు.

* శ. ర. లో, తెలుగు అనియేకాని తెరగు అనిలేదు.

† శ. ర. లో, మరద అనియేకాని మరుద అనిలేదు.

యూరాప్పు టూరట యూర కూడుట దొంగ లేరీ యనుట యిది యేరి కనుట
 యోరోరి యనుటకు కోరుచుకొనుటయు నోర వోయినగోనె లోరసెలుట
 *కారులు కట్టులు కారుమెఱుగులు పటుకారు ముక్కారువంట రిపులు
 కారు కారించుట కడు నొప్పి పెట్టుట కారాకు కారాట కారియంబు
 కూరుట పొరుట కూరుకు నిద్ర చేకూరుట కూరిమి కూర దినుట
 యెఱ్ఱులు గూరగా నేయుట గాతంబు గూరుట దానికొ గూరుతు ననఁ
 గోరికె గోరుట కోరపునము పది కోరాడె కోరడి కోర గిన్నె
 గారెలు భక్త్యముల్ గారాము బుగారు గోరు గారాబంబు గారవంబు
 చీకొక గొన కైదుచీరలు చేరుట చేరువ చెతలఁ జేరఁ జనఁగఁ
 జీరుట పిలుచుట చూరనఁగాఁ బొడి చేరు ద్రావుట చూరి చిన్ని కత్తి
 తా రెల్ల నేరి తీరనికకతోఁ దూరుపునాటికొ జేరు తెక్కి
 లేరెవ మనుచు నేలేర లేరకు లేర లేరోరి సొమ్ములు లోరముగను
 దూరుట వలుకుట నారచీరలు విడిచినా విన్నార కన్నార మనఁగ
 నీరు ద్రావుట పొర నీ రయి పొవుట నేరుపునేరేడు నోరు వడుట
 పూరేడు జగదంబు పేరుట పే రాఖ్య పేననేకులు పేరురంబు
 పోరామి పోరచి పోరోరి యనుటయు పోరుట పోరాట పోరితంబు
 బారు గట్టుట వైత్య బారికొ దప్పట బారెడు బీరంబు మూటిలుట
 మూరుగుచెట్టలో మూరగ యూడుట మూరెలు జేరంబు జేరజంబు
 బోరినిమ్రోయుట బోరుఁగొండ లనంగ బోరలు క్రిందుగా బోరగిలుట
 మారుట మూర్తి యై మారిమనంగుట మారేడు వేమారు మారుతు రన
 మీరలు మేరలు మోరతోపు లనంగ రాయూచ రాయూలి రాయడి వడి
 రాణ రాణించుట రాయలు రాణువ రాపొడి రాముల్గు రాను రావి
 రాచుట రాజుట రాయుట రాలుట రాగిట్టుటయును రారా యనుటయు
 రాము పొమ్మునుటయు రారాపు వలదు పోరా వినురా యేలరా చలంబు
 రీతి గా దనక నీరీతి రూపించుట రూపుట రూపరి రూపు రూక
 రేయి గేదంగిపూరేకులు రేయెడ రోజు రోకలి రోలు రోవెలంది
 ఘనులార బాలురు కాలారి జాలారి లేరు కోలారి తలారి ¹కాండ్లు
 వారువ మళ్ళంబు వారనికోపంబు వారించుకొనుటయు వారకులును
 వారక వార లెవ్వరును వెలియనివారు గా రిది యెట్లు వారకంబు

* శ. ర. లో శకటరేఫమేకాని లఘురేఫములేదు.

1 కాండ్లు (పూ. ము); కాంట్లు (ప).

వీరలసాటి లే రీరాజ్యమున నన సారెల జూడంబు సారెసారె
 సైరణ లేక వేసారుట నూరెలు సోరణగండ్లును సేరుపనపు
 తే. సారు సారంబు నోడజేహరి వింత, హారె యరునిట నాదిగా నొక్కకొన్ని
 తెలుగుపలుకులలోపల దీర్ఘలిపుట, మైసి దనరారుచుండు రేఫములు కృతుల.

ప్రాస్వాక్షరములమీదిరేఫములకు రూపములు

అరదము = సేనాంగము	ఉరవడించుట = వీకనొత్తుట	కనికరము = పాడి
అరుగుట = పోవుట	ఉరువడి = బిగ్గర	వాచ గుర్రములు
అరి యనఁగాఁ దనకంటె దొడ్డరాజువఱకు బెట్టెడువన్ను.	ఉరియాడుట = డెంద మురియఁ జేయుట	వొలకరివానలు
అర=అనఁగా సగము. దీనికి లక్ష్యము:—	ఎరగలి = చిచ్చు [లు	కరకరఁగ్రాలుట [వృట్ట
అరగంటఁజూచుట = సగము	మేఁకెరువు = మేఁకపెంట్రిక	కరమొవ్వుట=మిక్కిలియొ
కంటఁజూచుట, అరవా	ఎరమానుట = ¹ ఎరపరికరము	కెరలుట
యి = సగమునోరు, అర	విడుచుట, ఎరగా నానా	గరిత = పరివ్రత
గొఱఁత=సగముతక్కువ.	రముఁబెట్టుట.	బంగరు = మైడి
ఇది మొదలైనవి.	ఎరియుట	మేను గరు దాల్చుట=గగు
అరుదు = వింత	ఒరులు = అన్యులు	రుపొడుచుట
అరయుట = వెదకుట	ఒండోరులు = ఒకకొకరు	గరిచేడిగరిగ = పెండ్లి వేళ
ఇర వొందుట = అమరుట	సొమ్ములొరయుట = ఒరగంటను వ్రాయుట	చేతఁ బట్టుకొనియుం
ఇరు=అనఁగా రెండు. దీనికి	ఒకరిమె = కలిసికొలుతనము,	డెడిముంతగరువతనము
ఇరువాగు, [లక్ష్యములు:—	ఒరిమి యరియుం గలదు	=చరకుసేయకపోవుట
ఇరువంక,	కేకరి = వాడితూపులం	గిరిగిర వ్రాయుట
ఇరువురు = ఇద్దఱు,	కరిసెము = కృషి	వేగిరపడుట
ఇరువాయి = రెండునోరులు.	కరువలి = గాలి [వానివని	జేగురుకొండ
ఇరుగేలు = రెండుచేతులం.	పుత్తడి కరఁగుట = కంసాల	గురుపొతు
ఇరుమేను, ఇది మొదలయినవి.	ఈకరణిని = ఈరీతిని	గురుసులవరపు గురుసులు
ఇరవు = సెళ్ళవు. [చుట	కరుఁగునఁబోయింట్ట = పోతఁ	గురుపులు బారుట=గమన
ఉరుముట = జగడమునగద్దెం	ఒక్కరుండు [బోయింట్ట	విశేషము [ట
ఉరణించుట [వని	కరవాలు = ఇద్దఱు	గురువుగాను = దొడ్డగానను
ఉరు లొడ్డుట = వేంటకాని	ముక్కర = ముత్రము	గురుగాకు = గురుగుకూర
ఉరులఁద్రోయుట = కోట	కరకరలు	గురుగులు = సిడతలు
లు మొదలయినవి పడఁ	కరకరి	ముగ్గురు
గొట్టుట,	కరిగోరుట	చెరుచుట
		చెచ్చెర

చేటను చెరుగుట
 చెరువు=కటాకము
 చొర(రు)వ జేసికొనుట
 చొరక=చొరకపోవుట
 అచ్చెరువు
 చిరుగనికొక
 చెరంగులు=అంచులు
 చెరగునుచుట
 తరచియాడుట
 చిత్తరువు=చొప్పు
 తరంగలు=కరళ్లు
 తరచినమజ్జిక
 తరము=బడిత
 తరము గాదు అనఁగా - క
 కృముగాదనుట
 మూఁడుతరములచుట్టును
 జేహము తరలఁ బారుట
 తరతర
 తిరుగుట=నంచరించుట
 తిరిగినకూడు
 మార్పుర=పగ వాఁడు
 మేనినెత్తురు
 తెరలఁ గాఁగిననేయి
 తెరువు తోడు
 తెరతెర వచ్చుట
 తెరలు గట్టుట
 రెండుతెరంగులు = రెండు
 తెగలు
 తొరలుట = కలయుట
 తొరితొరి
 చెనుట దొరగుట
 జెడదుట చింతకృము
 దరి ద్రొక్కట
 జాదరి
 దరికొలుపుట [నేయుట
 దురము నేయుట = జగడము

దురదురఁ బోవుట
 కుదురుట
 దొరయుట=నరి వచ్చుట
 దొరకొనుట
 దొర = రాజు
 దొరకొలు
 దొరనుట = పొనఁగుట
 నర పెండ్లు కలు
 పెద్దనరము=జీవనరము
 నీటిచురుగులు
 సెరయఁ జల్లుట
 సెరనులు
 వరుసము
 వరువులు పెట్టుట
 వరపు నిడుపు
 వరిచను చెంచుట
 వరిగొనుట
 వరిపరి
 వరపుట = నించుట
 వరువడి
 వరిమారుచుట
 వెనుపరి
 నేరుపరి
 దొడ్డపరి
 చప్పరము
 చెప్పరము
 వరగ
 వరికింపుట
 వరను
 పొంపిరివోవుట
 పిరిగొనుట
 పురపురఁ బొక్కట
 పురిటికగవు
 పురుడు... ఈడు
 పురికొల్పుట
 రుట్టెపురుగులు

పెరుగుట=నిక్కుట
 పెరుగు
 పెరడు=ఇంటి వెనుక
 పెర=లేనెత్తెట్టి
 పారిపారి
 పారుగు
 పారిగొనుట
 పారిగడుగుట
 పారపాచ్చెము
 పార
 పారలుట
 చీపురు
 పారకలు
 బరిగట్టె
 బరుజులు=గడ్డలు
 బరవనము
 బరులు=వధులు
 బరిమేను=విగమెలు
 గంధపుచెక్కమీఁది బరడు
 తాఁట
 బిరుదులు
 అబ్బరము
 కొబ్బరకాయ
 పెరయుట
 బురబురఁ బొంగుట
 బురుదగేల
 మరులు=మోహము
 బుద్ధిమరుపుట
 తామర=పువ్వు
 మరియాద
 క్రమ్మర
 మరలి చనుట
 మీరియము
 మురిపెము
 మురియలు=రునియలు
 మురములాడుట=కొవము

మదిలో మెరమెర

మొరవనీల

లేంట్లు మొరయుట=హాయ

మొరడు=మోటు

రవ్వని పిలుచుట

రచ్చ

రంగు

రంకలు వైచుట

రజ్జులాడి

రమణ

రక్కసి

రహి

రిచ్చవడుట

రిక్తకు రిక్త

రెట్టవడుట

రెండుచేతులు

దేవర

వివరము

తెరువరి

తలవరి=తలారి

ఎవ్వరు

దానమివ్వరు

నవ్వరు

వరిచేసు

వరుజాలుగట్టుట

వరుస

వరుపు = వాన లేకుంట

పివరి

విరవిర బోవుట

విరియుట=విప్రుట

విరులు=పువ్వులు

విరియఁ జల్లుట

కాలువురు=కాల్బలము

వలువురు

నలువురు

వదువురు

వెరవరి

వెరవాక

వెరుచులు వేయుట

దూసరి వడ్డు=ధాన్య విశేషము

కేసరులు, దినసరులు మొ

దలయునవన్నియు

నరకు ఆముట

నరి

నరకు గొనమి = చరవ సేయక

పోవుట

సిరి=లక్ష్మి

సురియలు=చూరుకత్తులు

సురుంగుట=చచ్చుట

సిరిబడి

సారిడి=చాలు

మోహరము = దండునకు

బెడ్డ మొన

హరువు=ఉపాయము

ఇవి హస్తాక్షరముల

మీఁది రేఖములు.

దీర్ఘాక్షరములమీఁది

రేఖములకురూపములు

ఆరెకులు=తలవరులు

ఆరాటము

ఆరటము [నాడినదుఃఖము

ఆరఁ గూరినశోకము = తీర

ఆరఁ గాఁగినపాలు [యగ్ని

ఆరనియనలము = శమింపని

ఆరగ ధర్మము

ఆరయుట=వరామర్శించుట

తనకన్నులారఁ జూచుట =

కన్నులనిండుగఁజూచుట

శ్రమమారుట = బడలిక

దీరుట

పొంగారుట = పొంగుదీరుట

చల్లారుట = చల్ల దనము నిం

తనరారుట [డుట

ఈరిక తెత్తుట = ఇగురువెట్టుట

ఈశేషజగములు

ఈరెలుంగు=హీనస్వరము

ఈరు=ఇమ్ము

ఊరు=గ్రామము [పుట

ఊరారుట = దుఃఖ ముడు

ఊరకుండుట=చాలించుట

దొంగ లే రని యడుగుట

ఇది యేరికి=ఎవ్వరి కనుట

పిరి యని పిలుచుట

పిరుచుకొనుట

పీర వోయునగోనెలు

పీరనిలిపివుట

కారులు=కల్లలు

కారుమెఱుంగులు

వటుకారు

ముక్కారుపంట

రిపులుకారు

కారించుట = నొప్పి చేయుట

కారాకులు

కారాటము=వ్యావనము

కారియము = కర్ణము

కూరుట = పొరలుట

కూరుకు = నిద్ర

చేకూరుట

కూరిమి

కూరదీనుట

ఎమ్ములు గూరఁగా నేయుట=

యెముకలునాట నేయుట

గాతము కూరుట = నాటుట

దానికిఁ గూరుతు నచట
 కోకె
 కోరుట
 కోరు=అప్పుచము
 పంది కోరాడుట
 కోరడి=అవరణముగావేసిన
 పొడినుట్టిగోడ
 కోర=గిన్నె
 గారెలు=భక్త్యములు
 గారాము
 బంగారు
 గోరు=నఖము
 గారాబము
 గారవము
 చీరకిఁ గొనక
 అయిదు చీరలు=కోకలు
 చేరుట
 చేరువ=సమీపము
 చేరడు
 చీరుట=పిలుచుట
 చూరు=పొడి
 చేరుద్రావుట
 చూరి=కోంచెపాటికత్తి
 తారెట్టరు=కమరందలు
 తీరనికినుక=కమింపనికోవము
 తూరుపువాడు
 తేరులు=రథములు
 తేరెదము అనుట
 ఏలేరవ వచ్చిలేని అనుట
 తేరకు తేర, తేలేర యని
 యంగలదు [యనుట
 తేరోరి = సొమ్ములు తేరోరి
 తోరము
 దూరులువలకుట
 నారచీరలు

వింటినారి
 విన్నార
 కన్నారము
 నీరు ద్రావుట [ట
 పోర నీరయి పోవుట=చచ్చు
 చేరుపు
 చేరేడు-చెట్టు
 నోరువకుట
 పూచేడు పిట్ట
 జగడము పేరుట
 పేరు=నామము
 పేరిన చేతులు
 పేరురము = పెద్ద తొమ్ము,
 పేరాముదపు గింజలు
 మొదలయినవి
 పోరామి
 పోరచి=మార [ట
 పోరోరి=పోరా యోరి యను
 పోరు
 పోరాటము
 పోరికము
 బారు కట్టుట
 దైక్కుబారికిఁ దప్పుట
 బాచెను
 బీరము
 బూరటిలుట
 బూరుగుచెట్టు
 పెద్దబూరుగు యూడుట
 బూరెలు=పిండిమంటలు
 పిడచేరము
 బేరజము
 బోరని మ్రోయుట
 బోరుగొండలు [బంట
 బోరలు=క్రిందుగాను బోరగి
 మారుట=మూర్తి

మారి మనంగుట
 మాకేడు
 వేమారు
 మారుట (?)
 మారుతురు=వగవారు
 మీరలు=మీరును
 మేరలు
 మోరత్రోపు
 రాయంచ
 రాచూరి
 రాయడిపడి
 రాణి
 రాణిచుట
 రాయలు
 రాజువ
 రాపొడి=రాచినపొడి
 రాముల్యువండు
 రాను=యథార్థము
 రాచిచెట్టు
 రాచుట
 రాజుట
 రాయుట
 రాలిట్టుట
 రారా యని పిలుచుట
 రాము పొమ్మనుట
 రారాపు
 వలనుపోరా
 వినురా
 విలరా చలము
 రీతి గాదు=నడిలి గాదు
 ఈరితి
 రూపించుట
 రూపుట=ఒకరిని తెలుపుట
 రూపరి

యాత్ర చేడుట	జాలారి	వారకము
బంగారురూక	లేరు	వీరలసాటిలేరు
రేయిరాత్రి	కోలారివాడు	సారెలజూడము
నేడంగిపూరేకులు	తలారికాడు	సారెపారె
రేయిండవెన్నెల	వారువముగుత్తిము	నైరతి లేక
రోజు పుట్టుట	వారనికోవముశమివని	వేసారుట
రోకలి	కోవము	సూరలు
రోలు	వారిండుకొనుట	సోరణగండ్లు
రోపెలండిలంజ	వారకలు	నేరువనుపు
ఘనులార-సంబోధనము	వారక	సారు
బాలురు-ప్రభుమాబహునచ	వారలు	సారంబు
నము	ఎవ్వరు	పడచేహరి
కాలారి	తెలియనివారుగారు	వింతవోరలు

ఇవి దీర్ఘాక్షరములవినాది రేఫములు

అకార సీసమాలిక:—

అతివతి అనఁ దునియలు నోట వతిచుట యతిముఠి యతిముఠి అతిము టబ్బు
 1 అతికటఁ బెట్టుట యతిచేత నతికాల నతివము ద్రావిను అతిపు డటిసె
 లటిగిపోవుట కొంచె మగు టతిమతి నేయు టతి లేక చను టతి గతిపుకొనుట
 అతివది కో ట్టితిపాడు గు జ్ఞాకృతి రూపతి పాలుపటి యేవతిచుట
 పెంపటి సిగ్గటి బిట్టటి పెల్లటి యతియుల్లు క్రచ్చతి యక్కతిపడి
 2 యతికప్పుట మఱుటలు అతి టతికం బిటియుట కదియుట యిటియుటయును నన
 నిటులు చీకటి బండియిటును క్రిక్కిటియుట యిటుకటం బిటుకన్న మిటిసిచెడుట
 యుఱుడు గైకొనఁ డేరి నుటుకుట వే చను టుతికదం బెల్లెడ నురుతరార్థ
 ముఱు వన్నలా వను టటిది బెట్టిద మయ్యె నతిక మానక మొగు లొడ్డి యిటిమె
 నుఱుకటి బలముఠి యిటియ ని ల్లుటియుట యుఱునిరోపంబున నుఱుకపట్టి
 యెఱుపటికంబున నెఱుగుట మొక్కుట యెఱుపు కెం పెఱుకువాఁ డెఱికెఱెవ్వ
 బెఱుకలు నా పెక్కు లెఱుగుట తెలియుట యెఱుసొమ్మకరిది యెఱిచి మాంస

1 అతికట పొదుగుట (వ); అతికడఁ బెట్టుట (వా). శ. ర. లో అతికడ అనియేకాని అతికట యనిలేదు. 2 అతికప్పు టమఱుటలుఅతికవ యిటియుట కదియుట యిటియుట కలనుటయును. (వ).

మొఱుట విలపించు టొఱవ నేహం బొఱగాల నుండుట యొఱ కత్తిమూత
 యొఱకటంబునఁ బోవు టొఱపులు నాఁ డెక్కు¹లొఱగుబిళ్ల తలాడ యొఱగువంక
 కఱపుట నేర్పుట కఱతలు పొక్కిళ్ల కఱదలు బుద్ధలు కఱటి మంకు
 కఱకు కాశ్యంబు కఱవు దుర్భిక్షంబు కఱ కప్పు మెకములఁ గఱచుఁ గుక్క
 కఱపుట కెఱయును క్కెఱయుఁబు క్కెఱయును గురుమాపుఁబుగండ్లకుఱుచకుఱులు
 కుఱువలిగొనుటయుఁ గుఱుకుఱ కుఱుకలు కుఱుగొని కుఱుగడ కుఱుపు ప్రణమ
 కొఱకొఱలాడుట కొఱత తక్కువ పండ్లు గొఱకుట కొవంబు కొఱడు వడుట
 కొఱ యనఁగాఁ బని కొఱలుట నిండుట కొఱవిఁ జూఁడుట సొమ్ముకొఱకు ననుట
 గఱికె నట్టులు గఱగఱికెలు గఱుగులు గఱినె డగ్గఱ నంపగఱి పగఱలు
 గఱిగొనుటయు మోటగఱుకయు గఱుమెట్టు గఱులు వ్రాయుటయును గఱుటయును
 గుఱుక వెట్టుట గుఱుగుఱ గుఱ వెట్టుట గుఱుగొని గుఱి గుఱుకొండి గుఱుకు
 గుఱుములు గింజలు గొఱుగుట పవనంబు గొఱవంక ప్పిల్లు గొఱక కట్టె
 వా చఱచుట గొడవలి కాంచి చఱచుట కరమునఁ జఱచుట గట్టుచఱులు
 చిచ్చఱపిడుగుల్లు చిఱుతయుఁ జఱునవ్వు చిఱిగొట్టి చిఱిమి ముచ్చిఱితనమునఁ
 జఱుకు పుట్టఁగ మేను చుఱచుఱుఁ గాల్పుట చెఱువున భుజియించి చెఱక బట్టు
 చెఱులాట చెఱుచుట చెఱుముట చెఱుగుట చెఱుసాల చెఱుకులు చెఱిసగంబు
 జఱిజ్జ్య పూజఱి జాజఱి జఱిగొని జఱుపుట జఱుజఱ జఱిగె ననుట
 చేతులు వెజఱుట జఱిజఱిఁ ద్రిప్పుట జొజఱువెంట్లు కల్ జొఱుజొఱ యనఁ
 దఱుగుట వెలితియుఁ దక్కువయును గోసి వైచుటయును నగు వలసినపుడు
 తుఱుగలి దేహరి తఱుగనిసంపద తఱిగొలుపుటలు ముత్తఱులు తఱుచు
 తఱి వేళ వయనంబు దఱులుట పుచ్చినతఱకలు శత్రుల దఱియఁ జొచ్చెఁ
 దఱుముక వచ్చుట తఱిగొని నడచుట లఱుగ రెండవపారి లఱిఁబెనుచుట
 లఱుగలి తుఱుము నాలెఱ మోవి యేదైఱ తెఱలినవానన తెఱులుపుట
 దెఱపి నేయుట కన్ను దెఱచుట పాపుట తెఱవలు తెఱకువ తెఱుగ విధము
 తొఱులుట కలయుట తొఱుగుట ముందఱ నందఱు నెందఱు కొంద టింద
 టిద్దఱు పదఱుచుఁ బెద్దఱికంబున గద్దఱి యద్దిఱా కట్టెదుఱును
 నఱుజొ కొంచెము మాను నఱుకుట నిఱుపేద నుఱుముగా నుఱుపుట నెఱవు పొడవు
 నెఱి యనఁగా బాగు నెఱిదొడ్డు గొప్పయు నగు నెఱి యనఁగను మిగుల ననుట
 నెఱుల నెఱుపుట నెఱి లేనిమిఁట్రుడు నెఱునుట నిండుట నెఱిక కాసె
 నెఱుకు లాయంబులు నెఱులు కేశంబులు పఱువఱుః జెంచుట పఱుగదనము

పఱుచుట సేయుట ప్రవహించుటయు వేగ నుఱుకుటయును నగు నుచితభంగిఁ
బఱికిలు పఱియలు పఱివోవు టంపఱ పఱతేచి పఱిగొని పఱిపఱియలు
పఱు వైనపుత్వ చూపఱః బఱిమార్పుట తొఱఱ పెంపఱఁ దెప్పిఱిలుట
పిఱుదను పెనుకను పిఱుదు నికంబంబు పిఱుగనుటయు దొడ్డపిఱికితనము
పుఱియ కపాలంబు పెఱికిలు గోనెలు పెఱిగిరమీనముల్ పెఱుకుకొనుట
పెఱ యితార్థంబు పెఱుగనిపోవుట బఱబఱ నీడ్చి దబ్బఱ పలుకుట
పిఱిపిఱః ద్రిప్పుట పిఱునులు బుఱుజులు మఱప మృద్ధాండంబు మఱుగు చాటు
మఱచుట మఱునాఁడు మఱదలు మఱఃదియు మఱియనేమఱుటపల్ల ఱుమఱుగుట
మఱుపడి క్రమఱ మఱు లేక క్రమఱి పడమఱ మఱఃగాలు పెడమఱులుట
మిఱిచూపు మిఱిమిట్లు ముఱిమఱి చీకటిమఱి మొండె మఱిమఱి మెఱములిడుట
1 మెఱుపులు మెఱునుట మెఱుగు లీనుట కను మెఱుగుట దాఁగుట మెఱకవెలిలి
మెఱులు పెట్టుట మెఱ మెఱులుగా మెఱయంట మెఱగుడుకుక్కలు మెఱకుతనము
ఱట్టు ఱంపిలుట ఱప ఱంకు ఱవికిలు ఱవఱవల్ ఱావము ఱంతు ఱవిశి
ఱిక్కలు వైచుట ఱివ్వన ఱువ్వట ఱెక్క ఱెప్పలు ఱెల్లు 2 ఱెన్న ఱొమ్ము
3 పఱతయు పఱదయు పఱడు గూయుట పగపఱుగుట పఱులుట విఱిగిచనుట
విఱివోవు విఱిగాలి విఱివిడి కంబము విఱుగుట వెఱబొమ్మ వెఱచఱుచట
వెఱచుట వెఱగు నివ్వెఱ నుఱ న్రుక్కుట యను ఱును ఱను టిరి యాది గాఁగఁ
గొన్ని తెనుగుఁబల్కుల న్రాన్వములమీదఁ దప్పక బండితా లొప్పచూడు
వెల్లంకితాతన బొత్తను బండితా నిడుదవైఁ గలుగదు నిక్క మనుచుఁ
గావున నేను దీర్ఘములవైఁ గలపెద్దతా లొకొన్ని యేర్పఱుతు నింక
నాఱు సంఖ్యాపద మాఱిడి యాఱికివంట చి చ్చాఱెః బాపంబు లాఱె
నాఱనిలేజ మూటాఱినముత్రైబు తడియాఱె శ్రమ మాఱె దాప మాఱె
నాఱపు లాడె నూ టాఱె దేహం బెల్ల నూఱిడి చాలించు టూఱుగాయ
లుదకంబు లూఱుట యొక పు డ్డేఱుట యేఱువసీనులో నేఱు దాఱి
కాఱుపోతులు వూతకాఱి కాఱడవులు కాఱియఁ బెట్టుట గాసింబయ్యం
గాఱుట జాఱుట కొఱులు పండ్లు గీఱుట నాఱుటయును దీఱుటయు నయ్యెఱ
జేఱెడు మాడలు చీఱుట రెండుగాఁ జేయుట యయ్యెల చేఱు లనఁగఁ
జూఱ యెల్లరిని దోఁచుట చోఱమీనులు చాఱబబెమ్మలి చాఱపవ్వు
జాఱుకయ్యెదలు బజాఱికన్నియలు మాజాఱంబులోన దుజాఱు లనఁగఁ

1 శ-ర. మెఱుపులు. 2 శ-ర. లో రెన్న అనియేకాని ఱెన్నలేదు. 3 శ-ర.
లో పఱద అనియేకాని పఱతలేదు.

దాటు మెకంబు లీలీటున దీటిను దీటుట పొడలలో దూటి చనుట
 దేటి చూచుట గడి దేటుట ధర్మము దేటుట యంతకుఁ దేటుదు రన
 సొన్నాటి నాటు వైచుట నాటు వినుచుట నీటు నివృల్లమిఁదినిండుబూఁది
 పసపు నూటు నూటువదులు నన్నూటు మున్నూటు అనెన దొమ్మన్నూటును ననఁ
 బాటుండు బ్రహ్మణఁ డేటు పాటుట యింకఁ బాటుట పెన్నిచ్చి పాటుటయను
 బడఁలిచేహము గలు పాటుట పీటుట చీటుట పోటుండు చిన్ననాఁడు
 వీటు వోవక యినుమాటు మా అడుగుట మాటి మనంగట మాటువడుట
 మాటుమా టాడుట మాటుమొంగున నేమాటు పెద్దలమాట మీటి చనుట
 తాచు నీలపుతాయి తాఁగ వెన్నెలతేఁడు తేసి తేనున గంగ తేవుతెప్ప
 తేఁచుకుక్కలు తేల తేగు ప్రేతేఁచుట తోయట వెదకుట తోఁత వడుట
 లే. వేటు వడుటయు వీటిఁడి నే తొకటయు
 నాదిగాఁ గొన్ని చూంఁభివాక్యములయందుఁ
 బాదుకొను దీర్ఘములమీఁద బండితాలు
 వీని నెఱుంగక కృతి సేయు నెట్టి గలఁడె.

197

కుటుచఁ మీఁది అతారములకు రూపములు

అఱవఱలు=రుసుకలు	అఱ లేక చనుట = అపోహ	క్రచ్చుట
నోట నఱచుట=కూయుట	ము లేకపోవుట	అక్కఱవడి
అఱిముఱి=బడిబడినియనుట	పెండ్లియఱుగు	అఱకప్పుట
అఱగొఱలు	అఱపుకొనుట = దక్కించు	అఱంటులు= అఱఁటికంబము
అఱముట=అబ్బుట	కొనుట	అఱంటులు = స్త్రీలు మెడను
అఱకటఁ బెట్టుకొనుట =	అఱువదికొట్టు	గట్టుకొనెడుపూసలు
పొదిగిటఁ బెట్టుకొనుట	అఱపాఱుండు = పొట్టివాఁడు	అఱకము = అన్నమఱుగనుం
అఱచేయ	దొక్కటి	డుట
అఱకాలు	రూపటి	ఇఱియుట=కదియుట. దీనికి
అఱవలు=ద్రావిడులు	పొలుపటి	లక్ష్యములు:—
అఱపుడు=కుప్పశము	ఏవఱచుట	ఇఱిచను=చిన్నచనుగవ
అఱిసెలు=అప్పములు	పెంపటి	ఇఱికికొనిపోవుట = కదియిం
అఱిగిపోవుట = తక్కువయి	సిగ్గటి	చుకొనిపోవుట ఇవి మొద
పోవుట	బిట్టటి	లైనవి
అఱమఱ సేయుట	పెల్లటి	ఇఱియుట=నల్గిపోవుట
	అఱమూఁత యిల్లు	ఇఱులు=బీకట్టులు

బండియులును [యంట
క్రిక్రిటియుంట=మిక్కిలి కది
ఇటుకటము=కుసిలి
ఇటుకు=కొంచెము
అన్నమిటిసిపోవుట=కవియం
బడి ముద్ద కట్టుట
ఉఱుడు=నులేందు నైనను
గైకొనఁడు [వుట
ఉఱుకుట=వేగముగఁ బో
ఉఱు అనఁగా మిక్కిలియ
నుట. దీనికి లక్ష్యములు:-
ఉఱునట్టివరము, ఉఱు
తనదుశక్తివలయఁగ ఇవి
మొదలైనవి
ఉఱువు=లావు
ఉఱుది=బెట్టిదము
ఉఱక=మానక
మేఘములునుట
ఉఱుకటి
బలముటి
ఉఱియ=దిట్ట
ఉఱియుంట
ఉఱుని=తెగువ
ఉఱుతపట్టి
ఎఱుపటికము [క్కుట
అడుగుల కెఱుగుట = మ్రొ
ఎఱువువన్నె
ఎఱుకువాఁడు
ఎఱికెఱెప్పుట
ఎఱకలు=తెక్కులు
ఎఱుగు=తెలిసికొనుట [మ్ము
ఎఱువుసొమ్ము=మఱొకరిసొ
ఎఱచి=మాంసము
ఒఱులుట=శోకించుట
ఒఱువ=దేహము

ఒఱగాల నిలుచుట
ఒఱక త్రిమిత్య:దిహ:క
ఒఱకటపుదోవనుబోవుట
ఒఱపులు=ఎవ్వెఱ
ఒఱగుబిళ్ల
ఒఱగు వంక
కఱపుట=నేర్పుట
కఱతలు=పోకిళ్లు
కఱదలు=బుద్ధులు
కఱటి=చంకువాఁడు
కఱకు=కాశిన్యము. దీనికి ల
క్ష్యములు:-కఱకెక్కు
ట కఱకులాడుట ఇవి
మొదలైనవి.
కఱవు=దుర్మితము
కఱకప్పు. దీనికిలక్ష్యములు:-
కఱకంతుడు, పోకకఱ,
తమ్మకఱ, నీలకఱ ఇవి
మొదలైనవి.
కఱచుట దీనికిలక్ష్యములు:-
పండ్లఁ గఱచుట, వేళ్లు
గఱచుట, పూరి గఱచుట,
పింజపింజ గఱచుట ఇవి
మొదలైనవి.
కిఱపుట
కిఱయుట
ఉక్కిఱ=పిండివంట
వక్కిఱ [ము మాసినబీర
కుఱుమాపుబీర=కొంతమాత్ర
కుఱు=కంటు
కుఱుచ=కొంచెము
కుఱులు=వేంటు కలు
కుఱువలిగొనుట
కుఱుకుఱు
కుఱుకుఱు

కుఱుగొని
కుఱుగడ
కుఱువు=ప్రణము
కొఱుకొఱులాడుట
కొఱుక=కమ్మవ
పండ్లు గొఱుకుట
గుఱువుకొఱుడ [డుచునది
కొఱుడు = ఆకాశమునఁ బో
కొఱు = పసి. దీనికి లక్ష్యము
లు:- కొఱుగామి, కొఱు
గాదు, కొఱుమాలుట, కొ
ఱు ఆవుట కొఱుగలవా
డు ఇవి మొదలైనవి.
కొఱులుట=పూర్ణమవుట
కొఱునిగాల్చుట
వాసికొఱుకు=చతుర్థి
గఱి=కెనట్టులు
గఱగఱి=కెలు
గఱుగుకాయలు
గఱిసె
డగఱు=సవూపము
అంపగఱి
పగఱు=పగవాఁడు
గిఱి=కొనుట=కుప్ప వడుట
మోటగిఱుక
గిఱుమెట్టు=గిఱుకచెప్పులు
గిఱులు వ్రాయుట
గిఱుట [రము
గుఱుక పెట్టుట = నిద్రావికా
గుఱుగుఱు
గుఱుపెట్టుట
గుఱుకొని
గుఱిగడచుట=మేరదప్పుట
గుఱుకొండి
గుఱుగు

గుఱుములు=గింజలు
 తలగొఱుగుట
 గొఱువంకపీట్టలు
 గొఱుక=కట్టై
 వా చఱుచుట
 కొడవలికాచి చఱుచుట ఆడ
 చుట దీనికిలక్ష్యములు:-
 చేతఁ జఱుచుట, వీరపు
 జఱుచుట, నేలఁ జఱుచుట,
 గోడ నున్నము జఱుచుట
 యివి మొదలైనవి.
 గట్టుచఱులు=కొండచరులు
 చిచ్చఱు = ఇంగలము దీనికి
 లక్ష్యములు:- చిచ్చఱుపి
 డుగ, చిచ్చఱుకన్ను, చి
 చ్చఱుకోల = ఆగ్నేయా
 స్త్రముఇవి మొదలయినవి.
 చిఱుత = కొంచెము దీనికి
 లక్ష్యములు:- చిఱుతప్రా
 యము చిఱుతనడుము
 చిఱుతగండు ఇవి మొద
 లైనవి.
 చిఱు=పిన్న ఇందుకు లక్ష్య
 ములు:-చిఱునవ్వు చి
 ఱుచెనుట చిఱుదొడ
 మొదలయినవి.
 చిటిగొట్టి
 చిటిమి
 ముచ్చిటితనము
 చుఱుకుపుట్టుట
 మేను చుఱుచుఱు గాల్పుట
 చెఱువు
 చెఱుకబట్టుట
 చెఱులాడుట
 చెఱుచుట

చెఱుముట=రాచుట
 చెఱుగుట
 చెఱుసాల
 చెఱుకులు
 చెఱునగము
 జఱిజఱి
 పూజఱి
 జాజఱి
 జఱిగొని
 జఱుపుట = ఆలస్యము చేయు
 జఱుజఱు
 జఱుగుట=నోపుట
 వెజఱుట
 జిఱుజిఱు, చివ్వుట
 జూజూఱువెంటు కలు
 జొఱుజొఱు
 తఱుగుట = వెలితిపుట.
 దీనికి లక్ష్యములు:-
 నెయ్యి తఱుగుట, మ
 టియు తఱుగుటఆనగా
 తక్కువగుట. దీనికిలక్ష్య
 ములు:-ధారణ తఱుగు
 ట కొంత తఱుగుట ఇవి
 మొదలయినవి. కొన్ని
 చోట్ల తఱుగుట, ఆనగా
 కొనినై చుట. దీనికి
 లక్ష్యములు:- తలతఱ
 గుట కూర తఱుగుట ఇవి
 మొదలయినవి. [డు
 తఱుగఱి=నిర్ణయించెడివా
 తఱుగని నంబద
 తఱి గొలుపుట
 ముత్రఱులు=కళులు
 తఱుచు=దట్టము
 తఱి=వేళ

పయనముతఱులుట
 పుచ్చినతఱుకలు
 శక్తువులను దఱియఁ జొ
 తఱుముకవచ్చుట [చ్చుట
 తఱిగొని నడచుట
 తిఱుగ=రెండవసారి
 తిఱిపెనచుట
 తుఱుగలి=కాంతి
 తుఱుము
 వాతెఱు=మోవి
 ఏదైఱు
 తెఱులినవాసన
 తెఱుకొలుపుట
 తెఱుకీసేయుట
 కన్ను తెఱుచుట = పాపుట
 దీనికి లక్ష్యములు:-
 నోరు తెఱుచుట, తలుపు
 తెఱుచుట ఇవి మొద
 లైనవి.
 తెఱువలు=స్త్రీలు
 తెఱువవ
 తెఱుగు = విధము దీనికిలక్ష్య
 ములు:- తెఱుగెట్టిద
 కో, తెఱుగొప్పు, తెఱు
 గులేమి, ఇత్రైతఱుగున ఇవి
 మొదలయినవి.
 తొఱులుట=కలయుట
 తొఱుగుట
 ముందఱును
 అందఱు
 ఎందఱు
 కొందఱు
 ఇందఱు
 ఇద్దఱు
 వందఱుట

పెద్దటికము

గడ్డటికాడు

అద్రితి

కట్టెదులు

నలుజు = కొంచెము. దీనికి

లక్ష్యములు:— నలుజు

పేలు నలుజుము తైములు

మొదలగునవి.

మాన నలుకుట

నిలుపేద

నులుము=నుగ్గు

ధాన్యము నులుపుట

కోకనెలుపు=పొడవు

నెలీ=బాగు. దీనికి లక్ష్యము

లు:— నెలీదప్పి వడుట

నెలీచెడుట నెలీబడుట

నెలీ మొగము నెలీ

కులులు నెలీనొచ్చుట

నెలీద్రోవ నెలీచక్క

ద్రోచుట ఇవి మొదలైనవి.

నెలీ యనగా దొడ్డ. దీనికి

లక్ష్యములు:— నెలీతన

ము నెలీగూలుట=దొడ్డ

నాటుట నెలీనారసము

నెలీనలీ నెలీవాడులు

నెలీదాతలు నెలీబిరు

దులు నెలీపంటలు నెలీ

చందురుడు ఇవి మొద

లైనవి.

మఱియు నెలీయనగా గొప్ప

దీనికి లక్ష్యములు:—

నెలీచుంట నెలీదెవులు

నెలీవెంట్రుకలు మొద

లైనవి.

నెలీయను=మిగులను

నీటులు నెలీపుట

నెలీలేనిమిత్తుడు [చుట

నెలీనుట = అంతట విస్తరి

నెలీక=కానె

నెలీకులు=అయములు

నెలీలు=తలవెంట్రుకలు

కోక పఱకఱ చించుట

పఱునడనము

పఱచుట = నేయుట. దీనికి

లక్ష్యములు:— పఱచిన

పాట్లు, చిక్కు పఱచుట,

సిగ్గుపఱచుట, భంగపఱ

చుట-ఇవి మొదలైనవి.

కొన్నిచోట్ల పఱచుట య

నగా ప్రవహించుట దీ

నికి లక్ష్యము:— నెత్తురు

కాలువలై పఱచుట.

ఒకచోట పఱచుటయనవేగ

నులుకుట దీనికి లక్ష్య

ములు:— వెనుకొని పఱ

చుట, గజ్జము పఱచుట,

శత్రులఁబఱపుట, అప్పులఁ

బఱపుట-ఇవి మొదలైనవి.

పఱికెలు

పఱియలు నేయుట

పఱివోవుట = ముంచుకొనుట

అంపఱక=పీపక

పఱ తెంచుట=పచ్చుట

పఱిగొనుట = నిండికొనుట

పఱిపఱియలు నేయుట

పఱు వై నపువ్వు

చూపఱ పొగడను

పఱిమాట్లుట

తెంపఱ

పెంపఱ

తెప్పిటికట

పిఱుఁదను = వెనుకను. దీనికి

లక్ష్యములు:— వానిపిఱుఁ

దనె చొచ్చుట, విఱిగి

పిఱిఁదికిఁ బిఱుట ఇవి

మొదలైనవి. [ము

ఒకపట్టు పిఱుఁదు = కటిస్థల

పిఱుననుట పిఱివోవుట =

వెనుకదీనుట

దొడ్డపిఱికితనము

తలపుటియ=కపాలము

పెఱికెలు=గోనెలు

పొడవు పెఱుగుట

అమ్ములు పెఱుకుట = పీకుట.

పెఱియనమఱియొకటి. దీనికి

లక్ష్యములు:— పెఱిముఁ

కలు పెఱిచేతలు పెఱి

వారు పెఱిచోట ఇవి

మొదలైనవి.

పెఱిసరిపోవుట

బఱబఱ నీడ్చుట

దబ్బఱమాటలు

బిఱిబిఱి ద్రిప్పుట

బిఱుగు గాల్చుట

కోటబుఱుజులు

మఱువ=మంటికుండ

మఱుఁగు=చాటు. దీనికి లక్ష్య

ములు:— మాటమఱుఁగు

పెట్టుట, కనుమఱుఁగుచో

టు, బలవంతుని మఱుఁగు

చొచ్చుట, మైమఱుఁగు=

కవచము, కొండలు మఱు

అనియనిరి-ఇవి మొదలైనవి.

మఱిచిపోవుట

బజాణి(వాండ్లు) కన్నీయలు	పీఱుట=చిరుగుట	ఇవి నిడుదలమీఁది
హతాఱము = పెద్ద కొలువ	పోఱుడు=చిన్న వాడు	బుడికాల్లు
సావడి	నీఱు పోవుట	ఉభయరేఫలు
తుజాణి=ధనముగలవాడు	ఇరుమాఱు	అరుగుట=పోవుట
తాఱుట=పఱు వెత్తుట	మాఱుగుట [పట్టుట	నెఱుచుట
ఈతీఱున తీఱుట = సేయ	మాఱి మగుగుట = గావు	తెఱుగులు
వలసిన పని తీఱుట	మాఱుపడుట	తొఱుట
తీఱినమిట్టగుడ్డు	మాఱుమాట	తొఱుగుట
పొదలలో దూఱుట	మాఱు మొగము	నెరయుట=నిస్తరించుట
లేఱిమాచుట = లేఱికోన	వేమాఱు	పరిగొనుట
చూచుట	పెద్దలమాట మీఱుట	పరిచనుదెంచుట
గడిదేఱుట	తాచుట	పరిమెయి=పరయొకటి
ధర్మముదేఱుట	నీలపుత్రాయి	పరిమార్చుట
ఇంతకుం దేఱుదురు	తాఁగ	పెరుగుట
సొన్నాఱి=అగసాలవాడు	వెన్నెలజేడు = చంద్రుడు	క్రమ్మ
పంగనాఱు వైచుట=నాట	జేసి	మరలుట
వైచుట	జేసున	ఇవి కులుచల మీఁది
నీఱు అనఁగా నిప్పుపైఁ గప్పి	గంగజేవున	రేఫఱకారములు
యందెడు బూడిద	జేవు	రెండు నగును.
పనపు నూఱుట	జేఁచుకుక్కలు	అరుట=శమించుట
నూఱుపదులు	జేల	తీరనికిసుక
నన్నాఱు, మున్నాఱు, తొ	జేగు	తీరుట
మ్మన్నాఱు.	ప్రేజేచుట	పోర నీరయి పోవుట
పాఱుడు=బ్రాహ్మణుడు	తోయుట=వెనకుట	మారిమనంగుట
ఏఱు పాఱుట	తోఁతవడుట	వేమారు
ఇంకఁ బాఱుట	వేఱు పడుట	ఇవి దీర్ఘముల మీఁది
వెన్నిచ్చి పాఱుట	వీఱిడి	రేఫఱకారములు
దేహము గఱు పాఱుట	వీఱొకటి	

కులుచలమీఁది రేఫఱకారములు రెండును అయినవానికి లక్ష్యములు.
అలుగుట, పోవుటకు మాసలపర్వమునందు:—

క. మఱునాఁడ యగుట లెన్నగ

1 నటిగ నినుం డవుడు వేడి యడరినదీపుల్

కుఱుగలి గొని వచ్చిమగిరి

చటికి ననలిదురుఁ డై విడఁడుఁ డై తోఁడెన్. (ఆ. 1-69) 198

చెఱుచుటకు నభావర్వమునందు:—

క. నెఱచఱువ నితకంబెను, దఱుచుగ బాణంబు లేసి కడయక వగఱం

జెఱుతు నని యిసుమం జల్లుచు, నుఱక ధనంజయుఁడు రణజయొన్నతి నరిగెన్. (ఆ. 2. 305)

తెఱఁగునకుం గవిజనాశ్రయమునందు:—

క. నెఱయుంగా నీచందము, తెఱఁ గెఱుగక కవితఁ జెప్పఁ దివురునతఁడు ద

బ్బఱచీకు చీమగఱ్ఱముఁ, బఱవినగతి నిఖలహాస్యచదనిరతుఁ డగున్. (ఆ. 1. 4)

తొరఁగుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

సీ. పా. పరమాత్మపదములఁ దొరఁగి పాఠెడు నేటి, తరఁగలవై లీల దాఁటి దాఁటి. (ఆ. 1. 54)

అందే:—

లే. పొగడఱుఁకుల మొదలను బువ్వురసము

1 పొఱగి నెత్తాని యందున నెఱయ నొప్పెఁ

బూచుకొఱకును మున్ను నింపులు దలిర్చు

గడఁగి వలఱ్ఱి యామినికెల్ల యనఁగ. (ఆ. 2. 69)

202

పరిగొనుటకు *

... ..

పరిచను దెంచుటకు విరాటపర్వమునందు:—

చ. పరిచను దెంచె గోగణముఁ బట్టె నన నిర్విని పిన్న గాన మీఁ

దరయక రాజనందనుఁ డహంకృతితోఁ బఱతెంచి నైన్యని

స్ఫురణముఁ జూచి భీతిఁ దనబుద్ధి గలంగినఁ బాఱఁ తొచ్చె నీ

పురుషునికొర్యసంపదయు భూరిబలంబు నెఱుంగఁ డేమియున్. (ఆ. 4. 78) 203

పరిమెయి యున్నందునకు శాంతిపర్వమునందు:—

చ. పరిమెయిఁ బాటి పాఱఁ గని వట్టి వెసం బెడకేలు గట్టి తె

చ్చి రనురభర్త నూచి యిటు సేరఁగఁ డే వల దీకృతఘ్నుని

తొరిగిని వే తినుం డనినఁ బోకడ మాలినవార మయ్యి యి

ద్వితకశరీరముం దినఁగ 2 దోసము మా కని వార లొల్లమిన్. (ఆ. 3. 505) 204

1 ఆచ్యుపద్యనృసింహపురాణముందు 'తొరఁగి' 'నెరయ' రెంటును లఘురేఫ మున్నది. 2 గూడునె (ప. వా). ఈపాఠమున యతిభంగము. * దీనికి లక్ష్యము ప్రాచీన-
త్రతులలోలేదు. రేఖలు చోటువిడిచినారు. హరివంశము పూ. భా. ఆ 6 లోను
వసుచరిత్ర ఆ 5 లోను కలవు. చూ. శ. ర.

*పరిచూర్పుటకు

.....

పెరుగుటకు స్త్రీపర్వమునందు:—

క. పెరుగుట స్రగ్గుట చవలం, బొరయుట యరుచంబు గాంగఁ బుట్టుట సావం
బెరయుట పాయఁ బదార్థో, త్కరములనైజంబు లెట్లు దప్పింప నగున్. 205
(ఆ 1. 24)

క్రమ్యటకు ఆరణ్యపర్వమునందు:—

మ. పతిచుం దవుగఁ జేయలంతి నిలుచుం బట్టిక యాసాసలం
బిటువోవుం బొదలందు డిందు బొడముం బిట్టుల్కి నేదాటుఁ గ్ర
మ్యటి చూచుం జెవి దార్చి నిల్చు మలయు న్నట్టాడుఁ గ్రదాడు నే
మఱిన్ ట్టుండుఁ దృణంబు లాను నలయున్ మాయామృగం బిమ్మలన్. 206
(ఆ. 6. 327)

మఱిద లనుటకు భాస్కరరామామణమునందు:—

చ. ఎఱిగి యెఱిగి మున్నకడె యెగ్గనరింపఁడె దానికై కదా
చెఱు గొని వచ్చితిం బిదప సీత వృశాకధ లింక నేల పెం
పఱి ల్రతు కింత తీయనె భారాదులఁబావున కేమి చింత నీ
మఱిదలబిన్న మేవగిది మానిని యాఁగుదు సంధి చేసినన్. (యథా. 784.) 207

నెరసె ననుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

మ. భరణీమండలి దిద్దిరం దిరిగె బాతాళంబు ఘూర్జితై ని
ర్జరసాధ ప్రముఖాభిలామరనివాస శ్రేణులం దోలిమై
నెరయం బంకజసంభవాలయమున స్నిందారె నవ్వేళ శ్రీ
కరతై తేయతనూభవోద్భవకథాకల్యాణ ముష్టోష మై. (ఆ. 3. 141) 208
నిడుదలమీఁది రేఫఱి కారములు రెండును అయినవానికి లక్ష్యములు.

ఆరుటకు శాంతిపర్వమునందు:—

క. కౌరవులు సేయునవమతి, కారణముగఁ గోప 1 మెత్తుఁ గడ్డనివదనాం
భోరుహము గనుఁగొనఁగ 2 శ్రమ, మారు న్నావశము గాక 3 యంతన బుద్ధిన్. 209
(ఆ. 1. 13)

ఆదిపర్వమునందు:—

క. కాఱడవిఁ బఱచుమ్మగముల, 4 నూఱడకం దిగిచి డస్సి యున్నతనిశ్రమం
బాఱంగా నెదఁ దావము, దీఱుగఁ బైవీచె నన్నదీపవనంబున్. (ఆ. 4. 18) 210

1 మెత్తె. 2 శమ. 3 యాతగిబుద్ధిన్. 4 నూఱకడం (వా.)

* ప్రాచీనప్రతులలో దీనికి లక్ష్యమువ్రాసియుండలేదు. భారతవిరాటపర్వమున
లక్ష్యమున్నది. జా. క. ర.

కాటులకు నుదోగపర్వమునందు:—

ఉ. ఆఱిపోకయు స్థలము నందుటయుం గని చల్ల నేరమి
స్తాఱులతోటిదాన నయి మాటలు చిక్తమునందు నిల్ప కేఁ
గాఱులు ¹ప్రే రెన స్విచుడు కర్ణము నెగ్గును గాన నల్ల మై
²వీటిఁడి యైనచూనిసికి వెండి విచేకము గల్గ నేర్పునే. (ఆ. 3. 107) 211

తీటుటకు రామాయణమునందు:—

ఉ. మీఱినగోఱులు నిగిలి మిటికిఁ బర్వీరపట్టిమెడ్రుకల్
తీఱినమిట్టగుడ్డు నతిగ్గతరం బగునట్టిసాహసం
బాఱనిలేజము న్నిశల నంటినచేతులు లోకరాజిలో
నేఱినమేటిరూపముల సెంతయు నేర్పిరి రాక్షసు ల్వడిన్. (యథా. 2032) 212

* తేటుటకు యుద్ధకాండమునందు:—

క. తేటుదురు రిపుల నక్కఱు, మీఱుదురును నిపుడు మూర్ఖు మెయి ని ట్టున్నా
రాఱనిలేజాబులతో, నీఱు చయిం గవిసి యున్న నిప్పులువోలెన్. 213

* నీటనుటకు త్రిపురాంతక దేవుని యుదాహరణమునందు:—

ఉ. ఆఱియూన నీరసధ నాధిపలాకమునిండ్లవాకిట
దూఱుట మాని శ్రీనగముతూరుపువాకిట దూఱి పాపముల్
నీఱుగఁ జేసి గంధవతి నీళ్లను గ్రుంకి మనంబులానిచి
చ్చాఱుగఁ జేయు టొప్పుఁ ద్రిపురాంతకదేవునకై నమస్కృతుల్. 214

* మాఱి యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

ఉ. పాఱినఁ జూచి కారవన్యపాలుఁడు సూతతనూజుతోడ నీ
కాఱియ మధ్యలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్రసంపద
నీఱినసిపు గల్గ గ నమేయపరాక్రమ నీకుఁ బొండవు
⁴ల్పాఱి తలంప నీనగుబలంబును జేవయుఁ జూపు మిత్తఱిన్. (ఆ. 3. 10) 215

వేమా టనుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

క. మీఱినమానులకినుకకు, మా ఱుగక యున్నమీనమగ్గక్షమ వే

1 నీరెడ (ప. వా.) 2 వీఱిఁడి (ప. వా.) 3 వెంట్రుకల్ (ప. వా.) 4 ల్పాఱి (వా.)

* దీర్ఘములమీఁది రేఫఱకారములు రెండును గలమాటలపట్టిలో 'తేఱుట' లేదు; దానిలోనున్న పోలికనీరయిపోవుటకు ఉ. ఆఱి...ఉదాహరణమా? 'మారిమనంగుట'కు ప్రయోగమియవలసియుండెను. శ.ర.లో ఈమాటలేదు. మార్కంఢేయపురాణములో (ఆ. 6. 103) 'నీ. గీ. మారిమనగి చైతేయులబారివనురే' అని లఘురేఫముతో ప్రయోగమున్నది.

మాఱు గొనియాడఁగాఁ దగు, గీఱునె సాత్వికులబాధిఁగిల్పిచచయమున్.(ఆ.1.95)
క. తెలిసితి నన్నయభట్టా, దులకావృములందు నాకు దొరకినరేఘ

బులు తొలు మఱియు నెండలఁ, గలిగినఁ దగ ననకు యవియుం గై కొనటొప్పున్.

క. తొలుతటివారలు వాడని, తెలుఁగులపలుకులను గలద్వితీయాంశస్థం
బులు గూర్చురు తఱ్ఱివం, బులు చెలియమి బుదులు ప్రాసములకు యతులకున్.218

లకార భేదంబులు:—

లే. దురితసంహర నిర్బరొత్తలనె కాదు, వెలయుదొడ్డళకారంబు వికృతియందు
నెళవు దళ వాయి మేళంబు నీ శ్లనంగఁ, బల్లెరం బనఁ గక్కులకట్టె మనఁగ. 219

ఆ. ప్రథమమీద నుండుపంచమవర్గాది. వర్ణమునకు బదులు వచ్చి నిలుచు
లాలి యగువకార మూతమై తెలుఁగునఁ, బరువు పెట్టి చిక్కుపడియెననఁగ.220

మూ.సూ.—కృచ్చి దపిస్త ఉదోతౌ దంతోవృథవస్య వికృతిశబ్దాదౌ.

నీ. జాతివా గలవోధృకట్ట మొక్కటి రక్క సంస్కృతాంధ్ర)లుల ముఱ్ఱగములందు
శబ్దంబుమొదల నిశ్చయమగాఁ గొమ్ములు నోత్పంబులును గల్గి వొకటి కైన
వాకు శృంగములకైవడి నోత్పములభంగి శబ్దాదిఁ గలయవి స్వరము లగును
రెండును లాఁతుల నుండుఁ గృష్ణండు గిన్న వుట్ట మోడినఁ జేట్టు వొలిసి ననఁగ
లే. నడుమఁగొమ్ములు సంస్కృతాంధ్ర)లులరెంట, బలసి జాత్యక్షరములకే గలిగియుండు
భావుకము నీవు భిక్షకంబు భిక్షుఁడనంగఁ, బొడవుచీపులుసపురంబుపువ్వలనఁగ.221

లఘులఘు భేదంబులకు:—

మూ.సూ.—నాన్యేషాం వై ధర్మ్యం లఘులఘునాం రయోస్తు నిత్యం
స్యాత్—

క. వైకృతకావ్యంబులలోఁ, గాఢోదరశయన లఘుయకారము వట్టై
కైకొనఁ దగు బ్రాసములకు, జోకయె స్వరహయలు వడికిఁ జొప్పుడు టరుదే. 222

లే. ప్రియుండు రాఁడాయె సత్యభాషయెడఁ గాఁగ
నెన్నిచాయలు పన్నెనో యెఱుంగరాదు
గాయఁగాఁ జొచ్చె శశి మింట నాయనంగు
డేయఁగాఁ జొచ్చె సఖి చక్రి యేడి యనఁగ. 223

క. రెండర్థంబులపద్యము, లుండెడిచో నొకటి యచ్చు నొకయధమునన్
నిండురుహట్టు నగు ముర, ఖండన పలసినను లఘుయకారము కృతులన్. 224

రాఘవపాండవీయమునందు:—

క. విని యకనిం దలపై నిడు, కొని యేగి నియమికే దగనిఘోరార్తి యొన
ర్చినవాడ మీకు దుడ్డుఁడ, నని తనుఁ జెలుపుచును వారి కప్పునఁ జేసెన్. 225
(ఆ. 1. 25)

సీ. త్రైయక్ష పానీయ పీయూష వైయాత్య హైయంగవీన వైయాసిక త్వ
దీయ స్వకీనూ స్వదీయ మదీయ ప్రభృతులను ¹గియ్యలు పెట్ట రాదు
క్షయ్యజయ్యన్యాయ్యసాహాయ్యసాన్నాయ్యధాయ్యహేయ్యముల నికాయ్యములను
గ్రయ్యశబ్దమునను గియ్యలు గల వని తెలిసి ప్రాసములకు నిలువ వాయు
తే. వైయోద సమాటయు నొయూరి బలుగయాళి, యతువంబులఁ గొన్నిటి నరసిచూడఁ
దొలఁగు నిలుచును గియ్యలుచెలుగులందు, సత్యభామాముఖాంభోజవంచరీక. 226

శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

ఉ. పయ్యోదఁ బాపి గుబ్బలను బాహులఁ బట్టంగ నిచ్చి మోవివైః
దియ్యనిమోవియు న్ననను నీరఁగఁ గ్రోలఁగ నిచ్చి యిప్పు డో
తొయ్యలి నీవి ముట్టినను ద్రోచెద వేనుఁగు నిచ్చి యంతుశం
బియ్యక కయ్య మాడఁ దగునే నను నీగతి నేఁచఁ బాడియే. 227

చిత్రభారతమునందు:—

ఉ. ఆయమరాచలంబు ధను వై విలసిల్లఁగ విష్ణుఁ డమ్ముగా
వేయవిధంబులూ బరిధనితైదుళింజిని గూర్చినట్టికూ
లాయుధు ²నొక్కచూత్రమున నంగము ప్రయఁగ మోది మించి తొఁ
దీయనివిటనే వెనుకఁ దీయనివీరమున న్ననోభవా. (2-80) 228

రేఫమునకు:—

తే. క్షాతి వైరంబు నొంది ప్రాసంబులందు, విశ్రమములందుఁ దమలోన వేటు గలిగి
దేవదానవు లట్లన తెనుఁగులందు, మించి రేఫఁకారముల్ మెలఁగుఁ గృష్ణ. 229

క. భ్రీసుయక రేఫములకు రే, ధములను తాలకును తాలుఁ బ్రాసములను వి
శ్రమములను జెప్పఁ దగు నీ, క్రమ మెఱుంగక రెండునుం గుకవి గూర్చుగృహిన్.

ఆ.³సొరిది భోజకన్య నరదంబుపై నిడి, రేయిఁ దెచ్చె నరఁగ రేఫ మయ్యె
మఱిది యనక సిగ్గు పఱిది రుక్మిణి జాల, అట్టు చేసె ననఁగ తా ముకుంద. 231

తే. చెట్టు నని ముందు భీమన చెప్పె ననుచుఁ, గలుపుదురు రేఫములను అకారములను
దువ్వకవు లవి యొక టైనఁ దొంటిపెద్ద, లందఱును నేలవిభేదాశురని తెలియదు. 232

1 గియ్యలు. 2 మాట (వా) 3 సొరిది (ప. వా). శ.ర.శా సొరిది అనియేకాని
సొరిదిలేదు.

క. వలసినరేపణకారము, లలవకుఁ దా మొకటి కొక్కటని భీమయే
వలకుట గలిగిన నాతఁడు, గలిగినలక్ష్య మొక టైఁద గనఁబడ వున్నే. 233

ఉ. బమైరపోతరాజకృతభాగవతంబు నలక్షణంబుగా
కొమ్మహి నేమిటా గొడువ యొతయు నారసి చూడఁగాను లే
ఫమ్ములు తాబునుం గలసి ప్రాసము లైనకతంబునా గదా
యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు లెల్లరు మాని రుదాహరింపఁగన్. 234

శారదాదర్పణమునందు:—

లే. చవజఘటకు మొదలియూహ్యములు మూఁడు, సరసపడి నిల్పుఁగా నేకజాతి యైన
బాడితాకు రేఫము వడి కుండ రాజె, ప్రాసవర్ణంబులకుఁ గూర్చ రాదు గాని. 235
ఈపద్యంబు లక్షణసేద్యంబును నుకవిహృద్యంబును గాదని యెట్లువిక:—

కవిజనాశ్రయమునందు:—

క. *ధరజఘటకు నీ రెండ,క్షరములు విన్నయదిలేదు శబ్దము మొదలకొ
1మరయలవములను నేకక్షరములు తమతమకె వట్ల కమలాధీశా. (1.72) 236

ఆనంతని ఛందమునందు:—

క. ధర నెక్కటివకులై తగు, లరమఱవలు దానితోఁ దొలంగక లాకు
స్మరి శా యని విశ్రమవే,శ రమాధవ రెండునుం గలసి వర్తిచున్. 237

ఆ. మరునితండ్రి లోకమహితుండు యాదవ, రాజసింహమూర్తి రక్షకుండు
తాఁగ వేలు వరఁగ అంపిల్లు నెక్కటి, వట్ల నాఁగ నిట్లు వరజనాథ. 238

కావ్యాంకారచూణామణియందు:—

క. లరమఱవ లేకతరవకు, లరయఁగఁ దమతమకె కవులయనుమతి వకు లై
వరఁగుఁ బదాంతముకారము, పొరి నూఁదినఁ దూలి చనినఁ బుపుబిభులకగున్.
(ఆ. 7. 43)

లక్ష్యము

ఆ. అజ్ఞు లాడి యిగి తావడి సభలోన, జేసిపోలిలోన ఆచ్చన బొరసి
జెన్న ముడుగు పుడమిజేండ్ల నేల నులింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొసరి యుండ.

సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

లే. మహిమ నెక్కటివకు లన మరవఱులు, రహిని దమతమకయ యగు రమ్యచరిత
వనధిగంధీర సద్గుణవాస యనఁగ, భంజితానురసముదాయ యాంజనేయ. 241

*ఈపద్యము లేఖకులు వ్రాసియుండలేదు. వ్రాయుటకు చోటుమాత్రము వదలి
యున్నారు. ఇది (వా) లోనే కనఁబడును. 1 “మరవఱులు నానెనక్కరములు” అని
వావిళ్ల వారిముద్రిత కవిజనాశ్రయము. 2 భుల కగున్.

అప్పకవియము—7

రేఫలోపము

క. నేరు చ(క)నునట్టిలపిరము, ^అ రేఫం బచ్చుతోడ లోపం బగు రా
ధారమున వలసినప్పుడు, భారతమున సోమయాజి వలుకుటవలనన్.

242

విరాటపర్వమునందు:—

క. ద్యూతక్రీడకుఁ గొంజొక, నేతుం గవటమున నొప్పునిజసంబులు నా
చేతిధన మెల్లఁగొని పరి, భూతి యొనర్చిన విరక్తి పాడమి పెడలితిన్.(ఆ. 1. 196)

మాసలపర్వమునందు:—

క. కాచి కొని వచ్చి తగ నా, నేదినయ ట్టచట నిచట నిలిపితి మునినా
థా చేటును భంగంబును, నై చిత్తము శోకమునకు నగ్గం బయ్యెన్.(ఆ. 1. 215)

లోపము రామికి రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

క. ఏరికి బుద్ధిబలంబులు, కారణములు గావు నువ్వై కలరె ధృత్రిక్
నేరిచి బ్రతికినవారలు, నేరక చెడ్డటివారు నీరజనేత్రా.

245

కారవడులకు

తే. క్రిందు గడ్డయఁ ద్రోవయఁ ద్రిమ్మఱుటయఁ
బ్రోచుటయు బ్రతికించుట మ్రొక్కుటయును
చ్రేలుటయు శ్రుక్కుటయు నన పీనిమొదలి
వ్రా లిటులఁ గొన్నిటను గ్రారవడులు చెందు.

246

లకారములకు

క. విరమణములకును బ్రాసా, త్కరములకును శలలు దొడ్డనన్నములును ను
చ్చరము లెఱుంగక చెల్లుచు, మారకుత “లళయో రభేద” యనుసూత్రమునన్. 247

ఆ. గంగకొడుకుమాట గా దని సభను బె, భ్రష్టడ నెల్లనృపులలాన హరిని
గొల్ల డచుచుఁ జాలఁ ద్రుష్టి చేదివిభుండు, వొలిసెఁ బఱచి బలము నెళవుఁ జేరె.
వకారమునకు

తే. పాలువడి నిల్చు లాఁచినా ప్రాసమునకు, జాలివాకు నవర్ణ మై శంక లేక
యతికిఁ బంచమవర్గాద్య మగుటఁ జేసి, చెల్లుదు వకారమునకు లక్ష్మీభుజంగ. 249

తే. ఆవనితనయునిచేతఁ బట్టు వడి యున్న, పడుచుకొమ్మల హరి చెట్ట వట్టి యేతె
దనిలి బదియాఱుజేత్రురు దనుకుఁ దాము, పేలుచాఁ దని తను నిచ్చ మెచ్చుకొనఁగ.

తే. లాఁచి జాతికి వడిని నిల్చు దగ దనుచు, సూత్రమునఁ జెప్ప లే దని చూడ వలదు
నన్నయార్యుండు పంచమామ్నాయమునను, నిలుపులక్ష్యంబులకుమాఱు వలుకవశ మె.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. భూసుతకీర్తి బ్రహ్మణఃకు పుట్టఁగఁ దోడసె పుట్టు నుత్తమ
జ్ఞానము సర్వభూతహితసమృతమిదియఁ జిత్తేశ్వరము
స్థానమదప్రహరము సమత్వము సంతతవేదవిధులు
హేనము సత్యవాక్యము దృఢవ్రతముం గరుణాపరత్వమున్. (ఆ. 1. 157) 252

క. నువు నువ్వు నూవు నూఁబు, ¹వ్యవఁ డేవాఁ డెవ్వఁ డేవఁ శీతఁ డనంగాఁ
బువు పుత్వ పూవు పూమొగ్గవురా వికసిం చె ననఁగ నగు వలయు నెడన్. 253

నూ వన్నందుకు శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నూవుంబువ్వులు సుపెంగ, పూవు గెలిచి బిరుదుముతైపుజల్లి దగ
ద్వా వై చె ననఁగ ముంగర,తో వనరుహా²నేత్రనాన తుల లే కొప్పున్. 254

ఏవాఁ డన్నందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. నీ వొకతె యేల యిలఁ బది, వేపురు వే వలది వట్టి వెదకిన నడ్డం
వై వచ్చి వలదు నా నిం, దేవాఁడు మగండు లేమి నెఱుంగవు కంటే. (ఆ. 2. 256)

శాంతిపర్వమునందు:—

క. ఏవానిబంధుమిత్రులు, జీవభసంబులును నొప్పిఁ జెందుదురు గృతుం
గా వాని నెన్నఁగాఁ దగుఁ, గేవలతను కార్యములుండు కృతుఁడె నరేంద్రా.
(ఆ. 1. 52)

పూ వన్నందుకు ఆముక్తమాల్యదయందు:—

ఉ. వేదిన మేడపైవలభి వేడికఁ జంట పహించి విప్రుగాఁ
బూవులు గోళ్ల మీటుతఱిఁ బోయెడు లేటుల మ్రోత కామిశం
కావహ మాఁ గృతాభ్యసన తాటను దంతపుమెట్టనెంబడిం
జేవడి వీణ మీటుటలుం జిక్కెడలిండుటలున్ ³సమంబుగన్. (ఆ. 1. 62) 257

వ. కడమవి ప్రసిద్ధములు గనుక లక్ష్యములు న్నాయలేదు.

సకారభేదంబులు.

క. శన లెఱుంగక చదువంగాఁ, బొనఁగ ద చెట్టిన శకలము నకృత్రనుచో
మనుధ నకలము శకృత్రన, రసికులు నవ్వుదురు గాన రాక్షసవైరీ. 258

సీ. వికృతివదాదిని వెలయురాఱువహట్లు మొదలివిభక్తివై గదిసెనేని
యరయఁ దృతీయోష్ఠ మగు శారి నీరలు దాచి గోవస్త్రీల నేచె ననఁగఁ

అశ్రమోన్నవర్ణము: బహిరః వశ్యచాద్యభిషేకోత్తలయాయు రేదు
 సింగము సింగితి నెవమును నెలగోల రేయెడు పసి గొవఁ జేసి రనగ
 తే భీష్మనత్తు క మివి తృతీయోన్నలిఖులు, గారి ప్రశమోన్నవర్ణ ము ల్లావు వీనిఁ
 దెలియక రచించు కృతులు ధాత్రీతలమున, బ్రాశభంగములై నగుబాటు: జేందు.
 క. తెలుఁగుపదముల నెత్వము. గలమూఁడవయూన్నమును శకారముఁ గాఁగం
 బలుతుడు రజ్జజనంబులు, నెలగోలలు నెనగ లాటుసేయలు ననుచోన్. 260

హ కారవివేకము.

సీ. బహ్వర్థ విహ్వల భిహ్వ హ్వ లాహ్వన గహ్వ రోపహ్వర ప్రహ్వ కహ్వ
 శబ్దములు వకారవహితము లగు: గాని బిందుపూర్వములు దా మొందుఁ గావు
 సహతి సహసూతి సహితా సహకర సహన సాహసో నృసింహ రంహ
 బృంహణ పదములు బిందుపూర్వకములు గాని వకారయుక్తములు గావు
 తే. మాముదులు నిల్చి అచ్చాభిచ్చగపదములఁ
 జిచ్చా ముచుచోట నాముడిఁ జేదయుండుఁ
 గియ్యు లగు లేహ్య గృహ్య ప్రగృహ్యములను
 బ్రాసముల వీని నెఱిఁగి చెప్పంగ వలయు. 261

కావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులు.

మూ. సూ. శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణాస్తవీవ కావ్యాదౌ
 గ్రాహ్యః. 18

తే. లిఖుల కధిదైవతంబులు లింగములును, బ్రాణగతి ఫలబీజంబు లాననములు
 నన్మృతములును విషములును దధానిభములు, దెలిసి కావ్యముఖామున నిలువ వలయు.
 క. ఇడ్డలు గలమాతృక తిలొలి, నిడ్డ నగోర్ణములకెల్ల నేటికి మీఁదక
 దొడ్డదొరబిడ్డకైవడి, నొడ్డ కనుపడ్డ వ్రాల మాహిరః దగున్. 263

వర్ణాధిదైవతంబులు.

తే హరిభరలు కంతురమ లంబికామరాఁబ, లలకుమాగవరాహశక్తులు పసుత్రి
 దివభిషక్కులు మధుచిత్తభవులు కాళి, కార్యలు హరాభవులు పతు లచ్చులకును.
 సీ. పుర్యవర్ణ ములకుఁ జతురాస్యపవమానకరిముఖగణపతిసరస్వగేంద్రు
 లింద్రావరజగుహోద్రీంద్రజా భైరవజిను లంతకాస్తవజివమహేశ

వాణులు ఘోషాఢవానునిందికేశ్వరరూపు మిత్రశంకరులువీర
భద్రకేశవద్రుభద్రకాశీకూలధారులు నింక సంతస్థములకు
ఆ. మారుతాగ్నిపూర్వమాతంగవరుణులు, కాచివర్ణములకు శ్రీదినేశ
వాక్ష్మినాకధరులు వల మాటికొకు భూతములు నాగమోక్షదైవతములు. 265
తే. కృతిముఖాక్షర 1వేవత పతికి నుకవి, వసునకును లేఖకునకును వాచకునకు
శ్రోతృజనములకును శుభాశుభఫలము, తెలమిం గల్పించుచుండు మహిష్టలమున.

వర్ణలింగంబులు

క. పుల్లింగంబులు ప్రాణము, లెల్లును స్త్రీలింగములు మహిని స్వరములతో
హల్లులు నపుంసకంబులు, పొల్లు లగుం గకారముఖ్యములు నలినాక్ష. 267
తే. చిరవిభూతి పతికి స్త్రీలింగలిపు లిచ్చు, భంగవజుచు పండలింగలిపులు
భూరివైభవంబు బొందించు బుల్లింగ, లీపులు తొలుత నిలిచి లేఖనినత. 268

వర్ణంబులకు (లో) నల్పప్రాణమహాప్రాణంబులు

ఆ. స్వర్ణవర్ణ జాతనమలిపు ల్పూండవ, వర్ణమునను విషమవర్ణములును
నాలు గూర్చుములును నలిమహాప్రాణంబు, లల్పసంఖ్యికంబు లన్యలిపులు. 269
క. తొలుత మహాప్రాణంబులు, నిలిచిన గృతినాయకుండు సీల్లును సెలలో
వల నల్పప్రాణాక్షరములు గూర్చిన బెక్కువర్ణములు జీవించున్. 270

వర్ణంబులకు దేవమనుష్య తిర్యగౌరవగతులు

సీ. ప్రాణార్థములుం బదియాజును బంచమాక్షరముల బాసిన స్వర్ణములును
ప్రాన్వంబు లగుతటి నాదిత్యగతు లగుం జాపు లైనపుడు భూజనగతు లగుం
జింతింప ననునాసికాంతస్థవర్ణంబు లరయ నెప్పడును దిర్భగ్గుతు లగు
శవనహాక్షరచతుష్టయమును దొడ్డక్కరంబును గూడ రౌరవగతు లగుం
తే. గృతిమొదల నిల్చి నురగతు ల్క్రియైజేయు, మనుజుగతులు విరోధినాశనముఁ జేయుం
గినిసి తిర్భగ్గుతులు చాలఁ గీడుఁ జేయుం, బతికి రౌరవగతులు పాపంబుఁ జేయు.

వర్ణంబులకు బ్రత్యేకఫలంబులు

ఆ. శుభకరంబు లాటు విభవనాశదములు, నాల్గు కీర్తిదములు నాల్గు హాని
దములు రెండు వరుస దష్పక కావ్యంబు, మొదల నిలువఁ బ్రాణములు ముకుంద.
సీ. ధనధాన్యసుతరాజ్యకనకంబులును యశోనాశనాశోగృహదైన్యప్రతాప
మరణంబులును దుఃఖమానభంగ ద్రవ్యరోగభద్రములును భోగయౌధ్ధ

తైర్యలేజగపతాపంబులును కౌర్యభీరిసీరోగసంక్రీతిపాత

నాశనంబులును మానక కాడివర్గంబు లైదు నొసంగు కల్యాణదాహ

లే. భేదదీర్ఘాయువులు యకారాదు లిచ్చుజయభయ శ్రీ సుఖంబు లూర్జము లానర్దు
నాయు వల్పంబుగా దొడ్డళా యొరంగుఁ, గవికిఁ బలికిని బద్యాదిఁ గదియునపుడు.

వర్ణంబులకు బీజచక్రము

సీ. నిలువుగీటులు పది నిలిపి రేఖావట్కు వడ్డంబుగా గీచి యాదిలిపులు

తొలిదొంతిక్రిందుక్రిందుల రెండురెం డిడి రెండవదాన నొండొండు గూర్చి

కడవలిప్రాణంబు కడగ మున్న లిఖించి హెచ్చుళా దానితైయింట నిలిపి

తరువాదిదొంతులధామంబులను గాదు లొక్కటొక్కటి క్రమ మొప్పు వ్రాసి

లే. యడ్డముగఁ జూడ నయ్యె వాతాగ్నిభూమి; జలభవీజంబు లివి కావ్యములకు మొదల
నిలువ భేదార్థనవార్థ నిర్ధనంబు, లానఁగుఁ గర్తకు భర్తకు నుదధికయన. 274

బీజాక్షరచక్రోద్ధారణము

అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఋ	ౠ	ఇవి	ని	య
ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఋ	ౠ	అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ
ఉ	ఊ	ఋ	ౠ	అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఋ
ఊ	ఋ	ౠ	అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఋ	ౠ
ఋ	ౠ	అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఋ	ౠ	అ
ౠ	అ	ఆ	ఇ	ఈ	ఉ	ఊ	ఋ	ౠ	అ	ఆ

వాయుబీజాక్షరములు
పద్యాదిని నిలిపిన
భేదమును జేయును.

ఆగ్నిబీజాక్షరములు
పద్యాదిని నిలిపిన
అర్థిని జేయును.

భూమిబీజాక్షరములు
పద్యాదిని నిలిపిన
ధనమును జేయును.

జలబీజాక్షరములు
పద్యాదిని నిలిపిన
హర్షమును జేయును.

గగనబీజాక్షరములు
పద్యాదిని నిలిపిన
నిర్ధనమును జేయును.

ఉర్ధ్వమాఖాధోముఖపార్శ్వముఖంబులు

లే. వట్టునుడు లూర్ధ్వముఖములు వక్రములును

గుడునులు నధోముఖంబులు గడమపదియుఁ

బాధ్యముఖములు వరుసతోఁ బ్రాణహాని
భేదసంపద లాసంగుఁ గావ్యాదినిలిచి.

275

వర్ణంబులకు నమృతవిషంబులు

క. పరువడి హ్రస్వము లమృతా, క్షరములు కృతమొదలఁ గూర్చ గదము లడంచుకొ
1 ధర నిడుపులు వివక్షింపు లవి, గరళముగతి మ్రొంగుఁ బలిసి గావ్యాది నిజన్. 276

వర్ణంబులకు దుష్టనక్షత్రంబులు

క. పలికెడుకల్పమునకు మొన, దల నెలకొనునక్కరంబు తారకదగ్ధా
దుల నైదింటను దొరలక, వెలసిన నాయకున కింద్రవిభవం బబ్బున్. 277

దగ్ధజ్వలితధూమితతారలు

తే. క్రూరభేటము విడిచినతార దగ్ధ, యపుడు పసియించునది జ్వలితాఖ్య దాని
ముంగలివి ధూమితం బివిమూఁడుఁగృతికి, మొదలఁగిదిసినమృతిదుఃఖగదముఁబొదవు.

మృతజీవరోగభంబులు

తే. నైఁహికేయగ్రహస్థితర్షంబుమీఁది, తార మొదలుగఁ బడుమూఁటిదనుక జీవ
యంతము లవతలి వన్నియు మృతము లిట్లు, త్రివిధముగఁ జెప్పఁబడియె విధించిజనక.

ఆ. కమ్మిచుట్ట మున్నతారక మొదలుగ, మృతము లేమ ప్రాణయంతము లర్క
పరిమితములు రోగభంబులు గూడంగ, నిది పసివృక్షము యదుకులేశ. 280

క. కృతిమొదల నిలిచి చంపును, మృతనక్షత్రంబు చాల మే లానరించుకొ
నతంతంబు జీవతారక, పలికిఁ దెవులు నేయు రోగభము నెలలానన్. 281

అవకాద్యర్థస్వరనిర్ణయము

వరరుచిసంహితోక్తవచనంబులు

శ్లో. స్వరాః పంచవిధాః ప్రోక్తా ఆ, ఈ, ఊ, ఏ జీతి క్రమాత్,
త్రై ర్యక్తా అవకాద్యర్థా ఏకైకం పంచథా భవేత్.
అవకహడా మటపరతా నయబజఘా శ్వాభ గసదచలా,
వర్ణా ఏతే భానా మేకైకం పంచథా క్రమశః.
విత్వ మాత్వ మనుస్వారో విసర్గో వా భవే ద్యథా,
సర్వస్వరాణాం మాతృత్వా దేతేషా మస్వారో భవేత్.

1 ధర నిడుపు విషమ లిపు లవి (వా). 2 గదసిన (హ. వా). 3 లాసంగు (ప).

4 భవే ద్యది (ప).

¹బుద్ధైవ్యయోర్నిధో హ్రస్వదీర్ఘయోరైక్య ముచ్యతే,
యామలోక్త మిదం జ్ఞాత్వా వదేత్సర్వ బలాబలమ్.

క. తలకట్టులు గుడుసులు కొమ్ములు పెస నేత్వములు నోత్వములు, ననఁ బ్రాణం
ములు పంచవిధము లై హృద్బల నెల్లను గూడుకొని నిలుచుఁ దారలకున్. 282

లే. ఆవకహడలును మటపరతాక్షరములు, నయబజఘగసదలచవర్ణములు పరుస
నిరుపదియు స్వరపంచకాన్నితము లగుచు, గృత్రికాదుల నాల్గేహత్రియుండు

లే. ప్రాణహృదశమునకు నాద్యస్వరంబు, జనని యగుటను బిందువిసర్గవక్ర
తమములకుఁ దాన యగునిడుదలకు నెల్ల, గుణుచలగు వట్టునుడులకు గుడుసులగును.

నక్షత్రాధిపతులు

సీ. ఆశ్వినీ చ భృగుల కైదింటికిని దస్త్ర యమకీలిధాత్మనీహారకిరణ
లార్ధ్రాదులకు శంకరాదితిచిత్ర శిఖండిసంభవభుజంగమ²పితరులు
నిజముపూర్వాశ్వుల్లసిముఖ్యములకు భగార్యమార్కత్వప్రహరిణహాయులు
మఱి వికాఖకు శతమఖవహ్ను లిద్దఱు పితవ ననూరాధ మొదలుగాఁగ

లే. నాలుగింటికి మిత్రేంద్రనైర్మతాంబు, లు త్రరాహభనుండి యష్టాదువులకు
విశ్వవిధివిష్ణువశులోయ విభువిరించి, పాదహిర్వుధ్నైపుతాఘలు పతులు కృష్ణ. 285

క. ఏతారకు నెవ్వఁడు విధి, డాతనిరామంబు లెల్ల నాతారకుఁ బ్ర
ఖ్యాతముగాఁజెప్పంబడు, జ్యోతిక్వాస్త్రంబునందు సుమనఃస్తుత్యా. 286
పర్ణంబులకు నక్షత్రంబులును రాసులును నెటుంగు లెఱంగు వివరించెద.

కాలజ్ఞకలోప్తశ్లోకంబులు.

శ్లో. అకారః కృత్రికా మేష ఈ, ఊ, ఏ కృత్రికా వృషః,
ఓ, వా, వీ, పూ, థాత్రవృషా వే, వో, మృగవృషస్తథా.
కా, కీ, మృగశిర యుగ్ధం కూ, ఘం, జం, ఛ, శివాయుగం,
కే, హా, కో, అదితిద్వంద్వం హీ, సురాంబాహిరకాః.
హూ, హే, హో, డా, పుష్యకర్కషీ, దూ, దే, డో, హి కర్కటః,
మూ, మీ, మూ, మే, ప ఘానిహో మో, టూ, టీ, టూ, భిగేభభుక్.
శే, ఉత్తరాభివార్షిజ్, టో, పా, పీ, ఉత్తరాశ్మధూః,
పూ, ప, పూ, థా, వాస్తవా వే, పో, చిత్రాకమూరికా.

¹ బుద్ధైవ్యయో (వ). ² జిడిదిలు (ప. వా). ³ కకరగః (ప. వా).

రా, రీ, చిత్రా తులారశీ రూ, రే, రో, తా, మరుత్తులా,
 తీ, తూ, తే, వై శాఖతాలీ తో, సశాఖా సరిస్పషః.
 నా, నీ, నూ, నే, మైత్రికీటో నూ, యూ, యీ, యూ, స్వరా డవి,
 యే, యో, బా, బీ, దైత్యచాపా బూ, భా, భా, డా, జలం భనుః.
 జే, విశ్వేదేవకోదండ్రో బో, జా, జీ, విశ్వవాశ్చరః,
 జూ, జే, జో, భాభిజిన్నక్రో భీ, ఖూ, ఖే, ఖో, హరిగ్రహః.
 గా, గీ, ధనిష్ఠామకరో గూ, గే వసుపయోధరః,
 గో, సా, సీ, సూ, శతభిష గ్లుటరాశి రుదాహృతః.
 నే, సో, దా, ¹ఆజరాట్కుంభో ధిఅజైకవదో యుషః,
 దూ, శా, యూ, దా అహిర్బుధ్న్యతారాక్షేత్రం తిమింగిలః.
 దే, దో, చా, చీ, పౌష్ణతారా రాశిః పాతీనసంజ్ఞికః,
 చూ, చే, చో, లా ఆశ్వినీ భా లీ, లూ, లే, లో భరణ్యజః.

ప. పెండియు వీనికి నాదేశంబు లగునక్షరములు గల పనియును జెప్పెద 228

శ్లో. ²ఘోరాద్ధర్మ ద్వితీయేఽఘో వహిర్బుధ్న్యతృతీయతే,
 డకారో జలభ స్థాంతే తద్ద్వితీయే²థ కారకః.
 భవర్ణక స్తతృతీయే ఏతే వర్ణ చతుర్థకాః,
 ద్వితీయే హిర్బుధ్న్యభస్య ప్రథమోష్ఠాక్షరం విదుః.
 రాద్రాహిర్బుధ్న్యతో యార్క సక్షత్రాణాం మనీషిభిః,
 ద్వితీయాది త్రిపాదేషు యే వర్ణాః కీర్తితాః పురా.
 తేషా మేకై కవర్ణ స్సన్య త్సర్వస్వరసమన్వితః,
 మాతృత్వా దస్వర స్తేషా మేక ఏవ ప్రకీర్తితః.
 ఆద్యద్వితీయవర్గానునాసికాక్షరయో ర్విధః,
 భేదో నాస్తి మిథ స్తద్వ దంత్యవర్గసమూర్ణయోః.
 య త్ర తిష్ఠంతి నామాదౌ సంయోగవ్యంజనాక్షరాః,
 త త్రాదివ్యంజనం గ్రాహ్య మి త్యుక్తం బ్రహ్మయామశే.

1 ఆజరాట్కుంభో (ప. వా).

2 ఘోరాద్ధర్మ ద్వితీయ క్లార్య హిర్బుధ్న్య (అచ్చువ్రతి).

రేఫాన్వితాక్షరో యత్ర సామాదౌ నృపభృత్యయోః,
ధనధాన్యాయ దంపతోష్ఠ్యైర్ద్రాగ్ధోష్ఠ్యై రేఫస్తు నేతరః.

తే. హనునిర్మక కంఠపకాల నవలిభాద్ర, మూఁడవపదంబునను సలిహాడువునకు
నభినేత్రకృతానుసంఖ్యాంఘ్రిబాదుఁ, గ్రమత వర్గ చతుర్థాక్షరంబు లమరు. 289

క. జలరవిశివో త్రరాభా, ద్రలతోలిపాదములఁ దక్కిన చక్కినమూఁటకై
గలలిపుల కేన్ద్రంబులు, తల నిలచిన నొకటి గాఁగఁ దలఁపఁగ వలయున్. 290

క. మించి ప్రథమానుసానిక, మొచఁ జవర్ణాత్యమునకు నెల్లెడఁ జెల్లుకై
బంచమవర్గచతుర్థము, వంచించక స్వస్థిటీయవర్ణమున కగున్. 291

క. పఠినామాద్యర్థమునకుఁ, గృతిముఖమున నుండువ్రాయుకిని గీర్వాణ
స్తుత ద్వితీయము లున్న నధో, గతము లుడిగి మీఁదిమాతృకయ కొనటొప్పున్. 292

క. నామాది నుండువర్ణము, దా మొదర రేఫసంయంతం బై యున్నకై
యాశ్రయమునందు రేఫు, బే మిక్కిలి గ్రాహ్య మనుచు నెన్నుంబడియెన్. 293

నాయకాక్షరకూటంబులు

తే. నేతృనామాది నుండెడిమాతృకను, గావ్యముఖవర్ణమునకును గాంతిజాతి
చక్రగణయోనిలింగ¹నక్షత్రయోగ, రాశిభగమైత్రు లెఱిగి మార్పుగ వలయు.

క. కుతలమున పెధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతికై
గృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు నుకవు లిది తొమ్మిదియున్. 295

1. అక్షరకాంతిరూటములు

తే. ప్రథమదశమచతుర్ధస్వరంబు లెఱుపు, లసితరుచులు తృతీయషష్ఠాష్టమములు
పంచమైకాదశకంబులు పచ్చవన్నె, లిందునిభములు తక్కినయెనిమిదియును. 296

సీ. శ్యామలకుభ్రశోణార్జునకృష్ణంబు లసితవిసీలారుణాంజనాభ
కాళిను లరుణకుక్షచ్ఛపివీకసిలేతరరక్తంబు లిందుకాంతి
హరిణమేచకహరిద్రాభపాండురములు సితకృష్ణధవళలోహితసుపర్వ
పతిశిలాభంబులు స్ఫుర్యవర్ణములకుఁ గృష్ణారుణాసితక్షీరరుచులు

తే. నాలుగంతస్థములకుఁ గుందనపులేట, గెంపుతాచాయయును బవడంపుజియియు
మొల్లవిరిమిసిమియు నూవ్తములకుఁ దెలుపు, నెఱ శకారంబునకునువన్నియులువరుస.

అ. విభుకరీరకాంతి వీక్షించి తత్కాంతి, గలుగునక్షరములు కావ్యములను
మొదల నిలుపఁ దేజ మొదవు వేటొకచాయ, వర్ణ మిడినఁ దెవులు వచ్చు నిజము.

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమునః చిరరక్తములకు నభేదం

తై తనరుఁ గృతులయందును, సీతెఱఁగునఁ దెలియ వలయు నిభవతివరదా. 299

2. అక్షరకులకూటము

సీ. అదిహోడశమును గాదిపంచాదశవర్ణంబులును ద్విజాఽయభేదములు

తపస్వర్ణ మాతృకాదశకసమాంతస్థములు రాజగోత్ర సమ దృవములు

తలపోయ నంతస్థములలోన బేనులు నూమ్మంబులును విట్కులాద్భవములు

రదనజాతచేజోక్షరములును గురుజితో జగతి నంప్రివశసంభవములు

తే. వీనిఁ దెలిసి కావ్యవిభుని దేశాతి ర్జ్ఞాతియక్షరంబు నక్కసీద్రు

లరసి కృలిముఖంబునందుఁ బొందించిన, నెనఁగు నకలశుభము లిరువురకును. 300

స్నిగ్ధరూక్షాక్షరంబులు

అ. అధిపుకులమువ్రాయి యల్పాను వైనను, స్నిగ్ధ మయ్యె¹నాదిసిరు లాసంగు

నన్యజాతిలిసి మహాప్రాణ మై రూక్ష, మనఁగ మొనల నిలిచి యునికిఁ బాపు. 301

3. అక్షరశక్రకూటము

సీ. అయి దూర్ధ్వరేఖలయందుఁ దిర్వ్యగ్రేఖ తై దిశి యండ్లు పదాఱుఁ జేసి

యధిపనామాద్యక్షరాదిగా నచ్చులు హల్లులు గురుళోకారాంతములుగ

నాద్యన్నిహరనిధిహస్తవేదాదిత్యదిగ్ర సరిస్పృహతిమనుబాఱ

తై లవాసరవిశ్వసంఖ్యాలయంబుల లిఖించి యామీఁదిలిపులు మరల

తే. వెనుకటట్టుల నిలిసి తక్కినవి రెండు, వదియు మూఁడవతావునఁ గుడుపువటిచి

జగతి నరివర్ణశోధనచక్ర మిట్లు, వ్రాయఁగాఁ దగు నేఁబదివర్ణములను. 302

4. స్నిగ్ధాచిక్రకూటము

సీ. శిసాల్లిండ్లు వైసి గ్రిందను బ్రదక్షిణముగా జత గూడి యొక్కొక్కచవుకమయ్యె

నట్టిచౌకములు నాల్గవి క్రమంబున సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధానినఁజ్ఞము లగు

నవి గాక యొక్కొక్కచవుకంబునను గల్లునిరవులు నాల్గును పరుసతోడ

క్షీతి సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారు లన నొప్పుఁ గావునఁ గడచవుకంబునందుఁ

తే. గలగృహంబులు నాల్గింటఁగడనుమూఁడం, చస్తకములయందుఁ గడవలినదనములను

బద్యముఖవర్ణములు గనువట్టినేసి, పతికి నెటుపంటిహితుఁడైనఁ బర యగుభు. 303

ఆరివర్ణచక్రధారణము

౧ ఎటర	౨ అంజవ	౩ ఐతల	౪ ఆకతన
౫ భబక్తి	౬ గభత	౭ జభడ	౮ ఘనత
౯ బౌధశ	౧౦ భదశ	౧౧ ఓడవ	౧౨ కభహ
౧౩ ఘయబు ౧౪	౧౫ చభత	౧౬ ఝయబు	౧౭ జభఇ

ఎట్టానైగ్గడ తనకును, ఆరణ్యపర్వశీషము మొదలిపద్యమునకును, అక్షరచక్రము చూచుకొన్నందునకు తెలిపెడిది.

తెనుంగున శబ్దాదిని యకారము లేదు గనుక నెట్టానైగ్గడనామాద్యక్షర మచ్చుగనుక, ఎకారము అది మొదలుకొనియు వ్రాయంగా పద్యాదివర్ణము, 'స్ఫుర దరుణాంశు' అన్నాడు గనుక ద్విత్వాక్షరమునందు మీదటియక్షరమే కారణము గనుక సకారము సాధ్యపుచాకమునందు సాధ్యపుయింట నిలిచెను గనుక సాధ్య సాధ్యము మంచిది, యెవరికీ జూచినను ఇటువలెనే.

304

ఉ. చేరక యిట్లువ్రాసి తగ సిద్ధము సాధ్యము నా సుసిద్ధమున్
వైరియుఁ గావ్యనాయకుని షర్తగృహడిఁ బ్రదక్షిణంబుగా
నారసి చూచి శత్రులిపు లన్నియు వీడ్కొని భద్రమధ్య మా
దారశివప్రదంబులని తక్కినమూఁటి నెఱుంగఁగా నగున్.

305

౪. అక్షర దేవారిగణకూటము

క. అరయ నామాద్యక్షర, తారాగణమును దదీశ తారాగణమున్

క్షైరము నొందిన భర్తకు, ఘోరాద్రి ఘటించు మైత్రిఁ గూడిన నొప్పన్. 306

జ్ఞో. అద్యగ్నిరుద్రగ్రహసేత్రవేద రవిశిఖరు పనుషాడశశ్చ,

మన్వంతరే బాణతురంగవాసర స్త్రయోదశాన్యుః పదవర్ణమాహ. (వా) లాశే
యొన్నది.

తే. అధిపతికి నేండ్లు ముచ్చది యైనదనుక, నతఁడు పుట్టిసరిక్కయు సంతసుడి
నామధేయంబుమొదలివర్ణమున నైన, చుక్కయును జేసిన బలాబుజాడవలయు.
క. జనియించినతార యెఱుఁగు, గణిజనులకు నామకారకయ చేసినఁగాఁ
జను నని సంహితలోపల, చనియె పసిమూడు గోచరాధ్యాయమునన్. 308

గణనిర్ణయము

సీ. నవతార లొక్క గణం బగు నట్టిగణంబులు మూడువిధంబు లయ్యె
హయమృగాదితివుమృగాస్తమారుతమైత్ర రేవతీశ్రవణముల్ దేవగణము
లగ్నీంద్రవరుణదిత్రాహిమూలలు విశాఖావశుచుఖలు రాక్షసగణములు
పూర్వత్రయవిరించిశర్వోత్తరత్రయయామ్యముల్ నృగణంబు లనఁగఁ జెలఁగు
తే. నుత్తమము రెండుగణములు నొకటియైన, మధ్యమము సురవరగణాహ్వాయములైన
సధమ మాదిత్యగణము దైత్యంబునైన, నాశనము దానవంబు మానవమునైన. 309
ఆ. మురవిభేది కావ్యముఖవర్ణతారకా, యోని నాయకర్ష యోనితోడఁ
బొందు గూడెనేని పూర్ణాయు వగు వైర, మొదలెనేని హాని చెందుఁ బలికి. 310

యోనినిర్ణయము

సీ. వాజికతోడు లశ్వములు యామ్యాంత్యభంబులు కరు లగ్నీజ్యములు గొఱియలు
బ్రహ్మాంధు లహులు సర్పపునర్వసులు పిల్లు లిల మహాఫల్గులు తెలికెహున
లుత్తరాహిర్యుధ్వి లూహింప గోవులు వాయుహస్తంబులు వాహరిపులు
దలఁప సింద్రాగ్నిచిత్రలు పులు లింద్రానురాధ లేణంబులు రాక్షసార్ద్ర
తే. అడవికుక్కలు జలభంబు హరియుఁ గవులు, విశ్వతారాభిజిత్తులు వేటముంగు
లజవదంబు ధనిష్ఠయు సరసి చూడ, బాలకంఠీరవంబులు పద్మనాభ. 311
ఆ. ఏకయోను లైన శేతయు మంచిది, కొంత మేలు భిన్నజంతు లైన
వైరజాతు లైన వర్ణనీయము వాని, తెఱుగు గౌతమోక్తిఁ దెలియ వలయు. 312
సీ. అశ్వంబునకు హరివ్యాఘ్రమైరిభములు కరటికి కాద్దాలతురగహారులు
మేకకుఁ గపిపుండరికహర్యక్షంబు లురగంబునకుఁ బిల్లియును నకులము
మార్జారమునకు సింహవ్యాఘ్రశునకంబు లాఖువునకు బిడాలాహిబ్ర
లర్వగోకానరైణానికిఁ గేసరిద్విపులు పులికి హస్తీద్విపంబు
తే. గుక్క లేడికి సింగంబు గోల్పులియును, బభ్రుకపులకు శునకడింభంబు నరులు
గట్టితనమున మృగరాజు, బట్టునట్టి, జంతువులు లేవు దానిచే నమయుఁ గాని. 313

క. ఇధరాజధీయనివారణ, ప్రభుతారాలింగమును బ్రబుధాదిమవ
ర్ణధలింగమును గలుగుక, శుభదంబులు గాంగ నుకవి చూడంగ వలయున్. 314

లింగనిర్ణయము

ఆ. ప్రథమమోఽపుష్యభౌ జోక్య తైవను, యువతిభంబు మిథునయోగ మైవ
నుత్తమాబు స్త్రీభయంగ మైవచువ్యూబు, పురుషభద్రయమునఁ జోరు పుట్టు. 315

క. నెలఁతలకుఁ బురుషతారలు, కలఁపఁగఁ బురుషులకు యువతితారలు నై సు
ధిలనపుడు లింగనోడంబులు పని లే దని కశ్యపుడుచు భృగువున్. 316

అక్షరనక్షత్రదూరము

ఆ. కృతిముఖాబు ప్రాయోక్తము విభుతార, పదియు మూఁటిమీఁదఁ బొదలునేని
భర్త వర్షశతము బ్రతుకు లోపల చున్న నల్యకాలమునఁ గృతాంతుః గాంచు. 317

అక్షర గాళిమాటము

క. అక్కజ మగుకబ్బముతోలి, యక్కరపుజుక్కరాళి యారభ్యముగా
లక్ష్మీంప నధిపురాళికి, నిక్కుశుభాశుభము తెఱిగి నిలువఁగ వలయున్. 318

రాళినిర్ణయము

లే. క్రమతః గావ్యాది సుడునక్షత్రరాళి, సుచి లక్ష్మీంప భూరామయుగశరాద్రి
కరితవనసంఖ్యలను గృతీశ్వరునిసామ, రాళి దనరిన నతులసా మ్రజ్య మొదపు. 319

లే. మేషమునకు పృథ్వీకమును మిథునమునకు, నక్రమును సింహమునకు మీనంబునహితు
లెనిమిదవయవి శుభదంబు లనుచు వీనిఁ, గైకొనుటగూడదనిచెప్పెంగశ్యపుడు. 320

లే. విదితముగ రెండు నాణు లొమ్మిదియుఁ బదియుఁ

బదునొకొండు నై పదిరాళి పరఁగునేని

నిర్ధనంబుఁ గళత్రహానియు నవత్య

నాశనంబు దుఃఖంబు దైన్యంబు గలుగు.

321

ఆ. కన్యకాశుభీరకౌర్విజలగ్రహ, వృషతిమిగిలంబు లెంచునపుడు

వృధరాను లై నజాయకు దీర్ఘాయు, వసుచు నక్షపాదుఁ డానతిచ్చె.

322

లే. రాళి యొక్కటి రెండు తారకలు వైవ, రాముగతిఁ గృతిపతి శత్రురాజి నడఁచు
రిక్క యొకటియు రానులు రెండు వైవ, రిపులచేఁ గృతిపతి సంహరింపఁబడును.

క. మును దూషించినరానులు, గనుగొన నేకాధిపత్యభగమైత్రము లాం
దినఁ దద్దోషము తెల్లఁచు, జను నని నారదుఁడు నెప్పై నంహితలానన్. 324

అక్షర గ్రహమాటము

ఆ. కర్తృరాశి పరికిం గావ్యాదిపర్ణము, రాశి కీకుఁ దైస గ్రహమునకును
నూఁడు గలుగఁ జెప్పువాఁడు చాలయముందు, గాని కవికరుఁడు నాఁడు పరికి. 325

రాశ్యధిపతులు

క. ధరణీసుతభృగుబుధశశి, సరసిజహితసౌమ్యకవిరసాభవరుచునో
గురుమందపంగుజీవులు, తిరముగ మేమిదిరాశ్యధిపతులు వరుసన్. 326

ప. మఱియు నొక్కవిధంబు. 327

చ. హరివతి హేళి, కర్కివరుఁ డంబుజశత్రుఁ, డజాశిభర్తగ
హ్వరితనయుఁడు, యుగ్మవనితాధి పిండు పురుషుఁడు, చాపము
తృణరమణుఁ డింద్రమూర్తి వృషతొలివిభుఁ డుశనుఁడు, నక్ర పు
ష్కరధరరాశివల్లభుఁడు సారసబంధుమూరుఁ డచ్యుతా. 328

క. జ్యోతిశ్శాస్త్రము గాదని, మాతృకలకు భైరవుఁడు మఱియొకచందం
తైతనరః జెప్పె గ్రహనం, ఘాతము రాశిపతి దక్క గ్రహ మొరుఁ డగునే. 329

తే. అధిపతులకంటె గణముల కర్ణములకు, గ్రహములే బలవంతు లామహిమఁ గాఢ
యడుగుదాఁకినగవిభానుఁ డలిగి మూఁడు, గడియలకుఁ దొల్లి శిల పొడిగాఁగఁదిట్టె.

గ్రహమైత్రీ నిర్ణయము

సీ. భానున కాపులు భౌమేజ్యసోములు శత్రులు భృగుపుత్రశనులు, శశికి
సఖులు బుధాదులు శశుఁ డొక్కఁడును లేఁడు, కుజానకుఁ జాట్టలు గురురపిండు
లరి రాహిణేయుఁడు, హరిణాంకసుతునకు హితులు భార్గవమందు లీను తండ్రి,
గురునకుఁ జేబులు భాస్కరచంద్రశుభాలు వైరులు కావ్యసౌమ్యులు, బలిగురునకు
తే. బంధు లినతనయజ్ఞులు పరులు మిహిర. తుహినకీరణులు శనికి విందులు కవిజ్ఞా
లహితు లారార్కతారేశు లందఱును, నములు చిక్కినహానివదచారు తెల్ల. 331

క. సమమిత్రము లైనను భద్రము సేకులుఁ బరికి సుహృదరాతిగ్రహముల్
నమమాడిన భయ మొదవును, సమశాత్రవు లైనఁ గీడు చాల ఘటించున్. 332

- తే. ఈకుఁ డొకఁ డైన చివ్విటి కిన్ద మైన, చుదిది నమత్వ మైనను మధ్యమంబు
వైర మైనను వర్జింప వలయుఁ గాని, తగదు నేనొన ననియెఁ బితామహుడు. 333
- తే. రవియుతుండు సీచగతుండు పరాజితుండు, నహితరాశిభీతుండు నై యవ్వ డుండు
గ్రహము వర్జంబు గణమును గావ్యమునకు, నాది చుడివ లేవు శుభాశుభములు.
- తే. కారదాదర్పణాంబుర జ్యోతిషాంబు, బట్టి గ్రహమైతి మాత్రంబుపలుకఁబడియె
దానిఁ గని విస్తరించి తద్విధంబు, వైరవాదులు తెనుగునఁ బనికిమాలి. 335

కృత్యాదివర్జదర్శయ మౌగలక్షణములు

- అ. గరిమ యోలింగగణతారకామార, రాశిఖేతత్వ కాశబీజ
చక్రకూటములు విచారింపి కావ్యాది, వర్జయంగము నిలువవలయు నుకవి. 336
- తే. ఆవిలికి కన్యయును ద్వితీయాక్షరము, పతియుఁ గాఁ జేసి యీకౌమువర్జ ములకు
నిపును చెప్పినకూటంబు లెల్ల నరసి, మాన్యవప్రబుధము నిలింపవలయు పరికి. 337
- క. మొదలను సుయంత్రార్థము, గదిసిన సీరెంటికిని నకలకూటంబు
పదిలముగఁ జూడ వలయును, బదరక యాహుఁదిలికిఁ బరి లేదు హరి. 338
- క. క్రొదను బద్ధక్తములు, నొదనికీపు లాది నున్న సిద్ధముగాఁ జూ
డం దగుఁ గూటము లెల్లను, బొందుగఁ బ్రథమద్వితీయములకు ముకుందా. 339
- తే. త్రిదశనత యోరి లింగంబు మొదలు గాఁగ
నాటు మును జెప్పఁబడి యుండు నవలిఖేట
కాంతికూటము మొదలుగాఁ గ్రమత మూడు
దెలియఁ బలికెద నికఁ దేటలెల్ల గాఁగ. 340

గ్రహకాంతికూటము

- క. మొన నున్న మాతృకాద్వయమునకు న్నణయుగమునకు మును జెప్పినచో
ప్రసన నైన ఖేదరంబుల, తనుకాంతులవలనఁ దెలియఁ దగుఁ దత్ఫలముతో. 341

గ్రహవర్ణంబులు

- క. రవిభౌములు రక్తాంగులు కవిజైవాత్మకులు ధవళకాయలు సోమో
ద్భవగురులు పీతగాత్రులు, దివాకరనుతుండు నీలదేహుం డరయన్. 342
- తే. పాండుపీతాంగు లెల్ల శుభగ్రహములు, రక్త మీచకతనులు క్రూరగ్రహములు
పద్మహితుఁగూడి శశియునుబాపి యగును, ప్రారసంగతి బుధుండునుగ్రూరుఁడగును.
- తే. రెండునుఖలగ్రహములైన శుక్రశుక్రగును, సోమ్యుండునొకండునైనను శర్మగును
బాపశుభఖేదరము లైన బవర మగును, శోభన క్రూరు లైనను శోక మగును. 343

అ. ¹జేనినామమునకుఁ గ్రిందివంకను మీఁది, వంకయందు నుండువర్ణములకు
గణములకును బాపభుచరంబు లై యున్నఁ, జేదక యుండువాఁడు శివుఁడో వారియొ-
బ్బజాతురకూటము

క. కమలాశ్రమదాస్త్రియ కా, వ్యముఖంబున నుండురెండువ్రాలకు నగుబీ
జము లుక్తక్రమమున మీ, త్రము లైనను బలికి శుభము దార్కొను టరుచే. 346
బీజమైత్రీనిష్ఠయము

లే. చదలు గాడ్పులముంగల జగతి పుడమి, సరస నేలయు నీరును జలముమీఁద
క్షీతియు నప్పును నిప్పును జిచ్చుచెంత, నుదకమును గృతిముఖమున నున్న మైత్రి. 347
అ. కీలిమీఁదిగాలి కృతిముఖంబున నిల్చి, యేటిలోనఁ బొత్త మెల్లఁ గాల్పు
గాలిమీఁదికీలి కర్తవ్యమందీర మెల్ల, నిర్దహించు నాటునెలలలోన. 348

ఆరివర్ణశోభనచక్రకూటము

క. నిక్కము మొనలిపి రెండవ, యక్కరమున కరిగృహంబునం దుండినయా
వెక్కురుకల్పం బొదయనిఁ, జిక్కు వడఁగఁ జేయుఁ బగరచే రణభూమిన్. 349
ప్రళస్తకూటంబులు

లే. క్షీతినురుల కాటు ధారుణీవతుల వైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణజాలకు
మూఁడు రెండును శుభకరంబులయ్యుండున్నఁ, జాలననియె సహితలోన కొనకుండు.
లే. విప్రులకు గ్రహమైత్ర్య ముర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
సీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రళస్తంబు లిది వృద్ధగర్భమతము. 351
క. కూటము లెఱుగవు మాతో, సాటికిఁ బద్యములు చెప్పి చదివెద విది బల్
చేటు నుమీ యని పెద్దలు, ²నేటించినఁ గుకవి కడుఁ గినిసి జగడించున్. 352

సంయుతాక్షరవిశేషము

సీ. ఔరహరిద్రారంజంబులు గూడఁగఁ దమశుభ్రీపితవర్ణములు విడిచి
రక్తవర్ణంబు లై రాణించుచాడ్పున నశుభ ప్రదంబు లై నిట్టివ్రాలు
జగతివై సంయుతాక్షరము లై కనుపట్టి నిజదష్టఫలము లిన్నియు ను బూని
నకలసంపత్ప్రదాయకము లై తనరారు పంచవారయు నానవాలు గలసి
లే. తొంటికందెను మిగుల మాధుర్యగుచుల, నొప్పుగలిశుద్ధలిఖులుసంయుతములగుచు
సధికమంగళకరము లై యమరు ననుచుఁ, బ్రతుభవతి మాతృకానిధానమనఁజెప్పె.

1 నృపుని (పూ. ము). 2 మాటికిఁ బల్కినను విసఁడు మఱిజగడించున్ (వా)
అప్పకవీయము—8

శ్రీకారప్రభావము

- తే. వేదముల కెల్ల నోంకార మాది యైన, కరణి గృతులకు నెల్ల శ్రీకార మాది
గానఁ గవివరు తెల్లను దానిఁ దక్క, నితరవర్ణంబు లిడరు నశ్శ్రుతులమొదల. 354
- క. ఎంతయు శ్రీకారము లా, ద్యంతంబుల నుంచి లేఖ లంకిన నగు న
క్రాంతంబు గార్వసిద్ధి ము, రాంతక కావ్యాది గూర్ప నరుదె శుభంబున్. 355
- క. వదవడి శ్రీకారము కృతి, మొదల నిలిచి దోషపుంజము నడంచి శుభం
బొదవించుఁ బరున మినుమును, 1 కదిసి నువర్ణంబు నేయుకరణిధరణిన్. 356
- క. శుభదేవతాత్రయంబును, శుభఖచరత్రయము గలిగి శుభవాచక మై
యభినుతి గాంచినకతమున, శుభములు శ్రీకారమునను జొప్పడు టరుదే. 357
- ప. దీనితాత్పర్యము— శకారమును, రేఫమును, ఈస్వరమును ఈమూఁడును గూడఁగా
శ్రీకారమాయెను. అందులోను శకారమునకును ఈకారంబునకును అధిదేవతలక్ష్యదేవి
గనుక రేఫమున కన్ని డెప్పుడు అయినవేమి. “త్రియ మిచ్ఛే ధృతాశనాత్” అని
పురాణవచనము గలుగుటం జేసి ఆతఁడును లక్ష్యీప్రదుండే. అటుగనుక మూఁడు
వర్ణములకును శుభదేవతలే అయిరి. మొదలి శవర్ణమునకు గ్రహము గురుఁడు రేఫము
నకును ఈ యనుస్వరమునకును శుక్రం డొక్కండే. అటుగనుక మూఁటికిని శుభ
గ్రహములే అయిరి. “కమలా శ్రీర్హరిప్రియా” అని లక్ష్యీనామ మగుటం జేసి
శుభవాచకమును అయెను. అటుగనుక గృతిముఖమునందుఁ బ్రయోగించిన శ్రీకా
రమువలన శుభము గలుగుట యాశ్చర్యము గాదు నిశ్చయమే యనుట. 358
- సీ. మొదలితాల్పభవోద్వములకు నభోబీజరారవగతి మహాప్రాణములును
దిగువరేఫమునకుఁ దిర్వగ్ధవనదాహఫలపీలిహోత్రాధివత్సములును
గనుఁగొన నారెంటికిని మర్త్యదానవగణబ్రహ్మహన్తుకృతచరములును
బ్రహ్మాక్షరమునకుఁ బలికిని వైశ్యబాహుజకులగోవ్యామ్రయోనిభములు
- తే. నగుకతంబున శ్రీయనునక్షరమున, నిండి యుండుదోషంబు లిన్నియు నెఱింగి
సంయుతం బనియును శుభశబ్ద మనియు, నదియ నిలిపె నన్నయ భారతాదియందు.

కృతిముఖప్రశస్తంబులు

మూ. సూ.—శుభవర్ణాశ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్తవకావ్యాదౌ
గ్రహ్యాః.

19

లే. అమరవాచకములు మంగళార్థవాచకములు వై నశబ్దములు కావ్యములమొదల
నిలిచి దుర్వర్ణదోషము ల్మాలగఁ ద్రోచి, కర్తకును భర్తకును భావుకంబుఁ జేయు.

క. శ్రీనాణిశీర్షి, శైవాత్మకహర్ష మేఘసాగరధరశీ
భావుకసీరోగాయు, ద్వా)వాఘ్యానములు శుభకరము లాది నిడన్. 361

క. మోదంబున సత్కవి ప్రతిపాదింపఁగ నలయు శుభముఁ బడయుటకై కా
వ్యాదిని వదునకు నాశీ, ర్వాద మును దేవతాభివాదన మైనన్. 362

క. గాయకపుకవులు కొందఱు, నాయకకల్యాణగుణగుణము లొండె నభీ
ష్టాయతవస్తువు లొండెను, బాయక కీర్తింపుదురు ప్రబంధము మొదలన్. 363

చ. అమరవాచకంబులకు నేకావళియందు “ప్రాలేయాచలకన్యకా” యనియును,
కల్పితకల్పవల్లియందు “హేరంబ మవలంబే” అనియును, రామాయణమునందు
“రాముని శుభచరితములు” అనియును, మంగళార్థవాచకంబులకు శ్యామలాదండ
కంబునందు “జయ మాతంగతనయే” యనియును, త్రిశ్రీదండకమునందు “విజయ
నగరహేమకూటంబునన్నిల్చి” యనియును, ఆశీర్వాదంబునకుఁ గృష్ణనిజయంబు
నందు “పాయా దపాయా” త్తనియును, సాహసాంకంబునందు “అవ్యాత్సవో”
యనియును, దేవతాభివాదంబునకు భవన్నంబునందు “ప్రణమ్య లోకకర్తార” మని
యును, నాయకగుణంబులకు వైషధమునందు “నువర్ణ దక్షైకసితాతప త్రితజ్వలత్ప్రీతా
పావళిశీర్షిమండల” యనియును, ఆభీష్టవస్తువులకు వృత్తరత్నాకరమునందు “సుఖసం
తానసిద్ధిర్థ” మనియును లక్ష్యంబులు గలిగియుండును. 364

లే. క్షీబలింగశబ్దంబులు కృతికి మొదలఁ, గూర్చ నాయకుధన మెల్లఁ గొల్ల వోవు
సరని శ్రీలింగపుల్లింగశబ్దము లిడ, సంపదలు వై భవంబులు చాలఁ గలుగు. 365

క. అతిశుభదపదయుగాంత, ర్గత మై పరిపేరు కృతిని గనుపట్టిన నీ
క్షీతి వజ్రపంజరాంత, ర్గతుమాడ్కి నభేద్యుఁ డగు నరాతుల కెల్లన్. 366

తత్త్వోపానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులు

మూ. సూ.—పురాస్తరసగిరుడ్రే వ్యవచటహమాత్మకా నింద్యాః.

క. అదిన్వరమును బ్రథమై, కాదశవస్తార్థములు కకారాదులలో
నాదట దంత్యోద్ధము లిడ, రాదు పురకరర్పసిహరస్థానములన్. 367

క. మూఁడవతావున మొదలిటి, మూఁడుసరళవర్ణములును మూఁడవస్వరమున్
మూఁడవయూష్టాక్షరమును, గూడడు కదియింప శక్తిహాశకు నైనన్. 368

లే. వ్యంజనాహ్వాయమున నొప్పువ్రాలలాన, పోడకాక్షర మాటవచోట నిలిపి
మచ్చరంబునఁ దనుఁ జంప వచ్చినట్టి, చెడుగునకు వైనఁ బద్యంబు నుడుగ వలదు.

సీ. గడియఁజూపల మూఁడుకండ్రిక లై తాఁడి ధరః గూలఁ దిట్టె మేధావిభట్టు
కలిసి యొక్కముహూర్తమున బ్రహ్మదండిముం డెల్ల డుల్లఁగఁ దిట్టె మల్లఘనుఁడు
మూఁడునాడికలకు ముట్టడి వై చినమారని భీమన మడియఁ దిట్టె
నరజామునకుఁ జెలు వంతయు నింకంగఁ దిట్టెను బడబాగ్నిభట్టనుకవి

లే. వానర త్రయమునకుఁ జావంగఁ దిట్టె, శ్రీనగము బోచుతుక్కుని శేషమంత్రి
తురగచోరకుఁ బడఁ దిట్టెఁ దిరుమలయ్య, పద్యగతదుష్టవర్ణ ప్రభావములను. 370

వీరలు చెప్పినలక్ష్యంబు లెవ్వ యనిన మేధావిభట్టు ఆటవచోట
తకారము నిలిపి గడియకుఁ దాటిచెట్టు విలుగఁ దిట్టినచాటుధార—

క. సాళువపెదలివ్వుమహీ, పాలవరుఁడు వీడె వచ్చెఁ బద్యము వ్రాయ్

గేలను లే దా కాకటియుఁ, దాళమ ముత్తునియ లగుచు ధరవైఁ బడుమా. 371

ప్రాధకవిమల్లన మూఁడవచోట అకారమును నిలిపి రెండుగడి
యలకు బ్రహ్మదండి చెట్టుముండ్లు రాలఁ దిట్టినచాటుధారః—

క. గుడియన్ననృపతిఁ బొడఁగన, నడవంగాఁ గొండపల్లినగరిపడమటం

గుడియడుగుచుడను గాఁడిన, చెడుముండులు బ్రహ్మదండిచెట్టన డుట్టున్. 372

వేములవాఁడభీమకవి పదునొకండవచోట హకారంబు నిలిపి
మూఁడు గడియలకు రామగిరిదుర్గమున 2ముత్తిక దిగినమారని జావఁ
దిట్టినచాటుధారః—

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహితీమారఁడు మారుకై వడికొ

బొక్కి పటం గలండు చలము న్మలముం గలయాచళకృష్ణుం

బొక్కినృపాలుఁ డుగ్రుఁ డయి చూడ్కుల మంటలు రాలఁ జూచినకొ

మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిక్త వోవునే.

373

బడబానలభట్టు ఏడవచోటను టకారంబునిల్పి త్రిపురాంతకము
నుండి శ్రీశైలమునకుం బోవునప్పుడు దెలుఁగురాయఁడు గట్టించిన
చెలుపునీ శ్లన్నియు నాలుగుగడియలకు నింకి పోను దిట్టినచాటుధారః—

క. బడబానలభట్టారకు, కుడిచేయుంగరము రవికి గొబ్బున నర్జును

బిడువేళ నూడి నీలార, బడియెఁ దటాకంబ నీటిఁ బాయుము వేగన్.

374

ఏలూరి శేషమంత్రి యైదవచోట కకారము నిలిపి శ్రీశైలముం
దోచిన తుక్కరుసును మూడుదినములకుం జోవం దిట్టినచాటుధార:—

చ. మును పొకకేల రావణుండు మోదమున న్రజతాద్రి యెత్తినం

తనె హరుఁ డప్పుడే తనపదుంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచె గా

వనమయగోంతుక్కనచివా యలక్రిగిరి గడ్డపాటలక్

గనలుచుఁ ద్రవ్వె నర్జునును నైకొన నీ కిపు డాతఁ డోపునే.

375

వెల్లూరి తిరుమలయ్య ఆటవచోటను తకారంబు నిలిపి తనగుట్ట
మును దొంగిలించిన శ్రీపతిరాజు పోతరాజును నేడుదినములకుం జావఁ
దిట్టినచాటుధార:—

చ. హయ మది నీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు ని

శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ జాహ్నువి వారిధి మారుఁ డంజనా

ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్టి లంక నా

జయమును బోతరక్కనునిచావును నేడవనాఁడు నూడుడీ.

376

వ. మఱియును గొన్నియుదాహరణంబు లెడవల్లి పర్వతన్న పంచమ
స్థానంబునను హకారము గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

క. అంగజనంహారుం డగు, సంగరభీముండు ప్రళయసమయొగ్రం డై

యింగలపుయంటఁ జూచిన, బంగరుకామయ్య మేను భిన్నం బయ్యెన్.

377

పింగళి రామరాజు పంచమస్థానంబున కకారంబును షష్ఠస్థాన
మున చకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

ఉ. పింగళి యేకచక్రపురి పెంపుగ నందు వసించి యున్నయా

తం గెడకొండఁడే బతుండు తథ్యము మానవులార వానిబా

ధం గడ ముటఁ జేసె మును ధర్మజాతమ్ముండు భీముఁ డిప్పడీ

యొంగిలిముచ్చుఁ జంపుటకు నీశ్వరు వేడుండు భీముఁ డయ్యెడిన్.

378

తెనాలిరామకృష్ణయ్య పంచమస్థానంబున కకారంబును సప్త
మంబున టకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

*క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె, పసరము గోవిందరాజు పసరం బైలే
గస వేటికిఁ దినఁ దంబే, గసవుం దిను శత్రు లాజిఁ గవిసినవేళన్. 379

రంగ రాజులింగయ తృతీయస్థానమునందు కకారము గూర్చి
గూఢముగాఁ దిట్టినచాటుధారపద్యము:—

క. రవికొటిధామమయ మై, నవకాంచనయుతము నగుచు నానాఁటి కొగ్గె
భువిని శివాన్నిత మగు నీ, భవనము జూబల్లిలింగ భవగుణసంగం. 380

లే. ఆదిపర్వంబు మొదలిపద్యంబునందు, సప్తమస్థానమున శబ్దకాసనుండు
జమిలియక్కరమును విశేషము దలంచి, పాదుకొలిపెఁ జవర్ణంబు భయము దక్కి.

దోషప్రభావము

క. ఇప్పటినియమము లన్నియు, నొప్పుగఁ గావ్యంబు మొదల నొకపద్యము దాఁ
జెప్పినను జాలు నవతలఁ, దప్పిన దోషంబు లేదు దర్పకజనకా. 382

క. గట్టిగ దోషము తెఱుగక, తిట్టిన నది దీవన యగు దీవించినచోఁ
ది ట్టుగ నది దెలుసుక మఱి, తిట్టిన దీవించినను బలికి నిక్క మగున్. 383

క. గడ్డి యగు నెద్దు తొన్నను, బడ్డవగిది లక్షణంబువధ మెఱుంగనియా
యెడ్డె కవిత్వముఁ జెప్పిన, నడ్డం బై బుధు లదల్ప 1నది యే మగునో. 384

గుణావగుణబాహుళ్యచిశేషంబులు

లే. ఇపుడు చెప్పినదోషంబు లెల్ల మాని, గుణము లన్నియుఁ గలుగంగఁ గూర్చు నగునె
సప్త కై నను స్వల్పదోషంబు నధిక, గుణము లగు నెద్దిదానిఁ జేసినఁగ వలయు.

క. ఇల నద్గుణానికరములొ, పల నొకదోషం బడంగుం బదియాఱుమృతాం
తులూన నొకకళంకము, జలజానికి నెన్నఁబడని చందమున హరీ. 386

లే. విభలము నకంటకంబును విషధరాశ్ర
యంబు వక్రంబు పంకభవంబు నైన
మొగలి పరిమళమున యోగ్య మగు తెఱుగున
నద్గుణం బొక్కటియ దోషనమిలిం జెఱుచు. 387

*పూ.ము. అ 'పసరంబైనక'... 'డనఁగా' అని ఉండెను. గాని వ్రాతప్రకృతు
లలోపాత్రము 'పసరంబైన లే' 'అంటే' అనుప్రయోగములే కనఁబడును.

1 నపుడే మగునో (వా); నపు డేమియగుకొ (వ).

క. తెలియఁగ నీశుభలక్షణ, ములు కురుకుదుకవులకావ్యముల తేవు నుమీ
తొలుత మహాకవివద్యులు, పలికినసత్కృతులఁ దక్కఁ జన్నగళయనా.

388

మాతృ కార్పనావిధానము

చమత్కారచంద్రికాయామ్:—

శ్లో. అకారాదిక్షకారాంతవర్ణాః స్వ్య ర్తాత్పకావ్యాయాః,

సాహిత్యరత్నాకరే:—

శ్లో. ప్రభూ నుద్దిశ్య పద్యం వా ప్రబంధం వా కదాచన,

సవత్తవ్యం న వత్తవ్యం మాతృకాపూజనం వినా.

లక్షణదీపికాయామ్:—

శ్లో. నాయకేన ప్రయుక్త స్సక్ దంతభావనపూర్వకమ్,

పుణ్యనిర్మలతోయేన మంగళస్నాన మాచరేత్.

శుచి ధౌతాంజరధరో గంధమాల్యై రలంకృతః,

పూజాగృహం వ్రజే న్నాసి గీతవాద్యాదినిస్సరైః.

శుభాసనే సుఖాసీనః ప్రాజ్ఞుభో న్యానపూర్వకమ్,

విప్రాదిమాతృకా సత్తద్వర్ణద్రవ్యైః ప్రపూజయేత్.

ఆ. కవులు మొదల మాతృకాపూజ నలువక, కావ్యమొడఁ జాటుకావ్యమొడఁ

జెప్పిరేని తమకుఁ దప్పగుఁ బలికిని, హాని వచ్చుఁ గృత్యము నడఁగి పోవు. 389

సీ. వృక్షకాష్ఠాబునఁ బలుదోమి మంగళస్నాతుఁడై శుభ్రవస్త్రములు కట్టి

మలయజకర్దమం బలుది భూషణములు మ్రొ దాల్చి కుసుమదామములు చుట్టి

కవిజాక్షణికలేఖక గ్రంథవాచకకాబ్ధికతార్కికసహితముగను

గానతతానధ్యక్షుననుషిరస్వసంబులు సర్వదిక్కుల భోరుకలుగ

తే. వచ్చి దక్షిణపాదపూర్వకముగాఁగ, హాని యై మాతృకార్పనమందిరముఁ

జొచ్చి పూర్వాభిముఖముగా నుకవివరుఁడు, చిత్రకంబళముననుఖాసీనుఁడగుచు.

శ్లో. విఘ్నరాజ నమ స్తుభ్యం లమ్బోదర గజానన,

నిర్విఘ్నం కురు మే దేవ సర్వకార్యేషు సర్వదా.

క. ఈమంత్రంబున మున్నుగ, సామజముఖు నేకదంతుఁ జామరకర్ణుక్

ధూమధ్వజుఁ బ్రమథగణ, స్వామిని ఖాజించి నుకవి సమధికభక్తిన్.

391

సీ. బోలిరిద్విదుక్తముచూర్తకాలంబునఁ బ్రస్థపంచకమాత్రపాండుకాచి

తండులంబులను హస్తవ్యయవిస్తారసమచతురక్రికస్థంబులు

గావించి నాల్గుచౌకపుటిండ్లు రచించి వామదేవునిమూలగీమునందు

విప్రమాతృకలను వీరిహాత్రునితావుమందిరంబున రాజమాతృకలను

ఆ. దనుజాచార్యభవమున వైశ్యమాతృక, లను సమీరభాగమునను గలుగు

సదనమునను శూద్రజాలిమాతృకలను, వరుస దప్పకుండ వ్రాయ వలయు. 392

మాతృకానిర్ణయము

కారదాదర్శణే:—

శ్లో. స్వరాః కచటవర్ణా శ్చ ధరణీసురమాతృకాః,

తపవర్ణా సమాంతస్థౌ బాహుసంభవమాతృకాః.

యతా శాదిహాకారాంతవర్ణా శ్చోర్వప్యమాతృకాః,

దంత్యై చజౌ గురు రతా జఘన్యభవమాతృకాః.

అ అ, ఇ ఈ, ఉ ఊ, ఋ ఋ, ౠ ౠ, ఏ ఐ, ఓ ఔ, ఆం. ఆః. ఈస్వరములు పదునాఱును క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, ట ఠ డ ఢ, త థ ద ధ, న ప ఫ బ ఘ ఙ, యాతపవర్ణాక్షరములు పదునేనునుగూడ ముప్పదియొకటియు విప్రమాతృకలు. ఇవి యాతాన్యమూలయింట వ్రాయ వలసినది. త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, యాతపవర్ణాక్షరములు పదియును అంతస్థములలోన సరియక్షరములైన రేఫహకారములు రెండును గూడఁగాఁ బండ్రెండును రాజమాతృకలు; ఇవి యాగ్నేయదిక్కుననుంచవలసినది. యవర్ణలవర్ణములు రెండు శ వ స హ లు నాల్గును గూడ నాఱును వైశ్య మాతృకలు; ఇవి నిర్మలిభాగమున నిలుపునది. దంత్య చజలు రెండును అకారశకారములు రెండును గూడ నాలుగును శూద్రమాతృకలు; ఇవి వాయవ్యకోణమున లిఖించునది.

సీ. అస్వర ముచ్చదల యా ఫాల మిద్వయి శ్రవణయుగ్మం బుకారములు రెండు గన్నులు ఋత్వయుగంబు షైక్కులు ౧౪వర్ణ ద్వంద్వ ముభేయదంతచ్ఛదములు పక్రముల్ భుజములు పక్రతమాక్షరంబులు కక్షములు సున్న లలితగళము పటువిసర్గము లురోభవసూచకంబులు కచవర్ణములు పాణికరరుహములు

తే. టాదు లైదును గూడఁ బృథ్వీమ చతుర్థ, వర్ణముదరంబు వంచమవర్ణ జములు జఘన మంతస్థలైలు నూన్యములు సంఘృ, లేపధూమణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు.

క. అని వారిజాతసంభవు, పనితపఁ బ్రణమిల్లి సుకవివరుఁ డీపద్యం

మనఁ జెప్పినట్లు న్యాసము, తనకుడికడ మొదలుగాఁ బదపఁ జేయ నగున్. 393

న్యాసప్రకారము

అం కిరిసి, ఆం లలాటే, ఇం దక్షిణకర్ణే, ఈం వామకర్ణే, ఉం దక్షిణశ్రేణీ, ఊం వామశ్రేణీ, ఋం దక్షిణకపోతే, ఋం వామకపోతే, ౠం ఊర్ధ్వోష్ఠే, ౠం

అధరోష్ఠే, ఏం దక్షిణభుజే, ఓం వామభుజే, ఏం దక్షిణకక్షే, ఔం వామకక్షే, ఆం గళే, ఆః దక్షిణోత్తరస్తనాగ్రయోః, కం ఖం గం ఘం ఙం దక్షిణహస్తాంగుళిః, చం ఛం జం ఝం ఞం వామహస్తాంగుళిః, టం ఠం డం ఢం పృష్ఠే, తం థం దం ధం నం ణదరే, పం ఫం బం భం మం జఘనే, యం రం లం వం దక్షిణపాదే, శం షం సం హం వామపాదే విన్యసేత్.

విప్రమాతృకాపూజామంత్రః

విధిప్రదీపికాయామ్:—

శ్లో. శ్వేతమాల్యాంబరధరాం శ్వేతరత్నవిభూషితామ్.

శ్వేతాబ్జవాసినీం విప్రమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.

అనేన వాగీశ్వరీధ్యాన ముక్తమ్ తల్లక్షణం మంత్రరహస్యే ద్రష్టవ్యమ్.

ప. అకారము మొదలు ముప్పదియొక్కమాతృకలను ఈమంత్రముచేత వేతేవేతే పూజించునది. 395

సీ. వెలివట్టుఃబుట్టుఃబు మలయజగంధంబు మాత్రికామలవజ్రమయము లైన
భూషణంబులు దెల్లపువ్వులు కర్పూరధూళిధూపంబు మధూకతైల
సీరాజనంబు ఖర్జూరపాత్రంబు సమన్వితకర్కరాయస్పృణాభేను
దుగ్ధాన్నమును భక్తితో సమర్పణ చేసి శ్వేతాబ్జకర్ణికావిష్టరథః

తే. దారకాకుండముదారధవళిదేహః, బుస్తకసువర్ణవల్లకీనాస్త్రవిప్ర
మాతృకను గవి కాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువ జతురవచోబద్ధి గలుగు టదుడె.

రాజమాతృకార్చనమంత్రః

శ్లో. రక్తమాల్యాంబరధరాం రక్తరత్నవిభూషితామ్,

రక్తాబ్జవాసినీం రాజమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.

అనేన వశ్యముభీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం ప్రపంచసాకే ద్రష్టవ్యమ్.

ప. ఈమంత్రముచేత బండ్రెండుమాతృకలను పూజనేయునది. 397

కవిగజాంకుశే:—

సీ. జిలుగుచందురుకావీరయః గుంకునుగంధంబు పద్మరాగప్రవాళ
ఖచితంబు లగుపరిష్కారంబులును గెంపువన్నియ గలవరువంపువిరులు
ప్రస్తుతాలక్తధూపంబులు తిలవీజతైలదీపికయును దాన్త్రచదక
పూరితగోమృతాహారంబు భక్తితో నర్పించి రక్తతోయజనవిష్టః

లే. గోకనదనిధిలాహితః గోమలాంగిః, బ్రసవబాణేక్షుకోదాడపాణి రాజ
మాతృకను గవి కాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుడె.

వైశ్యజాతిమాతృకారాధనమంత్రః

శ్లో. పీతమాల్యాంబరధరాం పీతరత్నవిభూషితామ్,
పీతాబ్జవాసినీం వైశ్యమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన సిద్ధేక్షీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం మంత్రార్థవే ద్రప్తవ్యమ్.
వ. ప్రతిమాతృకారాధనము సీమంత్రము చదువుచును జేయునది. 399

సీ. ఆకతబహురత్నపీతకాశేయంబు నషహరిద్రాలేపనంబు పుష్ప
రాగగారుత్తత రత్నకీలితమండనంబులు పచ్చకొన్ననలసరులు
సాంద్రసారభహరిచందనధూపంబు బస్తాజ్యసహితదీపంబు రీతి
ఘటపపూరితక్షౌద్రోపహారంబు గడు భక్తి నర్పించి కనకనలిన

లే. కర్ణికాపీఠికాసీన గౌరగాత్రి, వనజకుట్టలాన్వితకరద్వంద్వ వైశ్య
మాతృకను గవి కాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుడె.

శూద్రమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. నీలమాల్యాంబరధరాం నీలరత్నవిభూషితామ్,
నీలాబ్జవాసినీం శూద్ర మాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన త్వరితాధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం మంత్రదర్శనే ద్రప్తవ్యమ్.

వ. శూద్రమాతృకల నన్నిటిని ఋజుచేయునప్పుడు ఈమంత్రమే చెప్పవలసినది. 401

సీ. నీలవర్ణదుకూలచేలంబును లవంగమృగమదగంధంబు నగవిరోధ
రత్నవిభూషణరాజీయుఁ గృష్ణపుష్పములు కాలాగురుసాలమూల
రచితధూపంబు నేరండబీజన్నేహసీరాజనంబును జారుకాంస్య
మయచమకాన్వితమద్యునైవేద్యంబు నొసరి నద్భక్తి పెం పొంది మదిని

లే. క్యామబద్ధనివిష్ట మేచకశరీర, శరధనుఃకాండభృతపంచకాఖ శూద్ర
మాతృకను గవి కాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుడె.

వ. ఇది ప్రబంధోపక్రమం చీక నాశుధారాకవిత్వమున కెట్లనిన. 403

లే. నభీలను సమస్య లొనరినసమయమునను, మాతృకాపూజ కవుల కేరీతి నమ్ము
నపుడు వాగ్దేవతాధ్యాన మాత్మక జేసి, యాశువుగఁ జెప్ప నొప్పుఁ బద్యంబు లెట్లు.

వాగ్దేవతాధ్యాన ముక్తమ్

సీ. ¹త్రయిపేణి మీమాంసతల వైద్యశాస్త్రంబు నుదురాగమంబు కన్పొవలనడుము
కడవలిప్రాజబల్కు కణతలు శ్రౌతంబు తపకుఁజెక్కలు నిరుక్తంబు శ్రుతులు
స్వాయంబు చిబుకంబు జ్యోతిషం బత్తులు శిక్ష గంధవహంబు స్తుతి రదములు
కావ్యంబు జీహ్వ వ్యాకరణంబు పెదవులు గీతంబు గళ మలంకృతి కుచంబు
తే. లలపురాణంబు నడు మిలిహాస మక్కు, కల్పము కరద్వయము రతికళ జఘనము
ఛంద మూరులు నాట్యలక్షణము పదము, లేవఘామణి కట్టివాద్గేవిఁ గొలుతు. 405
ఆ. అనుచు శారదాంబ నధఃనిర్జితబింబ, భ్రమరపెణిఁ బద్మభవునిరాణి
సుకవిరాజకీరసురమహీరుహలతఁ, గొలిచి యాశుకవితఁ గూర్చు వలయు. 406

ప్రబంధోపక్రమశుభ కాలంబులు

క. వెన నయనమాసపక్షది, వసవారభయోగకరణవర్జ్యవిలగ్నా
భృనరేక్షణము లరసి నద, వసరమునను మొదలు సేయ వలయుం గృతికిన్. 407
తే. సింహమున గురుఁ డున్న రాజీవబంధుఁ
దార్ద్రమొదలఁగఁ జదితారలందు నడువ
జీవకవు లస్తమయమును జెంది యున్నఁ
గావ్యసముపక్రమము సేయఁగాదు పతికి. 408

సీ. అబ్జంబు మొనలిడినాచ్ఛకం బయన ద్దుమాసాదులను బంచవాసరములు
కవిబృహస్పతులు గ్రంథకముందుఁ బొడిచిన వెనుకను మును ప్రొద్దుమజయఁగాదు
లగుదినములు సంక్రమాది రెండుపగట్ల గ్రహణంబుతోలునాఁడు కామదహన
మునకు మీఁదను మూఁడుదినములు తిథ్యాధిభుటికాత్రయంబు ఋక్షంబు మొదల
తే. నాడికాయుగ్ధమును విలగ్నముర కాది, వేలసిననవాంశ మొకటియొ విడిచిపెట్టి
చిక్కినవృక్ష శుభములు సేయవలయు, ననుచు చ్యవనుఁడు సంహితయందుఁ జెప్పె.
సీ. షష్ఠ్యంతమున నొక్కసంవత్సరము హాయనాంతంబునను బక్ష మయనమునకుఁ
గడవల దివసాష్టకము ఋతుమాసావసానంబునను దివసంబు లైదు
రవిశశి గ్రహణాదివిధమహోత్సావముల కెల్లఁ దరువాత మూఁడునాళ్లు
సంక్రమాంతమున వాసరము తిథ్యంతంబునందు నాడీత్రిత్రయంబు రిక్కు
తే. కొనను బదిగడియలఁ లగ్నమునకుఁ దుఁచిని, గదియుసార్ధనవాంశంబు పదలి కావ్య
మునకుఁ దొలుతటిపద్యంబు మొగి రచింప, వలయు నత్కవి తక్కినవానియందు.

క. ఉదగయనంబునఁ జెప్పిన, సదములకావ్యంబు పతికి సంపద లిచ్చున్

బడవడి యాహ్వాయకమున, మొదలుకొనినఁ బ్రాణమునకు మోసముఁ దెచ్చున్.

లే. శ్రావణజ్యేష్ఠకార్తికచైత్రమాఘ, మార్గశీర్ష క ఫాల్గునమాధవముల

సకలశుభకర్తములు నల్పుఁ జను నటంచుఁ, జెప్పిరి పరాశరాత్రివసిష్ఠమునులు. 412

లే. నిద్యములుభాద్ర పదమును నెలయుంతువియు, సరవిరుషచైత్రకర్కటశ్రావణములు

సధికమాసంబు బువ్వంబు నాశ్వయుజముఁ, గార్తికాది నేకాదశఘనములును.

క. కావ్యమునకు నారంభము, కావ్యండు సితపక్షమునను గావించిన నా

ధివ్యాధు లడఁగు విభునకు, ద్రవ్యక్షయ మగుసితేతరంబున నైనన్. 414

క. దశమిద్వాదశ్యేకా, దశులను బంచమిని విదియతదియల హిమధా

మశకాంకనుతబ్రహ్మ, త్యుశనోవారములఁ గావ్య మొనరింపఁ దగున్. 415

లే. ఉభయపక్షములందుఁ ద్రయోదశియును, సప్తమియు దిననాధవాసరము నంత

రాయ మొనరించుఁ గృతినమారంభమునకు, నితరతిథివారములు గూడ నెంచిచూడ.

క. లిఖులను బూర్వాష్టమిను, నుపక్రమించిన శుభంబు లాసఁగను గావ్యం

బపరాష్టమిను సంధ్యల, క్షపలను దొరఁగొనిన సాధ్వరం బొనరించున్. 417

సీ. నందయు భద్రదినంబును జయయు రిక్తయును బూర్ణయు ననఁ గ్రమత నైదు

భంగుల దివసముల్ పదియేను నొప్పారు భూమిబీజాక్షరంబులకు నంద

వనబిడఁపుల కెల్లను భద్ర శిఖిబీజరాజికి జయ వాయుబీజములకు

రిక్త సఖిబీజరేఖకుం బూర్ణయు నాదిగాఁ బంచసంఖ్యాస్వరములు

లే. చెందు దిన మొక్కటొక్కటి శిశుకుమార, రాజ్యవృద్ధిమృతాఖ్యులఁ బ్రమదవిత్త

విజయభయలయదంబులై వీని నెఱుంగ, వలయుఁ గృతిపతిసామాదివర్ణమునను. 418

క. బాలాదిస్వరములకును, గాలము నాతేసినాడికలు చేసి కృతుల్

వాలాయము నందాదుల, మే లగువేళల నుపక్రమింపఁ దగుఁ గృతుల్. 419

సీ. పరుస భూజలవిహ్నివాయునభస్తత్త్వములు దంతిగతకాస్త్రభూతశైల

పరిమితఘటికలఁ బగలును రేయును దినమున కినుమాటు దిరుగుచుండు

నూరేందుభౌమజ్ఞవారంబులను ధరాంభోగ్నివాతము లాది యగు గ్రమమున

గురుశుక్రమందవాసరముల నాకాశతత్త్వంబు మొదలుగాఁ దనరు నైదు

లే. కావ్యములఁ దత్త్వమున నుపక్రమము సేయ, ధనముదకతత్త్వముననుభవమునతత్త్వ

మున భయంబు మరుత్తత్త్వమున గదార్తి, గగనతత్త్వంబునమృతంబుగలుగుఁజితికి.

సీ. నాడికాక్రయము వినాడికావింశతిమాత్రకాలములఁ గ్రమంబుతోడ

సత్త్వరజస్తమస్సంజ్ఞల వేళలు త్రివిధంబు లై పద్మరిపునురేజ్య

- దినముల సత్త్వాఖ్యాయులు భౌమభృగువారముల రజోవేళయు జలజమిత్త
బుధమందవాసరంబుల దమోవేళయు నాదిగా సూర్యోదయమున నుండి
- లే. పదియు నెనిమిదిమాటులు ప్రతిదినంబున, దిగుగు గావున నివి యెల్లఁ చెలిసి కవులు
భర్తరాశికి మైత్రి చొప్పడనివేళ, జెప్పదురు కల్పములు వాని జెఱుచుకొఱు.
- లే. సత్త్వపరివంధులు కుశీరచాపమీన, కన్యలు రజోభియాతులు కౌర్వివృచభ
మేషకులలు తమోరులు మిథునసింహ, ఘటన్యగ్రంబులు శుక్రలు కడమల్లె. 422
- లే. వైష్ణవత్రయమునను బూర్వత్రయమున, మిత్రపూషాశ్వినుల భాస్కరత్రయమున
ధాతృవట్కునికాచరతారకలను, గావ్యసముపక్రమముఁ జేయఁ గలుగు శుభము.
- లే. వజ్రకూలవ్యతీపాతవైధృతులను, గండపరిపూరిగండవిష్కంభములను
బదియు మూడవదానను బ్రతుకునాన, నేయువారు శుభంబులు నేయఁబోరు. 424
- క. బవ మొద లగునాటింటను, గవి కల్ప ముపక్రమింప ఘనతరవిభవం
బవు భద్రాగల నేసిటఁ, దివిరి మొదలు నేయ దొడ్డ తెవులు జనించున్. 425
- లే. వ్యుప్రలతలు క్రాంతయోగావయోగ, దుర్దుశ్శార్థములును ద్వాజ్యదోషములును
దుష్టచంద్రోదుబలములు దొరలునవుడు, కృతికి దొరఁగొనునట్టిమర్త్తితియుఁ గలఁడె.
- లే. తనకు భర్తకు నష్టమద్వాదకారి, జన్మములు గానిశుభఫలదనములను
మొదలు నేయఁగఁ దగుఁ గల్పమునకు గ్రహములవృత్తమాంబున లేవండ నరసి నుకవి.
- లే. పాపు లాటింట మూఁటను బడునొకొంట, సౌముఖ్యులు భరాగ్నిగతివికాజలజగర్భ
మునిగృహంబుల నుండంగ మొదలుకొనినఁ, గల్బవృక్షులు గడతేఱు విఘ్నములులేక.
- క. బుధుఁ డినుఁ గూడనివేళను, బుధదినమున బుధవిలగ్నమున బుధదృష్టికొ
బుధహోరను గావ్యములకు, బుధవర్గు లుపక్రమింపఁ బూనుదు రెవుడున్. 429

సారస్వతౌషధంబులు

- లే. బ్రాహ్మి బోడతరంబు పిప్పలియువసయో, శుంఠియు నమంబులుగఁదూఁచి చూరుఁజేసి
ప్రతిదినము రేపకడ నగబాలు లేనె, గలిపి రూకెత్తు దినిన సూక్తులుఘటించు. 430
- ప. బ్రాహ్మి యన మండుక బ్రహ్మకి పేరు.
- సీ. కరకకాయలనిొంద గలుగుబబ్బరయును చిప్పలిమూలంబు తిప్పతీగ
బ్రాహ్మియు శుంఠియు బావంచివి త్తనమ్ములు నపామార్దమ్ముమొదలివేట్ల
వాయునిశంగంబు లాయష్టినుధుకంబు నన్నపిప్పలియు నచ్చపుసముద్ర
పొడవి త్తనంబులు బోడతరంబును పలమాటికుంగముస్తలును వసయు

లే. నమములుగఁ దూఁచి పొడి చేసి సంతతంబు, ప్రాప్తునను లేచి నేతితో ముద్దఁజేసి
కర్తమాత్రంబు భక్షింపఁ గలిగినేని, గడియ కొకవద్యశతకంబు నుడువుటరుచె. 431

సీ. చెంగల్వకొప్పును జిఱుకపిప్పలియును మంచిమోమపుఁబొట్టు మ్రానివసపు
మైపుఁతవసపును మధుకంబు నైంధవలరణంబు చిత్రమూలంబుబరడు
జీలకఱ్ఱయు శుద్ధి చేసినశుంతియు పశుభాగములు గాఁగ సంతరించి
చూర్ణంబు గావించి శుభ్రపటరామై రాచి యాక్రిందను రాలినట్టి

లే. పొడుము నూతనపుటయులొ నిడి ప్రభాత
నమయమునఁ బ్రత్యహంబు నాజ్యమున మెవసి
వేసరక చిన్నమెత్తు నేవించునరుని
నాలుకను గాపురం బుండు నలువఁబెలువ.

432

కందద్యయర్థుగ్ధవతీకమలవిలసితగర్భకౌంచపదవృత్తము

ద్వారవతీనాథా నదుదారా, తరుణధవళకరధరనుతనామా
మారమణీధామా నుమమారా, మరుదధిపతిపుమదగిరిశంఖా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శరమహాభవముఖసకలనురేశా
శూరమలా తేజోజితసూరా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా.

433

గర్భప్రథమకందము

ద్వారవతీనాథా నదు, దారా తరుణధవళకరధరనుతనామా
మారమణీధామా నుమ, మారా మరుదధిపతిపుమదగిరిశంఖా.

434

ద్వితీయకందము

సారసనేత్రా సత్యవిచారా శరమహాభవముఖసకలనురేశా
శూరమలా తేజోజిత, సూరా సురవరమణినిభసురుచిరదేహా.

435

గర్భయర్థుగ్ధవతీవృత్తము

ద్వారవతీనాథా నదుదారా, మారమణీధామా నుమమారా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శూరమలా తేజోజితసూరా.

436

గర్భకమలవిలసితవృత్తము

తరుణధవళకరధరనుతనామా, మరుదధిపతిపుమదగిరిశమ్భూ
శరమహాభవముఖసకలనురేశా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా.

437

పద్యపరిచ్ఛేదము

చతుర్థాశ్వాసము.

సహృదయత్యంతో

రవీసంభృత్ప్రభవకృష్ణసేవీతటభూ

¹వాస్తవ తేజస్వరపురవా

కాశీన ప్రభు యోజన ప్రసన్న నభుప్తి.

1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, దవనిఁ గలియుగమున కాది సారాజమహేం
ద్రవరంజునఁ జెప్పినయంద్రివచో వ్యాకరణసూత్రకలిఁ చెనుఁగింతున్.

2

తే. ఘనుడు వాగనుశాసనకవివరుడు, ముందు పర్వ పరిచ్ఛేదమునకు దుదివి బద్ధవత్సవి పెద్దల నేర్పడంగఁ బెట్టె, సొరిది నంతేవముగ నైదువ్యోగములను.

3

పద్యపరిచ్ఛేదమాలసూత్రంబులు:—

ఆర్యావృత్త జ్యోత్సవము

వృత్తం జాతి శ్లేషి ద్వివిధం పద్యంఽపమ ర్నిసర్గాశ్లేషః,

సంబద్ధం వృత్తం స్యాదుపగణమాత్రాభిరన్వితాః జాతిః.

1

శాస్త్ర వేదమూత్రం లభూ ద్విమతే గురో రితి వదన్తి,

కాతా గగలలసంజ్ఞా స్తోమగణో లఘుగురూ లగో వగణః.

2

గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాన్త్యాక్షాః,

గురవ శ్చ ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞికాః క్రమశః, ౪

3

మిత్ర నగలా వింద్ర నలనగసలభరతా శ్చంద్ర మలఘుః,

రలరగతలతగనవనమాభలభగసలలనలలనగగసవసహః.

4

దీర్ఘ స్పంద్యుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ,

వజ్ర గురవ శ్లోచా స్సర్వే లభ్యుర్రా ఇతి యాః.

5

1 వానైవేర్వర (పూ. ము 1859). 2 నర్మదు (పూ. ము). 3 క్రమము.

(ప్ర. ము)

- ప. ఈర్ణోకంబు ¹లైదును లొమ్మిదిసూత్రంబు లయ్యె నవియెల్ల నిందు వివరించెది. 4
2. సకలభావలందు ఛందంబు దెలియక, పద్యములు రచింపఁ బాటి గామిఁ
దవ్విధం బెఱుంగఁదగుఁ గావ్యములు సేయఁ, తలఁపు గలిగినట్టిధన్యులకును. 5
- మ. హరభక్తుం డగుభీమనత్కవి ననంతామాత్యునిం బెద్ద
ద్వరునిం దాతనఁ గాచిరాజు బసవప్ప వైభరపు స్త్రీధరుం
బరమోత్సాహమునం దగం దలఁచి చెప్పు మూనితి న్నారించే
త రచింపఁబడినట్టిఛందములఁచఁదో బెల్ల నందంబుగాన్. 6
- క. భువి సీఛందముఁ దెలియక, శిశుతన రచియింతు ననుచుఁ గడఁగుట లెల్ల
వివరింప సీత ³నెఱుంగక, తవిలి యమున దాఁటి పోవఁ దలఁచుట గాదే. 7

ఛందఃప్రభావము

- తే. ఆదిమూలస్వరూపుఁ డైనట్టివేద, పురుషుఁ డాఱుప్రధానాంగముల వెలుంగు
వాని నెఱింగింతుఁ జేసిభూవరకృతాంత, తం గెడాహ్వయదేశమధ్యమనిశాంత. 8
- తే. శిక్ష నాన నిరుక్తంబు చెల్లులు ఛందఃనుఁ ఘ్రియుగ్గంబు కల్పంబు హస్తయుగము
జ్యోతిషము సేత్రయఁగళంబు శబ్దవిద్య, సురుచిరానన మామ్నాయపురుషునకును. 9
- తే. వేదమునకుఁ బాదంబు లై వెలయుకతన
ఛంద మన్నిటిలో నవశ్యంబు గాదే
పురుషుఁ డఖిలాంగయుతురవశ్యుఁ జరణయంగము
లేక నడవ నమర్థుఁడే లోక ప్రథ- 10
- క. ఛందస్సుత్రంబులచేతం ద్గూర్పంగఁబడి కదా వాక్యముజుల్
చెందుఁ జతుర్దశవిద్యా, సుందరహారంబు లై యజునిసతిగళమున్. 11

ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయము

- తే. అట్టిఛందంబు నంది దా నందె ముందు, శివునిచే నంత నొక్కనిచేత నొకరు
పడసిరి సనత్కుమారతుంధబ్రహ్మహస్య, తీంద్రవాసుకింగౌహిప్రముఖులు. 12
- క. గురుఁడయి పింగళకాళి, దరపతి వెనఁ జెప్పె మానిదానవవిద్యా
భరనిర్జరగంధర్వా, పురోభుజగయక్షసిద్ధసాధ్యుల కెల్లన్. 13
- ప. తత్స్వరూపం బెట్టి దనిన. 14
- క. ప్రేమమున ¹లైత్త గాయ. ప్రేమహినుగ్రంథకథితధివ్యచ్ఛందో
నామము రికను దెలిపెదఁ, గామెపలీపురనివేశ కంబవిశాళా. 15

1 లేనును (పె). 2 ఈపద్యము (పె) లో లేదు. 3 కవిత్వము రచింతు (ఓ.; భూ. ము). 4 నేరక (ఓ.; భూ. ము). 5 ధర్మ (ప. పె).

అనుష్టుప్ శ్లోక త్రయము

- ఉక్తాత్మ్యక్తా తథా మథ్యా ప్రతిష్ఠా న్యా సుపూర్వికా,
గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టు పృ బృహతీ పఞ్చై రేవ చ. 1
- త్రిష్టు పృ జగతీ చైవ తథా టిజగతీ మతా,
శక్వరీ చాతిపూర్వా న్యా దప్తి రత్యప్తి రేవ చ 2
- ధృతి శ్చాతిధృతి శ్చైవ కృతిః ప్రకృతి రాకృతిః,
వికృతి సంకృతి శ్చైవ తథా భికృతి ఋత్యుతిః. 3

పదవిభాగగద్యము

ఉక్తా, అత్మ్యక్తా, మథ్యా, ప్రతిష్ఠా, సుప్రతిష్ఠా, గాయత్రీ, ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, బృహతీ, పఞ్చై, త్రిష్టుప్, జగతి, అతిజగతి, శక్వరీ, అతిశక్వరీ, అప్తిః, అత్యప్తిః, ధృతిః, అతిధృతిః, కృతిః, ప్రకృతిః, ఆకృతిః, వికృతిః, సంకృతిః, అభికృతిః, ఉత్కృతిః, ఏతాని షడ్వింశతి శ్చందో నామాని.

క. 1 యదులిక కామెవలిపుర, నదనా యివి యిరువదాఱుభందంబులకున్
మొదలుకొని వరుస వెంబడి, నదమలనామములు వీనిఁ జనుఁ జెలియంగాన్. 16

ఇతిహాసాదిస్వరూపము

- అ. కవిత యనుచు నొకటి కల్పించి వాల్మీకి, చెలఁగి రామకథ రచించె మొదల
నతనిఁ జూచి చెప్పి రామిఁదికవు లెల్లఁ, గామెపల్లిగోపకామినీశ. 17
- ప. అది యె ట్లందేని. 18
- లే. ఎఱుకు మను క్రాంచమిథునంబు నేయఁ గాంచి
వగచి వాల్మీకి దాఁ బల్కువాక్యములును
బద్ధ మైనను నేర్పి చెప్పంగఁ దొడఁగెఁ
బూర్వరామాయణము నాఁడు పుట్టెఁ గవిత. 19
- క. విను మితిహాసము కావ్యము, నన ద్వివిధం బయ్యెఁ గవిత యం దితిహాసం
బనువనుచాతుర్యపురా, తనవృత్తం బయ్యె భారతం బదియ కదా. 20
- క. పుడమిని గవిచే జెప్పం, బడునది కావ్యం బటంచుఁ బలుకుదు రార్యుల్
తొడిబడ నదియె కదా యి,ప్పుడు రామాయణ మనంగ భూసుతచరితా. 21

ఆ. ద్వివిధ మయ్యై గావ్య మవని సంగీతసాహిత్యసంజ్ఞలను మహేంద్రవద్య
సత్తత్కళభవము సంగీత మాజయ, దేవకావ్య మదియ పో వచింప. 22

మ. ధర సాహిత్యము గద్యవద్యము లనం దా రెండు భేదంబు లై
పరగు న్నద్యమునందుఁ బాదనియతు ల్కావించుకగా లేవు వా
క్కురణం బై విలసిల్లఁగా నుడువ నొప్పుం ¹గావ్య మెంతేనియుకా
మరుతంఁద్రీ మఱి దీనికి వచననామం బయ్యై సాంధ్రంబునన్. 23

గద్యము. శ్రీ విలాసీవిత్రోరుహద్యయగిరిదుర్గసర్వాద్యక్ష, పద్మకాండానేకభరణదక్షదక్ష
జామాతృభాతృప్రథమశిశులనేతృప్రము భిక్షులబర్హిర్భుప్రస్తూయమానశుభశిః, ధరణీ
తనూకాదిదైత్యకాలకాలయవనజరాసుత ప్రభృతిదుష్టక్షేతిపతిని గ్రహోపాయపారిణ
సౌందర్యవిజితానందబాణ, బాణాభిధానపూర్వగీర్వాణోద్రసహస్రబాహురంభా
స్తంభయనిశితవతార, ద్వారకాపట్టణవిహార, హారాంగదవలయమకరమండలకిరీటాద్య
శేషవిశేషభూషణభూషితగాత్ర, భూమిభరారాతిపుత్రమిత్ర, మిత్రకుమారికాంతిక
కాంతారాంతరలతానికాంతసంచరణచరణనముల్లాస, యోగీంద్రహృదయపయోజ
వాస, వాసవరత్నాభి, వారిజనాభ, నాగారిన్యందన, నందగోపనందన, కరుణాలవాల,
కాంచనచేల, భుజగేంద్రశయన, పుండరీకనయన, ఆర్రరక్షణపరాయణ, గోవింద,
ముకుంద నమస్తే నమస్తే పునస్తే పునస్తే. 24

వ. అని యివిధంబున గద్యరూపంబుగా నాసిమధ్యాంతశూన్యంబును, జటార్దకభువన
మాన్యంబును, సకలసద్గుణసంపన్నంబును, సజ్జనానన్నంబును, భవబంధమోచనం
బును, బంకజలోచనంబును, గందర్పకోటివిలాసుంబును, గామెవల్లినివాసుంబును
నగు గోపాలని వినుతింపుజనుంబులకు ధర్మంబు కరతలామలకం, బర్హంబు ముంగొంగు
బంగారంబు, కామంబు తుంగటిచెట్టురం బెట్టినజుంటిలేనియ²పెర, మోక్షం
బంగణంబునం గలవేల్పుటా వివి నిశ్చయం బని వివక్షిద్వచనంబులు ప్రచురంబు
లై వెలయుచుండు. 25

తే. కొంగను నిషామఁ డేయః గన్గొనినవామ,లూరుభవునిశోకంబు లకారసహిత
మై కదా శ్లోక మయ్యై బద్యంబు నందు, దానిఁ గొందఱునాల్లపాదములకలిమి.

మూ. సూ. — వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్య గణై ర్విస
ర్గాభ్యైః, సంబంధం వృత్తం పాద్య దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః 1

తే. పాదనియమంబు గలయట్టివద్యనమితి

వృత్తములు జాతులను నన ద్వివిధ మయ్యై

నిల నిసర్గగణంబుల వృత్తము లగు

జాతు లుపగణమాత్రల జరుగుచుండు.

2

ప్రథమప్రత్యయోధారణక్రమము

క. అత్యాశ్చర్యము లగుషట్ప్రత్యయములు దాన యైనప్రస్తారాఖ్య
ప్రత్యయమువలన గణములు, దై త్యాంతక తెలియఁ జెప్పెద నవట్టన్నన్. 28
మూ. సూ:—శాస్తార ఏకమాత్రం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో
రితి వదన్తి. 2

క. భరితేందిర కామెవలీ,పురమందిర యొక్కమాత్ర భువి లఘువునకున్
గురువు ద్విమాత్రాయుత మీ, మురవ్రవలన రెండులఘువు లొకగురువునకున్. 29
తే. మహిని లఘువులు నిడుపుగా మరుశరముల, వైఖరిని వ్రాయ నగు గురుల్ వానిరెట్టి
యగుట రెండేసి రేఖలు దిగువకొనలు, గలయఁ గాఁ గ్రన్నెలలభంగి నిలువఁదగును. 30

క. సమవృత్తప్రస్తార, క్రమ మిది వో యుక్త మొదలుగా నెన్నవఛం
దము వలయు నన్నిగురువులు, కమలాప్రియ. యడ్డచాలుగా నిడి పిదపన్. 31

ఆ. బంతిబంతిమొదల భాసిల్లు గురు మెదు, దానిక్రింద లఘువు దానికుడిని
బైకి సమము వామభాగోర్వి గురువులు, నయ్యె సర్వ లఘువు లైనదనుక. 32

తే. ఇటుల వ్రాయంగ నేఛంద మెన్నిబంతు
లన్నిసమవృత్తములు దానియందుఁ బుట్టె
బంతి యొక్కొక్కసమవృత్తపాదగణము
లయ్యె నాలుగుపదముల రదియె నిలుచు. 33

ఇందునకుఁడిక. ప్రస్తార ప్రత్యయ మనంగా: ఇన్నవఛందమున నెన్ని సమవృత్తంబులు
పుట్టెను? వానిలోపల నిన్నవసమవృత్తంబునకు నేయేగణంబు లని యడిగిన సరి
చెప్పెడువిధము:—వా రెన్నవఛందమున నడిగిన నన్నిగురువులు అడ్డపక్షిగాను
వ్రాసి ప్రస్తరించునది. అది యెట్లునిర: ఆబంతి మొదల ఎక్కడ గురు వుండునో
దానిక్రిందగా లఘువును వ్రాయునది. ఆలఘువునకు వలవలను: మీఁదను గురువుండిన
గురువును లఘువుండిన లఘువును నిలుపునది. ఏమియు లేకుండిన నేమియు వ్రాయక
ఊరకుండునది. ఈబంతిని ముందుగా వ్రాసిరలఘువునకు ఎడమదిక్కునను: మీఁదను
గురులఘువులలోపలను ఏది ఉన్నను దానిక్రింది గురువే నిలుపుచు వచ్చునది.
మీఁదను ఏదియు లేకుండిన గ్రిందను వ్రాయఁబనిలేదు. ఇచ్చుడు వ్రాసినక్రమము
ననే క్రిందిబంతి చూచి యాక్రిందట దిరుగాఁ దిరుగా బంతిని అన్నియు లఘువులు

వచ్చినదనుక ప్రస్తరించి అన్నిబంతులను లెక్కఁబెట్టఁగా నెన్నియవునో యాభంద మన నన్నివమృతములు పట్టిన వనుచది. ఎన్నవమృతమడిగిన నన్నవబంటి నున్న గురువులు లఘువులు గణములు చేసి ఆవృత్తమునకు ఏకపాదమునకు ఆవి గణము లని చెప్పవది. నాలుగుచరణములకును ఆగణములే నిలుచు నని తెలిసికొనుచది. ఇరువది యాఱుభంపములకును ప్రస్తరించుక్రమము ఈలాగుననే యని తెలిసికొనుచది. 34

క. భూమి నినర్థోపగణాస్తోమము వివిరింతు విరుణు సురరిపుభీమా
కామెలీపుటభేదన, ధామా సుగుణాభిరామ వైవలకామా. 35

క. ఉక్తాత్మక్తా మస్మల, వ్యక్తం బససాప్రతివ్యయందును గణముల్
సూక్తిమయములై పుట్టెను, భక్తపరాధీన కామెవలిపురవానా. 36

నై సర్గికగణములు

ప్రథమచ్ఛందోజాతగణములు

క. గాయనంగ నొక్కగురు వగు, లాయనంగా ధాత్రి నొక్కలఘునామం బౌ
నీయక్షరములు గణముల, పై యొగం బైన గలయం బలుకంగ వలయున్. 37

ద్వితీయచ్ఛందోజాతగణములు

మూ. సూః—గౌ లా గగలలసంజ్ఞా స్తో హగణో లఘుగురూ
లగో వగణః. 38

క. గగ మాయె రెండుగురువులు, లగమును వగణంబు నయ్యె లఘువును గురువున్
జగలిని లఘుయొక్కము లల, మగు గురువును లఘువు గలము హగణంబు నగున్. 39

తృతీయచ్ఛందోజాతగణములు

మూ. సూః—గ త్రితయం ల త్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్య
మాస్త్యార్ణాః! గురవ శ్చే ద్భజనగణా లఘువో యది యరతసంజ్ఞకాః
క్రమశః. 40

తే. మూడు గురువులు లఘువులు గూడిన మన, లాదిమధ్యాంతముల గురు లైనభజన
లవియె లఘుక్షరము లైన యరత లయ్యె, గ్రమము దప్పక నేనిమిది గణములకును.

ఉపగణోత్పత్తిప్రకారము

మూ. సూః—మిత్రే నగలా వింద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా

మలఘుః | రలరగతలతగనవనహభలభగసలలసలలసగగసవసహః. 5

శ. ద్వివిధం బయ్యెను గణచయ, మవస నిసర్గ ములు నువగణాలియు ననగా
నివి నై సర్గగణంబులు, రక్షిత క్తశాంతు వివి ధరణి నువగణముల్. 40

తే. గరిమ నత్పుక్త మొదలుగాఁ గలుగుచట్టి, మూట రెండేసిపంక్తులు మొదల విడిచి
మొదల లఘువున్న పంక్తుల మొదల లఘువు, వెండియును నిల్ప రవిశక్ర విధుగణములు.

వ. దీనికిఁ దెలిపిడి: ఆత్మక్త యనురెండవపుదము ప్రస్తరించిన నాలుగుపంక్తులు పుటైన.
మధ్య యను మూడవది లిఖించిన ఎనిమిది చాళ్లవును. ప్రతిష్ఠ యను నాలవది ప్రాసినఁ
బదహాఁబిధులవును. ఈ మూడు పండుమలయందును మొదలివి రెండేసిపంక్తులు విడిచి
మిగిలిన పిధులలోను ఏపిధి మొదలను లఘువు వుండిన ఆపిధిని ఆలఘువునకు మొదలను,
మఱియు ఒక్కొక్క లఘువు నిలుపునది. ఇటువలెనే ప్రస్తరించి యొక్కొక్క
చాలునఁ గలగురులఘువులు గణములు చేసిన ఆత్మక్తయందలి రెండుబంతులవియు
సూర్యగణము లవును. మధ్యయందలి ఆఱుచాళ్లవియు ఇంద్రగణము లవును. ప్రతిష్ఠ
యందలి పదునాలుగుపిధులవియు చంద్రగణము లవును. 42

క. నగణమును గురువు నగ మగు, నగణము తుపిలఘువు గదియ నల మనఁ బరంగు
నగణముపై గగ ముండిన, నగగం బగు మఱియు నువగణము లిట్టావ్వన్. 43

క. హన లర్కగణము లనఁగాఁ, జను నింద్రగణములు భరత సలనలనగముల్
వనిపిడి జాతులయం దివి, కనఁబడు నక్కరలు మొదలుగా శశి కొప్పన్. 44

క. భలభగదుతలతగములును, మలఘురలరగములు నేడు మఱి నవనహుం
నలనగగములు నాల్గును, సలలనవనహములు మూడు చంద్రగణంబుల్. 45

స్వభావగణప్రస్తారము

ఉక్తాఛందోజాతగణంబులు.

U గగణము.

I లగణము.

వెరసి ౨ ఉభయమున్ను.

ఆత్మక్తాఛందోజాతగణంబులు.

UU గగ గణము.

I U లగ గణము. (ఇదే వగణము)

U I గల గణము. (ఇదే హగణము.)

I I లల గణము.

వెరసి ౪ గణములు.

మధ్యచ్ఛందోజాతగణంబులు.

UUU మగణము.

I UU యగణము.

UU I రగణము.

I I U సగణము.

UU I తగణము.

I U I జగణము.

U I I భగణము.

I I I నగణము.

వెరసి ౮ గణములు.

సూర్యేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము

సూర్యగణములు.

{ ८ ८ }

८ ८ గలగణము.

८ ८ నగణము.

వెరసి ౨ ఉభయమున్ను.

ఇంద్రగణములు.

{ ८ ८ ८ }

८ ८ ८ రగణము.

८ ८ ८ నదము.

८ ८ ८ తగణము.

८ ८ ८ సలము.

८ ८ ८ భగణము.

८ ८ ८ నలము.

వెరసి ౬ గణములు.

చంద్రగణములు.

{ ८ ८ ८ ८ }

८ ८ ८ ८ రగణము.

८ ८ ८ ८ నగగణము.

८ ८ ८ ८ తగణము.

८ ८ ८ ८ సవగణము.

८ ८ ८ ८ భగురుగణము.

८ ८ ८ ८ సవగణము.

८ ८ ८ ८ మలఘుగణము.

८ ८ ८ ८ సహగణము.

८ ८ ८ ८ రలగణము.

८ ८ ८ ८ సహగణము.

८ ८ ८ ८ తలగణము.

८ ८ ८ ८ సలలగణము.

८ ८ ८ ८ భలగణము.

८ ८ ८ ८ నలలగణము.

వెరసి ౧౪ గణములు.

గురులఘువర్ణనియమము

క. గురువు పరమేశ్వరాకృతి, యరయ లఘువు గిరిమూరికాకృతి గణముల్
పరికింపఁగఁ దత్ప్రకృతులు, మురహర గణములకు లక్ష్మములు వర్ణంబుల్. 46

మూ. సూ.—దీర్ఘ స్పంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్చేషా స్స ర్షే లఘుక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః. 6

క. ఇల జమిలియక్కరములకు, బలునున్నకు నెడను నూఁది పత్నెడువర్ణం
బులఁ జూచి పలుకునవియును, లలి గురువులు కడమలివులు లఘువు లఘూర్. 47

క. విను తన్వంగీయని పల్కిన మూఁడును గురువు లయ్యె గిరిజ యనుచుఁ బ
ల్కిన మూఁడు లఘువు లయ్యెను, దనరు లివుల కెల్ల నిట్లు దనుజవిధేదీ. 48

తే. కొమ్మకారలు ద్విత్వ¹వర్ణంబు లగుట, వానియెడమవి గురువులు వట్టునుడులు
ప్రాణములు గాన వానిడాపలను గల్గు, నక్కరము లెల్ల లఘువులు నిక్కముగను. 49

1 వర్ణము (పూ. ము).

- ఆ. వ్యంజనాక్షరంబులందుఁ గ్రింపటివ్రాత, లై నవట్టునుదులు నై త్వములును
వానిఁ గూడి యున్నవర్తనములు కాని జ, డ్లక్ష్యములు గావు యజ్ఞగుప. 50
- ఆ. అన్యతనవృత్త మగు మహావృజివంబును, బిత్వసమర్పణ బోలునలెన్వృత్తము
నమృతసింధుకాయిననుమగునై వంబు, గలుగ దనఁగ లక్ష్యములు ముఖుఁడ. 51
- ఆ. ఆంధ్రీకృతులమాట కాదిసర్వముక్రింద, నూఁదఁబడనిజడ్ల లుండెనేని
వానియెడను నున్నవ్రాలు నందును గూడి, గురువు లనుచు గణము గూర్చులను. 52
- తే. భవవిరుతనామ వ్రజధామ వ్రజనభీరు, కంజవళనేత్రమృతిపాత్రత్వకళత్ర
కౌరి ప్రధ్వస్తవై భ్రాజల్కిరీట, హారకేయూర యనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె. 53

సర్వగఁగలక్ష్యంబులు

- క. ఇలఁ బద్మా యన గగ మై, పొలుచు రమా యనిన చగణమును లగమును నై
వెలయు గిరి యనఁగ లల మగు, లలి లక్ష్మీ యనఁగ నగు గలము హగణంబున్. 54
- క. మయరసతజభనగణముల, భయమునఁ బింగళుండు దొడ్లి పక్షింద్రునితో
రయమునఁ బల్కిలమాటల, పయిపొల్ల లటంచుఁ జెప్పుఁబడు నెనిమిదియైన్. 55
- ప. అవి యెయ్యెది యనినః ధీశ్రీప్రీష్ఠ, పరాహాయ్, కాగుహార్, పశుదాన్, సాతే
కన్యత్, కథానజ్, కింపిదభో, ననహన్, అనియెడు నీయెనిమిది వాక్యంబులయందు
నొక్కొకదానికి మొఱల నుండెడుమూఁడక్షరంబులకు నై నగురులఘువులకు
నాలపది యగుపొల్ల గణనంజ్ఞాక్షరం బని వియద్గంగాతరంగిణీసంగదుత్తుంగభంగ
శృంగారసంగతోత్తుంగదయాపాంగనుధారనై కపావనాంగం డగుపింగళభుజంగమ
పుంగవుండు వేదాంగంబునందు ముంగల నెఱింగించె నట్లు గావును. 56
- క. శ్రీరామా యన మగణం, బారయ భునుఁ డనఁగ నగణ మగు మధ్యా ప్ర
స్తారాద్యవసానంబుల, నీరెండును వెలయుఁ గ్రమత నెఱుంగఁగ వలయున్. 57
- క. ధీరుఁ డన భగణ మొప్పు ము, రారయనం జగణ మయ్యె ననమా యనఁ జే
న్నార నగణంబు వీనికి, నారయ గురు లాదిమధ్యమాంతగతంబుల్. 58
- క. సారిది నుపేంద్రా యనినను, బరువడి యగణంబు వల్లభా యన రగణం
బరుడుగ గోవింద యనకొ, ధరఁ దగణము క్రమత లఘుయుతము లీమూఁడున్. 59
- తే. నరమృగా యన నగమగు నరసఖ యనఁ, దలఁకొను నలంబు నరజైత్రా యనంగ
నగగ మై తగు నీగతి జగతి నింద్ర, చంద్రగణములు చుఱియునుజనుచుపేంద్ర. 60

గణాధిదేవతాఫలంబులు

- తే. కంసమర్దన కృతిముఖగ్రాహ్యవర్ణ, సూత్రమున శబ్దకాననసూరివరుని

తే. గగన మేలిక గావునఁ దగణమునకు, ఫలము కూన్ము బటందు రావలుకు మిళ్ళ
యఖలభూతంబులందు సిత్త్యనుయి నిల్పు, వోచును తుభప్రదంబు గాకుడుటెట్లు.
ఆకాశము నిత్యమైనందుకు బాగవతము ద్వితీయస్కంధమునందు:—

ఉ. సర్వఫలప్రదాతయను సర్వశరణ్ముందు సర్వ శక్తియొక్క
సర్వజగత్ప్రసిద్ధుఁడును సర్వసిగుణుఁడను నైనచక్రీయా
సర్వశరీరులు సిద్ధిగతనంగతి జేంచి శిషిర్గచూణు లై
బర్హివచో నభంబుగతి బ్రహ్మము దాఁ జేత తుండు నెప్పుడున్. 69

తే. ఎల్లరును తుభదము లని యెన్నినట్టి, గణములకు వ్రాయు బేపాటి? కాని వనిన
తజలు మంచివిగా వ్రాయఁ దగు వునక, విప్రయోగలక్ష్యంబులు వెదకి పెక్క. 70

ప. అని యెయ్యెని యనినఁ బ్రక్రియాకాముదియందు “యేనాక్షరమహ్మయ” మని
ధర్మకీర్తియు, తర్కభాషయందు “బాలాసి యో న్యాయనయే” యని కేశవ
మిత్రుండును, మంత్రదర్శణమునందు “ఆధారపద్ధవనఖేలనరాజహంసీ”మని పృథివీ
ధరాచార్యుండును, కృష్ణవిజయంబునందు “పాయా దపాయా”త్రివి తునుమాయఁధం
డును, సాహసాంకంబునందు “ఆవ్యాత్సవో” యని వరిమఘండును కావ్యాదిని
బ్రతిపాదించిరి. మఱియు “ఆరోగ్యం భాస్కరా ిదువై” యని మనుచచంబు
గలుగుటంజేసి. 71

తే. అరయ నారోగ్యకరుఁడై నయరుణఁ డేలు
జగణమున నెట్లు రోగంబు సంభించుఁ
గాంతి యగుఁ గాని రోగంబు గాదు దుక్ష్ప
దార్థ మనుచు వెల్లంకితాతపు చెప్పె. 72

ప. కావున శిశుపాలవధంబునందు “శ్రియఃపతి స్త్రిమతి” యని వణిక్తముండును,
కిరాతార్జునీయంబునందు “శ్రియః కురూణా” మని భారవియును, మణిదర్శణము
నందు “దివాకరం నమస్కృత్య” యనియును ⁷కాకున నామగ్రంథంబునందు “విరించి
నారాయణశంకరేభ్య” యనియును, ఛప్పన్నంబునందు: “బ్రహ్మ్య లోకకర్తార”
మనియును, భోజరాజీయంబునందు “నురీతికాస్త్రవద్విద్యా” యనియును ముందరం

1 శక్తుఃకుక్ (అచ్చు. భా.). 2 గతుం డగుచక్రపాణి యా. 3 విగమ.
4 సిక్త్య. 5 నభంగ. (అచ్చు. భా.) ఈపాఠము అప్పకవిమతమున కాధారముగాదు.
నభంబుగతి యన్న నే యాకాశమునకు బ్రహ్మమునకు సమానధర్మ మగునిత్యత్వ మేర్ప
డును. 6 దిచ్చేత్ (ప). 7 లాకునలనామ కాకున గ్రంథంబునందు (పె); లూకుండును
కాకుననామ (ప).

బొందించిరి. భగవాంసు నాకరజేవతాకంబు గాన ధనప్రదంబుని శుభ మపేక్షించి భారతేశ్వమగు విరాటపర్వము ప్రారంభించునప్పుడు, “శ్రీ యన గౌరి నాంబరంగు” నని తిక్కనయును, శ్రీమద్రామాయణమునందు “రాముని శుభచరితములను” అని భాస్కరుండును, యుద్ధకాండమునందు లంకాదహనము పట్టుకథ ఉపక్రమించుచును “శ్రీయుతమూర్తియైగ” యని యయ్యలభట్టారకుండును, నృసింహపురాణమునందు “శ్రీకి నిరంతరం” అని ప్రబంధకరమేశ్వరుండును, రుక్మాంగదచరిత్రమునందు “శ్రీమయవక్రముల్ జడలు” అని ప్రాధాన మల్లనయుం బ్రయోగించిరి. నగణంబు మృతాంధోనాథజేవతాకంబు గాన నకల భోగప్రదంబుని నలౌదయమునందు “హృదయసదా” యని కాళిదాసుండును, శివభద్రంబునందు “ప్రణమితశిరసి” యని శివవరుండును, ఆరణ్యపర్వానశిష్యంబునందు భీమకవి కావభయంబున జయముగోరి “స్ఫురదదణాంకురాగరుచి” యని శంభుదాసుండును, త్రిష్ఠలీదండకమునందు “విజయనగర హేమకూటంబున న్నిల్చి” యని నందితిమ్మనయుం జెప్పి రదియునుం గాక.

73

సీ. గ్రహములలోన భాస్కరునిచందంబున దరులలోఁ బాఠిజాతంబుకరణి
క్షుధరంబులలోనఁ గనకాద్రికై నడి నదులలో జచ్చు కన్యకవిభమున
దై వతంబులలోన దై త్యారిచాడ్చునఁ బ్రమథులలో ఛూలపాణిపగిది
మృగములలోన గరిజ్వేషిభాతిని వివిధవిద్యలలోన వేదముక్తియ

తే. క్షేత్రములలోన వారణాశిథలంబు, తీవి నిభములలోన దై రావణంబు

రీతి గణములలోనఁ జర్చించి చూడ, నగణ మొప్పురు శుభనిధానంబు గాన. 74

క. కృతిమొదల నిలిచినప్పుడు, మఱిఁ దలఁచఁగ నుపగణములు మగణాదులతో
జత గూడి యాఫలంబులై, పతి కిచ్చు రపింద్రశీతభానులమహిమన్.

75

అప్యగణ²లక్షణంబులు

సీ. చంద్రసూర్యాగ్నిలోచనుఁ డగుముక్తంటిమూఁడుగోత్రములను మూఁడుగురువు
లావిర్భవించి మధ్యాహ్నందమున కాది యై మగణం బయ్యె నందువలన
జనియించె బ్రస్తరించినక్రమమున యరసతభజన లనంగ నప్యగణము
లివి మగణముఁ గూడ నెరిమిదిగణములై తనరు వీటికి రూపదైవవర్ణ
తే. మలరసస్వరదిగ్యామగోత్రయోని, గణభరాశిగ్రహతదీయకాంతిజనక

1 ‘మృగములలోఁ గరిజ్వేషిభాతినిజూడ’ అని పూర్వముద్రణములం దన్నిటఁ గలదుగాని యతిభంగము. 2 పూ. ము. అన్నిటను ‘లక్ష్యణంబు’లని యున్నది; గాని తప్పు.

తనయఫలములు నాఁబడు నెనిమిదియును, దెలిసి కృతిముఖమునఁగూర్చవలయుఁగృష్ట.

మగణలక్షణము

సీ. అలఘుత్రయంబు కాశ్యపము గోత్రము వచ్చె పచ్చన నంతటి పాదజంబు
ధరణి దైవంబు రాద్రము రసంబు శుభంబు ఫల మాదియాయ ముత్పత్తివేళ
స్వరము మధ్యమము శంబరయోనియును దైత్యగణములు నగువృషక్షంబు తార
వృశ్చికాఖ్యము రాశి విపులాకుమారుండు గ్రహము వానిశరీరకాంతి యెఱుపు

తే. ప్రమథనాథునిచోచన త్రయము జన్మభూమి గారాబుపట్టి యంభోగణంబు
మందిరము శంభుకోణంబు మగణమునకు, దానవనినాశకామెపట్టినివేళ.

77

యగణలక్షణము

సీ. ఆదిలఘువు ద్వితీయప్రచారము జన్మవేళ బ్రాహ్మ్యంబు భావిపఁ గలము
గౌతమగోత్రంబు కారుణ్యము రసంబు జలము దైవమ్ము పంచమము స్వరము
కపియోని మర్త్యంబు గణము పూర్వాషాఢ నక్షత్ర మిహ్వాసనంబు రాశి
గ్రహము గురుండు తత్కాంతి పీతాభంబు వరుణునిదిక్కు నివాసభూమి

తే. తండ్రి ధరణి గణంబు సుతాన మగ్ని, దేవతాకంబు ఫల మలిభావుకంబు
హరిణవర్ణంబు తనుకాంతి యగణమునకు, దానవనినాశకామెపట్టినివేళ.

78

రగణలక్షణము

సీ. మధ్యమలఘువు యామంబు మూడవయది ఊత్రంబు కలము రక్తంబు చాయ
దైవతంబు స్వరంబు దైత్యంబు గణము దస్త్రము యోని శతతార జన్మభంబు
రాశి కుంభము వికర్తనకుతుండు గ్రహంబు ఖంజనాభంబు తత్కాయకాంతి
శ్రౌగారము రసంబు కృష్ణవర్ణ యధీశుఁ డాంగిరసము గోత్ర మంబుగణము

తే. గజుతి సేయంగఁ గడుపారఁ గన్నతండ్రి, యనుఁగుఁలట్టి సకారంబు వృధఫలంబు
రచ్చపట్టు హతాకాశ రగణమునకు, దానవనినాశకామెపట్టినివేళ.

79

సగణలక్షణము

సీ. గురు వంత్యవర్ణంబు ఘోరంబు రసము వంశంబు పంచమము తేజంబు నలుపు
ధవుండు మారుతము గోత్రంబు కౌశిక మున్నిపట్టు వాయువ్యంబు ఫలము లయము
నాకేశము గణంబు హస్త తారక యోని మహిమ మంగన రాశి గ్రహము బుధుండు
వానిదేహము పీతవర్ణంబు స్వరము గాంధారంబు యామంబు నాలవయది

తే. యేడుచేతులు గలదయ్య మేలునట్టి, వ్రాయి జనకుండు గగనదైవత్య మాత్మ
సంభవుం డెంచి చూడంగ సగణమునకు, దానవనినాశకామెపట్టినివేళ.

80

తగణలక్షణము

సీ. అవసానమున లఘు నాకాశ మీశుండు రసము కాంతంబు భార్గవము గోత్ర
మనిలదైవత్వంబు జనకుండు వనజబాంధవదైవతాకుండు నందనుండు
జనన మగ్రజము పంచమము యామము వర్జ మసికంబు ఫలము శుభాభివృద్ధి
సౌరంబు గణము పుష్యమి తార బస్తంబు యోని రాశి కుశీర ముడువిభుండు
తే. గ్రహము తద్విగ్రహచ్చరి తుహినతైల, సన్నిభంబు నిహవరంజంబు స్వరము
తావు దేవేంద్రభాగంబు తగణమునకు, దానవనినాశ కామెచ్చల్లనివేశ. 81

జగణలక్షణము

సీ. నడువక్కి నుడువ్వ ము గురు నాజవయసి యామ మన్వవాయంబు డ్డత్రి
యము దుక్కు ఫలము శోణాభంబు దుది నభోగణ మయ్య శీతాంశుగణము కొడుకు
నరసంజ్ఞికంబు గణంబు యోని వృషంబు రెండవఫల్గుచి రిక్త రసము
వీరంబు రాశి కంఠీరవం బాత్రేయగోత్ర మంబరచారి కువలయారి
తే. యతనిమైచాయ కెంపు పూర్వాశ యిరవు
ఋషభసంజ్ఞంబు స్వరము శ్రయీతనుండు
జలజబంధుండు వేలపు జగణమునకు
దానవనినాశ కామెచ్చల్లనివేశ. 82

భగణలక్షణము

సీ. ప్రథమాక్షరము ద్విమాత్రము కాపిలము గోత్ర ము కైరం బిరవు మనోరగంబు
యోని మృగోక్షంబు లుడురాసు లుశనుండు భువర మాతండు మల్లికానిభాంగు
ధూరుజంబు కులంబు సూరదైవత్వంబు జనకుం డైంద్రము చూలు స్వరము వడ్డ
మధిపతి జాబిల్లి యాదితేయంబు గణంబు సప్తమము జన్మప్రహరము
తే. రసము హాస్యంబు పన్నియ రజతనిభము, ఫలము ధనహేతుమణిస్తవశుతనూజ
పరిజనాశ్వాదిసప్రాప్తి భగణమునకు, దానవనినాశ కామెచ్చల్లనివేశ. 83

నగణలక్షణము

సీ. ఏకమాత్రలు మూడు నింద్రుండు పతి యద్భుతము రసంబు నిశితదైవతాక
మారయం దండ్రి బృందారకాధీశునిదంతావళం బుండుతావు నెళవు
దివ్యభోగం బీశి తెలుపు వర్ణము జాలి విప్ర ముద్భవవేశ వేగుశాము
రవము వడ్డము ప్రవరంబు వాళిష్ఠంబు చుక్క రేవతి గాము సురగురుండు
తే. వానిలేజంబు పచ్చన యోని గజము, రాశి మీనంబు గణము శుభాశనంబు
నందనుండు లేడు మధ్యమ నగణమునకు, దానవనినాశ కామెచ్చల్లనివేశ. 84

దేవతాంకితనియమంబులు

క. స్వర్గమును జామును దిక్కును, బరికించి కపిశ్వరుండు పదపద్మంబుల్
సురసామాంకితములుగా, నిరచించినఁ గలుగు సకలవిధము లెఱుఁగున్. 85

స్వరకూటము

క. నిరతము నిహదముఖ్య, స్వరములపదములు రచించుచక్కిని దత్త
త్స్వరగణములె మొదలను గూర్తురు గానకళాయుగంధరులు భద్రేచ్ఛన్. 86

యామకూటము

క. పనిపడి పద్మం బేజామునను రచించుగ వలయు మొలను నాజా
మునఁ బుట్టినగణ మిడఁ దగు, మనసీకాక ప్రకాశ కామెవళికా. 87

దిక్కుకూటము

క. విదిక్కున నెలకొను గణ, మాదిని గూర్పంగఁబడియె నపుడు కృతికిఁ దా
నాదిక్కున కథిముఖ మై, మోదంబునఁ జెప్ప వలయు మురనరకహరా. 88

నరాంకితనియమంబులు; దగ్ధాదితారలు

తే. దగ్ధమును జ్వలితము ధూమితంబు వృతము, గదయుకము నగుతారలగణము లాది
నిడఁగ నొట్లరు విభువకు నిష్టసిద్ధి, గలుగఁ గోరితునట్టినక్కలులు కృతుల. 89

ప. పీలక్షణం బంతయు మూదర రెండవపరిచ్ఛేదంబున వర్ణదుష్టతారానిర్ణయంబునందు
విస్తరింపఁబడియెఁ గావున నది చూచి తెలిసికొనునది. 90

నాయకకూటంబులు

చ. అలయక కబ్బపుందొరకు నాదిగణంబునకుం గ్రమంబునకొ
గులములు యోని లింగములు గోత్రములు న్నటి కాంతులు న్నణం
బులు నుడురాళి ఫేటములు బొందిక లై శుభదాయకంబు లై
నెలయ నరాంకితంబులు గవిప్రపరు ల్రచియింపఁగాఁ దగున్. 91

క. కుతలమున పధూవరులకుఁ, జతురత బైవజ్ఞుమణి విచారించుగతికొ
కృతికన్యానాయకులకు, హితమలిఁ జెలియఁ దగు సుకవి యివి తొమ్మిదియున్. 92

గణకులకూటము

తే. నాథుకులమును మొదలిగణంబుకులము, నొకటి గాక విజాతు లై యుండఁగోని
భిన్నకులజాత యగుచంద్రబింబపదనఁ, గేలు వట్టినపగిది దుష్కిర్తిఁ జెందు. 93

గణయోనికూటము

క. జా నగునాయకతారా, యోనియుఁ గృత్యాదిగణయోనియు వైరం
బునక యుండ నహర్వా, జానివచనమున నెఱుంగఁ జను సుకవులకున్. 94

లే. తత్తదాఖ్యముఖార్థసంతతికి వైన, తారకలు గావు ఛందోమతంబునందు
జన్మతారక లని బహుజనము లాదు, కతన ననియే వచించితి గణములకును. 95

క. వర్ణపరిచ్ఛేదంబున, నర్ణములకుఁ గూటనిర్ణయం బాతయు వి
స్త్రిష్టముగా మును జెప్పితిఁ, గర్హాహితమిత్ర దానిఁ గని తెలియ నగున్. 96
గణలింగకూటము

క. మొనగణమరిక్కులింగంబును బలినక్షత్ర లింగమును వైరముఁ జెం
దిన నాయకు ధన మెల్లను, మనుజుపతి హరించుఁ బంచమాసంబులకున్. 97
గణగోత్రకూటము

క. పతిగోత్ర ప్రవరముఁ, సతతంబును బలుకఁబడిన సన్మనిగోత్రం
కితము లగుగణము లతినిం,దితములు కావ్యాది ¹నాదితేయసహాయా. 98
గణకాంతికూటము

లే. నాయకునికాయ మేచాయ నలుపు మీఱు, నరసి తద్వర్ణమునఁ దనరారువట్టి
గణము వద్యాదిఁగూర్చిఁగలుగు శుభము,వ్యత్యయంబయ్యెనేని దేహంబుచెడును.
క. శ్రేష్ఠము నిలము నేకము, భూతలమున రక్షస్తీతములకు నభేదం
బై తనరు నరతనుద్యుతు, లీతెఱుగునఁ జెలియవలయు నిభపతివరదా. 100
గణదేవాదికూటము

లే. గద్యవద్యాదిగణతారకాగణంబు, భర్తృనక్షత్రగణమును బంధు లైన
వత్సరశతంబు బ్రతుకుఁ గావ్యప్రభుండు, మైత్రి లేకున్న నెలకు ధర్మపురిఁ జేరు.
గణనక్షత్రదూరము

ఆ. ఆదిగణమరిక్కు కధిపతినక్షత్ర, మెన్నఁ బదియు మూఁటి కెక్కుఁ దైన
బ్రతుకు నూఱువత్సరంబులు కృతిసేత, తక్కు వైన వేగఁ దనువు విడుచు. 102
గణరాశికూటము

క. పదవద్యగద్యముఖమునఁ, ²గదియ గణమురాశికినుంచి గణులించిన నా
రదనుత విభురాశి శుభ,ప్రద మై యుండంగ నుకవి పరికింపఁ దగున్. 103
గణభేటకూటము

క. మహి నధినాయకురాశి, గ్రహమును గృతిముఖగణోడురాశిగ్రహమున్
మిహిరేదులు దమగతిలో, సుకృత్తు లై యున్న సరియ చుట్టము గాజే. 104

¹ నాడేనేనసహాయా (పూ. ము). ² గదయు (పె. ప. పూ. ము.) లాను,
ఉ.ఆ. 126వ పద్యములోనున్నది. ³ తాటాకుపుస్తకములలోనుంచి అనియేయున్నది.

క. కొందఱు బోధిత్వాస్త్రము, పొందు వదలి భిన్నమార్గముల గణములకుం
బొందింతురు గ్రహముల నా, చందమునకు గణము శాస్త్రసాధక మెందున్. 105

కృత్యాదిగణద్వయకూటములు

తే. మొదల నుండుగణద్వయమునకు లెస్స, జూడఁ దగు యోనిలింగగణోడురాశి
భచరతక్కుంబైనై సర్దికరసనామ, కూటములు తొమ్మిదియును నికాటదమన. 106

ఆ. ప్రథమగణము వధువు వైగణంబు వరుండు, నగుట నాగణద్వయమునకును
బొత్తు గలిగినట్టిపాత్రంబు ముంగిటఁ, గలుగువేల్పుటావు గాదె వదికి. 107

ఆ. తొలుత నేడుకూటములు మాతృకావరి, చేదమునను బెలియఁ జెప్పఁబడెయఁ
గాన వాని మాని కడమవి రెండును, వివరపఱుతు నిచటఁ గవులు వొగడ. 108

గణనై సర్దిక కూటము

ఆ. తండ్రికొడుకు లగుచుఁ దనరారుగణములు, గలసి మెలసి కృతిముఖమున నిలుచు
రసలనడుమఁ బచ్చికనవు వై చిన మండు, నన్నివనగణము లగుట నేమొ. 109

క. సుతజనకులు 1 గదిసిన ధన, యతుఁ డగుఁ గృతిభర్త రెండు నొకగణ మైనన్
గుతకాధినాయకుం డగు, నితరగణద్వయము గూడ నిలవైఁ గూలున్. 110

గణరసకూటము

క. మొగదలఁ గలగణయుగమున, కగవదురసములకు వైర మగుపాత్రము భ
ర్తగణంబునఁ జుట్టినపా, ముగలెం దత్పాణివనములు భక్షించున్. 111

తే. తలఁప శృంగారబీభత్సములకుఁ బగలు
హాస్యకృపలకుఁ బోరు రాద్రాడ్మ్యతముల
కధికవైరంబు వీరభయానకముల
కీను శాంతంబునకుఁ జెలు తెనిమిదియును. 112

క. రసములకు రెంటికిని నమ, రస మైన శుభంబు వైరరసనంగలి సా
ధ్వన మొకరస మైనను సం, తన మన్యరసములు గూడినను మద మొనవున్. 113

ప్రశ సకూటంబులు

తే. క్షితిసురల కాలు ధారుణీవతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యక్షములకు
మూఁడురెండును శుభకరంబులయియున్నఁ, జాలుననియె సంహితలాన శౌనకుండు.

తే. విప్రులకు గ్రహమైత్ర ముర్వీకతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశ సము లిది వృద్ధగర్గమకము. 115

దోషాదోష బాహుళ్యఫలంబులు

ఆ. స్వల్పదోషములును సమధికగణములు, వైన ను క్తఫలము లధిక మగును

నద్దణంబు లిచ్చు సప్తాశ్వకవమాన, కీలిగుణము లిడవు కృతిముఖమున. 116

తే. గుణము లవగుణములకన్నఁ గొంచె మైన, నాఘనకు మెండు దుష్టగణంబు లిచ్చు
సోఁకనీయ వాకింతయు శుభగణములు, నిజఫలములను బద్యాది నిలిచినపుడు. 117

మగణద్వయయోగమునకు:—

1. యోనికూటము-రెండును హరిణయోనులేకాన ఏకయోనులేకనుక మంచిది. 2. లింగ కూటము-శ్రేష్ఠప్రథమయోని గానఁ బుల్లింగనక్షత్రమురెండును బుల్లింగతారలే ఆయెను. పోరుపుట్టినఁగాని మొదలిగణము వధువును రెండవగణము వరుణును గనుక స్త్రీకి పుల్లింగతార అయినందుచేతను ఆదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము-రెండును రాక్షసగణములే కనుక ఉత్తమము. 4. ఉడుకూటము-మొదలిగణము తారనుండి రెండవగణము తారదనుకను లెక్కపెట్టవలెను గనుక రెండింటికిని శ్రేష్ఠయొక్కటే ఆయెనుగనుక లెక్కకు మొదలిదే ఆయెను. పదమూడు లోపలఉండుటచేతను కృతి పతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము-ప్రథమగణరాశినుండి ద్వితీయగణము రాశిదను కను నెన్నవలెనుగనుక రెండును వృశ్చికరానులే కనుక సంఖ్యకుఁ దొలుకటిదేఆయెను గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము-రెంటికిని కుజుఁడేకనుకమంచిది. 7. గ్రహకాంతి కూటము-అంగ రకుఁ డెఱుపుగనుక పాపియాయెను. ఆరెంటికిని పాపగ్రహమైనను నతఁడొక్కఁడే కనుక నుభము. 8. నైసర్గికకూటము-రెండును మగములే కనుక కుత చాధిపాయకత్వము. 9. రసకూటము-రెండును రౌద్రరసములే ఆయెను గనుక సం తసము. వీనికి లేరుగడ వివరము: ఉడుకూటమొకటి చెడ్డనియ్య, కడమకూటము లెని మిదియు మంచివిగనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలానుగాన అది నున్న మగణము తనమీఁద మగణమునిల్చినప్పుడు తానిచ్చు శుభఫలమధికముగా నిచ్చును.

మగణయగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము-హరిణకపులు భిన్నయోనులగునుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము-రెంటికిని పుల్లింగతారలే కనుక పోరు పుట్టును. అయిన నేమి? మొదలిగణము వధువు గనుక స్త్రీకిఁ బులింగతార అయినందుచేతను ఆదోషము పనిలేదు. 3. గణ కూటము-రాక్షసమనుష్యగణములు గనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము-శ్రేష్ఠకు పూర్వాహార మూడవ నక్షత్రముగనుక పదమూడికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము-వృశ్చికమునకు ధనుస్సు రెండవరాశి గనుక నిర్ధనము. అయిన నేమి? వృశ్చికాధిపతి యైనకుజుఁడును ధనురధిపతి యైన గురుఁడును నన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున ఆదోషము పనిలేదు. 6. ఖేట కూటము-కుజగురు లన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపుగనుక పాపియ, గురుఁడు వచ్చునగునుక శుభుఁడునుగాన పాప

శుభయోగము గనుక జగదము వచ్చును. 8. వైసర్గికమాటము-ప్రస్తరించునప్పుడు మగణమువలనను యగణము పుట్టుటచేతను మగణము తండ్రియు యగణము కొడుకును గనుక సుతజనక¹యోగమున ధనము. 9. రసమాటము - రాద్రకార్యార్థరసము లన్యములు గనుక సుఖము. 10. వీనికిఁ జేరుగడవివరము - గణోడుగ్రహకాంతి మాటములు మూఁడును చెడ్డవియుఁ గడమమాటయు లాఱును మంచివి గనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక మగణము తనమీఁదను యగణము నిల్పినప్పుడు తా నిచ్చు శుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణరగణయోగమునకుః—

1. యోనిమాటము - హరిణతురగములు భిన్నజాతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగమాటము - పుంలింగ స్త్రీలింగతారలు గనుక ఉత్తమము. 3. గణమాటము-రెండును రాక్షసగణములే కనుక మంచిది. 4. ఉడుమాటము - శ్వేష్ఠకు శతతార యెనిమిదవ నక్షత్రము గనుక పదుమూఁటికి లావలనుండుటచేతను కృతివతి కల్పాయువు. 5. రాశిమాటము - పృథ్వికమునకుఁ గుంభము నాలుగవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటమాటము - కుజానకు శని సముండు. ఆమందునకు భౌముండు శత్రుండు కాఁగాను సమకాత్రవముగనుక కీడు. 7. గ్రహకాంతిమాటము, కుజుఁడెఱుపును శని నలుపును గనుక నిర్దోషును బాపగ్రహములే కాన మృత్యువు. 8. వైసర్గికమాటము-మగణతగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసమాటము - రాద్ర శృంగారము లన్యరసములగనుక మదము. 10. వీనికిఁ జేరుగడవివరముః ఉడుఖేట గ్రహకాంతి వైసర్గికమాటములు నాలుగును చెడ్డవి కడమమాటములందును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక అదినున్న మగణము తనమీఁదను రగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చు శుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణసగణయోగమునకుః—

1. యోనిమాటము - హరిణమహిషములు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగమాటము - పుంలింగ స్త్రీలింగతారలు గనుక సుత్తమము. 3. గణమాటము - రాక్షసదేవగణములు గనుక సుధము. 4. ఉడుమాటము - శ్వేష్ఠకు హస్త యిరుపదినాలుగవ నక్షత్రము గనుక పదుమూఁటికి పై నుండుటచేతను గృతివతికి శతాయువు. 5. రాశిమాటము-పృథ్వికమునకుఁ గన్య పదునొకొండవరాశి గనుక వైసర్గము. 6. ఖేటమాటము-కుజునికి బుధుండు శత్రుండు. ఆ సౌమ్యునకు భౌముండు సముండు కాఁగాను సమకాత్రవము గనుక కీడు. 7. గ్రహకాంతిమాటము-కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపి బుధుండు వచ్చు గనుక శుభుండు అయినను క్రూరగ్రహముతోఁ గూడినప్పుడు తానును

1 యోగమున నిధనము. (వె. ము.) 110 వ పద్యములో 'సుతజనకులు గదిసిన ధనయుతుండగుఁ గృతిభర్త' యని యుండుటచేత 'యోగమున నిధనము' అనుట పొసఁగదు.

గ్రూరుండే కావునను భలద్వయయోగము గనుక శృత్యువు. 9. నైసర్గికకూటము - మగణనగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము - రాద్రభయ నకము లన్యరసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము : గణరాశి ఖేటగ్రహతత్కాలికుటము లైదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను గుణములు కొంచెమును గనుక మగణము తన మీఁదను సగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చు శుభఫలము అధికముగా నీయదు.

మగణతగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము-హరిణ మేషములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము - బులింగ స్త్రీలింగతారలు గనుక సుత్రము. 3. గణకూటము - రాక్షస దేవగణములు గనుక అధము. 4. ఉడుకూటము - జ్యేష్ఠకుం బువ్యమినక్షత్రము వందొమ్మిదవది గనుక వదుమూటికిం బై నుండుటం జేసి కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము-వృశ్చికమునకుం గర్కటము తొమ్మిదవరాశి గనుక నవత్యము. 6. ఖేటకూటము-కుజాకుం జంద్రుఁడు మి త్రుఁడు ఆశకికి మంగళుండు సముండును గాఁగాను నమమిత్రము గనుక భద్రము. 7. గ్రహకాలికుటము-కుజాఁ డెఱువు గనుక పాపియుఁ జంద్రుఁడు తెఱువు గనుక శుభుండును గాఁగాను బాపశుభ యోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము-మగణతగణము లితరగణ ములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము-రాద్రకాంతములు మిత్రములు గనుక శుభము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము-రాశి గ్రహకాలి నైసర్గికకూటములు నాలుగు జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక యాదినన్న మగణము తనమీఁదఁ దగణము నిలిచి నప్పుడు తా నిచ్చు శుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణజగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము-హరిణవృషభములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగ కూటము - రెంటిని బులింగతారలే గనుక పోరువుట్టును. అయినను వధూగణ మునకుం బులింగతార యయినందుచే నాదోషము వనిలేదు. 3. గణకూటము - రాక్షస వాసువ్యగణములు గనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము-జ్యేష్ఠకుం సుత్రర యిరువదిమూడవనక్షత్రము గనుక వదుమూటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము-వృశ్చికమునకు సింహము వదవరాశి గనుక దుఃఖము. అయిన నేమి? వృశ్చికాధిపతియైన కుజుండును సింహాధిపతియైన సూర్యుండును అన్యోన్యమిత్రులు గనుక సారదమతమున నాదోషము వనిలేదు. 6. ఖేటకూటము-కుజసూర్యు అన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాలికుటము-మంగళ భాను లిద్దఱును ఎఱుపే గనుక పాపగ్రహములే కాఁగాను భలద్వయయోగమునను

మృత్యువు. 8. వైసర్గికకూటము-మగణజగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రస కూటము-రాద్రపీఠము లన్యరసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిఁ జేరుగడవివరము: గణగ్రహకాంతి వైసర్గికకూటములు మూఁడును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచిది గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుకను అది సున్న మగణము తనమూఁదను జగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణభగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము-హరిణభుజములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము-పుంలింగ స్త్రీలింగతారలుగనుక సుత్రము. 3. గణకూటము-రాక్షసదేవ గణములు గనుక నధము. 4. ఉడుకూటము-జ్యేష్ఠకు మృగశిర పడియాఱవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికిఁ బై నుండుటచేత కృతిపతి శతాయువు. 5. రాశికూటము-వృశ్చికమునకు వృషభ మేడవది గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము-కుజ శుక్ర లన్యోన్యసములు గనుక మధ్యము. 7. గ్రహకాంతికూటము-శుభాఁ డెఱుపు గనుక పాపియు, శుక్రఁడు తెలుపు గనుక శుభుఁడును గాన పాపిశుభయోగము గనుక జగడము. 8. వైసర్గికకూటము-మగణభగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము-రాద్రహాస్యము లన్యరసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిఁ జేరుగడవివరము: గణఖేటగ్రహకాంతివైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచిది గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములుచాలాను గనుక అది సున్నమగణము తనమూఁదను భగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చు శుభఫల మధికముగా నుండును.

మగణనగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము-హరిణగణములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము-పుంలింగస్త్రీలింగతారలు గనుక సుత్రము. 3. గణకూటము-రాక్షసదేవగణములుగనుక నధము. 4. ఉడుకూటము-జ్యేష్ఠకు రేపతి పదునొకొండవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను గృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము-వృశ్చికమునకు మిస మయిదవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము-కుజబృహస్పతు లన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము-మంగళు డెఱుపుగనుక ఖిలుఁడును గురుఁడు వచ్చు గనుక శుభగ్రహము. కాఁగాను బాపశుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. వైసర్గికకూటము-మగణనగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము-రాద్రాదృశములు నిత్యవైరములు గనుక సాధ్యము. 10. వీనికిఁ జేరుగడవివరము: గణోడుగ్రహకాంతి వైసర్గికరసకూటము

లైదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను, గుణములు కొంచెమును గనుక అది నున్నమగణము తనమీఁద నగణము నిల్పినపుడు తా నిచ్చుకుభఫలము నీయదు.

లే. మగణమున కెల్ల వ్రాసితి మిగిలినట్టి, గణములకు నిట్లువ్రాసిన గ్రంథ మధిక విస్తరం బగు నని వ్రాయ వెఱచినాఁడఁ, చెలిసికొనఁ దగుఁ గవులు యాదులకు నిట్లు.
వ. ఇది కావ్యముఖంబున నుండురెండుగణంబులకుం గవిరాక్షనమతానుసారంబు లగు యోగ్యాదినవకూటఫలంబులు. ఇంక నధోక్షజాచార్యమతానుసారంబులగు గణనాథ యోగఫలంబు లెఱింగించెద.

119

లే. ఆష్టగణములు కిషికిష్టనవ్తమూర్తు, లయి వెలింగిమతమతమయధిపతులకుఁ జెల్లుచుండెనునామంబు లెల్లఁ దాముఁ, దాల్చి ఛందంబులం చెల్లఁ దనరుచుండు.

ఆ. ధరణితై స్థిరాంబుదహనమారుకవిష్టు, పదరవీదుదేవపతులు గదియఁ

బ్రనుదవిత్తతావధిద్ధర్మజయసౌఖ్య, శత్రునాశము లానంగు వరుస.

121

క. తోయముపై భూజలశిఖ, వాయుగగనసూర్యచంద్రవాసపు లున్నకొ

శ్రేయోవ్యాధిక్షేకా, ల్పాయుర్తరణసుఖభోగహర్షము బల్బున్.

122

ఆ. వీరిహోత్రు మీఁద విశ్వంభరాంభోగ్ని, వాయుగగనసూర్యవారిజారి

వృషులు గదియఁ గుశలవిభవాగ్నిభయరాజ్య, శోకరోగయుద్ధశుభఫలములు.

123

చ. ఆవనిజలగ్ని వాయుగగనార్కశకీద్రులు డాయఁ గల్గు గం

ధవహుహున్ స్వరాజ్యగృహదాహమృతాత్రిగదార్థభోగమున్

దివిహుఁ గీర్తిశర్మలయదీప్తిబలక్షయభద్రమోదమున్

రవిహు ఖేదముద్భయపరాభవభోగమృతిస్వరాజ్యమున్.

124

క. హిమకరుమీఁద నిలాంభోగ్నిమరుద్వియదర్కసోమనిర్జరసాధున్

క్రమమున నిత్తురు జ్వరభయ, నమరశుభాశుభగదార్థసౌఖ్యము లెపుడున్.

125

సీ. శర్మరతోఁ గూడి చవి గానివస్తువు లెంతయు మధుర మై యెనసినట్లు

గంగోదకంబులఁ గలసి కల్వలతోయమును బవిక్రం¹మునఁ బొందునట్లు

వరుసము సోఁకంగఁ బడి యయశపిండంబు బంగార మై కనుకట్టునట్లు

చందనవృక్షంబునంగలి నిర్దంధకరువు నామోది యై వరఁగినట్లు

లే. నిర్ణరేశ్వరగణమునై నిలిచి దుష్ట, మగుగణంబును శుభకారి యై మెలంగ

శోభనగణంబు గదిసినచోట నిత్తు, దండమునఁ బండుపండుచందంబు గాడె.

126

వ. మఱియుఁ గొందఱుకవిపురందరలు నిజకృతచ్ఛందంబులందుఁ గొన్నివిశేషంబులు

చెప్పి రవియెల్ల వివరించెద.

127

- తే. భువనముల కెల్ల నాధారభూత మైన, జగతి యధిదైవతాబుగాఁ జనుమగణము
తమకుఁ గారణ మగుటచే దానిఁ గూడి, ధన మొనఁగునేడు ననిపల్కించ దాతనొజ్జ.
- తే. చందనోదకమాలను నిచ్చులును బొంపఁ, బడియు వెల్లుల్లి తనకంపుఁ బాయనిగలి
శుభగణము గూడియును నిజశూన్యఫలము, తగణము త్యజింప దనియె నధర్వణుగడు.
- ఆ. ఇది గణప్రపంచ మింక నీగణముల, చేతఁ గూర్పఁబడుచుఁ జెల్లు మీఱు
వృత్తములతెఱంగు విడితంబు గాఁగ మ్రట్పిత్యయములు తేటపఱుతు మొదల. 130

షట్పత్త్యయములు

- తే. వృత్తసంఖ్యయుఁ బ్రస్తారవిధము నష్ట
లభియును వెన నుద్దిష్టలఘుగురుక్రి
యాధ్వభాగము లనఁగఁ బ్రత్యయము లాఱు
వెలయు వానిఁ గవీంద్రులు చెలియ వలయు. 131

౨. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయము

- ఆ. ఇన్నవదాన నెన్ని జనియించెను వృత్తము లన్న ధాత్రిపై
నన్నిగురు ల్లిఖించి యొకఁ డాదిగ నిబ్బడి వానిక్రిందటన్
నన్నుతలీల వ్రాసి తుదిసంఖ్యలు రెట్టిగఁ జేయ నెన్ని యా
నన్నియె దానియం దుదయ మా నమవృత్తము లన్నఁ జెన్నగున్. 132
- తే. ప్రత్యయము లాఱు నీచెప్పవద్యములను, చెలిసిగొన నెంతవారికి నలవి గామి
వరుస నన్నింటికిం దీక వ్రాయ వలనె, దెరుగుమాటలఁ గడు లేట తెల్ల గాఁగ.
- టీ. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నవధందమునందు ఎన్నిసమవృత్తములు పుట్టి
నవి ఆని యడిగిన సరిచెప్పేడివిధము: వారెన్నవధందమున కడిగినఅన్ని గురువు లడ్డ
వరుసగా వ్రాసి వానిక్రింద నొకటి మొదలుగా నినుమడించుచును లెక్కలు వరుస
వెంబడిని గడకు వెడల వ్రాసి తుది లెక్క లినుమడింపఁగా నెన్ని అయెనో అన్ని
సమవృత్తము లాధందమునందుఁ బుట్టినవి యని చెప్పవది. 134
- తే. ఆక్షరం బొక్కటియె యుక్త కంతకంత, కవలి వానికి నోోత్తరాధికంబు
లుక్తయం దెల్ల నమవృత్తయుగము వృద్ధై, నదియె మొద లంతకంతకు నయ్యె రెట్టి.

తత్తచ్చందోవృత్తసంఖ్యాసేసమాలిక

ఈక్తను గరము లత్కుక్తను వేదముల్ మధ్యను వసువులు మఱి ప్రతిష్ఠ
వలనను రాజు లవ్వలినుప్రతిష్ఠను నేత్రసావకులు గాయత్రియందు

విద్య లుష్టిక్కున వేదండలోచనము లనుష్ఠపూన కాస్త్రబాణ
 పాణులు బ్రహ్మతని ¹బాహుభూతములు వజ్రీని గలికరాంబరజగతులు
 త్రిష్టపూనందు దురియుగా భ్రనయనముల్ జగతి సంగవిరించిగగనయుగము
 లలిజగతిని లోచనాజభూవసువులు శక్వర్విని గతీభసలెలయోని
 కాస్త్రకుంభిను లతిశక్వర్విని గజర్తమునిబాహురాము లష్టిని రచాగ్ని
 సాయకభూతరసంబు లత్యష్టిని హస్తగోత్రసభోధరాగ్నిశతులు
 ధృతియుందు గలియుగక్షేతిపక్షరసబాహు లలిధృతిని మనుద్విసాక్షినిగమ
 శయబాణములు కృతిచ్చుదంబున రసాద్రిచర్యేభివేదాభ్రపద్ధరిపులు
 ప్రకృతిని సేత్రవారాచసోమాహార్యగీర్వరాభ్రాక్షు లాకృతిని ధాతృ
 వదనాంతరిక్షపావక ఋగబ్రహ్మచంద్రశ్రుతు ధ్వక్వతిని నాగశూన్య
 తర్కసింధురవసుదహనకుంజరములు సంకృతిని రసాంబుజాతవైరి
 హస్తాద్రిగిరిపర్వతాంగోమపతు లభిక్వతిని బాహుకృతానుగతియుగాస్త్ర
 లే. రతిపశరక్షిణవహ్నా లుక్కృతిని వేద, కాస్త్రసామజగజనభిశ్చంద్రశైల
 రసము లిట్లుద్భవం బయ్యె ²బ్రస్తులింప, సమవదము లగువృత్తము ల్బందములను.
 టీ. ఇవి అన్నియు ఉక్తాదిషడ్వ్యంశలిచ్చందంబులకును ద్వితీయాదిద్విగుణితంబులై యొ
 కొక్క ఛందంబునం బుట్టినసమవృత్తసంఖ్యలకు గణితకాస్త్రోక్తసంఖ్యలు గావున
 జ్యోతికాస్త్రానుసారంబున కుడినుండి యెడమకు పద్యక్రమంబున ఆయాసంఖ్యలు
 లెక్కలువై చి యుగ్గడించి వామాదిగాను చెలిసికొనువది.

187

ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య

లే. ఛందమున కొక్కటను వృత్తసంఖ్య నుడపి, రెండు వెలియ నుక్తాదిజవృత్తసంఖ్య
 యటుల నుత్కృతివృత్తసంఖ్యయను జేయ, సర్వసమవృత్తసంఖ్య భుజంగశయన.
 టీ. ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య అనఁగా ప్రథమచ్చందం బగునక్ష మొదలుకొని యిన్నవ
 ఛందమువద్దకి ఈవెనుకటిఛందము లన్నిటియందును పుట్టినవృత్తములు అన్నియు
 ఎన్నియాయెనని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము: వారు ఎన్నవఛందమువద్ద
 కడిగిన ఆఛందమునను బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య యినుమడించి ఆలెక్కలో రెండు
 దీసివేయఁగా నెంత లెక్కనిలిచె నన్నిసమవృత్తములు మొదలిఛందమువద్దనుంచి
 వారడిగిన దానివద్దకి ఆయె నని చెప్పెడివి. ఉక్తాదిషడ్వ్యంశలిచ్చందంబుల నన్నిం
 టను పుట్టినసమవృత్తములన్నియు కలయఁ గూడ నెన్ని యయ్యె నని యడిగిన సరి
 చెప్పెడువిధము: మునుపటివలెనే కడపటిఛందముగు నుత్కృతియందుబుట్టిన సమవృ

త్రసంఖ్య రెట్టించి అందులోను రెండు కడను దీయఁగా ఎన్ని నిలిచె నన్నిసమవృత్తములు ఇరువదాఱుభందములయందును బుట్టిన వని చెప్పవది. 139

క. పదుమూడుగోటులును నలఁబదిరెండును లక్ష లవలఁ బదియేడ్వేలుకొ
దుది నేడునూటిపై నిరు,వదియాఱు సమాంప్రవృత్తపద్యములు హరి. 140

లే. అందులో నొకకొన్ని వేదాంగమైన,భందమునఁ జల్కఁబడి యుండె నందులోనఁ
గొన్ని తెనుఁగుగఁ జేసె భీమన్న మొదల, నవియె వెనఁ జెప్పకొని రసంతాదికవులు.

2. ప్రస్తారప్రత్యయము

సీ. వరఁగ నేభందంబు ప్రస్తరింపు మటన్న సాభందమునఁ బుట్టినట్టివర్స
సమవృత్తసంఖ్యకు సమ మగునందాఁక దొంతిగాఁ గ్రిందుక్రిందులను వ్రాయ
నగు మీఁదగురువును సాక్రింద లఘువును నొప్పారఁ దొలుబలి నొక్కటొకటి
తరువాత నది మొద ల్దప్పక రెట్టించి భంద మెన్నవ దన్ని చాట్లగాఁగఁ
లే. బొడవునకు నడ్డవరుసలు పొసఁగ నిలుచు, నందనందన వేడివభంద మగును
భాదజీవందలమునఁ బ్రస్తారమునుచు, దీనిసామాము కవులచేఁ జేటవడియె. 142

టీక. ప్రస్తారప్రత్యయ మనఁగాను: ఇన్నవభందంబునందు పుట్టినసమవృత్తంబులకు ఏయే
గణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వారు ప్రస్తరింపునున్న భందమునందు
ఎన్నిసమవృత్తములు వుట్టె నన్ని గురుఁలఘువులు దొంతరగా ఒకదానిక్రింద నొకటి
వ్రాయునది. అదియె ట్టనిన: తొలిదొంతరకు నొకగురువును నొకలఘువును, రెండవ
దానికి రెండుగురువులును రెండులఘువులును, మూడవదానికి నాలుగుగురువులును
నాలుగులఘువులును; ఇటువలెనే యినుమడించుచు ఎన్నవభందమైన అన్ని నిడుద
చాట్లగాను అడ్డవరుసలు సరిపోవునట్లుగాను బొడవునకునువ్రాసి వా రెన్నవసమవృత్త
మునకు నడిగిన అన్నవయడ్డవరుస నున్నగురులఘువులు గణములుచేసి అవృత్తమునకు
నొక్కొక్కచరణమునకు అగణంబు లని చెప్పవది.

ప్రస్తారద్విగుణము

క. అందముగా నేభందము, క్రింద మఱియు నదియె నిలిపి రెండర్థములం
బొందుగ గురులఘువులకుడి, బందునఁ జెఱిసగము వ్రాయఁ బైభంద మగున్. 144

టీక. ఏదియేని యొకభందము ప్రస్తరించి యాభందమే దాని తరువాతిదిగాను బ్రస్త
రించు మనఁగా బ్రస్తరించెడివిధము. ఆభందము క్రిందను తిరిగి ఆభందమే ప్రస్త
రించి కుడికడను మీఁదినుండి క్రిందుక్రిందులను నిడుపుగా సగముదనుక గురువులును
కడను సగము లఘువులును వ్రాసిన ఆమీఁదటిభంద మవును. 145

3. నష్టలబ్ధిప్రత్యయము

సీ. జలజాక్ష యిన్నవధందంబుఁగోపల నిన్నవసమవృత్త మెట్టి దనిర

సావృత్తసంఖ్య దా నందంద యింది న్రాయంగ దిగుదానివైపు జెలిసి

సరిలెక్క లేడనెడ సగము గావించువేళల నెల్ల నొక్కొక్కలఘువు నిలిసి

విడుచుంబలను ¹బాలు వెలయ మటొక్కటి గలిసి యర్థము నేయుకాలములకు

తే. గురుశుభాకార యొక్కొక్కగురువు నిడుచు, నడిసి రెన్నవధందమునందు వారు

దన్ను గురువులు లఘువులు నన్నియైర, మాననగు నష్టలబ్ధి రహసహాయ. 146

టీక. నష్టలబ్ధిప్రత్యయ మనఁగా: ఇన్నవధందంబున ఇన్నవసమవృత్తమునకు నేయే

గణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పవిధము. వా రెన్నవసమవృత్త మడిగిన నన్నవ

లెక్కనుండి లేవలేవకు నర్థించుకొనుచు గురులఘువులు వ్రాయుచది. అది యెట్లు

న్నను: సరిలెక్క యర్థించునవ్వ డెట్లు ఒక్కొక్కలఘువు పెట్టునది. దేసిలెక్క

యైరవ్వ డర్థించుటకు బాలుపోదు గనుక మఱియొక్కటి కలియ: గూడి సరిగా

జేసి యర్థించునది. ఒకటి కూడి యర్థించునపుడెట్లకు నొక్కొక్కగురువు పెట్టు

నది. తన్ను వారెన్నవధందములొనినమవృత్త మడిగిర అన్నియగునట్లుగాను గురు

లఘువులువ్రాసి అవి గణములు చేసి ఆధందమున అన్నవసమవృత్తమునకు ఒక్కొక్క

పాదమునకు అవి గణము లని చెప్పనది. 147

4. వృత్తోద్దిష్టప్రత్యయము

సీ. తనయిచ్చ వచ్చినట్టును గురులఘువులు జగతివై నడ్డచాలుగ లిఖించి

యేధందమునఁ బుట్టె నెన్నవసమవృత్త మిది యన్న నొక్కడు మొదలుగాఁగ

రెట్టించుచును వానిక్రిందను లెక్కలు వరుస దప్పక యుండ వైచియందు

లఘువులక్రింది పెట్టును గూడి పెడియు నొక్కటి ²గలుపుక యుగ్గడింప

ఆ. వైసవృత్తసంఖ్య మది గురులఘువుల, సంఖ్య ఛందమునకు సంఖ్య యిట్లు

జెలిసి చెప్పవలయు దీని వృత్తోద్దిష్ట, మాద్రు ప్రత్యయఙ్గా లంబుజాక్ష. 148

టీక. ఉద్దిష్టప్రత్యయ మనఁగా: దనమనచ్చునకు వచ్చినట్లు గురువులఘువులు అడ్డచాలుగా

వ్రాసి యిది యేధందమునఁ బుట్టినది, ఆధందమునం దిది యెన్నవసమవృత్తము

అనియడిగిన సరి చెప్పెడువిధము అతఁడు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను వరుసకును

ఒకటి మొదలుకొని లెక్క లినునడించి వ్రాసి వానిలోపలను గురువులక్రిందిని

అన్నియు నిడిచిపెట్టి లఘువులక్రిందలెక్క లన్నియుఁ గలయ: గూడి అందులోప

లను మఱి యొకటి కలిపిన నెన్ని ఆయెనో అన్నివృత్త మనునది. అతడు వ్రాసిన గురులముపు తెన్ని యైన అన్నవభందమునఁ బుట్టినది యనునది. ఇరువదియాఱింటి లోదల నెన్నిగురులముపులు వ్రాసినను ఇటువలెనే వ్రాసి నొకెప్పునది. 149

5. లఘుగురుక్రియాప్రత్యయము

సీ. రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రింద వెంబడి ¹నిరుమేల నొక్కొక్కయిట్లు మీది యుండ మొదలనుంచియు నిరువదియునాఱడ్డవీధు లమర్చి రెండుకోపులను గల్గు గీతుల నన్నింట సోముల నిడి మధ్యగృహములయందుఁ బై యిండ్లరెంట్ నిలుచులెక్కలు గూడి వివిఖావ శిశిమేరుచక్రపార్శ్వద్వంద్యంతనదనములను

తే. వెలయునవి నర్వగురులఘువృత్తసంఖ్య
లగు ద్వితీయాదిగృహములయందుఁ దనరు
సంఖ్య లేకాదిలఘువృత్తసంఖ్య లయ్యె
నన్నియును వానివృత్తసంఖ్య లగుఁ గృష్ణ.

150

టీక. మేరుచక్ర మనఁగా: ఇన్నవభందమునందు ఎన్నేసిలఘువులవృత్తములు ఎన్ని ? యని యడిగిన నరికెప్పైడివిధము. మొదల అడ్డవీధిగా రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రిందను వెంబడిగాను రెండుపార్శ్వములయందును ఒక్కొక్కయిట్లు మించియుండునట్టుగా మొదటివీధితోఁగూడ నిరువదియూఱడ్డవీధులుగా గీటులు లిపించి యుభయపార్శ్వములయందు మించియున్నకడపటియిండ్లను మీదియిండ్లు మొదలుకొని యన్ని యిండ్లను తప్పకుండను ఒక్కట్టు పెట్టి మీదివీధి నున్న లెక్కలక్రిందను దిగువవీధి యందు నిడుపుగా ఒక్కొక్కయిటను అలెక్కలకుఁ గ్రింద నుండునట్టుగా వ్రాయునది. ఇటుల వ్రాయఁగా మీదివీధికంటెఁ గ్రిందివీధి ఒక్కొక్కయిట్లైక్కువ అవుచును వచ్చును. ఈక్రమమున వ్రాయఁగా ఈమేరుచక్రమునందుఁ బైవీధిమొదలుగా అడ్డవీధు లన్నియు ఉక్త మొన వ్రెనయిరువదియాఱు భందము లను గ్రమముననే యవును. ఆవీధులయందు మొదలియిండ్లనున్న యొక్కటొక్కటియు నర్వగురువృత్తములు తుదియిండ్లనున్న ఒక్కొక్కటియునర్వలఘువృత్తములు. రెండవయిండ్ల నెన్ని యుండిన అన్ని ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవయిండ్లవి రెండేసిలఘువులవి. నాలుగవయిండ్లవి మూడేసిలఘువులవి. ఈ ప్రకారముననే ముందరను అన్నియిండ్లకు నని తెలిసికొనునది. ఆవీధినినున్న లెక్కలన్నియుఁ గలయఁ గూడ అభందమునఁ బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య యవును. వా రెన్నవభందమున కడిగిన

అన్నవయడ్డవీధి చూచి యిప్పుడు చెప్పినచొప్పున సరి చెప్పనది. విభందముదనుకను
వ్రాయు మన్నను ఆభందముదనుక వ్రాయ వచ్చును. 151

లగనిర్ణయశకటచక్రము

సీ. ఒకమందిరంబులో నొకలెక్కవైచి యాదిగువ నడ్డంబిండ్లు దిద్దుకొనుచుఁ
గ్రనుతఁ బైవీధిలెక్కలు ద్విగుణింపుచుఁ దొలుచారి యని యెట్లుఁ గలుపు వ్రాసి
వెండియు రెట్టిండువేళ నొక్కొక్కటి విడిచి వ్రాయుచు దాని పృత్తసంఖ్య
కెచ్చైన మానుచు నీరీతి నాపృత్తసంఖ్యప జ్ఞికిఁ దొలినదనమునను

లే. నిలుచునందాఁక బంతు లెన్నన్నివ్రాయ
శకటచక్రంబు నాఁగఁ బ్రశస్త మయ్యె
వరుస నాద్యంతములు సర్వగురులఘువులు
కడను వేకాదిలఘునియుక్తంబు లిందు. 152

టీక. శకటచక్ర మనఁగా: ఇన్నవభందమునందు ఒకలఘు వాదిగా ఎన్నే సీలఘువులపృత్త
ములు. ఎన్నవ వెన్నవయరి యని యడిగిన సరి చెప్పెనువిధము. వారడిగినభందము
పృత్తసంఖ్య నిర్ణయించుకొని ముందుగాను ఒకయిట్లు వ్రాసి యాయెంట లెక్క
యొక్కటి వైచి దానిక్రిందనుండి యడ్డముగా ఇండ్లు వ్రాసిండు ఆయిడ్డలో
వానికి మీఁద నున్న యడ్డవీధియిండ్ల మొదలియిట్లు మొదలుకొని వరుస వెంబడి
నొక్కొక్కయింట నున్న లెక్క సారెసారెకు నినుమడించుకొంచు వ్రాయుచువచ్చు
నది. ఆది యెట్లుంటేనీ: తొలుచారి ద్విగుణించునపు డెంతలెక్క యైనను అంతయు
వ్రాయునది. అంతటనుంచి అవి యెన్నిమాటు లినుమడించినను ఒక్కొక్కటి
కడకుం బుచ్చి చిక్కినలెక్క వేయునది. ఇటువలెను వ్రాయ నాభందంబునం
బుట్టినపృత్తసంఖ్య యెప్పుడు మించునో ఆప్పు డది విడిచి మీఁదివీధిని ఆతరువాతను
ఇండ్లలెక్కలు ఒక్కొక్కటి యిప్పుడు వ్రాసినట్లే రెట్టిండుచును వ్రాయునది.
ఏదియైనను పృత్తసంఖ్యకు నధిక మయ్యెనేని ఆది విడిచిపెట్టునది. పైవీధిలెక్క
లయ్యెనేని అంతటను అవీధిని వ్రాయక చాలించునది. ఇప్పుడు వ్రాసినబంతిలెక్కలు
మునుపటియట్లునే వేయునది. ఆక్రింద లెరుగగాను ఇండ్లు వ్రాసి ఆయిడ్డలో
నిప్పుటివలెనే లెక్క నిజవునది. ఇటువలెనే ఒక్కొక్కటలె వ్రాసి అదిచూచి
దానిదిగవను మఱొక్కటలెవ్రాయు చునురాఁగా బంటికి మొదలియింట ఆభంద
మునఁ బుట్టినపృత్తసంఖ్య యొక్కడ వచ్చిన నక్కడనుండి వ్రాయక మానునది.
ఈతీరునవ్రాసిన ఏయింటను వచ్చినలెక్కరాక వచ్చును. దీనిపేరు శకటచక్ర మని

పించుకొనును. ఈచక్రమునందు మొదటిబంతిని నర్వగురువృత్తము. కడపటిబంతి యెంతయుండినను అన్నవయది నర్వలఘువృత్తము. రెండవబంతియొడ్డ ఎన్నియుండిన అన్నవయది ఒంటిలఘువృత్తములు. మూడవయడ్డపీఠిని శిన్నియుండిన అన్నవయది రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాల్గవచాలున శిన్నియుండిన అన్నవయది మూడు మాత్రలు గలవృత్తములు. ఈచక్రమున మూడర ఎన్నిబంతు లున్నను రెండవ బంతి మొదలుగా బంతిబంతికి ఒక్కొక్కలఘు పెక్కువయది తెలిసికొనునది. ఇొడ్డు అన్నియు లెక్కింప ఎన్ని అయినవో అన్నివృత్తము లాధందమునం బుట్టిన వని యెఱుఁగునది. ఈరెండుచక్రంబులయందును జెప్పిన లఘుసంఖ్య ఛందస్సంఖ్యలో లిపిసిపేయఁగాను ఎన్ని మిగిలిన నన్నిగురువులు ఆయావృత్తములకు గలవు గాన ఈచక్రములురెండును లఘుగురుక్రియాచక్రములని యనంబడును. కొందఱు లగనిర్ణయచక్రమందురు.

153

6. అధ్యభాగ ప్రత్యయము

క. నందనుత యధ్యభాగము.

ఛందస్సంఖ్యయును వృత్తసంఖ్యయు రెంటిక

బొందుగ గుణించి యొక్కటి

యందుఁ దిగియ శిన్ని యన్ని యంగుళములగున్.

154

టీ. అధ్యభాగ ప్రత్యయ మనఁగా: ఇన్నవధందము ప్రస్తరించుటకు ఎన్నియంగుళములపొడవుభూమి కావలె నని అడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. ఎన్నవధందమున కడిగిన నంతయు లెక్కపెట్టి యందులో ఆధందమునకు బుట్టినవృత్తసంఖ్య గలియఁ గూడి యినుమడించి యందులో ఒకటి లిపిసి పేయఁగా సెంతయైనదో అన్ని యంగుళములపొడవు భూమి ఆ ఛందమునకుఁ బ్రస్తరించుటకుఁ గావలె నని చెప్పినది.

165

సమవృత్తసంఖ్యాజ్ఞానము

అయిదవఛందమునం దెన్నిసమవృత్తములు

పుట్టిన వని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬

ఈకడపటిలెక్క వదునాఱును రెట్టించిన ముప్పదిరెండు ఆయెను. అటుగనుక విదవ ఛందమునందు ముప్పదిరెండు సమవృత్తములు పుట్టిన వని చెప్పెడిది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. ప్రస్తరించి చూచిన అన్నివృత్తములే పుట్టుచు న్నువి.

అభ్యుదయము—14

పంచమచ్చందమునకుఁ బ్రస్తారము

UUUU	౧	UUUU ✓	౧౭
UUUU	౨	UUUU	౧౮
UUUU	౩	UUUU	౧౯
UUUU	౪	UUUU	౨౦
UUUU	౫	UUUU	౨౧
UUUU	౬	UUUU	౨౨
UUUU	౭	UUUU	౨౩
UUUU	౮	UUUU	౨౪
UUUU	౯	UUUU	౨౫
UUUU	౧౦	UUUU	౨౬
UUUU	౧౧	UUUU	౨౭
UUUU	౧౨	UUUU	౨౮
UUUU	౧౩	UUUU	౨౯
UUUU	౧౪	UUUU	౩౦
UUUU	౧౫	UUUU	౩౧
UUUU	౧౬	UUUU	౩౨

పంచమచ్చందము ప్రస్తరించినాను. ముప్పది రెండుసమవృత్తము లేవుట్టెను.

ఛందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.	ఛందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.
౧ ఉత్తయందు	౨	౧౪ శక్వరియందు	౧౬౩౮౪
౨ అత్యుక్త	౪	౧౫ అతిశక్వరి	౩౨౭౬౮
౩ మధ్య	౮	౧౬ అష్టి	౬౫౫౩౬
౪ ప్రతిష్ఠ	౧౬	౧౭ అత్యష్టి	౧౩౧౦౭౨
౫ సుప్రతిష్ఠ	౩౨	౧౮ ధృతి	౨౬౨౧౪౪
౬ గాయత్రి	౬౪	౧౯ అతిధృతి	౫౨౪౨౮౮
౭ ఉష్టిక్కు	౧౨౮	౨౦ కృతి	౧౦౪౮౫౭౬
౮ అనుష్టుప్	౨౫౬	౨౧ వ్రకృతి	౨౦౯౭౧౫౨
౯ బృహతి	౫౧౨	౨౨ ఆకృతి	౪౧౯౪౩౦౪
౧౦ పక్షి	౧౦౨౪	౨౩ వికృతి	౮౩౮౮౬౦౮
౧౧ త్రిష్టుప్	౨౦౪౮	౨౪ సుకృతి	౧౬౭౭౭౨౧౬
౧౨ జగతి	౪౦౯౬	౨౫ అభికృతి	౩౩౫౫౪౪౩౨
౧౩ అతిజగతి	౮౧౯౨	౨౬ ఉక్కుతి	౬౭౧౦౮౮౬౪

ఇవి యన్నియుఁ గలియఁగూడిన సర్వసమవృత్తసంఖ్యయగును.

మొదటి ౧౩౪౨౧౭౭౨౬

ఉక్తప్రభృతిచ్ఛందోజాత వృత్తసంఖ్యావివేకము

ప్రథమచ్ఛందం బగునక్తమొదలుకొని చతుర్థచ్ఛందమువద్దకి నీలాగుఛందముల యందుఁ బుట్టినసమవృత్తము లన్నియు నెన్నియాయె నని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

నాలవఛందమువృత్తసంఖ్య

UUUU

౧ ౨ ౪ ౮

1 వదునాటుసమవృత్తములు పుట్టెను.

ఈవృత్తసంఖ్య యనుమడించిన ముప్పదిరెండాయెను. అందులోను రెండు పుచ్చిన ముప్పది గనుక ఉక్తమండి ప్రతిష్ఠవద్దకి నాలుగుఛందములయందును 3౦ సమవృత్తములు పుట్టినవి. విఛందమువద్దకి అడిగిన నిటువలెనే చూచువది. వెరసివేసి కూడినను సరే.

158

సర్వవృత్తసంఖ్య

2 ఇరువదియాటు ఛందములయందునున్న సమవృత్తములుపుట్టె ననినసరిచెప్పెడు విధము. ఈఉక్తప్రభృతిచ్ఛందమువృత్తసంఖ్య మునుపటివలె ద్విగుణించి రెండు తివిచివైచిన ౧3౪౨౧౭2౨౬ అయెను. శనుక ఇరువదాటుఛందములయందును ఇన్ని సమవృత్తములు పుట్టెనని చెప్పవది వెరసివేసి కూడినను సరి.

159

వృత్తప్రస్తారవిధము

నాలవఛందం బగుప్రతివృత్తయందుఁ బుట్టినసమవృత్తంబుల

కేయేగణంబు లని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

UUUU

౧ మగము

UUUU

౨ యగము

UUUU

3 రగము

UUUU

౪ సగము

UUUU

౫ తగము

UUUU

౬ జగము

UUUU

౭ భగము

UUUU

౮ నగము

UUUU

౯ మలఘువు

UUUU

౧౦ యలము

UUUU

౧౧ రలము

UUUU

౧౨ నలము

UUUU

౧3 తలము

UUUU

౧౪ జలము

UUUU

౧౫ భలము

UUUU

౧౬ నలము

ఇవియన్నియు అడ్డబంతులుగాఁజేసి ఆయాబంధిసమవృత్తమునకు ఆయాగణంబు లనునది. నాలుగుపాదములకును ఆగణములే యని చెప్పవది విఛందమునకడిగినను ఇటు వలెనే వ్రాయెను.

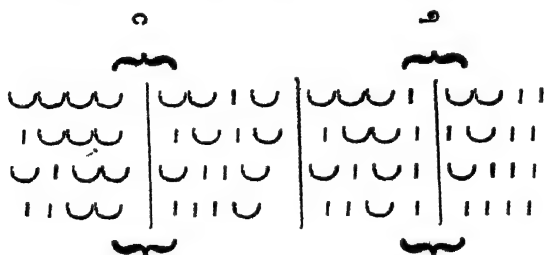
160

ద్విగుణప్రస్తారలేఖనక్రమము

మూడవభందమునకుఁ బ్రస్తారద్విగుణము

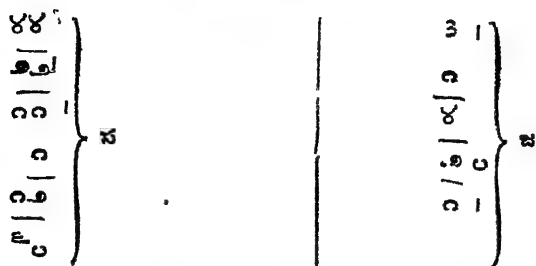
UUU మగణము	౧	UUU మగణము	౧
U UU యగణము	౨	U UU యగణము	౨
UU U రగణము	౩	UU U రగణము	౩
UUU నగణము	౪	UUU నగణము	౪
UUU తగణము	౫	UUU తగణము	౫
UUU జగణము	౬	UUU జగణము	౬
UUU భగణము	౭	UUU భగణము	౭
UUU నగణము	౮	UUU నగణము	౮

ఈమూడవభందము నాలవయదిగాఁ బ్రస్తరించువిధము. ఒకప్రతికడ గురువును అఘువును వ్రాయునది. విభందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 161

సప్తవృత్తప్రస్తారము

అఱవభందమున నలువదిసాల్గు వనచువృత్తమునకు నేయేగణము అని యడిగిన సరి చెప్పెడివిధము. వారు నలువదిసాల్గువది యడిగిరి గనుక సరిలెక్క గనుక నవి యర్థించి అఘువు పెట్టునది. నిలిచినయిరువదిరెండును సరిగనుక నవి యర్థించి అఘువుంచునది. చిక్కిన వదునొకొందును జేసిగనుక మఱియొకటి కలియఁగూడి వంద్రెందుచేసి యర్థించి గురువు పెట్టునది. మిగిలినయాఱును సరిగనుక నవి యర్థించి అఘువు పెట్టునది. ఊన్న మూడును జేసిగనుక మఱియొకటి గూర్చి సాల్గుచేసి యవి యర్థించి గురువు పెట్టునది. కడవరెండును సరిగనుక నవి యర్థించి అఘువు పెట్టునది. వా రాఱవభందమున కడిగిరి గనుక గురుఅఘువు లాఱుయినఁ జాలింపవలయు. ఏవృత్త మడిగినను నిటువలెనే సరి చెప్పువలయును. 162

ఆతిథ్య-చందమునకుఁ బ్రస్తారము

୦	୧	୨	୩	୪	୫	୬	୭	୮	୯
୧୦	୧୧	୧୨	୧୩	୧୪	୧୫	୧୬	୧୭	୧୮	୧୯
୨୦	୨୧	୨୨	୨୩	୨୪	୨୫	୨୬	୨୭	୨୮	୨୯
୩୦	୩୧	୩୨	୩୩	୩୪	୩୫	୩୬	୩୭	୩୮	୩୯
୪୦	୪୧	୪୨	୪୩	୪୪	୪୫	୪୬	୪୭	୪୮	୪୯
୫୦	୫୧	୫୨	୫୩	୫୪	୫୫	୫୬	୫୭	୫୮	୫୯
୬୦	୬୧	୬୨	୬୩	୬୪	୬୫	୬୬	୬୭	୬୮	୬୯
୭୦	୭୧	୭୨	୭୩	୭୪	୭୫	୭୬	୭୭	୭୮	୭୯
୮୦	୮୧	୮୨	୮୩	୮୪	୮୫	୮୬	୮୭	୮୮	୮୯
୯୦	୯୧	୯୨	୯୩	୯୪	୯୫	୯୬	୯୭	୯୮	୯୯

ప్రసరించినను సగణజగణములే అయ్యెను.

ఆ పృథ్వీ-యము ఉద్దిష్టవృత్తనిర్ణయము

$$\begin{array}{r}
 \text{U U U U U U U} \\
 \text{0 3 4 5 6 7 8 9} \\
 \hline
 4 \\
 30 \\
 \hline
 34 \\
 0 \\
 \hline
 38
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 \text{U U U U U U U} \\
 \text{0 3 4 5 6 7 8 9} \\
 \hline
 0 \\
 30 \\
 \hline
 34 \\
 0 \\
 \hline
 38
 \end{array}$$

“ఇది యెన్నవధందమునందుఁ బుట్టినది ? ఆధందమునం దెన్నవసమవృత్తము?” అని యడిగిన సరిచెప్పెడు విధము. వారు వ్రాసిన గురులఘువులక్రిందను వరుస పెంబ డిని ఏకాది ద్విగుణితముగా వ్రాసినలెక్కలలో లఘువులక్రింది లెక్కలన్నియు పెరను పేసి వానిక్రింద మఱొకటి పెట్టి కలయఁగూడ ముప్పదియేదాయెను. కనుక ఆన్నవ సమవృత్తమునది. వారు వ్రేచిన గురులఘువులు లెక్కపెట్టఁగా నేడు ఆయెను. కనుక నేడవధందమునను బుట్టినది యనునది.

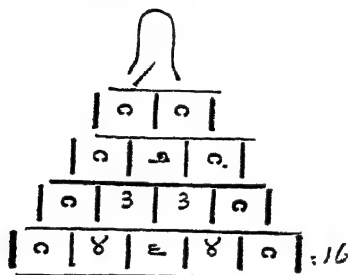
సప్తమచ్ఛందః ప్రస్తారము

U U U U U U U	0	U U U U U U U	10
U U U U U U U	1	U U U U U U U	11
U U U U U U U	2	U U U U U U U	12
U U U U U U U	3	U U U U U U U	13
U U U U U U U	4	U U U U U U U	14
U U U U U U U	5	U U U U U U U	15
U U U U U U U	6	U U U U U U U	16
U U U U U U U	7	U U U U U U U	17
U U U U U U U	8	U U U U U U U	18
U U U U U U U	9	U U U U U U U	19
U U U U U U U	10	U U U U U U U	20
U U U U U U U	11	U U U U U U U	21
U U U U U U U	12	U U U U U U U	22
U U U U U U U	13	U U U U U U U	23
U U U U U U U	14	U U U U U U U	24
U U U U U U U	15	U U U U U U U	25
U U U U U U U	16	U U U U U U U	26
U U U U U U U	17	U U U U U U U	27
U U U U U U U	18	U U U U U U U	28
U U U U U U U	19	U U U U U U U	29
U U U U U U U	20	U U U U U U U	30
U U U U U U U	21	U U U U U U U	31
U U U U U U U	22	U U U U U U U	32
U U U U U U U	23	U U U U U U U	33
U U U U U U U	24	U U U U U U U	34
U U U U U U U	25	U U U U U U U	35
U U U U U U U	26	U U U U U U U	36
U U U U U U U	27	U U U U U U U	37
U U U U U U U	28	U U U U U U U	38
U U U U U U U	29	U U U U U U U	39
U U U U U U U	30	U U U U U U U	40

ప్రస్తరించినది రెండుతగణములు నొకగురువు నాయెను.

మేరుచక్రోద్ధారము

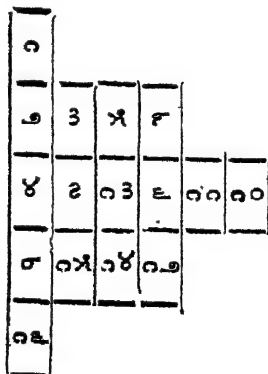
సాలవళందమునకు ఎన్నేసిలఘువుల వృత్తములు ఎన్నెన్ని. పుట్టిననగా సరి చెప్పెడువిధము. వీధివీధి ఒక్కొక్కచందము గనుక ఈచక్రమునకు సాలుగడ్డచాట్ల గాన సాలవళందము పర్యంతము ఆయెను. దీని సాలుగవలంబి చూచి చెప్పవచ్చును. 164

సాలవలంబి మొదలింటి దొకటియు సర్వగురువృత్తము. రెండవయింటి సాలుగును ఒంటి లఘువృత్తములు. మూడవయింటి యాఱును రెండేసి లఘువులవృత్తములు. సాలవ యింటి సాలుగును మూడేసి లఘువులవృత్తములు కడపలియింటి దొక్కటియు సాలుగులఘువుల సర్వలఘువృత్తము. 165

శకటచక్రోద్ధారము

ప్రతిష్ఠాచందమునందు ఎన్నేసి లఘువులవృత్తములు ఎన్నవ యెన్నవయి వి యని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. 166

ఈ చక్రమునందు మూడియింటి దొకటియు సాలుగు గురువుల సర్వగురువృత్తము.

రెండవ యడ్డపీఠినున్న ౨ వది, 3 వది, ౫ వది, ౯ వది ఒంటిలఘువృత్తములు.
 మూడవచాలననున్న ౪ వది, 2 వది, ౧3 వది, ౬ వది, ౧౧ వది, ౧౦ వదియు
 రెండేసి లఘువులవి. నాలుగవబలినున్న ౮ వది, ౧౫ వది, ౧౪ వది, ౧౨ వది,
 మూడేసిలఘువుల వృత్తములు. కడపటి ౧౬ వది యొక్కటియు నాలుగు లఘు
 వుల సర్వలఘువృత్తము. 167

పద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలు

ఉత్తాఛందం బొక్క యక్షరంబుననుండి. యొండొంటికివచ్చు నక్షరంబు షడ్వింశాక్షర
 పర్యంతంబుగా జరుగు నందు నుత్తకుఁ బ్రతిపాద మేకాక్షరం బౌను. 168

ఛందస్సంఖ్యలు.	వృత్తసంఖ్యలు.	ఛందస్సంఖ్యలు.	వృత్తసంఖ్యలు.
౧ శ్రీవృత్తము	౧	2 లాల	౨౪
౨ శ్రీవృత్తము	౨	హంసమాల	౨౫
3 నారీవృత్తము	3	మదరేఖ	౨౬
మృగి	౪	కుమారలలిత	౨8
వినయ	౫	సరసీజము	౨౮
౪ కన్య	౬	విభూతి	౨౯
వీడ	౭	మధుమతి	3౦
సుకాంతి	౮	మదనవిలసిత	3౧
బింబము	౯	౯ విద్యున్నాల	3౨
౫ శ్రీతి	౧౦	వికాసము	33
ప్రగుణ	౧౧	విమానము	3౪
సతి	౧౨	సింహరేఖ	3౫
పంజీ (నుందరి)	౧3	చిత్రపదము	3౬
నంద	౧౪	హంసరుతము	3౭
అంబుజ	౧౫	నారాచము	3౮
౬ సావిత్రి	౧౬	ప్రమాణి	3౯
విచిత్ర	౧౭	నాగరము	౪౦
తనుమధ్య	౧౮	మాణిపకము	౪౧
చంద్రపదన	౧౯	సమాని	౪౨
కళిపదన	౨౦	౯ భుజంగశిశురుతము	౪3
సురలత	౨౧	ఉత్సుకము	౪౪
పసుధ	౨౨	భద్రకము	౪౫
పసుమతి	౨3	హలముఖ	౪౬
		౧౦ పరివము	౪౭

మయూరసారి (మయూర భాషిణి)	౪౮	ఉపస్థితము (శిఖండిరుతము)	౭౮
రసాలి	౪౯	(స్త్రీ)	
రుగ్గవతి	౫౦	వికరూప	౭౯
చంపకమాలి	౫౧	చంద్రిక	౮౦
మణిరంగము	౫౨	౧౨ ప్రస్థిణి	౮౧
మత్త (హంసశ్రేణి)	౫౩	భుజంగప్రయాతము	౮౨
కౌముది	౫౪	తోటకము	౮౩
భోగివిలసితము (విలసితము)	౫౫	జలధరమాల	౮౪
మనోరమ	౫౬	వంశస్థము	౮౫
శుద్ధవిరాటి	౫౭	ఇంద్రవంశము	౮౬
నందిని	౫౮	ద్రుతవిలంబితము	౮౭
పక్షి	౫౯	తోదకము (తామరసము)	౮౮
౧౧ ఇంద్రవజ్ర	౬౦	ప్రియంబద	౮౯
ఉపేంద్రవజ్ర	౬౧	ప్రమితాక్షర	౯౦
ఉపస్థిత	౬౨	జలార్ధతగలి	౯౧
దోదకము	౬౩	విశ్వజేవి	౯౨
రథోద్ధత (పరాంతిక)	౬౪	చంద్రవర్ష	౯౩
భద్రక	౬౫	ప్రహేయము	౯౪
స్వాగతము	౬౬	ప్రమదితపవన	౯౫
కాంతి	౬౭	కుసుమవిచిత్రము	౯౬
శ్యేని	౬౮	మణిమాల	౯౭
చాతోర్ని	౬౯	మేఘవిలసితము	౯౮
కలితాంతము (గీతాలంబనము)	౭౦	౧౩ మత్తమయూరము	౯౯
కాలిని	౭౧	ప్రహర్షిణి	౧౦౦
సుముఖ	౭౨	ప్రభాతము	౧౦౧
భృగురవిలసితము	౭౩	జలదము	౧౦౨
పృత్త	౭౪	మంజుభాషిణి	౧౦౩
పృథ్వీ	౭౫	రుచిరము	౧౦౪
పృంత	౭౬	క్షమ	౧౦౫
హృక్షికమాల	౭౭	క్షర	౧౦౬
		చంచరీకావళి	౧౦౭
		మత్తహంసిని	౧౦౮
		సుమంగలి	౧౦౯

౧౪ వనమయూరము	౧౧౦	అశ్వగతి	౧౩౫
వనంతిలక		మదనదర్పణము	౧౩౬
సింహాన్నక		గజవిలసితము	౧౩౭
బౌద్ధుని	౧౧౧	౧౭ శిఖరిణి	౧౩౮
శోభావతి		వృద్ధి	౧౩౯
మధుమాధువి		హరిణి	౧౪౦
భూసుతము	౧౧౨	నర్మటము (కోకిలకాకము)	౧౪౧
సుందరి	౧౧౩	మందాక్రాంత	౧౪౨
ప్రహరణకలిత	౧౧౪	పాలాశదళము (త్వరితగతి)	౧౪౩
నవనందిని	౧౧౫	వంశవృక్షపతిత	౧౪౪
అపరాజితము	౧౧౬	చంపకకోసరి	౧౪౫
అనంబాధ	౧౧౭	౧౮ మత్తకోకిల	౧౪౬
కమలవిలసితము	౧౧౮	కుసుమితలతావేర్చిత	౧౪౭
౧౫ మాలిని	౧౧౯	నిశ	౧౪౮
సుకేసరము (భద్రకము)	౧౨౦	హరనర్తన	౧౪౯
మనోజ్ఞ	౧౨౧	త్వహారము	౧౫౦
మణిభూషణము	౧౨౨	౧౯ కాన్డూలవిక్రీడిత	౧౫౧
సుగంధి		తరళము	౧౫౨
(కాలిని)		మేఘవిస్ఫూర్ణితము	౧౫౩
(చామరము)	౧౨౩	చంద్రకళ	౧౫౪
(వృకాంతి)		భూతిలకము	౧౫౫
ఇల	౧౨౪	కవికంతభూషణము	౧౫౬
చంద్రరేఖ	౧౨౫	౨౦ మత్తేభవిక్రీడితము	౧౫౭
నలిని	౧౨౬	ఉత్పలమాల	౧౫౮
అలసగతి	౧౨౭	అంబురుహము	౧౫౯
మణిగణనికరము	౧౨౮	ఖచరప్లుతము	౧౬౦
౧౬ ప్రియకాంత	౧౨౯	ప్రభాకలితము	౧౬౧
పంచచామరము	౧౩౦	౨౧ చంపకమాల	౧౬౨
వద్దకము	౧౩౧	వనమంజరి	౧౬౩
చంద్రక్రి	౧౩౨	లాటీవిటము	౧౬౪
మేదిని		మణిమాల	౧౬౫
వాణి	౧౩౩	కరిబృంహితము	౧౬౬
భువనదనము	౧౩౪	కనకలత	౧౬౭

౨౨ మహాప్రగర్భ	౧౬౮	౨౪ సరసిజము	౧౭౮
భద్రకము	౧౬౯	క్రౌంచపదము	౧౭౯
మానిని	౧౭౦	తస్వి	౧౮౦
విచికిలిత	౧౭౧	అష్టమూర్తి	౧౮౧
కురగము	౧౭౨	౨౫ బంధురము	౧౮౨
మద్రకము	౧౭౩	భౌస్కరవిలసితము	౧౮౩
౨౩ కవిరాజవిరాజితము	౧౭౪	ధరణీధరగతి	౧౮౪
అశ్వలలిత	౧౭౫	౨౬ భుజాగ విజృంభిత	౧౮౫
పద్మనాభము	౧౭౬	వరాహ	౧౮౬
మత్తాశ్రీడ	౧౭౭	మౌగళమహాశ్రీ	౧౮౭

క. యతిగణనామస్తోత్రము, వికతంబుగ సలిపి గురుల వినులించి తగక
యతిగణనామయోతంబుగఁ, బతగధ్వజ లేటపలుతుఁ బద్మవిధంబుల్. 169

క. సమవిచమవృత్తమణులకు, సమద్రము లనంగఁ దనరి వడ్డింకతిభే
దము లై వేదములకుఁ బాదములై ఛందంబు లొప్పిదము లగు వరుసన్. 170

లే. జగతి సమవృత్త మెన్నవభందమునను
సంభవము నొందు నన్నియక్షరము లమరుఁ
బదపదమునకు హెచ్చును గొడువ లేక
గణములును నొక్కభంగిని గానఁబడును. 171

ఆ. ఒంటికాలఁ గొంద టుండఁ జేసిరి పాద, యుగముతోడఁ గొంద టుండఁ జేసి
రేను సకలవృత్తవృషముల నడపింతు, నాల్గుపాదముల జనంబు వొగడ. 172

క. ఒకకాలను రెండడుగులఁ, బ్రకటంబుగ గ్రంథవిస్తరభయంబునఁ బూ
ర్వకవులవలెఁ జెప్పిన లే,భికుఁ డొకలిపి విదువఁ దప్పుఁ గనఁ దర మగునే. 173

క. నేను రచించినవృత్తవి,తానములో నొకట రెంటు ద వృంధిని వి
ద్యానిధులు కడమపదముల,లో నారసి యతులు గణములును దెలియఁ దగున్. 174

లే. అడుగులకు వర్ణములు గొంతె మగుటఁజేసి
యందు నుక్తప్రభృతినవచ్చుపదములను
బొడము వృత్తములకు నెల్ల వడులు లేవు
నాల్గుపదములఁ బ్రసము ల్పడఁచుఁ గాని. 175

క. గురులఘుగణసంజ్ఞలయక్షరములు దీర్ఘంబు లైనఁ జను నవి రెం డై
భరుపడి సంయుక్తము లై, భరుగిన నవి రెండు నెన్నఁబడు వెంటడి గాన్. 176

ప. ప్రథమచ్ఛందం బగునక్షత్రయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నొక్కొక్క యక్షరం బై రెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు శ్రీ యనువృత్తము.

శ్రీవృత్తము. ౧-౧

ఉ గ.

శ్రీ

గో

పా

లా

ద్వితీయచ్ఛందం బగునక్షత్రయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు రెండేసి యక్షరంబు లై నాల్గు వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

శ్రీవృత్తము. ౨-౧

ఉ గ గము.

శ్రీనా

గానీ

క్షానిం

పూనక్.

తృతీయచ్ఛందం బగుమధ్యయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు మూడేసియక్షరంబు లై యెనిమిది వృత్తంబులు వుట్టెనందు:—

నారీ. 3-౧

ఉ ఉ మ గణము.

శ్రీనాథుక్

నే నెంతుక్

మా నొప్పం

గా నారిక్.

మృగీ. 3-3

ఉ ఉ ర గణము.

భూమిలా

రా మహా

ద్దామ మా

దా మృగీక్.

వినయవృత్తము. 3-౪

|| ఉ స గణము.

వినయం

బనఁగాఁ

జను సా

ననఘా.

చతుర్థచ్ఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు నాలుగేసియక్షరంబు లై ౧౬ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

కన్య. ౪-౧

ఉ ఉ మ ఉ గ.

భావింప న్నా

గావాప్తి స్త

న్యావృత్తం వీ

తేవ న్నొల్పుక్.

ప్రీడ. ౪-౨

|| ఉ య ఉ గ.

యగల్ చెప్పం

దగు స్వీడక్

నగోద్ధరా

జగద్ధరా.

నుకాంతి. ౪-౬

|| ఉ | జ ఉ గ.

జకారముక్

గకారముక్

నుకాంతిక్

కుక న్తుతా.

బింబ. ౪-౭

|| | భ ఉ గ.

ఇమ్మకిలాఁ

గమ్మ భగల్

బింబమునం

గంబుధరా.

పంచమచ్ఛందం బగును ప్రతివ్యయందుఁ బ్రతి
పాదంబునకు నై దేసీయక్షరంబుల ముప్ప
దికెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

ప్రీతి. ౫-3

|| || ర || || గగ.

ప్రీతిఁ నేపా
స్థితగద్వంద్వం
తై తగున్ దైత్యా
రాతి వర్ణింపన్.

ప్రగుణ. ౫-౪

|| || స || || గగ.

ప్రగుణాఖ్యం బొ
వ్వగుఁ జెప్పంగా
సగగానక్తిన్
నిగమస్తుత్యా.

సతి. ౫-౬

|| || జ || || గగ.

క్షీతిం జగానం
గతిం దనర్చున్
సతీసుపుత్రా
బలిప్రసిద్ధా.

కజ్జీ (సుందరి). ౫-౭

|| || భ || || గగ.

వికభకారం
దేకగగంబున్
గైకొనుఁ బజ్జీన్
క్రికమలాత్నా.

సంద. ౫-౧3

|| || త || || ప.

దేవస్తుత నం
దావృత్తమునన్
తేవ స్థిలువం
గా వచ్చుఁ దవన్.

అంబుజము. ౫-౧౫

|| || భ || || లగ.

ఇమ్ముల భకా
రమ్ము లగయు
క్షీం బరఁగుఁ దా
నంబుజ మనన్.

ప. పంచచ్ఛందం బగుగాయత్రియందుఁ బ్రతి
పాదంబునకు నాతేసీయక్షరంబులై
యఱువదినాల్గువృత్తంబులు వుట్టెనందు;

సాచితి. ౬-౧

|| || మ || || మ.

గోవిందస్తోత్రంబున్
దైవారు స్వాముక్షిన్
సాచి త్రీపుత్రంబున్
గావింపంగా నొప్పున్.

విచిత్ర. ౬-౧౦

|| || య || || య.

తనర్చు స్విచిత్రం
బనంగా యయాప్తిన్
ఘనశ్యామగాత్రా
మునిస్తోత్రపాత్రా.

తనుమధ్య. ౬-౧3

|| || త || || య.

కామేపలివాసున్
మే మెంతు మనంగన్
స్వామీ తనుమధ్యన్
భూమిన్ దయ లొప్పున్.

చంద్రవదన. ౬-౧౫

|| || భ || || య.

చంద్రవదనా దే
వేంద్రవినుతా ని
స్తంద్రత భయంబున్
సాంద్రముగఁ జెప్పున్.

శశివదన. ౬-౧౬

||| న | లు | య.

శశివదనాఖ్యం
విశదము లయ్యెన్
దిశల నయంబున్
దశముఖునై రీ.

¹సురలత. ౬-౧౬

||| న | లు | య.

మూరహరుఁ దేవే
గురుకుచ నాఁగా
ధరణి నయంబున్
సురలత కొప్పున్.

వసుధ. ౬-౨౦

||| న ||| న.

వసుదేవసుతున్
బొసఁగింపు మనన్
వసుధావ్యయ మిం
పెనఁగున్ సులక్.

వసుమతి. ౬-౨౦

||| క ||| న.

బృందావనవిహారం
రిం ²దార్తునెద నం

చందు న్వసుమతిం

బొందింతురు తనన్

వ. సప్తమచ్ఛందం బగునుష్టిక్కునందుఁ
బ్రతిపాదంబునకు నేదేసియక్షరంబు లై
నూట యిరువది యెనిమిది వృత్తములు
వుట్టె నందు:--

లోల. ౭-౧౦

||| య ||| య ||| గ.

ధరిత్రీ సుతారాతిన్
సరోజాతపత్రాక్షున్
హరిన్ యాగలన్ లోలన్
గరం బొప్పు వర్ణింతున్.

హంసమాల. ౭-౨౦

||| స ||| ర ||| గ.

సరగంబున్ రవింబున్
బరంగున్ హంసమాలన్
నరసింహవతారా
సురవిద్విద్విదారా

మదరేఖ ౭-౨౫

||| మ ||| స ||| గ.

గోపాలాఖ్యుండు నిచ్చున్, మాపాలం గలఁ డంచున్
రూపింబు న్ననగంబున్, దీపించు న్నద రేఖన్.

కుమారలలిత ౭-౩౦

||| జ ||| స ||| గ.

సుమాయుధనిభాంగా, రమాహృదయనాథా
కుమారలలితావృత్త మొప్పు జనగాత్రిన్.

1 'సురలత' కును, 'శశివదన'కును భేదములేదు. కాఁబట్టి భిన్నవృత్తమునకువలె
లక్షణమును మరల్చఁ జూప నవసరము. 2. దర్శించెదనని పూ.ము. గణధింగము

సరసిజము 2-30

||| ధ ||| స ||| X.

కోరి సరసిజం చిం, పారు భగయుక్త

సారదనులిపాత్ర, సీరదనిభగాత్ర.

విభూతి 2-౪3

||| ర ||| జ ||| X.

ఇమ్మహి స్రజంబు లం, తమ్మనం గకారము

గ్రమ్మి యుండునట్టివృ, తమ్మ దా విభూతి యా.

మధుమతి 2-౪౬

||| న ||| ధ ||| X

కుభరవైరికడక, విభూదు గంబరు

మధుమతి న్నవమ, న్నధకరీర హరి.

మదనవిలసితము 2-౬౪

||| న ||| న ||| X.

వదవడి ననగల్, గదసి వెలసిన

మదనవిలసితం, బది యదులిలకా.

5. ఆత్మచచ్చందం బగుననుష్టుప్తునందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నెరిమిదేసియక్షరంబు లై

యిన్నుటయేఁబదాఱు వృత్తంబులు వుట్టె నందుఁ—

విద్యున్నాల ౮-౧

||| మ ||| మ ||| X.

శ్రీచేపిఠాశ్రీప్రాణేశా, యాదిత్యశ్లోహాదిస్తుత్యా

నేదోధర్తా విద్యున్నాలం, బా వై మాగాస్త్రాప్తిం బొల్పున్.

వితాన ౮-౬

||| జ ||| మ ||| X.

క్షితిస్త గాయం క్తం వైనక, వితానపుక్తం వై యుక్తు

వితామహాద్వాదిత్యప్ర, న్నతప్రభావా నర్వేశా.

విమానము ౮-3౮

||| జ ||| త ||| X.

క్షమన్ జతాంతస్థగాయు, క్త మై రచింపం బొనంగున్

విమాన మంభోరుహాత్, రమాంగనావాసవత్.

సమాని ౮-౧౦౭

|| ర || ర || ర || ర || ర ||

నారదాదిమానివరుల్, చేరి శౌరిఁ గొల్తు రవక్

గోరి రేఘముం జవముల్, భారుణి నృహని కగున్.

వ. నవమచ్ఛందం బగుబృహతీయందుఁ బ్రతిపాదమునకుఁ దొడ్డిచేసీయక్షరంబు లై యేనూటపండ్రెండు వృత్తంబులు పుట్టె నందుః—

భుజంగశిశురుతము ౯-౧౨౮

|| న || న || న || ర || ర || ర ||

నిజమున ననయ లూపున్, భుజంగశిశురుత మయ్యెన్

సుజనవినుకచరిత్రా, వృజినతృణఘనదాత్రా.

ఉత్సుకము ౯-౧౨౯

|| ర || ర || ర || ర || ర || ర ||

వాసవముఖ్యునిరస్తుతా, దాసమనోంబుజవట్టుదా

నాసిగ భారము లొందినన్, భాసిలు నుత్సుకవృత్తముల్.

భద్రకము ౯-౧౩౦

|| ర || ర || ర || ర || ర || ర ||

కాద్రపేయశయనా నమ, స్నిద్రచైత్యమదభంజనా

దుద్రమిత్ర రనరేఘముల్, భద్రకంబునకు భాసిలున్.

హలముఖి ౯-౧౩౧

|| ర || ర || ర || ర || ర || ర ||

కింకరీకృతసురవరా, పంకజాతదళనయనా

పాంక మా రననగణముల్, శంక లేక హలముఖిన్.

ఆ. పక్షినుంచి వృత్తపక్షి కిన్నవనాయి, వడి యటంచుఁ జెప్పుఁబడియె నిచట
సంస్కృతంబునందుఁజనుఁ బదవిచ్చేద, మడుగు మొదలివర్ణంబుగఁ దెనుఁగున. 177

క. ధర గణితకాస్త్రసంజ్ఞల, శరరసగిరిదూరినిధిదిఁ కాశంకరభా
స్మరవిశ్వమనుదినోర్వీ, శ్వరనామములు యతివర్జితసంఖ్యార్థంబుల్. 178

వ. దశమచ్ఛందం బగుపక్షియందుఁ బ్రతిపాదమునకుఁ బదేసీయక్షరంబు లై పేయు
నిరుపదిసాల్గువృత్తములు పుట్టె నందుః—

అచ్చకనీయము—15

పణవము ౧౦-౧౨౧

లలల మ । । । న । లలల య ల గ

ఉర్వి స్త స్తగ్గ + యంతపాదంబుల్, పర్వ స్త ద్దగ్గరిః + బణవం బయ్యెన్
గీర్వాణావీత + గిరినాకేశా, సర్వేశా రవి + శతసంకాశా.

మయూరసారి (మయూరభాషిణి) ౧౦-౧౨౧

లలల ర । ల । జలలల ర ల గ

వెక్కిసిందె వైల + విశ్రమంబు, ల్పాక్కి రేఫజంబులు స్తగంబుల్
చక్కఁగా మయూరసారి కొప్పున్, నిక్క మంబుజాతఃనేత్ర కారీ.

రసాలి ౧౦-౧౨౨

లలల ర । । । న లలల ర ల గ

గోత్రవిశ్రమము + గూడి భక్తి, ధాత్రి రేఫసగంబులు లాతైః
బోత్రియావ! రగంబు ల్రసాలిం, జిత్రభంగి నులిసేయు నిన్నున్.

రుగ్గవతి ౧౦-౧౨౩

ల । । భ లలల మ । లలల స ల గ

అంగయలిం బొందై భమన ల్పురుగు గురుయుక్తి + రుగ్గవతి స్స
త్యాంగనకై లేఁడా నురకాఖం, బొంగుచు గోపీపుత్రుఁ డనంగన్.

*చంపకమాలి ౧౦-౧౨౪

ల । । భ లలలల మ । లలల స ల గ

భూమిభరత్రాతు + ల్పాలుపారక, బ్రేమ భమంబు ల్లోరినగంబుల్
దాము నులింపు న్నందనకు న్నా, మామకరాంకుం జంపకమాలిన్.

మణిరంగము ౧౦-౨౧౯

లలల ర । లలల స । లలల స ల గ

అంగనామజు + లంగయకుల్లా, సంగ మెచ్చ రసాగురుయుక్తి
బొంగుచు న్నదుఁపుంగవు వేడక, రం గగున్ మణిరంగ మనంగన్.

మత్త (హాసశ్రేణి) ౧౦-౨౪౧

లలల మ ల । । భ । లలల స ల గ

తైలక్రాంతి స్తభంగ లాలిం, గ్రాల స్తతాఖ్యను + గనువట్టున్
బాలించె న్నాదపాపతి యాపాం,చాలిం గౌరవ్యులనభ నాంగన్.

*రుగ్గవతికిని, చంపకమాలికిని గణములలో భేదములేదు; యలిపానమున
మాత్రము భేదముగలదు గాన వేరుగఁ జెప్పఁబడినది.

కౌముది ౧౦-౨౯౬

||| న ||| త ||| త |||

మునిసతా కౌముదీవృత్త మొ, పును నతాగంబులకొ పద్యలికొ
దునిమొ బొలఁస్తు భూపుత్రికై, కినుక రామఁక్షితీకుం డనన్.

భోగివిలసితము (విలసితము) ౧౦-౩౫౧

||| భ ||| స ||| జ |||

సాగ భసములకొ * జగంబులకొ, జాగగు నగవిశ్రమములకొ
భోగివిలసితంబుఁ జెప్పఁగా, సాగరతనయా * నమన్వితా.

మనోరమ ౧౦-౩౪౪

||| న ||| ర ||| జ |||

నరజగంబుల * న్ననోరమల్, నరవి శైలవిశ్రమములకొ
దురితదూరు సింధుజాబలికొ, సారిది నన్నులిండు నెంతయున్.

* శుద్ధవిరాటి ౧౦-౩౪౫

||| మ ||| స ||| జ |||

చా లావు న్నసజ ల్లకారముకొ, గ్రాలు శుద్ధవిరాటిన్ పద్యలికొ
నీలాంగా రమణీమనోభవా, నాళీకాసనానందన స్తుతా.

నందిని ౧౦-౩౫౯

||| భ ||| త ||| జ |||

క్రిరమణా నిర్జితదానవా, సారసపత్రేక్షణ పద్యలికొ
సారె భతంబులగము ల్దగకొ, ధీరులచే నందిని నాఁ జనున్.

పజ్జీ ౧౦-౪౩౯ ✓

||| భ ||| భ ||| భ |||

గ్రావవిరామముగా విబుధుల్, భావజుతండ్రిని * భాభగురుల్
గా వినులించినఁ * గావ్యముల, న్యావిరి బజ్జీయఁనం బరంగున్.

వ. ఏకాదశచ్ఛందం బగుత్రిష్టుప్పనందుఁ బ్రతిపాదమునకుం బదునొకండేసియక్షరంబు
లై ౨౦౪౮ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

* (పూ. ము.) సంజ్ఞలపట్టిలో 'పరాటి' అనియున్నది; (పె) లో విరాటి;
విరాట(ప).

ఇంద్రవజ్ర గం-342

UU | ૩ UU | ૩ | U | જ UU XX

ఇంతు ల్నదా పాడుదు , రింద్రవజ్రత్, స్వాంతంబున న్నోహము , సంధిలంగఁ
దంతావళక్రాంబిని , తాజకార, ప్రాంతంబునం గద్యుదు , మంద మందనో.

ఉపేంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౮.

| U | జ U | ష | U | జ U X X

క్షపాచరారు బ్రిక+బ ల్ల గుఱుక్, బ్రహ్మ మై దంతివి+రామ మొప్పక్
ద్విపాధిత్రాత సు+తింపఁ జేరె, యుపేద్రవజ్ర త్వల+యు ధగిల్రన్.

ఉపసితము ౧౧-౩౬౫

U | S | U | J | U | J U U X X

భక్తుల్యారిమిఃద నుఁపఱి కం బా, సక్తి నిర్వరతు ల్కరి + సంఖ్య సాగఁ
నూకుల్యారి చెప్పెడుఁబోఁ దఱాగా, యుక్తం బగుచు జేరుఁబొందుచుండున్.

దోదకము ౧౧-౩౩౯

U | | န U | | န U | | န U U XX

తోరపువీడుక, 1వోదక మొచ్చుకొ, భూరివిరామము + భూధరసంజ్ఞం
 దారుచ భాగన+గావిత్ర మై లక్ష్మీరమణా విర+చింప నెసంగున్.

రథోద్ధతము (పరాంతిక) ౧౧-౬౯౯

ఉ | ఉ ర | | | న ఉ | ఉ ర | ఉ ప

అది శేషరః చాత్రి నొప్పు గో, వింద భూమిధరః విశ్రమంబుల
జెంది కప్పుములః • జిత్రభంగిఁ జెన్నొందు శంతయు రఃభోద్ధతం బిలన్.

2భద్రకము ౧౯-2౦౪

|||న|||న|||ర|||ప

సరళదమన • నారవంబులకై, సరగఁ గుభర • సమ్మితంబు లై
విరతు లమర • వేడ్కఁ జెప్పిరం, బరంగుఁ గృతుల • భద్రకం బనన్.

స్వాగతము ౧౧-౪౪౩

U U r . . . n U . . . q U U X X

స్వాగతంబు దగు * తైలవిరామం, బై గజేంద్రవరాదా రసభంజుల్
తైగురుద్వయము * భాసిల జెప్పకొ, యోగిమానసప * యోజమిళిందా.

1 తోటక (పె. ప). 2 భద్రకమునకును జంధికకును గణములలో భేదము లేదు. యతిస్థానమున మాత్రము భేదము గలదు.

కాంతి ౧౧-౮౭౭

ల | ల | త | ల | జ | ల | జ | ల | ల | ల

క్రాంతి లక్ష్మిసంఖ్యను + రాజీలగా, సంతోషముతోడఁ దఃజాలగముల్
చింతించు బదంబులఁ + జెంద రమా, కాంతాహృదయేశ్వర + కాంతి యగున్.

శ్వేని ౧౧-౬౮౩

ల | ల | ర | ల | జ | ల | ల | ర | ల | వ

మానితాద్రివిశ్రమంబుఁ బూనఁగా, శ్వేనికి న్రజ ల్పయి న్రవంబులఁ
గాని యొడు గూర్చు + గాదు దుక్తిజీ, ప్రాణనాథి కామెఁపల్లిమందిరా.

వాతోర్తి ౧౧-౮౧౭

ల | ల | మ | ల | భ | ల | త | ల | వ

అమోదం బోవుఁగ + వ్యాసాదికవుల్, భూమిధ్రక్రాంతిలు + పొంగార మహీ
భామాప్రాణేశ మభంబుల్ తపలుక, దా మివాతోర్తిని + దాపింతు రొగిన్.

కలితాంతము (గీతాలంబనము) ౧౧-౮౭౭

ల | ల | త | ల | జ | ల | జ | ల | ల | ల

సామోద్భవవిశ్రమఁసంయుత మై, పేమాఱు తకాలగఁవిప్రుత మై
దామోదరఁజుకంఠ ల్పలుకక, భూమిం గలితాంతముఁపూర్ణ మగున్.

శాలిని ౧౧-౨౮౯

ల | ల | మ | ల | త | ల | త | ల | ల | ల

ధీరశ్రేష్ఠ ల్పన్నుఁలింపం గవీంద్రాధారం బై ధాత్రి న్నతాగాగణాక్షి
దోరం బై భూభృద్భయతుల్ సఘటింపక, నీరేజాక్షా కాలిసీవృత్త మొప్పున్.

సుముఖ ౧౧-౮౮౦

ల | న | ల | జ | ల | జ | ల | ల | ల

ఖగపతివాహ + కవర్ధినుతా, మృగపతిమధ్య + హితార్తిహరా
నగవిరమం బెనయంగ నజా, లగములచే జేలఁగు స్వముఖుల్.

భ్రమరవిలసితము ౧౧ ౧౦౦౯

ల | ల | మ | ల | భ | ల | న | ల | వ

వియంప్రిం బారయి మగణభన, ల్వాయొక్కం డవ్వలను నెలకొనక
మాయాతీతా భ్రమరవిలసితం, బై యొప్పుం పర్కయతుల నిలుచున్.

వృత్త ౧౧-౨౮౮

||| న ||| స ||| త ||| గ |||

అనయమును వేదాంగము నెప్పుడో, దనుజహర నాస్తంబు ల్లగంబున్
బెనుగొని భరాభృద్విశ్రమంబున్, దనరునది పృథ్వావృత్త మంచున్.

పృథ్వి ౧౧-౨౯౬

||| న ||| స ||| జ ||| వ |||

నలినభవనుత * నాజలగం, బులు గజయతులఁ * బొందుపడం
బెలుచఁ బలికనఁబృథ్వి యనన్, వెలయు నొకనమఃపృత్త మిలన్.

వృత్త ౧౧-౨౯౭

||| న ||| స ||| స ||| త ||| గ |||

నగణయుగము నగణం బొందున్, గగ మొకటియు జతగాఁ గూడన్
భగవిరమములనుగల్గింపన్, దగు గవులకు వసుధ స్వంతన్.

మాత్రికమాల ౧౧-౪౮౭

||| భ ||| త ||| స ||| గ |||

భక్తజనశ్రాత * భతనగానం, యుక్తము లై మానియుతయతున్ మ
వ్యక్తము లై మాత్రులహర జెప్పన్, మాత్రికమాలాక్రమము లెసంగున్.

ఉపస్థితము (శిఖండివిరుతము); (స్త్రీ) ౧౧-౨౯౬

||| జ ||| స ||| త ||| గ |||

ఉపస్థితమునం * దొప్పారుచుండున్, దక్షస్థివిరతు * ట్టాకం జకారం
బులై సతగణంబు ల్లద్వయంబున్, గతిధ్వజసఖా * కామేశ్వరీశా.

వీరరూప ౧౧-౩౯౬

||| మ ||| భ ||| జ ||| గ |||

విపారుం గావ్యముల * నేకరూపన్, త్వాత్మప్రీతున్ మభజంగణంబున్
బ్రాహ్మణం గుంజరవిరామ మొప్పున్, బాటంబున్ వాయుటకుఁ బ్రస్తులింపన్.

చంద్రిక ౧౧-౭౦౪

||| న ||| స ||| ర ||| వ |||

అగవరధర నారవాన్వితంబుగఁ గృతులను జెప్పఁ * బొందికై
తగ నిధివరమంబు * దాఁకిఁగా, జగలిని నెగ డొందు * జంద్రికన్.

5. ద్వాదశచ్ఛందం బగుజగతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బఁడ్రెండేసియక్షరంబు లై
౪౦౯౬ పృత్తంబులు పుట్టె నందు.

స్రగ్వీణీ ౧౨-౧౧౭౧

ల | ల | ర | ల | ల | ర | ల | ల | ర | ల | ల | ర

కామెపల్లీ మహాగ్రామమధ్యంబునకొ
భూమిదేవోత్తము + ల్పాజ సేయంగ నా
స్వామి యున్నాఁ డనకొ + స్రగ్వీణీకొ కైలవి
క్రామయుక్తిం జతుష్కం బగుకొ రేఘముతో.

భుజంగ ప్రయాతము ౧౨-౧౧౮౬

ల | ల | ల | య | ల | ల | ల | య | ల | ల | ల | య | ల | ల | ల | య

భజింతుకొ సదా కామెపల్లీనివాసుకొ
వ్రజస్త్రీవిటుకొ యాదావశ్రేష్ఠ నంశుకొ
భుజంగ ప్రయాతాఖ్యము ల్పాల్లు యాలకొ
గజవ్రాతవిక్రాంతిగాఁ జెప్ప నొప్పునొ.

తోటకము ౧౨-౧౧౯౬

ల | ల | ల | స | ల | ల | స | ల | ల | స | ల | ల | స

తగుఁ దోటకపుత్తము + ధాతృయతికొ, నగణంబులు నాబుగు + సాగిసఁ బ
న్నగపుణ్యనదీసురఁ నాధదిశా, జగతీద్విజపట్టణఁ నంశరణా.

జలధరమాల ౧౨-౧౨౦౧

ల | ల | ల | మ | ల | ల | భ | ల | ల | స | ల | ల | మ

ధీరుతో మెచ్చుం గృతుల నతిశ్రీదం బై, మారాకారా జలధరమాలాపుత్తం
బై రాజీల్లుకొ భూవిఁ జతుఃరాస్యక్రాంతుతో, సారం జేరకొ మధనమఁ నంయుక్తంబై.

వంశస్థము ౧౨-౧౨౩౮౨

ల | ల | జ | ల | ల | త | ల | ల | జ | ల | ల | ర

జతతో జరేఘంబులు + సానుజాతన, మ్రితాక్షరక్రాంతుల + మెప్పు పుట్టఁగాఁ
బరంగరాజద్వజ్ఞఁ + బద్దలోచనకొ, నులింప వంశస్థ మఁ నూనమై చనునొ.

ఇంద్రవంశము ౧౨-౧౨౪౧

ల | ల | త | ల | ల | త | ల | ల | జ | ల | ల | ర

ఇందీవరాక్షుతో తగ + నింద్రవంశ మా, నఁదంబునం బాడిరి + నందనూలితై
దెందంబుల న్నోహముఁ లేప మీఱఁగాఁ, బొందై గజక్రాంతులు + పూనఁ దాజులనొ.

ద్రుతవిలంబితము ౧౨-౧౪౬౪

|| న || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ ||

ద్రుతవిలంబితకూప మగుం గుభృ, ద్యతి నభారయఃకంఘగః జెప్పినక
నతజనాత్రివంశవృషనప్రియా, వితతభూసురపీఠపురాలయా.

తోదకము (తామరసము) ౧౨-౧౪౦౦

|| న || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ ||

సలలితతోదకసామజవిక్రాం, తులన నకాయలః + తోదకవృక్షం
బలవదుః గీతవరాసురకాష్ఠో, జ్వలనవకోశరసాస్థలవాసా.

ప్రియంవద ౧౨-౧౪౦౦

|| న || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ ||

విభు శమీరవృథివీజరత్నభా, గభవనాలయునిఁ గామెవల్లికా
ప్రభు నభజ్రలన + బ్రస్తుతింప నా, నిభవిరామమున + నీప్రియంవదత్.

ప్రమితాక్షరము ౧౨-౧౪౨౨

|| న || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ ||

ప్రమితాక్షరం + బమరుః బద్ధజవి, శ్ర మొప్పమీఱ + సజసాయుతమై
యమునానదీతటవిహార పృథా, ప్రమదాకుమారసఖ + భద్రయశా

జలోద్ధతగతి ౧౨-౧౪౨౬

|| న || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ ||

జలోద్ధతగతిం దిఃకాగజయతిక, మెలంగు నినుమాఱు + మెచ్చుగ జనల్
ఫలానుభవ కామెవల్లినిలయా, ఖలాంబుదసమీర + కామజనకా.

విశ్వదేవి ౧౨-౧౪౨౭

|| న || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ ||

శ్రీనత్సాంకా పద్మాధారిశ్రీ కళత్రా, దేవేంద్రస్తోత్రావిశ్వదేవీసమాఖ్యం [జెప్పన్.
దైవిబాంధు న్నాయాగఃకావాప్తి దిక్సం, ఖ్యావిత్రాచుంఘత్చోద్యమైయుండః.

చంద్రవర్ష ౧౨-౧౪౨౮

|| న || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ ||

ఇంద్రవంద్య జగదీశ ఘనయశ, స్సాంద్ర కామెపలిసద్ద యదువరా
చంద్రవర్ష యగు + శైలవిరతి ని, స్తంద్ర మై రసభాసంబు లమరినన్.

ప్రహేయము ౧౨-౧౭౬

||| న ||| న ||| మ ||| మ

కరివిరమణమౌత్ + గా నామయంబుత్, బరంగ సిలువఁ జూపట్టుం బ్రహేయం
ఋరగశయన భోజోద్వీకృత్రీ, వర భరమకృపావారాశి కృష్ణ.

ప్రముదితవదన ౧౨-౧౭౧౬

||| న ||| న ||| ర ||| ర

నుమత నిభవిరామమౌత్ గూడఁగా, జమిలినరములక్ + నదా చెన్నగక్
ప్రముదితవదనత్ + రమానాయకా, నుమకరజనకా + నువర్వస్తుకా.

కుసుమవిచిత్రము ౧౨-౯౭౬

||| న ||| మ ||| న ||| మ

కుతలములూనం + గునుమవిచిత్రం, బరిశుభదం బై + యగయతు లున్నం
దతనయ యొప్పక + నయ లినుమా తై, నతతము విద్వంజునులు నుతింపన్.

మణిమాల ౧౨-౭౮౧

||| త ||| మ ||| త ||| మ

కామేపలినామః గ్రామభలవాసా, స్వామీ తయకారంద్వంద్వంబు పాసంగుక్
వేమాఋనుహీభృద్విక్రాంతులతోడక్, భూమండలిగూర్పఁబొల్చున్న ణిమాలత్.

మేఘవిలసితము ౧౨-౨౦౮౧

||| మ ||| న ||| న ||| న

కాళిందీముఖఃకమలమధుకరా, నాళీకానఃసత రసవిరతు
ల్లాల న్నేఘవిలసితము దనరు, వ్యాతాయంబు మఁననగణములన్.

న. త్రయోదశచ్ఛందం బగునరిజగతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదుమూఁడేసియక్ష
రంబు లై యెనిమిదివేలనూటతోఁబదిరెండువృత్తములు పుట్టె నందుః—

మత్తమయూరము ౧౩-౧౬౩౩

||| మ ||| త ||| మ ||| న

క్రిగోపాలా తంగెడఁగిసీమాపనిగేహః
వాగీకాశిస్వర్గనిః వానస్తుతిపాత్రా
యోగిభ్యేయా మత్తమయూరంబున కొప్పుక్
నాగక్రాంతు ల్చక్రగజుంబు ల్గుగ మొందన్.

ప్రహర్షిణి ౧౩-౧౪౦౧

౧౧౧౧ మ ౧౧౧౧ న ౧౧౧౧ జ ౧౧౧౧ ర ౧౧౧౧

ధీరుత్ సింధురవిరతిక్ మనజ్రగంబుత్, సారెం బాదములను సంఘటింతుచుండఁ
గ్రూరారి ప్రహరునకుం బ్రహర్షణు ల్పెం, సారెం జెప్పదురు మఃసోముదంబుతోడన్.

ప్రభాతము ౧౩-౧౩౯౨

౧౧౧౧ న ౧౧౧౧ జ ౧౧౧౧ జ ౧౧౧౧ ర ౧౧౧౧

మొనసి నజారగఃమూత్ ప్రభాతవృత్తం, బునకు మదేభసఃమూహవిశ్రమంబుల్
ననరఃగ నిల్వః బృహదురాజతల్పా, కనకమయాంతుక * కామెపల్లివాసా.

జలదము ౧౩-౩౫౪౩

౧౧౧౧ ధ ౧౧౧౧ ర ౧౧౧౧ న ౧౧౧౧ ధ ౧౧౧౧

బంగరుచుంగుపచ్చదము * మైఁ గలయా, తంకెడదేశవాసు జలదంబులచే
తం గడుసన్నుతింతు నవః తారయతిక్, బొంగుచు సారె భర్షభగఃమూత్ గదియన్.

మంజుభాషిణి ౧౩-౨౭౯౬

౧౧౧౧ న ౧౧౧౧ జ ౧౧౧౧ న ౧౧౧౧ జ ౧౧౧౧

ఉరగాపగాదిహరిదుర్వరాలయా, కరుణాసముద్ర మురంగర్వభంజనా
యిర వొందుచుండు సజాతిబృడింపఁ బల్లరు గాపి ధాత్వయతిఃమంజుభాషిణుత్.

రుచిరము ౧౩-౨౮౦౬

౧౧౧౧ జ ౧౧౧౧ ధ ౧౧౧౧ న ౧౧౧౧ జ ౧౧౧౧

గదాధరుక్ జభసజగంబులక్ గవ్రుత్, నదా పితామహయతిసాగుచుండఁ గా
ముదంబుతోడ రుచిరము ల్రచింతు రి, ట్లుదారభక్తి గృతుల * నుర్వరాస్థలిన్.

*క్షమ (క్షప) ౧౩-౨౩౬౮

౧౧౧౧ న ౧౧౧౧ న ౧౧౧౧ త ౧౧౧౧ త ౧౧౧౧

క్రమమున నిభిఃక్రాంతి నాతాగయం, క్షమగ నుకవి పద్యంబు లూహించినకొ
క్షమ లనఁ బరఁగం * గంజపల్లెక్షణా, నుమశరజనకా * కూరపంశోత్తమా.

చంచరీకావళి ౧౩-౧౧౫౩

౧౧౧౧ మ ౧౧౧౧ మ ౧౧౧౧ ర ౧౧౧౧ ర ౧౧౧౧

కంబుగ్రీవా నత్యాకామినీప్రాణనాథా, బింబోష్టామారాగఃశ్చేష్టిభూభృత్యతుల్లాం
చం బాదంబై ధాత్రింజంపరీకావళీనా, మంబొందుంగావృత్తిమానినీభూషణంబై.

* సంజ్ఞల పట్టికలొ క్షమ, క్షప యనునవి భిన్నవృత్తములుగా గణింపఁ బడినవి.

మత్తహంసిని ౧౩-౨౭౯౦

|| || జ || || త || || స || || జ || || X

మనోహరాకారః * మధువై కృసుహరా, విశాయకారూఢః * విమిధేంద్రవందితా
జనార్దనా జక్ష్మజగురుత్ కుభృద్యుతిక్, దనర్పుచవ్యంబుదగు మత్తహంసినిన్.

సుమంగలి ౧౩-౧౭౭౨

|| || స || || జ || || స || || స || || X

సారిదిక్ ధరిత్రిని * సుమంగలివృత్తం, బరయంగ సామజః * యతిక్ సజసాగత్
తిర మొద నొప్పు విశిఖ్రాజితపాదాం, బురుహద్వయా ఖరః మురాసురవై రీ.

౪. చతుర్దశచ్ఛందం బగుశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాలుగేసియక్షరంబులై
౧౬౩౮౪ వృత్తములు వుటై నందుః—

వనమయూరము ౧౪-౩౮౨౩

|| || ధ || || జ || || స || || స || || X

శ్రీకర ధరారిధరః జిష్టునుత పుణ్య, శ్లోక భజనన్నగః లుక్ ద్రుహిణసంఖ్యక్
సోఽతువిరమంబుగనుఁచున్వనమయూరా, ఖ్యాకమనువృత్తమిలఁన త్తమిలుచుండున్.
వసంతతిలక (నీంహాన్వతము, బౌద్ధరిణి, శోభావతి, మధుమాధవి)

౧౪-౨౯౩౩

|| || త || || ధ || || జ || || జ || || X

శ్రీ మేదిసీరమణః సింధుతరంగరంగ, ద్రాహుహితల్ప దినః తానుతవాహ రాధా
కామా వసంతతిలకక్ దభకాగగంబుత్, సామప్రభూతయతిసాగిధరంజెలంగున్.

భూనుతము ౧౪-౩౫౧౫

|| || ర || || స || || ధ || || ధ || || X

ముష్కరించి రసభాగః ముత్ దశవిక్ర, మంబుభూతలమునందున * మానితమయ్యైక్
జాంబవత్కృధివ కేశవః సారససేత్ర, కంబునందకగదాధరః ఖండితసాశ్వా.

సుందరి ౧౪-౫౮౧౫

|| || ధ || || ధ || || ర || || స || || X

సూరిజన ప్రకరంబు * సుందరి నెన్నఁగా
భారసవంబులు రత్న * భాసితవిశ్రమా
ధారముగాఁ దనరారుఁ * దార్జ్య తురుంగమా
కౌరి ముకుంద మునీంద్ర * నన్నుత కేశవా.

ప్రహరణకలిత గర-౮౧౨౨

||| న ||| న ||| భ ||| న ||| వ

వనిగొను నెపుడుం బ్రహరణకలితకొ, ననభనవలు మం • దగజవిరమముకొ
ఘననిగ్ఘనవిగ్రహ బకమురను, ర్దన మధునరక ప్రహరణకలితా.

నవనందిని గర-౩౮౨౦

||| స ||| జ ||| స ||| న ||| గ

నవనందినికొ నజగణస్సుగగ లాయెకొ, నవవిశ్రమంబును దంనన్ది చెలువొప్పకొ
నవీతచోరకు జగనార్ద్రును నుపేంద్రకొ, భవదూరు నెంతురు నభానదులు భక్తిన్.

అపరాజితము గర-౫౮౨౮

||| న ||| న ||| ర ||| స ||| వ గణము

ననరసలగ లాందిన స్సవవిశ్రమం, బును గలిగి కపింద్రభూషిత మై జవా
ర్దన నిగమనుగోచరా యపరాజితం, బనంగ దనరు శ్రావ్యమై వినువారికిన్.

అసంబాధ గర-౨౦౧౭

||| మ ||| త ||| న ||| స ||| గ

వాలాయంబకొ సత్కవిజనములు • వాక్రవ్యకొ
వాలాకొ గోవింద వరద స్తుతఃవాత్సల్యా
కాళిందీప్రాణేక మతనసగగప్రాప్తికొ
జ్వాలాభాగ్నద్విశ్రమమునను నసంబాధత్.

కమలవిలసితము గర-౮౦౯౬

||| న ||| న ||| న ||| న ||| గ

క్రమమున నననసగగములు గూడకొ, గమలవిలసితము • కమలజవిశ్రా
మము జగతిని నగఃమహితచరిత్రా, కమలదళనయన • కడుం బొగ డొందున్.
వ. పంచదశచ్ఛందం బగునతిశక్వరియందుం బ్రతిపాదంబునకుం బద్మనై దేసి యత్సరంబు
లై ౩౨౭౬౮ పృత్తంబులు పుట్టె నందు.

మాలిని గ-౪౬౭౨

||| న ||| న ||| మ ||| య ||| య

కనకకళిపువార్తకొ • గానలాలకొ శుభాంగుకొ
దనుజహరణదత్తుకొ • ధర్మమార్గానుసారికొ
మనసిబగురు నెంతుకొ • మాలినిపృత్రమందుకొ
ననమయయగణంబుత్ • నందివిశ్రాంతి గూడన్.

సుకేసరము (భద్రకము) ౧౫-౧౧౧౮

|| న || ల || జ || ల || భ || ల || జ || ల || ర

సుదుచిరధర్మమూల మయిసాపు మీఱు నా, నిధరనాభిపూజయి కేసరమునై
భరి నజభద్రము ల్లదియుఁగల్పనంబువక, నిశవిరామసూతి సుకేసరమువక.

మనోజ్ఞ ౧౫-౧౧౬౩౨

|| న || ల || జ || ల || జ || ల || భ || ల || ర

అజమృద వానవసంతః తార్చితపాదపం
కజయుగభుక్ హరి నిర్వికారు మనోజ్ఞ నా
ఋజు వగువృత్తమునందుః * వ్రీతి సుతింపగా
నజభద్రరంబులు వొల్పు * నచ్చిన దిగ్యతిన్.

మణిభూషణము ౧౫-౧౧౭౦౭

|| ల || ల || ర || న || ల || భ || ల || భ || ల || ర

విత యైనమణిభూషణవృత్తమునందు న
త్యంతమోదమున నెన్నును * నద్దశవిశ్రమా
క్రాంత మైన రసభారలఁ * గంజవళాక్షుఁ గం
సాంతకు న్నరకసంహరు * నార్యసమాహమల్.

సుగంధి(*శాలినీ, చామర, ప్రశాంతి) ౧౫-౧౧౯౨౩

|| ల || ల || ర || ల || జ || ల || ల || ర || ల || జ || ల || ర

రంబు జుబు రంబు జుబు * రంబు నెత్తుమీఱఁగాఁ
దొమ్మిదింట విశ్రమంబు * తోర మై సుగంధికి
గ్రమ్మఁగా సుతింప నొప్పు * గానలొలుఁ డచ్చుతుం
డంబుజాక్షుఁ డాదిదేవుఁ * డక్షరాఖ్యుఁ డెప్పుడున్.

ఇల ౧౫-౧౬౩౬౮.

|| ల || న || ల || జ || న || న || న || న ||

గజవిశ్రమంబునఁ * గనలు నిల యనఁగా, సజనాన లంఢినానకలకవికృత మై
భుజగాశనధ్వజాభుజగపతియసుక, ప్రజయదరీముఖివనజహితుఁ బొగడన్.

* ౧౧-వ ఛందములో మణియొక శాలినీవృత్తము గలదు. (229 పుట).

చంద్రరేఖ గా-౧౬౨౫

లలల మలలల రలలల మలలల యలలల య
మత్రేభక్తాంతిచే రమ్యం బా మహిం జంద్రరేఖా
ప్యత్రంబై ప్రత్యయంబుత్ + వేడ్కన్ హృషీకేతుః బాధ
క్షత్ర న్నారాయణ నిష్కామి త్రయాగారివై త్య
శ్చిత్ర వైకాంత లక్ష్మీ చిత్రాష్టవాసు స్తుతింపన్.

నలిన గా-౧౬౦౮౪

లలల నలలల నలలల నలలల నలలల
ననరాసలచే దశశ్రుతయుక్తతచే, బాసగ న్నలినీ మణికంబునుదర్శనహ
స్తనరీయహు వామనుః గోశవుకౌరినజాన్, పనుదేవనృపాలతనూ భవుః బామదుకా.

అలసగతి గా-౧౬౬౮౦

లలల నలలల నలలల నలలల భలలల య
అలసగతి నా జను సభాంతరమునందు, నిల్వనదవతారయతి + నిండి నననభ్యుత్
గలయ శకటాశురవిఘాతను విశిష్టన్, బలుమణుః గవీశ్వరులుః ప్రార్థనలుసేయన్.

మణిగణనికరము గా-౧౬౩౮౪

లలల నలలల నలలల నలలల నలలల
మణిగణనికరము + మకులఘుగురు వై, మణివిరమణ మయి + మధుదనుజహరున్
ఫణిపతిశయనునిః + బ్రమధితనరకు, స్ఫుటిమదయుతవిభుః ని బాగడఁ దనరున్.
చ. యాదశచ్ఛందం బగుఅష్టియుందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాఠేసియక్షరంబు లై
ఁగిగిరి వృక్షములు వుట్టై నందుః—

ప్రియకాంత గా-౧౬౩౨౬౪

లలల నలలల యలలల నలలల యలలల నలలల
అమరులు భృత్యు లనయ వి + యద్దంగ ధరిత్రీ
కమలలు ¹వెండ్లాములు రవి + కంజారులు గన్నుత్
శమితత్పటావర్తన కవి + చాటుం ప్రియకాంతా
ఖ్యము శివసంఖ్యావిరమణ + మై న్యన్యసగం బై.

పంచచామరము గా-౧౬౨౧౮౪౬

లలల జలలల రలలల జలలల రలలల జలలల
జరజ్రజంబులన్ గముం బొసంగి లోమినింటివై
విరాను చెంది సత్కవు ల్సవిస్తరంబు సేయఁగాఁ

బరాత్పరుండు మాధవుండు + పంచచామరంబునకొ
బ్రూధగుంభనంబులందుఁ + బాడ నొప్పు భావ్రీలాన్.

పద్మకము ౧౬-౨౩౮౧౬

|| న || ధ || జ || జ || జ || జ || జ || జ ||

నభజజాగగణయుక్తిఁ బిఁనాకివిరామక

ప్రభవ మై కృతుల నొప్పుయ + బద్మక మంద మై
ప్రభుండు నక్రమును ద్రుంచి సురక్షితుఁ జేయ సా
మభవపద్మకముచాడున్ + మానిత మై ధరన్.

చంద్రశ్రీ ౧౬-౧౦౧౦౨౮

|| య || మ || న || స || ర ||

క్షమం జంద్రశ్రీతో యమననరంగ ల్భానువిశ్రా
మముకొ సంబంధించు న్నరహరి రఃమాచిత్రహారా
శమీయామ్యాగారా శమనసహజానాథ కృష్ణ
ప్రనుత్తక్రవ్యాదక్షణవళన + రాధాభుజంగా.

మేదిని (వాణి) ౧౬-౧౦౧౦౨౮

|| న || జ || ధ || జ || ర ||

మృడయతి నజ్ఞజర్గములు + మేదినీసమాఖ్యకొ
దడబడుచుండఁగాఁ దనరు + దంష్ట్రీ పద్మనాభా
జడనిధితల్ప నందసుత + సాశ్వరాట్రుతాంతా
కడు పితభక్తి నీకు నతి + గావు మయ్య దేవా.

ఫలసదనము ౧౬-౧౬౩౮౮

|| న || న || న || న || స ||

నననననగములు దఃనరంగ దశవిక్రాం
తిని ఫలసదనము లఃతిశయ మగుఁజెప్పకొ
మునిజనహృదయములఃమును బొలుచువానికొ
గొనబుగ ముదమొదవఁ + గొలిచెద మటంచున్.

అశ్వగతి ౧౬-౨౮౦౮౨

|| ధ || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ || ధ ||

అందము లైనభకారము + లైదును గాంతము పై
బొంది పదింట విరామముఁ + బూనినయశ్వగతిం
గందసమానమహోన్నతఃగాత్రుని కొరిని గో
విందునిఁ బ్రస్తుతి సేయఁగ + వేడుక యయ్యెఁ జూమి.

చంపక కేసరి ౧౭-౪౬౮౨౮

|| స || స || జ || స || స || స || స || స || స ||

సరకాదియోగినుతు + జాంబవత్క్రియు నిర్విక
 ల్పు నమేయు నక్షరు విభు న్యమభాద్దనభంజను
 వనమాలిఁ గృష్ణ మురఃభంజను నెంతురు వారిజా
 ననవిశ్రమంబు నజఃసాస్యలు చండః కేసరిన్

ప. అష్టాదశచ్ఛందం బగుధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునెనిమిదియక్షరంబులై
 ౨౬౮౧౪౪ వృత్తములు పుట్టె నందుః—

మ త్తకోకిలగ౮-౯౩౦౧౯

|| ర || స || స || జ || స || జ || స || భ || స || ర ||

అత్తమిల్లు మహేశవిశ్రమ + మార్గనమ్మని నొప్పుగా
 నర్తు రా రసకాభరేఫలు + చాకళింపుచు నొందంగా
 మత్తకోకిలవృత్తపద్ధతి + మక్కువం బొనరింపఁగా
 హత్తి పూజ యొనర్చ వచ్చు జనార్దనాహ్వాయు నెప్పుడున్.

కుసుమితలతావేల్లిత ౧౮-౩౭౮౫౭

|| స || స || స || త || స || స || స || స || స || స || స ||

వేమా తెప్పంగాఁ గుసుమితలతావేల్లిత న్నత్నయాయత్
 శ్రీమార్ద్రంకశ్రాంతియుఁ గుదిరినం + జెన్నమీఱు స్థిరిల్
 గామేబల్లితుం గనకవనసుం + గంజనేశ్రుక్ శుభాంగుక్
 గోమద్బాలం గాలయవరహరుం + గుంజరేంద్రాద్రినాథున్.

నిశ ౧౮-౭౪౪౪౪

|| స || స || స || స || స || ర || స || ర || స || ర || స || ర || స || ర ||

ప్రబలు నిశను నారఃరాంబులున్ ప్రశ్నవిశ్రాంతియున్
 గబళితదవపాదకా పూతనాజీవితాహరి కృ
 ష్ణ బలసహజ పారిజాతావహరా యదుశ్రేష్ఠ జే
 వ బలిదమర వంద్య + బంసీవృత్త వారేయ శ్రేణేయకా.

హరనర్తనము ౧౮-౯౦౯౭౧

|| ర || స || స || స || స || జ || స || స || స || స || ర ||

దావపావకఖాది మాధవ దాశార్థ్యాదనుజాంతకా
 జేవక్రిప్తియనందనాదివివద్వంద్యా*స్రవసన్నతా

* ఇట యతిభంగము.

చంద్రకళ గ-గౌళగౌళి

|| || ర || || స || || స || || క || || జ || || జ || గ.

తానకంబుగఁ జంద్రకళావృత్తంబు కవు ల్విరచించినన్
వీనులార మనోజ్ఞ పదంబుల్ * పేర్చి కబ్బివిరామ మై
కాన వచ్చి రస ప్తజంబుల్ * గంబు దనర్చి కళిందజా
మానిసీరమణి ప్రవగాధా * మానితరత్న ములం దగున్.

భూతిలకము గ-గౌళంక

|| || భ || || భ || || ర || || స || || జ || || జ || గ.

భారసజాగరణంబులుం బజువంగ భానువిరామవి
స్ఫారత భూతిలకంబు పాండవచక్ష దైవతవృక్ష మిం
పార ధర్మిక్రికఁ బెచ్చినట్టిచుఁకొత్త యంచుఁ గవిత్యయల్
చారుపదంబులు గూర్చి చెప్పిన * శ్రావ్య మా వినువారికిన్.

కవికంఠభూషణము గ-గౌళంక

|| || స || || జ || || స || || స || || స || || జ || గ.

నవరత్నవిశ్రమముఁనన్ సజసానజగంబులన్ గవుల్
గవికంఠభూషణముఁగా రచియితురు మాటిమాటికి
ప్రవణింపకల్పమున * నందకపాణి నుపేంద్ర దుక్కిణీ
ధవు సత్కథానుధలఁ * దత్తురు తై¹నమహాత్ములట్లుగాన్.

ప. వింశతిచ్ఛందం బగుకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరుపదేసీయక్షరంబు తై
గంకరగౌళి వృత్తములు పుట్టె నందుః—

మ త్రైభుక్తిడితము ౨౦-౨౯౮౬౬

|| || స || || భ || || ర || || స || || మ || || య || || ప.

మనువిక్రాంతిని సభ్రసమృద్ధములన్ * మత్రైభుక్తిడితా
హ్వను వృత్తంబు చెలంగె మానవతులఁకా వీడెయే తెంచె భ
త్వీవి గాత్యాయనిఁ గొల్చునాఁడు యమునాతీరంబునం బొంది వే
ద్యను మాచీరలు దోచుకొన్నవెడదొంగం జాచినారా యనన్.

ఉత్పలమాల ౨౦-౩౫౧౭౯౯

||| థ ||| ర ||| న ||| థ ||| థ ||| ర ||| ప :

పేరిననేయి దుగ్ధములు • పెద్దను మీఁగడయు నృదా వ్రజా
గారము సొచ్చి త్రాగి వెసఁగంతులు వై చుమురారి వెంచఁగా
ధారుణి రూఢి కెక్కునఁజూతారవిరామము చే లనప్పరకొ
భారలగంబులుం గలయఁబల్కిన నుత్పలమాల చెన్నగున్.

అంబురుహము ౨౦-౩౭౨౧౧౧౧

||| థ ||| థ ||| థ ||| థ ||| ర ||| న ||| ప :

చారుతమాలదళాసితవద్దనిఁ • జత్రహస్త సనాతను
ద్వారితకంసముఖతీతిపాలకు • నందనందను నవ్యయంక
హారకులొద్భవుఁ గైటభభేదిని • జోలి చేసి నులింప భా
భారసవంబులు విశ్వవిరామముఁ • బల్కు నంబురుహం బగున్.

ఖచరప్లుతము ౨౦-౩౭౩౧౭౬

||| న ||| థ ||| థ ||| మ ||| న ||| ప :

యమునలొ జొర నోడిననానా • ప్రాకృతజంతువులం బ్రమో
దమునఁ బ్రోచుట కై కలఁచఁగా • దర్పమునం జనుడెంచి ఘో
రముగఁ జుట్టినకాళియు సంహారం జొనరించినకృష్ణ య
*ర్యమవిరామముతోడ నభాష్మస్వత్ • రాజీలనా ఖచరప్లుతన్.

ప్రభాకలిత ౨౦-౩౭౨౦౭౯

||| న ||| జ ||| జ ||| థ ||| ర ||| న ||| ప :

పళి వదమూడవయక్కరంబుగఁవాసి కెక్కు నజాభిచే
ఫలు నలగంబు లమర్చి సొం పొదఁపం బ్రభాకలితాఖ్య మై
చెలు పగువృత్తమునందు సత్కః • కేభరు ల్విసులింతు రా
జలనిధిమీఁదను బవ్వళించిఁజాంబవత్కథిపాలునిన్.

చ. వికవింశతిచ్ఛందం బగుప్రకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరుపదియొక్క యక్ష
రంబులై ౨౦౯౭౧౧౧౧ వృత్తంబులు వుట్టె నందుః—

* ర్యమవిరామముతోడ నభాష్మస్వల్పైలయంక (పూ. ము.) ఇందు యతి
లేప్పినది; ర్యమవిరామముతోడ నభాష్మస్వల్ • రాజీలనా (చ. ఓ. కె.) ఇంది
గణము తప్పినది.

చంపకమాల ౨౧-౨౧౧౬౦౦

||| న ||| జ ||| ధ ||| జ ||| జ ||| జ ||| జ ||| ర.

చపలమనీషతోడ నొక * సంయమి వే మొఱి వెట్టుచుండఁగాఁ

గృహను దదీయపుత్రు బ్రతికించిన మేటివిభుండ వంచు నిజ్

సవరిగఁబుతో నజభిజాజులు రేఫయుఁ గూర్చి నత్కవుల్

త్రిపురవిభేదనాఖ్యవిరఁతం దగఁ జంపకమాలఁ గొల్తు రా.

వసమంజరి ౨౧-౨౪౪౩౦౪

||| న ||| జ ||| జ ||| జ ||| జ ||| జ ||| ధ ||| ర.

మనువిరతు ల్నుజజాజధర ల్వసఁచుంజరిం గవిశేఖరుల్

దనరఁగ నాజ నుండు న్విజయం దను * ద్వారపాలకు లిస్వరు

స్వసమనిశాపము దాకి నిశాటు లఁచంగఁ బుట్టి నుపద్యులజ్

జైవకినవాండ్రను జంకినకోలన్బంపించుని నివ్వనుతింతు రా.

* స్రగ్ధర ౨౧-౩౦౨౯౯౩

||| మ ||| ర ||| ధ ||| న ||| య ||| య ||| య ||| య |||

మానొందుజ్ స్రగ్ధరాఖ్యజ్ * మరధనయయయల్ * మత్తనాగాష్టవిక్రా

మానూన ప్రాపు త్రైసజ్ * హరిముఖవిజుల్ * యాతుధానప్రజంబుల్

సానందాసక్తితోడఁ జోఁచుధికడ నమృతం * బారసింపంగ నచోచ్చ

మాని న్యాకారజ్జ్ సఁప్తుదము వొదలు ఁద్రాధవా! నందపుత్రా!

లాటీవిటము ౨౧-౩౯౪౯౨౨

||| న ||| న ||| న ||| న ||| న ||| మ ||| త ||| య |||

నగఁబంబులు నాల్గిట మత్సల విశ్వక్రాంతి వ్వాటీవిటవృత్తం

బగు నంచుఁ గవీంద్రులు గొల్తురు సఁ మృగీప్రీతి న్యాచించి యథేచ్ఛం

దగునేర్పున మూఁడు పదంబులుగా * బ్రైశ్శాక్యంబుల్లాల్చి సురారుల్

వాగులం బలిదానవుఁ ద్రొక్కినయాఁపాటిం దిట్ట న్నామనుఁ గృష్ణున్.

మణిమాల ౨౯౬౫౩౫౬

||| న ||| జ ||| న ||| జ ||| న ||| జ ||| న ||| జ ||| న |||

అజనాత్మయోదధిఘృతంబు * అమృచు మురారిఁ బాడి రెలమిజ్

వజ్రాఁగఁ దదీయచరణా క్తావప్యహృద మూరపందలగుచు

* ఇది (పూ. ము)లలో లేదు. (వ) లో ఉన్నది. 1 (పూ. ము.) లలో గొల్లంగఁగూరుల్.

స్వచ్ఛమందరీజనము లొక్కనాడు మణిమాలయందు బొసంగ
స్వజము త్రీవారము సముం బినానివిడమంబు పొందు దవరన్.

కరిబ్బంహితము ౨౧-౭౪౨౨౭౧

ఉ|| భ|| న ఉ|| భ|| న ఉ|| భ|| న ఉ|| ర.

మూఁడు భీనములు రేభమును బడు * మూ.ట విరటెను సొంపుగాఁ
గూడుకొనఁ గరిబ్బంహితము ననుకూర్చి వెనుమలి మండలా
పీడ మనుకరిబ్బంహితరవము * వెల్లుగఁ బలకుమండఁగాఁ
గోడిగవుఁ¹జిననాఁడు శకటునిఁ * గూల్చినవారి నులింఁచెదన్.

కనకలత ౨౧-౧౦-౨౦౧౬

|| న || న || న || న || చ || చ || చ ||

జవహర్ భగ్ భగ యనుచు ప్రజనముల బొదవినం దవశిషు నుడిసినపుడుమొర సరకదనుర యని పే లవముగఁ బలములు నిరువది లఘుప్రలు గము పదమూఁ డవయొడ విరలిఁ బొనఁగిన బొడఁ గడరుఁ గనకలత్రన్.

ప. ద్వావింశచ్చందం బగునాకృతియందుఁ బ్రతిపాదమున కిరువదిరెండేసి యక్షరం
ములై రగోరకెంర పృథ్వులు వుటె నందుః—

మహాస్మృత ౨౨-౬౦గోరూ

|| స || స || త || త || న || స || స || ర || ర ||

ప్రతనాగ వర్ధిరిచాప్రవిరతుల మహాసాగ్ధరం జెప్ప నొప్పుకొ
గ్రతునిన్ను బావహిల్లం బ్రమదమన ప్రజానాతదత్తాన్న పెల్లకొ
క్షితిభృహూపంబున క్షైక్కిన రుష నమరాగ్రేసరం డంబ మ్రుబ్బుల్
ధృతిమై తాలానవః 2 గూల్చుకొ • దివిరి కరుణతో, శిశేమవృక్ష్యిరి మోచెన్.

భద్రకము ౨౨-౧౯౩౦౭౧౧

ॐ ।। भू ।। उर ।। न ।। उर ।। न ।। उर ।। न ।।

భిక్షు రసత్రయంబు గము నొంది • భానుయలి భద్రకళి దనరున్
 జులినప్పిల్లగోల కరయంగ్గ • పాదమలఁ బట్టి యూఁది పశుప
 ద్దంబు నరణ్యవృధ్యనుధరిత్రుఁ • గాచునమయంబున న్యమన తీ
 రంబున గొల్లలం గలసి యోగిఁరంబు దిసెఁ గృష్ణుఁడ డంచుఁ బంకజ్.

1 చిననాడయినారుల (పె). 2 కూల్పక్ (పి); కూల్పక్ (ప) శుర్వక్ (పూ.
ము). 3 కేనువర్ణాద్రి (పూ. ము).

కవిరాజవిరాజితము ౨౩-౩౫౯౫౧౨౦

|| న || స || స || జ || స || జ || స || జ || స || జ || స || జ || స || ప ||

కలయఁగ నొక్కనఁకారము నాఱుజఁకారములు స్వము + గాటముగా
నలరినచో ద్విరఁవాచలకైలము + లై త్రివిరామము + లాది నిర
ర్దశకవిరాజవిరాజితవృత్తము + రాణ జనార్దనఁకమృకథా
వళులఁ గపీశులు + వర్జన సేయఁగ + గ్రాలు నజస్రము + వావిగన్.

అశ్వలలిత ౨౩-౩౮౬౧౮౨౮

|| న || స || స || జ || స || జ || స || జ || స || జ || స || జ || స || ప ||

సలితవిశ్వవిశ్రమము నజ్ఞఃజ ల్పజభవము లశ్వలలితక్
జేలువుగఁ గూర్చి సత్కవులు కల్పి + చిన్నిసయాయునందున నులూ
ఖలమునఁ గట్టి వైచినను నీడ్చు + 1క వ్దరలి మద్దిచేట్లు ధరణి
గలపినకృష్ణఁ గీర్తనము సేయఁ + గాఁ దనరు నర్వకాలము ధవన్.

పద్మనాభము ౨౩-౧౮౯౭౯౭

|| స || త || స || త || స || త || స || త || స || త || స || త || స || త || స || త || స ||

వేమాఱు నపద్మనాభంబున నిశ్శవ్యవిశ్రాంతియు న్నవ్రతంబు ల్గంబున్
గోమారుగా దేవరాత్రించరుత్ ఊరఁమాపారమధ్యంబున స్వీపుమీఁదన్
బ్రామంగ మంథాచలం బోపికం గచ్చఁపస్వామి యై మోచె నీకృష్ణః డంచున్
గామించి విద్వాంసు లెట్ల స్వచింపఁగఁ + గ్రాలు స్థితి స్సదా మానితం బై.

మత్తాకీడ ౨౩-౪౧౯౪౦౪౧

|| స || స || మ || స || స || మ || స || త || స || న || స || న || స || న || స || ప ||

మత్తాకీడాఖ్యం బెంపారు + న్న మతనననవ + మహిత మగుచు ర
తాత్తబ్రహ్మకౌతు ల్గిం బై + యమరంగ రణమున + సధిక బలు మదో
న్దతుం జాణూరక్రన్యాదు + న్న ధురనడుమఁ బెడ + మరలి పిడికిటన్
సత్రామాత్రుం డుర్విం గూల్చి + స్సకలిదివదులు + సమతను బొగడన్.

ప. చతుర్వింశతిచ్ఛందం బగుసంకృతియందుఁ బ్రితిపాదంబునకు నిరువదినాలుగేసియక్ష
రంబు లై ౧౬౭౭౭౭౭౭౭౭ వృత్తంబులు వుట్టె నందుః—

1 (ప) లో పాఠము ఇందులకు ఛిన్నముగానున్నది కాని దానిపై గీతలు గీచి
యిందుటచే న్నుప్తముగా లేదు. మఱిగొన్నితాటాకుపుస్తకములు చూడవలెను.

సరసిజము ౨౪-౮౩౮౮౧౯౩

మ మ త య న న న న న న

సంబంధించు వృత్తులు నానాశబ్ద దశనిధియతి • సరసిజమునకు
గంబూర నృపదావిగానం • గవిసినిసమరకరువలిదనజు
శంబాభిల దై కగుముష్టి • జదిపినయదువతి ప్రవముల ననురా
గం బూర న్యోభిల్లగం బ్రాచత్కవివరు లభినుతి గఱపును రవనిన్.

క్రంచపదము ౨౪-౮౧౯౩౮౨౯

భ మ స ధ న న న న న న

పంచమకేశుం డిచ్చినభాగ్యద్వారమున పునమున • బవరము గోరక
పంచమతో బాణానుయహస్త ప్రజములు దరిగెను • వడి హరి యంచు
స్పృహిలీల స్మంకరనంది ప్రకటితవిరులు • భమసభానృత్
*క్రంచపదవృత్తమున జెన్నారంగం బలుకును రిల • గవివరు లెల్లన్.

తన్వి ౨౪-౮౧౯౩౮౩౮

భ మ త న స ధ ధ న ధ ధ న ధ ధ

దూడలతో గావరులను గుహా • దొంగిలిదాచినవిధి నదలింక
గూడుక తద్రూపము లయి పనులుం • గోపపథాటలు మురిపము నొందక
బాడి వినోదములు పలికినగో పాలు డటంచును భతనసభానృత్
దాడి గొన న్విశ్వవిరుణముతో • దన్విని జెప్పుగం దనరు గవీరున్.

అష్టమూర్తి ౨౪-౩౬౧౮౯౩౯౧

మ స మ త స ర ధ జ ధ ధ ధ

శ్రీకృష్ణం గనకవస్తుం • జితత్వణావర్తదైత్యు • స్థితమశేషయనాభున్
వైకుంఠ న్వరదు బృందావనచరు న్వాసుదేవు • న్వసుమయిం బరముం బ
ద్వైకాంతు నిధినిధానామలవిరామంబు లూపు • స్తనలసర్వజయంబున్
సోకం జెప్పదురు విద్వాంసు లిలలో నష్టమూర్తిస్సుప్రతిభు ల్కృతచర్యున్.

వ. పంచవింశతిచ్చందం బగు నతికృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరుపదియైదేసి యక్ష
రంబులై ౩౩౯౪౪౪౩౨ పృత్తంబులు వుట్టె నందుః—

బంధురము ౨౫-౧౪౩౬౮౨౬౮

న న న న న స ధ ధ ధ ధ గ

సారిది నననసభసభగములతో • పోడశసూక్ష్మవిరామముతో
బరువడి దినదినమును బుధజను లీ బంధురవృత్తమునందు నుతి

1 గవను (ప) * ఈపాదమున లహయతి నియతి తప్పినది.

మంగళమహా శ్రీ ౨౬-౧౫౬౫౮౭౩౫

|| భ || భ || జ || బ || స || న || భ || భ || జ || బ || స || న || గ ||

- పొత్తు లెడఁబాయుటను* బోరునమయఁబునను + బొంగుచు గురూద్వహుల నెల్లఁ
దుత్తుమురు నేయఁగఁ గుఁచుర్పును మనీష నది* దప్తనమరావనిఁ గిరిటి
క్ష త్రమ * భజన్న భజనస్థగలు మణ్యజుల + శ్రాతులను మంగళమహా శ్రీ
పు త్రములఁ జెన్నులర + నిచ్చిరి సువాసినలు + సిం పడర మంగళమహార్తున్.
క. బొందుగ నిరువదియూ అగు, ఛందములం దుదయ మైన* సమవృత్తము లా
నందమునఁ గవులు పొగ డెడి, కందువల వచించినాఁడఁ + గామెవలీశా. 178
వ. ఇవి సమవృత్తలక్షణంబు లింక ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణంబు లెఱింగించెద. 179

ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణము

- సీ. సమవృత్తపక్షి స్వస్థానార్థసమములు స్వస్థానవిషమాఖ్యఁ + జననవియను
బృధివివై సమవృత్త* భేదింబు లీమూఁటి కిక్షరంబులు సమం + బన్నికాళ్ల
నివి పుత్రముఖ్యంబు + లింకఁ బరస్థానార్థసమవృత్తములు పరస్థానవిషమ
సంజ్ఞలక్షద్యము ల్గర్వవరస్థానవిషమంబులను నివి + విషమవృత్తి
తే. భేదములు వీనినాలుగు* పాదములను, సమముగాఁ జూపడవు వర్ణ* సంఖ్య లెచ్చు
కడను లై యుండు నీమూఁటి* గౌణవృత్త, పద్యము లటం ద్రు శ్రీ కామె* పల్లినలను.
సమవృత్తి వివేకము

- గీ. జగతి సమవృత్త మెన్నవ* ఛందమునను, సంభవము నొండె నన్ని య*క్షరములమరుఁ
బదపదంబున హెచ్చును* గొడువ గాక, ప్రాసములు విరామంబుల* బరిధవింప. 181

స్వస్థానార్థసమవివేకము

- ఆ. అక్షరములు సమము*లయ్యె స్వస్థానార్థ, సమములందు నాల్గు*చరణములను
విషమపదము లొక్క* రిధముగణంబులు, సమపదంబు లొక్క* సరిగణములు. 182
క. సగ మొక్కపిథంబునఁ బెరి, సగ మొక్క* లెఱంగు గాఁగ + సమకూర్పఁదగున్
జగతి నొకకా లొకకరణి, నొగి మూఁడుపదంబు లొక్క* యోజం దనరున్. 183
తే. సాధుకవికృత గ్రంథిసఁజాత మెల్ల, మెదికి సకల* వజాతుల* విచ్చలవిడిఁ
గాళిదాసుండు రఘువంక* కావ్యమునను, జెలఁగి రెండవస్థలొ* + జెప్పినాఁడు. 184
వ. అటు గాన స్వస్థానార్థసమవృత్తంబులం చువజాలి యనువృత్తము. 185

ఉపజాతవృత్తము

- ఈపాటితో బేసుల + సింద్రవజ్రం, బుపేంద్రవజ్రాహ్వయ ముర్వి సర్దం
దాపించినంతం గరుణానమద్రా, జపిష్ఠలోలా యంప జాతి యయ్యెన్. 186

* భజన్న భజనానగలు— అని పూ. ము. ఇందుండవలసినగణములు భ, జ, స, న, భ, జ, స, న, గ గ లగుటచేత సీలక్షణము దుష్టము. కాన మైరితి సవరింపఁ బడినది.

వ. ఇది పగనొకండవ త్రిష్టుభ్యుదంబునందలి యంద్రవజ్రాచ్ఛాయను జేసిపాదాలను నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను నరిపాదాలను నడుచును. ¹దీనిపేరే నిఖి. 187

మఱియు, వ్యత్యస్తోపజాతి.

తలంబులై జేసి జఃతజ్జగంబుల్, చాలాపు నర్థం దక జన్ గగంబుల్
జలంబుతో నిట్టలు + సాగిన-తక్, వారూ వ్యత్యస్తము + వాసుదేవా! 188

వ. ఇది ఉపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను జేసిపాదములును. ఇంద్రవజ్రాచ్ఛాయను నరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 189

సమోపజాతి

తాపింధనీలాంగు బృధాకుతల్పుక్, గోపాలబాబు న్రవిశోటిలేజుక్
గృహసముద్రు, న్నుతియించెద న్న, త్యుపాధి గాంక్షించి సఃమోపజాతిక్. 190

వ. ఇంద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములును నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడను రెండుపాదములును నడుచును. మఱియు, 191

వ్యత్యస్తసమోపజాతి

తపంబుచే గొల్తు విదాతృతాతక్, గపాలిశోదండవిఃఖండనాఖ్యుక్
గోపీభుజంగుక్ భృతఃగోత్ర సన్తో, ఊపాయు వ్యత్యస్త సఃమోపజాతిన్. 192

వ. ఇది యుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములును నింద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడను రెండుపాదములును నడుచును. మఱియు, 193

వైపరీత్యోపజాతి

తాజల్లగు బొంట జఃతజ్జగంబుల్, గజిమ్మన మూటనుగంతు వేయక్
వ్రజాగనావల్లభఃవైపరీత్యోపజాతివృత్తంబు సఃభం జెలంగున్. 194

వ. ఇది యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలిచరణమును నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడను మూడుచరణములును నడుచును. దీనిపేరే²వాతాంగియు, మఱియు వీవృత్తముననే యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను వీరైన నొకచరణమును నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను నేవైన మూడుచరణములును జెప్పినను తప్పులేదు. మఱియును, 195

ఉపచిత్ర

భిదురంచి ససావలు + జేసులక్, గాదిలి భాభగంబులు నర్జక్
గుడు రై రసికన్తుతిఃకూడినక్, క్రిదయుతా యువచిత్ర చలంగున్. 196

1 ఈవాక్యము పూ. ము. లలో లేదు.

2 వారాంగిని (పూ. ము): వారాంగి ముందు వచ్చును. (మా. ఆ. 4. 207).

వ. ఇది త్రిష్టప్పందమునందలి వృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును దోవకవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 197

నారీనుతము

పేరెంబు ల్వారోరిఁబేసి న్నతాగా, పారాబు న్నత్ దత్తజల్లగంబున్
ధీరో దాత్తుల్ నన్నులింజన్ ధరిల్, నారీనుతం బయ్యె జనార్దనాఖ్య. 193

వ. ఇది పదునొకంటఁ ద్రిష్టప్పందమునందలి శాలిసీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును సింద్రవరాచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 199

అజితప్రతాపము

జలకాక్ష! బేతుల సజత్ ససలున్, బలుఁజన్ నరి సభజ్జ లొందఁగా
జలజోష్ఠవాబ్జజనికాలయతుల్, దళము వైన యజితప్రతాపమా. 200

వ. ఇది పుండ్రెండవ జగతీచ్ఛందమునందలి ప్రమితాక్షరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములును బ్రియంపదావృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును నడుచును. మఱియు, 201

రతిప్రియము

బేసి న్నన్దరగలుఁపేర్చి న్ద జంబున్, భసల్లగల్గిదిసినఁపాదబద్ధ మై
యాహ మోచ్చవచతుఃరాశ్యవిశ్రమఖ్యాతి నన్నులింపఁదగు రతిప్రియం బనన్. 202

వ. ఇది పదుమూడవ అతిజగతీచ్ఛందమునందలి ప్రహర్షిణీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును దుదిరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. 203

ఇది స్వస్థానార్ధపదువృత్తబద్ధా బింక స్వస్థానవిషయవృత్తంబు లెట్టి పనినః—

స్వస్థానవిషయవృత్తవివేకము

అ. చరణములను వర్ణనంఖ్యలు దప్పక, నాల్గుపాదములగణములు నాల్గు
విధము లై చెలంగువృత్తముల్ స్వస్థాన, విషయవృత్తసంజ్ఞఁ విలయుచుండు. 204

ధరణి

రసవై సచతుష్కము * రారసలున్, నానసల్, మానసల్, * నాటిన్ న్నజితా
పర నగ రఁపరివక్తయతు, త్రా సొం పాసు న్వాఁలాయముగా ధరణుల్. 205

వ. ఇది జగతీచ్ఛందమునందలి తోటకవృత్తచ్ఛాయను మొదటిపాదమును గడమ మూడుచరణములును గవికల్పితము లై నడుచును. మఱియు, 206

వారాంగి

తాజల్లయుగ్గంబు. జితజ్జగంబుల్, తజాగంబుల్ మధఃకల్లగంబుల్
రాజ్జి *నిభాద్రి విరామయుక్తే, వాజ్గ్రీవా హరివారాంగి దగున్ 207

* ఇట్లేంద్రవిరామయుక్తే - అని పూ. ము. వాలోర్ని కేదన యక్షరమున యలి. కనుక 'ఇభాద్రివిరామయుక్తే' అని యుండఁదగును.

వ. ఇది యంద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను రెండవచరణమునను గీతాలంబనవృత్తచ్ఛాయను మూడవచరణమునను వాణోర్మివృత్తచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 208

అంగజాస్త్రము

రంగుభిషగ్నత్ + గ్రామసజ్గత్, పొగై వన్యము ల్రిజగ్గలా
వృంగా నార్తఃపరివ ద్దైతే, సంగజాస్త్రవృత్త + మాదగించున్. 209

వ. ఇది రుగ్గవలీశాయను మొదటిచరణమునను తృద్ధిరాటిచ్ఛాయను రెండవచరణమునను పణవచ్ఛాయను మూడవచరణమునను మయూరశాటిచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 210

నదీప్రభూషము

పోలిమై రారరంబుల్ జక్కజంబులున్
తలంచుగా యాయయలున్ + దత్తజలున్
విలాసాచలాప్తేభిఃపిత్రాంఃసోదక్
దేలింప నొప్పారు నదీప్రభూషమున్. 211

వ. స్వర్ణిణీపృతచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను వంశస్థచ్ఛాయను రెండవచరణమునను భుజంగప్రయాతవృత్తచ్ఛాయను మూడవచరణమునను ఇంద్రవంశచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. 212

ఇది స్వస్థానవిషయవృత్తివివేకం బింక బరస్థానార్థసమవృత్తివివేకం బెఱింగించెనః—

పరస్థానాస్థానమవృత్తివివేకము

క. మానుగ సమాంఘ్ర లాకగతి, బూసిక విషయాంఘ్ర లాక్కపోలికల్పులై
హీనాధిక్యములు పర, స్థానార్థసమంబులందు + సమవిషయములన్. 213

మనోహరవృత్తము

పేరై సతజజ్జులు + బేసియెడక్, సరులక్ సచతుష్కము + సాగిన గం
భిరేభిపితానుమావిశ్రమమున్, పెరుగంగ మనోహరవృత్తము లా. 214

వ. ఇది కలితాంతవృత్తిచ్ఛాయను బేసిచరణములును దోటకపృతచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 215

కేతుమతి

¹ జతబేసుల న్సంజనగముల్, భాతి సరిక్ భిరేవనగగంబుల్
యతి కైలసంఖ్య + సమరంగా, నాతతకేతుమిక్ష్ణభిధ గొప్పన్. 216

1 ఇందు బేసిచరణములు పక్షిచ్ఛందమున 492వ వృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములు త్రిష్టుష్పందమున 471 వ వృత్తచ్ఛాయను నడుచును. ఈవృత్తముల నప్పుకవి యుదహరించలేదు.

వేగవతి

1 నగణత్రయగంబులు బేసిక, బాగుగ నర్లును + భక్తిగంబుల్
నగవిశ్రమ ముందును నొందుక, వేగవతియకపుత్రమునందున్.

217

వియోగిని

2 సనజల్ గమంసాగ బేసిక, బాగుగ నర్లును + భక్తిగంబుల్
రసతైలవిరాచురంగలిక, బాగుగ నొందును + భూరహాధిపా.

218

పరావతి

3 బీలి రజ్రజాంతగంబులుంచి బేసిక, బాగుగ నర్లును + భక్తిగంబుల్
గ్రామము న్నిధానదిగ్విరామ మొప్పుగా నిలం బరావతియపుత్రమింపుగాంచున్.

ధృతమధ్య

బారిగ బేసిక + భాభగంబుల్, నదుల నజాయలు + సాగంగ మేల

య్యారె శిశువుయ + హస్తవిరామోదారత నొప్పును + దాధృతమధ్యన్. 220

వ. ఇది దోదకపుత్రచ్ఛాయను బేసిచరణములును దోదకపుత్రచ్ఛాయను సరిచరణము
లును నడుచును.

221

ఇది పరస్థానార్థనమపుత్రవివేకం బింక బరస్థానవివమపుత్రవివేకం బెఱింగించెదః—

1 ఇందు బేసిచరణములు పక్షి చ్ఛందస్సునందలి 220వ పుత్రచ్ఛాయను.
సరిపాదములు త్రిష్టుష్పందస్సునందలి దోదకపుత్రచ్ఛాయను నడచును. బేసిచరణము
లందలిపుత్రము నప్పకవి పెర్కొనలేదు.

2 ఇందు బేసిచరణములు పక్షి చ్ఛందమునందలి 348వ పుత్రచ్ఛాయను
సరిచరణములు త్రిష్టుష్పందమునందలి 692వ పుత్రచ్ఛాయనునడచును. ఈపుత్రము
నప్పకవి పెర్కొనలేదు.

3 ఇది పరస్థానార్థ నమపుత్రము కాజాలదు. పరస్థానార్థనమపుత్రములలోఁ
జేర్చదగినదిగాఁ, గనబడుచున్నది. పరిబేసి, చరణములేకచ్ఛందము లానివిగానున్నవి.

4 గుడిరింపంగా (పూ. ము.) ఛందోభంగము. 5 ఈచరణము రెండవచరణము
వలెలేదు. అన్ని ప్రతులందును ఇది ఇట్లే ఉన్నది. కాని 'విరామాదరమున' నని
నవరించిన సంగతము.

పరస్థానవిషమవృత్తవివేకము

క. దానవహర యొకచరణం, బైనను రెండడుగు లైన * నక్షరగణనం
ధానములను బెరితెరి పగు, వీనికిఁ జేయ పరదేశవిషమము లయ్యెన్. 222

శరభశ్రీడ

ఘనాదిత్యశ్రాంతి న్యమనసరంగల్పాండుకాళ్లక్
గనధాత్యశ్రాంతి న్నభసయజగద్వంద్వ మొందక్
దనర్పంగాఁ బౌరాణికకథలవాకాద్ధు వాక్తు
వ్వ నర్హం బై చెన్నా రవని శరభశ్రీడసంజ్ఞక్.¹ 223

ప. ఇది చంద్ర శ్రీఛాయను బ్రథమచరణమునను వికాలచ్ఛాయను మూడుచరణము
లను నడుచును. 224

శ్రీరమణము

అది భమస్థంబైతి న నాటై, గాదిలి భాభగంగంబులు మూటక్
బాదుకొనం గవివల్పినచో లక్షీదయితా ధరశ్రీరమణంబా. 225

వ. ఇది దుగ్ధవతీఛాయను దొలిచరణమును, దోదకచ్ఛాయను మూడుచరణములును
నడుచును. 226

రథగమనమనోహరము

గ్రథితనయుగరజ్జంగంబులుంబొసంగం, బ్రసమకృతీయచతుర్థపాదముల్నందింక్
విధిదశయతు లొందివంతగానశార్యత్, రథగమనమనోహరం బగక్ ధాత్రిన్.

ఇది పరస్థానవిషమవృత్తవివేకం దింక సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బెట్టి దనినః—

సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకము

క. ఉర్విని నాలుగుపదములం, బర్వినిగణములును పర్ణ * పక్షిగణనయుక్
సర్వము విపరీతం బగు, సర్వపరస్థానవిషమసంజ్ఞలను చాన్. 228

వీణారచనము

దారిం దయసాగ ల్పక్షిత జ్ఞభగాలు, న్నాంచి తజ నృపలా భానాజనగంబుత్
జేర న్నశిద్దిగళశశిశేఖరపతి వీణారచన ధరఁ జెలంగను * నారదవియతా. 229

ఉద్ధృతము

అరుదార సుధృత మయ్యె, న్నరి నజయలుక్ * నసజ్జలుక్
జాదుభసజగలు * నజ్జనత్, ధర వజ్జహీధ్రగజ * ఛాత్యయితిన్. 230

1 ఇందు నాలుగు చరణములును చంద్రశ్రీఛాయనే ఉన్నవి. రెండవచర
ణము గనధాత్యశ్రాంతిన్నభసయజగద్వంద్వ మొందక్ (పూ. ము).

మధుర

వెన మధురాఖ్యము • వి న్నజారగల్ నా
 రసలగములు మీఁద • రా గ ననమ్యయల్
 నసజజజగ లొందల్ • దులిరత్నాత్మభూది¹
 కప్పినరవిరమంబుఁ జెందిరసం దనరా రజా!

231

వ. ఇది ప్రభాతచ్ఛాయను మొనటిచరణమునను, అపరాజితచ్ఛాయను రెండవచరణము
 నను, మాలినీఛాయను మూడవచరణమునను నడుచును. నాలవచరణముకవికల్పితము.

మణిదీపిక

గురుపితామహముఖ్యులఁ గినిసి • ఘోరరణములొ
 జెరలిచె నరుఁ డని పలుక రత్నదీపిక ద్వివరును న
 డరనభిన్న భస ల్లు నానజఃకారభసలు నభర్షనసనసలు
 స్ఫురణజాగలు భూపతు ల్విసభానువిశ్రమయ్యైతిన్.*

233

ఉ. ఈనవమృత్తరాజి నుదయించువిరామములు స్థణంబులుం
 భాసము లెల్లఁ దప్పక నమస్పి వచించిన వైదుత్రోవలై
 భాసిలు వృక్షపవ్యము లపారము లై విషమాహ్వయంబు లై
 వాసికి నెక్కు శిష్టజనపాలన దుష్టనికాటచాలనా.

234

ఇది పంచవిధవృక్షవివేకం బింక వైతాళీయజాతివృక్షంబు లెఱింగించెదః—

మ. ప్రకటింతు స్థర దక్షిణాంతికయు నౌపచ్ఛాందసంబుం బ్రవ
 ర్తక యాపాతలికాపరాంతికలు వైతాళీయము స్థూరుహా
 సిక ప్రాచ్యంబు నుదీచ్యవృత్తి యనఁగాఁ • జెన్నారవృక్షంబు లిం
 దుకులశ్రేష్ఠ యనేకము ల్లుగు నంధుం గొన్ని వాస్త్రచ్చెదన్.

235

క. ఖ్యాతిగను రగడలందును, వైతాళీయాఖ్యవృక్షవారములుండున్
 బీతాంబర గురువునకు, సీతిగఁ గృతుల స్థమువులు • రెండేసి యగున్.

236

దక్షిణాంతిక

ఉరుసాజగ • లుండు చేనులన్, నరులం దూకొను • సభివంబులన్
 దొర లేడిటఁ • దొమ్మిదింట రా, ధరలోఁ జెన్నగు • దక్షిణాంతికల్

237

¹ రత్నాబది - అను పూ. ము. లో గణభంగ మగుటచే నిట్లు సవరింపఁబడినది.

*ఇందు పండ్రెండవ యక్షరము యలియని చెప్పుబడినది. తొలిపాదమునఁ బదమూడవ
 యక్షరమును, రెండవపాదమునఁ బదసార్వవయక్షరమును యతులుగా నున్నవి.

దౌపచ్ఛాందసము

ఇమిడి నలము లేడు తొమ్మిదింటి, నమకూలు న్యతివక్ష రేఫయాబుత్
నమత వసులఃసాగిరేఫయంబుత్, తమః నాఃపచ్ఛాందసంబు మించున్. 238

ప్రవర్తక (వర్తక)

స్థిర బేసి నుదీచ్యవృత్తియ్యుక్, బరంగు నృష్టసు ప్రాచ్యవృత్తియ్యుక్
గిరిమణియతిఃకీలితంబుగక్, బరముఁ గొల్పఁ బ్రవర్తకాఖ్యయ. 239

ఆపాతలిక

లము లాఱవలన్నగంబుత్, లము లెనిమిదిటికడన్నగంబుత్
తమ గిరినవఃక్రాంతలు నొప్పుక్, బ్రమథితముర యాపాతలికాఖ్యుత్. 240

పరాంతిక

ఇల వర్తకవృత్తిరితితో, దుల యై పాదచతుష్టయంబులక్
బలసినయసి, వద్దవాధ చెన్నలరుం గృతులఁ బరాంతికాఖ్యుచే. 241

వైతాలీయము

ముతులఘువులు రేఫనంబులక్, ధృక్వచులఘువులు రేఫనంబులక్
జత నమనాన సారసాక్ష పా, లితకుక వైతాలీయవృద్ధనా. 242

చారుహాసికి

*ప్రనునమనసు ప్రవర్తకాఖ్యువు, క్రముచందంబున ధాత్రి నత్కఛత్
నమకూర్చినకార్జ్య కార్జ్యకా, నమత స్థిఱుచు చారుహాసికత్. 243

ప్రాచ్యవృత్తి

నొలి నేడిటఁ దొమ్మిదింటి క్రాం, తులు వదురాబుగుఁదూలు బేసులం
దులఁ బదాఱుఁతొంగలించు నర్థ లలి న్నాధఃప్రాచ్యవృత్తి యా. 244

ఉదీచ్యవృత్తి

తమ కిర వగుఁదక్షిణాంతికాఖ్యము లేజాబుర, నందగించు మే
లిమిక్కతులఁ గఁపిందివేలుపా,లిమరు ధాత్రి నుదీచ్యవృత్తియ్యుక్. 245
ఇది వైతాలీయకాతివృత్తివేకం దింక మాలికావృత్తివేకంబు లెఱిగించెదః—

* ప్రవర్తక-పరాంతిక-చారుహాసికులకు నాచుభేదమేకాని రూపభేదము కాన
వచ్చుటలేదు.

మాలికావృత్తవివేకము

తే. మాలికావృత్తము లనంగ * మఱియు చైదు
దనరు నిరువదియాఱు ఛంఃదముల మించి
యల లయగ్రాహి లయవిభాతి లయహారి
గదసహజ! త్రిభంగియు దండకంబు లనంగ.

246

లయగ్రాహి

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదియక్కరములపదములయంఘ్రులు నా
ల్లాప్పయలి ప్రాసంబులు, గుప్ప లయగ్రాహి యనంగఁ * గొమరొందు హరి. 247
ఇది బడరఁగా భజనశంఖులతుద నృజనశంఖులు పదపడి భయంబులు లయగ్రా
హింబరఁగుప్రాసవిరచుంబు నలుమాఱు గుడురం బటుకపీఠులు తిరంబుగ వచింపఁ
నంబరముగా వలసిఁతొంబగలి దానవకదంబము సహాయముగఁబంబిత్రిదశు
ల్లిగ్ధాంబునిధి ద్రచ్చి యమృతంబు గోనఁజాలునమయంబు దొరికించితి ముదం
బున ముహూదా.

248

లయవిభాతి

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదినాల్గర్థము పదము తదంఘ్రులు నా
ల్లాప్ప యలిప్రాసంబులు, గుప్ప లయవిభాతి యనంగఁ * గొమరొందు హరి. 249
జేనిమిటులు భార్యలునుఁవనయులను గాంచిరఁజేయనమలర దొడ్డతఁజుననలదశ
స్యందనుఁడు చుఱిగోనలియఁవనకడుపులోపల భువనము లఖలంబు నిడుఁగొనిన
కొడుకునాఁము నని నననద్దయనుఁ వెనుకననగంబులునుఁజొనిసియెలుండు నెడలన
లుమఱుప్రాసంబునిలిపి కపిశ్వురులుఁమును లయవిభాతి నిటునిను వినుతిసేయు
దురుఁవనజనశనేతా.

250

లయహారి

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రలు, ముప్పదియేడర్థము పదము తదంఘ్రులు నా
ల్లాప్ప యలిప్రాసంబులు, గుప్పన లయహారి యనంగఁ * గొమరొందు హరి. 251
నగణములు పదనొకఁడుఁనగణమునుగురువునిడిమిగులనలుమఱుయతులుఁదగులు లయ
హారిక, బెగడితధృతిపరిఁగిగులు మొఱుముడినమఁగిగురుపతనవుఁ బొదివినిడి
చనియంతక, నిగములు గొనివెనఁజగము లద్రువఁబఱచి యొదిగిడపలిజడధి
మునిగిననభియాతిక, బెగడుచునొడిసికరిచి, తెగఁగొనినతురగగఁగుఁడగుహరివనఁగ
నుకవుఁలగఱుతిచెలంగున్.

252

త్రిభంగివృత్తము

క. ఇది శేత్రాంబుధిలము మున్నది నాబుగువర్ణములను • బాదం బగుఁ ద
త్పదచాతుర్థికములచే, నొదవుఁ ద్రిభంగి యనువృత్త • ముర్వరళానన్. 253
వినువక¹నుకవులఁగనఁ బ్రతిపదమున • మానగగమూఁడొకతీరై మఱివేఱెమూఁ డొక
తీరై, రసనగజములును • చనుభమునగలును • పొసఁగినవడ్డ్యతిసంగి న్రణతింగి జెల్లుఁ ద్రి
భంగిఁ, మనలెడు ప్రజమున • మసికిలి మధురకుఁ • గసికినమృద్ధశుభాంగిందగుభంగి
జేరిత్రిభంగిఁ, వెనమనిచిననవ • బిసరుమానయనయ • ని సభల వేడ్కగురింతుఁ విను
లింతుఁ నిచ్చులుఁ గాంతున్.

254

దండకము

క. ఇది నియమము లేనిమహా, పథమునఁ గావలసినంత • శివక్యాణిపఁ
గొద లేక నమరు దండక, ముదఢీంద్రశయాశ తాఁకొత్తమనుతులన్. 255
విద్వాంసు లెల్లఁ మాకారంబై కాసి నకారంబై కాసి సకారంబై కాసి వచి
పదగు స్తుంధుగా నిందుఁ గాడేసి యాచి దకారంబు గల్పించి యామూఁది
జెల్లు దకారంబులే మెండుగా నిచ్చు న్వచ్చునందాఁక నిర్మించి గుర్వంతముంజేసిన
స్వందకం బంద్రు భక్తానుయాయీ భుజంగేంద్రకాయీ పయస్తకదధ్యాదిక ప్రేయి
నైర్మల్యతాపింభగుచ్చ ఛస్విస్వచ్చ మా యూరపింభావచూడా సదాపూతబృందాటపీ
మధ్యరథ్యాసమారాధ్యతథ్యాభ్యక క్రీడమేమేక్షణా ఖర్వదోర్ధ్వసంభూత్యోర్వోర్
రాభారసిర్వాహకారాంధాంగిత్రాడ చండప్రభామండితానేకమార్తాండకోటిప్రతీకాశ
నానావిధస్తోకలొకేళ వైకుంఠసంపేళ ఘోషాంగనాలాల కాదఁబిసీసీల గోపాల
బాలా నమస్తే పునస్తే నమః.

256

క. దండిగ నేకపదంబున, నుండెడివిన్ నాల్గుదుగుల • నుండెడివిన్ వే
దండావన దండకముల, పిండువు దనరారుఁ జుండఁపుష్ట్యాదికముల్. 257

దండకము. ధూర్తు ల్నుకారంబులునైంటిపై నప్తరేఫంబులుం గూర్చినం జండవృష్ట్యాఖ్య
మయ్యె న్నుకారంబులు నైంటిపై నప్తరేఫంబులుం గూర్చు నక్వాఖ్య మయ్యె
న్నుకారంబులు నైంటిపై రత్నసంఖ్యాకరేఫంబులుం గూర్చిన శిన్నర్థవం బయ్యె
నోలి న్నుకారంబులు నైంటిమీఁదం దశఖ్యాకరేఫంబులుం జెప్పినన్ వ్యాళ
మయ్యె న్నుకారంబులు నైంటిపై రుద్రసంఖ్యాకరేఫంబులు నిల్పబడిమాత మయ్యె
న్నుకారంబులు నైంటిపై నొప్పవంద్రెండురేఫంబులుం జెంది లీకారంబయ్యెఁ

1 నువలరనఁ (పూ. ము.) ఛందోభంగము పి వక్యాణిపఁ (ప); విష్ణా
ణిపఁ (పి). 2 శిన్నర్థవం (పూ. ము.).

బేర్తి న్నకారంబులు నైఁటివై మించు వద్దూఁడురేఘంబులు న్నంత నుద్దాహ
మయ్యె న్నకారంబులు నైఁటివై రూఢిఁ బద్నాల్గురేఘంబుల న్సంఖ్యవద్దండకం
బయ్యె నీరీతితోడ న్నకారంబులు నైఁటితర్వాత నేడాదిగాఁగారకారంబు లొప్ప
రఁగా నంఘ్రి నొక్కొక్కటెక్కించి కావించినం జండవృష్ట్యాది నానాలనద్దండ
కంబు ల్విసాలించుఁ గాకుండె నాల్గంఘ్రిలుం జేయఁగా నచ్చు 1 సీరితి నేకాన
సాహస్రపర్యంకముంగూర్చి యిచ్చావిధింజెప్పఁగావచ్చు గాంతంబుగా రాధికా
జార శ్చిరుక్తిణీమానచోరా నుదంతానునాథా కళిండాత్మజానాథ వాఙ్కేళికానక్త
గోపీజనోత్సృప్తస్త్రావహారా శుకాస్యోక్తవాక్యాచృతాంభోధిచంద్రోదయాసాం
ద్రదేవా నమస్తే పునస్తే నమః.

జాత్యుపజాతినామములు

క. జాతులు నుపజాతులు నన, భూతలమున రెండు భేదములు జాతులలో
జాతులు కందాదిక ముప, జాతులు గీతాదికములు * సరసిజనయనా. 259

సీ. కందభేదము లాటు * గాక నుత్సాహంబు తరువోజ మధ్యమాక్రమలు వైదు
దీపించుమంజరీన్విపద త్రిపదచతుష్పదపంచపాదిపఃట్టుదవిధములు
తొమ్మిదివిధములతో నొప్పురగడలు కళికలు నుత్కళికలును గూడ
జాతులు నవవిధగీతకంబులును సీసనక్షకంబును నుపజాతు లయ్యె

తే. ననుచు నన్నయభట్టు భీమనయఁ బెద్ద
నచివుఁడును మూర్తి తాళనోజ్జులు ననంత
మంత్రియునుఁ దిమ్మరాజు సింహాద్వైత జెప్పి
రందముగఁ బాము చేసినఁ ఛందములను.

260

జాత్యుపజాతినిరూపణము

క. గురులఘువులలో నెయ్యది
మొరసంహర ప్రథమ పాదముఖమున నిలిచెన్
ధర నుపజాతులు దక్కఁగఁ
బరఁగ నిలుచు నవియె నాల్గఁపదముల మొదలన్.

261

మ. ధరణిక్ జాతుల కాదివర్ణ మొకఁడేకపుంగరా బెట్టెడన్
హరి తజ్జాలిగఁబులైన సరి యిట్టై నఁ గావచ్చు మం
దుధారీ యుపజాతులౌ బ్రథమఁర్థంబు న్యభేచ్ఛంబుగా
సొరిదిం జెప్పఁగ వచ్చుఁ బ్రాసములు సింబు న్వర్ణకై యొక్కచోన్. 262

క. తెలియఁగ వినుమీ కామే, పలినాను గ్రామధామ • ప్రస్తుతపద్యం
బులు గీతకందసీసా, దులు విరతిగణనియమములతో వివరింతున్. 263

క. గురులఘువుల పేరిటియ, క్షరములు నవ్వగణనామకము లగులిపులు
సురరిపుగర్వత మోఖాన్కర దీర్ఘము లైన రెండుఁగా నెన్నఁబడున్. 264

కందపట్కాభి ధానంబులు

గీ. శివరంగఁ గందము పథ్యయు • మరి విపులయుఁ
జపలయును ముఖచపలయు • జఘనచపల
లనఁగ గందపద్యంబు లీయూఱువిధము
లఖిలసుకవికృతులలోన • నలరుచుండు. 265

సీ. నలగగభజనగణంబు లేనునె కాని కందంబునకు నొండఁగణము సొరదు
1 పీఠిలోపల నొకఁమూఁటిచే వడి లేచిపీనపాదము ముందు • గానఁబడును
దరువాత దీర్ఘ పాదము పంచగణములఁ దరు దానిమూడవఁతావుకందు
నలజలు దక్కంగఁగలయ వామీదనే యతి దాకు నిజపదావ్యక్షరంబు

తే. తుదిని గానలు దక్కంగఁ • గదియ దొకటి, కొంచెపడుగుల బేతుల • గొప్పకాల
నరుల జగణంబు గూడదీఁపరణయుగము, భువిని సగమయ్యె రెట్టిపఁబూర్ణమయ్యె.

ఇది సమస్తప్రబంధములందుఁ జెప్పెడుసహజకందపద్యక్షణముః—

పథ్య

ధరలోఁ బథ్యాకందము, హరి యగు నాఱవయెడ నల • మాటిటిపై
విరతియుఁ గూడఁగ మూఁటను, నెరయఁ జతుర్దణములు గము • నిలిచినచోన్.

విపుల

క్షమ బేసికాలు సమపా, దములోఁ జొర కట్ట మొకటి • తనరింపకొ
సమధికపథ్యాకందము, గమనిక విపుల యన నలరు • కంద మగున్. 268

చపల

2 సమపదముల మొదలం జగ, ణముం గడయడుగునను ద్విగ • ణలఘువుపై
3 సమకొనువిరతియుఁ బదియొక, లముల్ ముకుంద చప • లకు నమరున్. 269

*ఆ. పరంగ గందముమఱి పథ్యయు విపులయుఁ, జపలయు ముఖచపల జఘనచపల
యనఁగ నాఱువిధములై కందపద్యము, లఖిలసుకవికృతులనలరుచుండు

1 వ్రాతప్రతులన్నిటిలో 'పీఠి' అనియేయున్నది. 2 సమపదముల మొదలం
జగ, ణముగడపాదమునకు ద్విగఁణలఘువుపై (ప. ఓ.) ఇందు రెండవపాదమున మొదటి
గణము జగణముకాదు. 3 సమకొను యతి యాఱవయని, లమై ముకుందచపలకు
నమరున్ (పూ. ము).

ముఖచపల

స్థిరః జవలాకందమువై, శిరీక్షా మొదలియడుగు చెప్పఁగఁ గవులు పె
ట్టిరి ముఖచపల యెడఁడుపే, రరిదిగ వైకుంఠ వరద • యథుడై తా. 270

జఘనచపలాకందము

క్షమః బన్ధ్యరీతిః బూర్వా, ర్థము చపలాకందముక్రియః • దగు నపరా
ర్థము జఘనచపలకు ముసీంద్రమాననమరాళ • దాశార్వా. 271

క. గురువాకటి రెండలఘవులు; సరియైనకతమున వృత్తచయములఁ దక్కన్
బెరజా త్యుక్తజాతులు ని బ్బరముగ నెవ్వైన నిలువఁవచ్చున్ గృతులన్. 272

ఉత్సాహలక్షణము

1 ఈహ మితి సూర్యగణము • లేడు గాంత మైన ను
తానావృత్త మనఁగఁ గృతులః • జానుచుండు నత్కవి
ప్రౌహనుతులు గాంచి కృష్ణుఁ • డొడిసి కట్ట వట్టి పెన్
ద్రోహి చావు మనుచు ఖరునిఁ • ద్రోచె గాట్ల మీఁదుగాన్. 273

తరువోజ

శతమఖిలైతయంబు • జ జాప్తుఁడొకఁడు శతమఖిలైతయిమిఁదఁ • జను విశ్రమంబు
ప్రతిభ నియడుగులా, పుంగరెండుగూర్చు • బ్రతిమితి నొక్కొక్క • పాదమైతనరుఁ
జతురంఘ్రు లీరీతిఁ జక కూర్చి నుకవి చతురవాచారూఢిఁ జలజాక్షునుతులఁ
గృతులందుఁ దరువోజునియోజ నెనఁగఁ గృతకృత్యుఁ డై చెప్పఁజేతి నెల్లనభల.

పంచవిధాక్కరంబు లెట్టివనః—

క. మధుదమన పురందరధా, మధిచంద్రగణాలిచే ఊమ మహామధ్యా
మధురాంతరావళూర్వ, గ్రథితాక్కర లైదు దనరు • గ్రంథములందున్. 275

మహాక్కర

సూరుఁ డొకఁడును మన్నుగాఁ దర్వాత • సుత్రాము లేవురు పిలువ నొక్క
తారకేశుండు జత యైన సిట్టిసః ప్రగణంబు లొక్క పాదంబునకుఁ
జేరు రెండవచోట నాలవచోటఁ • జిత్రభానుగణంబు గదియించుండు
నోరణిల నాలవగణంబువై క్రాంతి • యిత్పలాంగ మహాక్కరంబునకు. 276

మధ్యాక్కర

మనువుగాఁ బ్రాసంబు గూర్చి • మూడివై విరమంబు నిల్చి
చన సింద్రయంగళంబుమిఁద • జలజాప్తు నొక్కనిఁ జేర్చి

యినుమడించిన నాలుగణము * లెనసిన నొక్కపాదము
దనర వక్కాణించినంత * దగు నిట్లు మధురాక్కరము.

277

మధురాక్కర

మొరనికాటేంద్రనంహార * మూటిపై విరతు లుంచి
తరణిశక్తత్రయము నః * భామయూఖునితోఁ గూర్చి
వరుసతో నేనుగణముఁ * పాద మొక్కటి యొనర్చి
దొరలఁ జెప్పిన నొప్పుఁ గృతుల మధురాక్కరము.

278

* అంభరాక్కర

1 భానుఁ డేద్ర తాదిత్య * వతులు చంద్రుండు
పూని నాలుగుచరణ * ములఁ ద్రిగణాంత
మైనవర్ణము విరలి * సంతరాక్కరము
భానుశీతాంశునేత్ర * పద్మాకళత్ర.

279

అల్పాక్కర

విరమము రెంటిపై * విస్తరిల్లి, నురపు లిద్దఱు నొక్కఁ పోయిండు రాఁ
జరణ మిమూఁటిచే * సాగి యొప్పు, హావవర్ణంక యల్పాక్కరము.

280

మఱియు, మంజరి

తుదమొదళ్లును ²సంటిఁదూఁకు శబ్దము, వర్జించి యతిమాఱఁప్రాసము లిదక
ప్రాసములేనిదివ్యవద యై చెలంగఁ, బ్రాసము తుదలందుఁ * బదిలంబు చేసి
శి(సాగింపఁగాఁ జాలఁనక్కవీశ్వరులఁ, మోదంబు పెంపార * భూమిలోపలను
లద్దాక్షుఁ డెపుడు చేవట్టుమాజరుల, చందాని నలరారుఁజగతి మంజరులు.)

281

ద్విపద

నురపతిత్రితయము * సూర్యుఁ డొక్కండు
విరమము రెంటిపై * కెలయు నొక్కటికి

1 భానుఁ డేద్ర రాదిత్య * వతులు తమిస్తావతియు, జానుమారి నీనాలుగుఁ చర
ణములకు త్రిగణాంత, మైనవర్ణమువిరలి * సంతరాక్కరము, భానుశీతాంశునేత్ర *
పద్మాకళత్ర (ప. ఓ.) * భానుఁ డేద్ర తాదిత్య * వతులు చంద్రుండు, పూని నాలుగు
చరణఃములఁ ద్రిగణాంత, మైనవర్ణమువిరలి * సంతరాక్కరము, భానుశీతాంశునేత్ర *
పద్మాకళత్ర. ఛందోభంగములేకుండ నిట్లు సవరణ చేయనగునేమా? 2 సంటితూకు
(వ); నంటుతూకు (ఓ). 3 ఈరెండుఁచరణములు వ్రాతపుస్తకములందులేవు. పూ.
ము. లలో 'బదిలంబుచేసి'తర్వాత కనఁబడుచున్నది.

క్షీరిఁ దగ నీరెంటిఁచే నొప్పు ద్విపద

మితి లేక జెప్పిన * మే లండ్రు కవులు.

282

త్రిపద

తొలుతను నల్వ రింద్రులు రెంట మూటను

బలభిద్వయంబును రవియు

ఇతి లేక నలరారుఁ ద్రిపద.

283

చతుష్పద (చౌపద)

జలశాసఁవిశ్రమఁసంయుక్తమై, లలి హాడశమిఁలఘువులతోడఁ

గలసి చతుష్పదఁగతులను ధరలోక, జేలు ఐగుః జౌపద * సేవకనులభా.

284

వితాళచతుష్పద

1 భానుగణయంగముఁవము నవల లిం, పూన మణివిరలి * నొంది ధరలో

జా నలరుఁ జతుఁష్పదవితాళా, భానుమన విసాఁయకతురంగా.

285

కర్ణాటచతుష్పద

మొగిఁ బంచలఘుగణాంబులు మూడు రవియుఁ

దగులఁదుదఁ బ్రాసంబుఁదాఁక రెంటివయి

నగువిశ్రమమునఁగర్ణాటచౌపద యె

నఁగుఁ గృతుల నక్కవులఁనమృతముతోడ.

286

పంచపద

క. అది సమవృత్తములలో, వైడంఘ్రుల నెదియైన * నార్యులు పలుకఁ

బాడుకొని కృతులలోపల, నాదరమునఁ బంచపాది * యనఁగా నలరున్.

287

ఉ. ధన్య ముఖిల యన్వనిత * శత్పరత న్నదియొడ్డునందు న

త్కన్యలు సేయఁజువ్రతము * తానును వేడుక నాచరించి న

స్తాన్యతఁ గట్టికట్టినపండుకతోర మమాయ చేసి పె

స్తాన్యము నొంది కానల విఠాత్పృథ్వితంబున సంచరించుకొం

డిన్యమహామునీశ్వరుఁ గడిదిగఁ బ్రోచినరుక్మిణీశ్వరా.

288

1 భానుయంగమువై * పయి నవలనిం-అని పూర్వము ద్రణము. రెండు సూర్య గణములవైఁ దొమ్మిది లఘువు లుండిన వితాళచతుష్పద.

పట్నద

ప్రాసము ల్లుష్టాఱు • వాసవు లాఱుఁగిఁపై సుధావీధితితో గిర్భతి
భాసిల్లఁగాఁ బాద • మీసూటితో నాల్లఁ • జేసినకృతి లందు పట్నదాఖ్య. 289

సవవిధరగడలు

- ప. మఱియు వైతాళీయభేదంబు లైనరగడ లనేకఁబులు గల మందుఁ బ్రసిద్ధంబులైన
హయప్రచారాదినపవీధంబుల ప్రబంధంబుల వర్తింబు నవి యెఱుఱుచి యనినః. 290
- క. నరసఖ హయప్రచారము; నరగఁ దురగవల్లఁము విజయమంగళముకొ
ద్వీరదగతివిజయభద్ర మ, ధురహరి హరిజన్మగతులు • దొరలు గృతులన్. 291
- క. ఆద్యంతప్రాసంబు ల, భేద్యంబులు రెంటురెంటఁ • జెరించి పదంబుల్
హృద్యంబులు గూర్చిన నన, వద్యంబులు రగడ లెల్ల • చాలు గృతులన్. 292
- క. కొద లేనినైపుణులఁ జొ, పదచే నుత్సాహవృత్తిపదయుగ్మముచే
దుద నాదిని బ్రాసంబుల, పదలక విరచింప వలయుఁ • బ్రజ్ఞలు రగడల్. 293

1 హయప్రచారము

ఋతువిరామ • మినులు నల్పు. రతుక నొక్కయొమ్మి చెల్వు
దశర హయతః • దార్ఘ్యఁ దంచు, దశజహరణఃవక్త్రం దంచు
మును శుకాదిఁమునులు వొగడ, జను హయప్రచారరగడ. 294

2 తురగవల్లనము

ఇరవుల వ్యయప్రచార • మినుమడించి కృతులఁ జెప్పు
దురు విదూరితాగ్నివరణ • తురగవల్లనాఖ్య మొప్పు. 295

3 విజయమంగళము

తురగవల్లనంబు రెంటితోడ విజయమంగళంబు
ధూర్తకంసతూలదహన • తుహినహీరసవృక్షీర్తి
పరంగ దుగ్ధసింధుమధ్య • భాసురాంతరీపవర్తి
వారివాహసదృశమూర్తి • భక్తజనహృదజ్జిహ్వా. 296

4 ద్వీరదగతి

కర మొప్పుఁ బంచలఘు • గణచతుష్టయముచే
విరమంబు రెంటిపై • ద్వీరదగతి పేరిచే. 297

విజయభద్రము

ద్విరదగతి శ్రేష్ఠింప • విజయభద్రము శ్రేష్ఠి •

విదురపూజితపాద • వేదసన్నతనామ

దరచక్రకార్తుకగ • దాశాన్తధారణా •

తాపింధనమగాత్ర • దళితనైత్తస్తోమ.

298

మధురగతి

1 నాలుగుమాత్రలు • నాటిసగణములు, నాలుగు శ్లోకానికి • నలి విరమణములు

గలసి మధురగతి • కనలును జగణము, తొలగిన భృతకాస్త్రభృతకవిరమణము. 299

హరిగతి

నలసభగగములలోపల నేవై • నను సెనిమిది నాల్గిటివై విరమము

గలసిన హరిగతి చెలు వగు గృతులు • గవివరు తా నని చెప్పిననియమము. 300

హరిణగతి

నరహరి వదియు • నాలుగులములు, కరియలి హరిణగతికి నెళవులు.

301

వృషభగతి

ఇరువదియైనిమిది యువులు 2 పది • యేనిట విక్రంతియొక గూర్చి

నిర వగు వృషభగతి వద్దాధిప • యిది విను మాదరమున ముదమున.

302

యక్షగానలక్షణము

సీ. తుద నేషలయువులు • తొలగించి చదివిన ద్రిపుటకు వృషభగతి వదయుగము

లలిత గదపల నొక్క లయువు మానిన జాపె మనుద్విరదగతి సమవదయుగము

గురు తగురచ్చెరకు దురగ వల్లనాహ్వయ మేకతాళియామధురగతికి (?)

నంఘ్రి కిర్వడినాలు • గటతాళమున మాత్ర లాలి విక్రంతి కదాల్చులుగింట

తే. జలియ నర్థంబు నర్థచంద్రికలు వీన

యక్షగానప్రబంధంబు • లతుక వచ్చు

రగదభేదంబు లీవి యంద్రు • రసం గపింద్రు

లలితనిజ సేవకస్తోమ • యభిధాను.

303

ఉదాహరణలక్షణము

సీ సప్తవిధత్వము • సంబోధనంబును గూడ నెన్నిదివిధోత్తము గ్రహమున

ఇలి పేరు దొరలంగఃఖన్య మొక్కటి: జెప్పి రగదభేదములు మార్గములు గాంగ

గళికలు నెనిమిది * దళములు గావించి దానితో సగము నుత్కళికఁ జేసి
యది యొక్కననుసరం * బయ్యెను దళము లెన్నిదిఁ గూర్చి వానికిఁ దద విభక్తి
లే. బయలు పటిచి కట్టకడను * బద్య మొకటి, పలుక పలయును సార్వవిభక్తికముగ
నిర్వదాఱుపద్యములందు * నిదేన ధాత్రి, నిని యుదాహరణ మటందు * నిర్దచరిత.
సీ. సుభోధనమునకు * సరసాళి జయపతి ప్రకృతు వాణి విరావళియును
క్షేతి ద్వితీయకు ఝట * కీర్తిమతియుఁ దృతీయకుఁ గీర్తి సుభగము * నటఁ జతుర్థి
కిని దేవకాళిని * యును భోగమాలిని * మచమికి నెసంగు * వాణియును గ
ళాపతి వృత్తికి * లలిత కాంలిమతియు సప్తమికిని ఘోణి * సత్కమలయు
లే. నాదినూత్నలనానుభోయములు వెనుకఁ బలికినది వేల్పు లష్టవింశత్తులకును
వారుతమకక్షిలఁదిని * వ్రాఁజలము, లిత్తు నాయకద్వయమున * కిందిలేక.
సీ. సుబుద్ధి యెడలించి * సప్తవింశత్తులు పలికిన భక్తిసంస్థలి యనంగ
సుబుద్ధితోఁ గూడ * సమవిభక్తులనిలఁబలుక నొప్పారుఁ బద్దలి యనంగ
సుబుద్ధితోడ విషమవిభక్తులతోడఁ బలికినకృతియు విద్వలి యనంగఁ
గళిక లుత్కళికలు * గమకింపఁ బలికినకావ్యము నుత్కృష్టికౌ బసంగ
లే. నవనఁ జాటుప్రబంధంబులందు మిగుల, నాటుకొనియొప్పుచుండునీ * నాల్గుదెగలఁ
గానఁబడు నుదాహరణము * బాసలాల, కామైర్లీక వల్లనీ కామ కృష్ణ. 306

ప్రథమావిభక్తి

ఉ. శ్రీవసితాసనాధుఁడు పశికృతభక్తమనోంబుజుండు వి
శ్వావసుఁ డుగ్రసేతుఁ డురువైద్యుఁ డజేయుఁ డగణ్యసద్గుణ
ప్రావృతభూషణోజ్జ్వలుఁ డఁకాశసతికొటిమరీచి భద్రదం
తావళనాయకావసుఁ డుదారుఁడు కృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. 307

కళిక

మఱియు దేవకీకౌరసేనీకుఁ మారనిర్మలరత్నరాజము
కఱుపటసురుల నెల్ల దారుణ * కదనధారుణి దునుములేజము
బలిమి నందనవనముఁగావలి * పాలిజాతము ధరకుఁ దెచ్చెను
గొలఁది మీఠినసన్నదంబునఁ * గుండలంబులు తల్లి కిచ్చెను
జెలఁగి నరునకు సూతకృత్యము * చేసి కౌరవులఁ బరమాచ్యును
దలఁపు మఱువనిదాగచయములఁ * దవిలి తిరుగనిముక్తిఁ జేచ్చెను
వెలదికొఱును బాణుచేతులు * వేయు నఱికినవిక్రమోగ్రుడు
జలదములజిగి దెగడునొడలన * జానుమితెడుకుభసమగుఁడు. 308

ఉత్కలిక

కనులనేత్రునిరాక రోయుచు • యమనయొడ్డునఁ దపము సేయుచు
నున్నకాంతను జూచి రయమున • నున్ననుద్ది వచించి ప్రియమున
నరుఁడు గూర్చినమిశ్రునానతి • కరము పట్టెడుదానిఁదానతి
విదళితాసురసార్వభౌముఁడు • యదుకులాంబుధిపూర్ణసోముఁడు.

309

ద్వితీయావిభక్తి

ఉ. మానవైలార రోగములు • మానుచు లేములు లేవు నంపదల్
జానగు దుఃఖము బొలఁగు • జాణు నఘంబులు మందబుద్ధులై
దీనత నొంద నేటికి నఃపిష్ఠిరభక్తినిఁ గొల్పఁడి పరా
ధీరులుగాక మీరు పనుఁదేవకుమారకు ముక్తికొనమై.

310

కలిక

1 మఱియు ప్రేతల నెల్ల • మరులకొల్పినవాని
మెఱసి కానను బనుల • మేసి తిరిగెడువాని
భామతో దూర్వాసు • బండియాడ్చినవాని
వేమరెదిరినమగధు • విరగఁ ద్రోసినవాని
బాలుఁడై తోలేక్కి • పాలుద్రావినవాని
హేలతోఁ బదిరూపు • తెలమిఁ దాల్చినవానిఁ
దాశవృక్షము లెల్ల • ధరణిఁ గూర్చినవాని
గాలిరక్కనుఁ జూపఁ • గాలఁ దన్నినవాని
లీలఁ గొల్తును గడిఁది • లేమిఁబాపెడివాని.

311

ఉత్కలిక

మండుపాపకుఁ గొల్చి • ఖాండవాహుతి ప్రేల్చి
పార్థివేశ్వరుఁ గాంచి • పార్థ నక్కడ నుంచి
దారకుం డనురించి • చేరఁ దెచ్చినమంచి
యరద మెక్కుక పూని • పురికి వచ్చినవాని.

312

1 ఇందు రెండవపరణము మొదలుకొని అయిదుపాదములు పూ. ము. లలో లేవు. (ప. ఓ) లలోఁగలవు. (పూ. ము.) లలో ఇందలి 1-7-8 .పాదములును (ప. ఓ.) లలో లేని 'లీలఁగొల్తును గడిఁదిఁ లేమిఁబాపెడువాని' అనుపాదమును ఇట్లు నాలుగు పదములు మార్చుమే కలవు. 'కొను' టక.

తృ తీ యా వి భ క్తి

చ. పులసీల నేల మానవుల¹పుట్టును పావన మయ్యె సెప్పుడున్
²గళవడ మేల రోగము లంకాలగతిం గడవట్టు నీతిబా
 ధలును దరిద్రతావ్యధలు • దవ్వలకేగును వాంఛితార్థముల్
 గలుగు నమేయుచేతం గహంబాధవుచే పటశ్శత్రుకాయుచేన్.

313

కళిక

మఱియు బ్రహ్మమాయం గెల్చి • మనలుమృత్రవాదిచేత
 నెఱింగి సౌంధకునకు పరము • లిచ్చి మెఱుంగు మోదిచేత
 వృత్తతనయుని మరల గురున • కిచ్చినట్టియమృతుచేత
 నతులరానకేళి నలిపి³నట్టియాదివటునిచేత
 బిండి రుబ్బునాలిమోము • వెరుంగు దుడుచు⁴ంటెచేత
 మండుచున్నకారుచిచ్చు • మరిగి త్రావునమరుచేత
 నెలుగుతోడం బోరి మణియు • నింలి గొనినయజనచేత
 వెలయం దులసిపూసపేరు • చేసికొనినజోగిచేత.

314

ఉత్కల్పిక

గట్టిగళరపంజరంబు • గట్టెం దలంచి వేగిరంబు
 చవుటికడలివెంతం జేరి • పవనతనయతోడం బోరి
 తన్నుం జీరినంత వచ్చి • చెన్ను గెలుపు నరున కిచ్చి
 మహిమ మెఱయుకృష్ణుచేత • మిగిలఁజొడిచివుచేత.

315

చ తు ర్థీ వి భ క్తి

కా. ఓలం బానకుం చేక మత్సరముతో • నాపొంగి పెక్కేడుబా
 భీతాకారమునం గొలంకు¹నడుమున్ • బేటాడునక్రంబుతో
 జాలం గయ్యము చేసి చిక్కినమదం న్నంజేమచ్చామిమై
 కేలం బట్టి నిమిచ్చినట్టిహరికై • కృష్ణాంబుధృష్టార్తికై.

316

కళిక

మఱియును గౌమోదకియును భిద్రము • మణియును శంభముం బట్టినహరికై
 మెఱయంగ విద్యుచ్చేలముం దాల్చుక • మెలఁగెడుదధికణపరిదిగ్ధనకై
 వెలుచం గదిసి²నరమల్లుల నిరువురం • బిడికిటం బొడిచినబలుమల్లునకై
 వెలయంగ యమునానదితోఁ గాలియ • విషధరుం దోలినయదుసింహునకై
 విజయునిరథసారథి మై గురువృక్షభీష్మాదులం గెలిచినభూపతికై

1 పులకల (పూ. ము.) 2 పుట్టువు. (పి. పూ. ము.) 3 గళవళమేల (పూ. ము.) 4 నడుమంబిట్టాడు (పూ.ము); నడుమున్, చేపాడు (పి.) 5 మల్లర (పూ.ము.)

గజగా యవనాభిధు ముచికుందునిఁ • గనుదృష్టినిఁ జంపినశ్రీపతికై
బలువిడి దేవకితండ్రిని మధురకుఁ • బట్టము గట్టినగోవిందునకై
గెల దాల్చినవైభవి గోవర్ధనఁగిరి మోచినమహదానందునకై.

317

ఉత్కలిక

తొలిపుట్టఁపునోము¹ఫలంబున వే, బలువిడి ననుపేదఱికంబున వే
సరి కొండల మందుచుఁ బ్రేసంబై, పురికిం బరమానందమునం బ్రే
కొని యుంబుచ్చు వచ్చి కలిమిపనికిం, గని యడుకు లానంగినబాపనికిం
గలి మిచ్చినబాలన్నేహునకై, కలుములచే నేలినకృష్ణునకై.

318

పంచమీ విభక్తి

మ. పురిటింటం బసిబిడ్డచందమున వాఁపోవంగ నాఁ డాత్మలో
మురు వొప్ప నిష్పదదుగ్ధయుగ్మకుచ యై • ముద్దాడుగాకాసి *చ
న్నిరుకేలంగొని బాలు ద్రావుమిచచే • నిమైనకాలంబునకొ
ధరణిం గూల్చిననందపుత్రువలనం • దార్కాణభర్తశితుల్.

319

కలిక

మఱియు గీతామృతసమగ్రసింధునివలన, వఱియు భవవటుతిమిరంవనజబంధునివలన
బొంకు బెయ్యెక లేనిఁభూరినత్యునివలన, జుకు బెన్నడు లేనిఁసమరనిత్యునివలన
భేదము లెడదాపు²కేకీకూర్చునవలన, నాదికారణమూర్తి • యగుజనార్దనువలనఁ
గాన రానిపదములఁగాముపాసుపువలనఁబూని గొడ్డాలికిం • బుట్టెకానుపువలన.

ఉత్కలిక

³తను బిల్వ మిగురు గూర • దిని పాక మింపారఁ
జేసి ద్రౌపదిచేత • నాన దీరంగ మేత
యడిగినమునీకులకు • నిడఁ గల్గదాడలకుఁ
గల్పించుహరివలనఁ • ⁵గల్పస్థాయివలన.

321

1 ఫలంబుననే (పూ. ము.) అంత్యప్రాసనియమభాగము. 2 కేళి (పూ. ము.)
3 పూనిగొడ్డాలికిఁ బుట్టు కానుపువలన (పూ. ము.) ఛందోభంగము; బూని గొడ్డురాలికి
(ఓ. పు). 4 తనుఁ బిల్వమిగుల (పూ. ము.) ఈచరణమున 21 మాత్రలున్నవి. 5 ఛం
దోభంగము*గురైఱిఁ గిష్టంబుగఁ.....నిరైవైన కాలంబునకొ (పూ. ము.) ఇది “క్వాళే
కారనంధి” ఇది యచ్చకవి యుపయోగించి యుండఁడు. కాఁలట్టి దీనిని సవరించుట
స్వాయము. మహాలాక్షణికుఁ డైనయచ్చకవియొ యిట్టియశాస్త్రీయమైన సంధినిజేసి
నచో సాంధ్యభాషకు ముప్పువచ్చుననుట యతిశయోక్తిగాదు. మఱియు “నిరైవైన”
అనుపదము మిక్కిలి కర్ణకతోరముగనున్నది. తక్కినపద్యకై లినిచూడగా పదముల మార్గ
వము నుష్టముగదా.

పక్షి విభక్తి

కా. 1 కారాగారమునందు పెల్లడి భుజంగస్యామి నువృత్త మై
మై రాఁ దార్పించు వాకిభు 2 దైయవ నభిప్రాయముల్ మీటి క్రి
సూరొద్భూతి వధం బొనంగఁ దనుఁ గొంచుం దండ్రి యెఱెంచి 3
ల్యారేబద్దెను నిల్పఁ బొల్పుకీహరికి 4 న్యూర నేమ్రుక్మదన్.

322

కలిక

మఱియుఁ బెరియ నెరియ నుఱియుఁ మధునిఁ గూర్చినట్టిహరికి
నఱిమి కఱిమి చఱిమి నుఱుముఁ నప్రకృతి ననికకరికి
గఱచి చఱచి యఱచి వఱచు 5 కకినిఁ జంపినచ్యుతునకు
మఱిగి లిరిగి విఱిగి 6 సూరగుఁ మద్దలీడ్చినయమితునకు
7 సరలి కెరలి వరలి చరలి 8 సామ్రజంపినక్షరునకు
గరిమ మెరిమె యెరిమి నెరిమి 9 కామెవల్లిమందిరునకు
నయముఁ బ్రియము రయము జయము 10 నరుని కిడినకేళవునకు
వ్యయము భయము లయము క్షయము 11 వైరి కొనఁగమాధవునకు.

323

ఉత్కలిక

7 గొల్ల లెల్లఁ దల్ల డిల్లఁ 8 బెల్లుజల్లు లల్లి రాల్ల
సోనవాన మాన పూని 9 కాన రానితొనకొన
చుట్టి పట్టి గట్టి దిట్ట 10 రొట్టు గట్టు మట్టు గుట్టు
నూచి లోచి నోచి మోచి 11 బ్రోచినట్టివామనునకు.

324

సప్తమీ విభక్తి

ను. పృథులావంతివరస్వయంవరమున 1 నిర్విదానువిందాదులక
బ్రథనక్షోణిని గెల్చి వద్దణ నభద్ర వృద్ధఁ డొకొంచు వ
చ్చి ధరాధీశుననుజ్ఞ చే ననలసాక్షికంబు గృహ్యోక్తవ
ద్విధిఁ బెండ్లాడినకృష్ణునందు నిలిచె 2 10 స్థిరప్రతాపాన్నతుల్.

325

కలిక

మఱియు నుగ్ర సేనామాత్యునందు, నెఱి మీఱ లయకాలానిత్యునందు
విదురాద్భుతపదారవిందునందు, 11 విదళితఘోరారిఁబృందునందు

1 కారాగారమునండి. (పూ. ము.) 2 దైయ (ప.) 3 చెల్వారంబుదైయ.
(పూ.ము.) 4 హరికిఁ వాలర (ప.) 5 యొరగు (పూ. ము.) 6 సరలిమరలి కెరలివరలి-
సాల్యుఁ జదిపినక్షరునకు (ప. ఓ.) 7 ఇందు (పూ. ము.) లలోను (ప.) లోను మూడు
చరణములు మాత్రమే ఉన్నవి; (ఓ) లో నాల్గుచరణములున్నవి. 8 కాన (పూ. ము.)
9 బ్రోచినట్టి వామనునకు (పూ.ము); బ్రోచినట్టి వామమునకు (ప.) 10 దీర్ఘ (పూ.ము).
11 ఛండోభంగము.

నాభీరువస్త్రఃపహారనందు, బలిపట్టణద్వారఃపాలనందు
జలగాడిదశతనూఃచ్ఛాదునందు, నాభీలకంససంహారనందు

32

ఉత్కలిక

సజ్జాగంబు, రజ్జునాగంబు, కంఠియోగంబు, మందరాగంబు

రావుతో నూచి, పీపుతో మోచి, వెలయహరియందు, జలశాక్షునందు. 32

సంబోధన ప్రథమావిభక్తి

ఉ ధర్మజాః డంపిన స్మరిగి, దంతిపురంబున నాంబికేయుతో
ధర్మముఁ జెప్పి దుష్కృతుల, 1దగ్గఱ శాంతనవాదిసజ్జనుల్
నిర్మలచిత్తు లెల్లఁ గనుఁ నేరుపున నృధఁ దాల్చినట్టిని
స్మర్తవహాకృతిం దలఁతు, నాదుమనంబున నందనందనా.

32

కలిక

2మఱియు జగన్తోహనఃమాయఁదాల్చినజాల, జఱుముతఱి ద్రౌపదికిఁజీరలిచ్చినకా,
సఖులతో నదిలొనఁజల్లి గుడిచినబాల, విభవసుం డెదలొన్న, వేఁ దలిప్పినలాల
నరులేరినొగల్పవై, నాట్యమాడినవీర, సరకుగొని భీష్మవైఁ జక్ర మెత్తినశూర
తరిని నద్దరుసుతులఁదావరించిననదయ, పెరిమెనాగపురంబుఁవెక్కిలించినవిజయ

ఉత్కలిక

గురుభీష్మరాధేయు, లురుజన్యమున నేయు

శరవహ్ని బయ లెక్కి, యరద మెల్లను నెక్కి

3తరి గొల్పునెడ పాండుఁవరుల నేగురి మెండు

బ్రతుకఁ జేసినపుణ్యఁవికత దీనశరణ్య.

330

సార్వవిభక్తికము

కా. నీ వొక్కండవు నిన్ను నమ్మి కొలుతు, స్నేహే సుఖం బయ్యె నీ
తైవే దండ మొనర్చు నీవలన నిష్టావాప్తి చేకూఱె నీ
కే విశ్వాసముఁ 4జేర్చి లింక మదిలో, హే చ్యయ్యో నీయందు నా
తైవారంబులు కారనేనశనయా, కామేవలీపల్లభా.

331

ఉ. నామన విచ్చగింపు మిట, నన్నయభట్టకృతాంధ్రశిష్టబిం

తామణికల్పనోక్తికల, నాచతురోపమ లుల్లసిల్ల ని

చ్ఛామతి సర్వణంబుగ నొఁనంగిలిఁ గామెవలీశ నీకు నై

రామయ మై తగ నృపదుఁదావారణంబు జగత్ప్రసిద్ధిగాన్.

332

1 దగ్గఱ (పూ. ము.) యతిభంగము. 2 ఛందోభంగము. 3 తరుగాల్పునెడ
పాండుఁతనయులేగురి మెండు(పూ.ము.); తరిగొల్పు (ఓ.); తరుగొల్పు (ఘ.); మఱికొన్ని
తాటాకుపుస్తకములు చూచినగాని సరియైనపాఠము నిర్ణయించుటకు సాధ్యముగాదు,
4 జేర్చు నింక(పూ.ము.).

వ. సీసము లనునవి సమవిషమముల రెండుదెలుగు లయ్యె వానివిశేషము లెట్టివనిన.

సీసమాలిక

యతి వైనఁ బ్రాసము + నందైన ¹నొకటితోఁ జెప్పిరేనియు సమఃసీస మగును
నియమము దీనిపై + నిలిపిన సీసము లాఱుదెలుగు లై + యతిశయ్యు
నెనిమిదంఘ్రులఁ బ్రాస + మెక్కింప వల్లకై సర్వతఃప్రాససీసం బరంగఁ
ప్రాస మాఱుంఘ్రులఁ + బదిలంబు గావింప నక్కిలిప్రాససీసాఖ్య మనఁగ
నాది నేవడి నిల్చి + రావడే పద మెల్లఁ జేయ నయ్యది వడిసీస మనఁగఁ
బదఖండములయందుఁ + బ్రత్యేకయతులుగా స్థిర నవకలివడిసీస మనఁగఁ
గురుదుగా నుత్పాసా + తుదయందు గీతంబు చెప్పిన విషమాఖ్యసీస మనఁగఁ
గడ పెళ్ల లఘువులే + కల్పించి రెద్దాన సరవి సర్వలఘుసీసంబు ననఁగ

తే. సప్తవిధము లివియ శబ్దశాసనుండు, పంచమామ్నయభక్తిలోఁ + బల్కెఁగాని
కడమకవు లాఱుసీసము + ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీసవద్యమే + చెప్పినారు. 335
అందుసీసలక్షణ మెట్టిదనిన:—

క. సురపతు లాఱురిపై భాస్కరు ²లిరువురు గూడ నొక్కఁచరణము పొల్పుం
బరంగు నవి నాలుగడుగుల, విరమముపై రెంటు + వెలయంగ వలయున్. 335

క. వానిఁ జరణములు నాలుగు, చేసి తుదిని గీత మొకటి + చెప్పంగ నయ్యెన్
సీసము తంగడదేశవి, భాసురకుభభేల కామెఁపలిగోపాలా. 336

సమసీసము ౧

ప్రతికించె నెవ్వఁడు + మృతగురుతనయుని మెలఁత వేడిన మెచ్చి + మేలుచేసెఁ
బోషించె నెవ్వఁడు + పొదివినదారుణాపద లెల్లఁ దొలఁగించి + పాండునుతుల
వెడలించె నెవ్వఁడు + వెడపాడుబావిలో నూసరవెల్లి యై + యున్నన్నగుని
మర్దించె నెవ్వఁడు + మాసలంబున పృష్ఠియదుభోజనై న్నాంధఃకాదినృపుల

తే. ప్రత్యేక సేవాదు ఖాండవఃవిపిన మెల్ల, జాతవేదోక్తవిలసితఃఖ్యాలమోద
నతనిఁ గీర్తింతు మదిలోన + ననుదినంబు, ననఁగ నలరారు సమసీస + మఖలకృతుల.

సర్వతఃప్రాససీసము ౨

వేదండవరదుండు + వేదోండగాంగుండు కాదేనకయనుండు + యాదవేంద్రుఁ
డాదిత్యవంద్యుండు + నాదానసులభుండు వేదాంతవేద్యుండు + కాదసీలుఁ
డాదిలేయుండు బిందుఁ + కాదకళాతీతుఁ డాదిత్యకులజుండు + బాధితారి
మేదిసి శ్రీకుండు + భూధరగాత్రుండు శ్రీదమిత్రభుండు + ద్వాదశాత్రుఁ

1. రెంటితోఁ (పూ. ము.) 2. లిద్దఱు సీసద్వీర్ణచరణమునకగన్, చరణాది పంచ
మాదియు + విరమముపై రెంటి, రెంటి వెలయంగవలయున్

లే. దాదిదేవుఁ డాశ్రితగంధమాదనుండు, చేదిసౌంధ్యకై దర్శమాదనుండు
మేమరమరళినాదవిసోదుఁ డనుచు, జెప్పినను సర్వతః ప్రాససీస మగును. ౩౩౩

1 వృత్త ప్రాససీసము ౧

శిక్షించె నెవ్వఁడు • 2 చేటుకై సభలొనఁ జెడుమాట లాడిన • చేదివిధుని
రక్షించె నెవ్వఁడు • ద్రాణిబాణముచేతఁ 3 తిదియకుండఁగఁ బరిశీన్న పాలు
భక్షించె నెవ్వఁడు • వర్షతాకృతిచేత నాభీరు లర్పించు • నారగింపు
వీక్షించె నెవ్వఁడు • వేడ్కతో సేవకుల్ బ్రతుకునట్లుగఁ గృపాపాంగదృష్టి
లే. దాక్షిణాత్యుని సౌంధ్యకథారుణీశుఁ, జంపె నెవ్వఁడు పోరిలో • సాహసమునఁ
బక్షిరాజతుంగుఁ డెవ్వఁ డనంగఁ, జెలఁగుచుండు వృత్త ప్రాససీసము లిల. ౩౩౪
వడిసీసము

విజయసారథిఁ గానివినుతింపఁగా నొల్లఁ గిరినాయకునిఁ గాని • కీర్తిసేయ
యాదవేంద్రునిఁ గానియభిరుతింపఁగ నొల్ల మధుమాదనునిఁగాని • మదిని నిల్చు
బద్ధనాథునిఁ గాని • ప్రజుతింపఁగా నొల్లఁ బాతీనపతిఁ గాని • ప్రస్తుతింప
బాణసంహరుఁ గాని • భజియింపఁగా నొల్లఁ బీతాంబరునిఁ గాని • ప్రీతిఁ దలచ
లే. నవితవేదండపతిఁగానియనుసరింప, ననుచు నినుఁ గూర్చియనురక్తి • నాత్మ సెపుడ
పొగడునక్కవిప్రజములఁ • బ్రోచి తనఁగఁ, దనరు వడిసీసభేదము • తాళభేది.
అవకలివడిసీసము ౨

సామాజికాహితఃస్రోమంబు సామంబుగా మించి మైత్రికి • నామలింప
సభిమానధారుణీవిభులు దానంబుచే నక్కట లన్నియుఁ • జక్కజేయ
నతిరుక్తపక్షమావతులు భేదంబుచే దినదినక్షీణాత్వమునకుఁ జెడఁగఁ
బదిలింపుటద్దండు • లొదిగి దండంబుచే దనయాజ్ఞ యాదల • నునిచి నడువ
లే. సంధియానాదిషాద్ధుల్యంబంధురముగ, 5 నోమి శక్తిత్రయోపేతుఁ • దై మురారి
నేల ననురక్తి నీతితో • నేలె ననుచు, జేయ నవకలివడినామసీస మగును. ౩౩౫

విషమసీసము ౩

అంచితముగ భీమునకు సహాయ మేగుదెంచి తా
నించు కేదిరి దురముసేయు • నేయునంకుశంబు తా
కించుకొనక కినుకవలన • గెరలి నరకపుత్రుడు
ద్రించి నట్టివప్యసాచి • లేరిఘోటకావలిం

1 దీనికే (పూ. ము.) లో అక్కిలి ప్రాససీసమునిపేరు. 2 చేటుయ్యె (ప.)
3 చిక్కకుండఁగఁ (పూ. ము.) 4 జనములఁ (ప.) 5 నార (పూ. ము.).

ఆ. దోలుకృష్ణ యంచుఁదోరంపుటత్సాహ, మీఁద గీత మొకఁడు * మేలవింప
విషమసీస మనఁగ * వెలయుఁ గామెపలిక, జమ్మిచెంత నున్న * చతురవచన. 342

* సర్వలఘుసీసము :

క. డను ప. త్రింకల్లఘువులు, త్రిమహేశవిరామము గలఁదిర్ఘ పదచతు
ష్టమువై నొకగీతి ముర, ప్రమథన సర్వలఘుసీసపద్యమన కగున్. 343

సీ. చిఱుతయగు కొడుకున ¹కెడరయి మృతికి మొదలగు

బొరులవలన విని యవ, ²తివరుఘు డగుచు

చరమశరధిజలముల * తరఁగి మురుగక మునుపు

దురమున నురువడి బలు * దురుసుపరచి

కెరళి గొనయము దురిమి * మురిగుణము మొరయిడఁగ

నిరికిన శిశువులు * పరువ విడువ

జరిగి నెశవేటిఁ గొదిగి * మఱుంగున నిలిచిన కురు

పతిమఱుఁదిని నెరి నురు * మగను దలఁచి

తే. చేసినట్టిప్రతిజ్ఞ కానింపఁగోరి, సవ్యసాచిశతాంగంబు * నైంధవములఁ

దోలుగోవిందునుతులచేఁదొడరుఁగృతుల, సర్వలఘుసీసపద్యంబు * సాగుచుండు. 344

క. బలసోదర! గీత్యుదితా, ర్యలు నా ల్లార్థ్యాఖ్యగీతు * లాటవెలఁదితే

టులురెండు నమము లెత్తుక, మలనావ్వాయ పవడలు విషమంబులు మూఁడ.న్.

సమగీతి

క్షమఁ బథ్యాకందముచందమునకై రెండరులు దెలియఁ * దనరింపకై

నను మనుగీతి కృతులలోఁ, గమలాహృదయాబ్జ నిలయ * కమలాక్షా. 346

ఉద్గీతి

మొదలినగము చపలగతిం, దుద న్నగము పథ్యగతిని * దొడరంగా

నిది యుద్గీతి యనం దగు, విమరాశ్రా రాపివరద * వేణుధరా. 347

* కరివరద పరమకృప * ధరణిధర నురవినుత కనకవనన నరహరి * గరుడగమన

నళినకరపదనయన * దళితభరదనుజలయ నరనఖ పరగుణానిధి * శరధిశయన

పరచుపదనిలయ హరి * పరమపురుష ప్రకృతికిఁ బరుఁడని నినునిగమని * పహమువలుగు

నిరతమునుహృదయమున * నినుఁ దలఁతునను మనుపు మనియనఘచరిత జల * దనిభతనువ

తే. సర్వలఘుసీస మీరీతి * నకలనుకవి, వరులు చెప్పదు రిలమీఁద * వరుస నెల్ల

పారు మెచ్చంగ నర్హక * వారిజాక్ష, కామెపల్లిక యచ్చుత * కామజనక. 348

ఈపద్యము (పూ. ము.) లో నున్నది. 1 కెదురయి (ప). 2 ఉరుల (పు).

3 వరుఘుఁడనుచు (పీ).

ఉపగీతి

ధరః జవలాకందముతైఃఖరి స్వగం తై నః • గావ్యములక్
బరఃగు నుపగీతి పూర్వా,మరప్రజతమిన్ర • మార్తాండా.

348

ఆర్యాగీతి

సముదీరితపథ్యాకం,దముకన్నను నొక్కగురువు • దాకించినచో
క్షమ నార్యాగీతి యగు, న్నమలా ప్రాణేశ సహజుకందం బదియే.

349

సమగీతులందు నాటవెలది

మేలు మే లటంచు • మిత్రులు ముగ్ధురు, వింత వింత యనుచు • విబుధు లిద్ద
అహహ యనుచు సూరులయిదుగురును మెచ్చ,నాటవెలది మూటునలరు నగము.

తేటగీతి

మిత్రుఁ డొక్కఁడు వీణియఁమోటుచుండ, విబుధవరు లిద్ద అర్థంబువిప్పి చెప్ప
నినులు నిద్దలు వినుచుండ, నేకగతిని, దేటగీతంబు మూటును • వాటమయ్యె. 352

విషమగీతులందు నెత్తుగీతి

సురనాథుమీఁదఁచూరు లిరువురు రెంట విరతి

ధరణిఁ బ్రాసంబు • 1 ధనరు హరి యెత్తుగీతియందు.

351

కమలనగీతి

హగణ మైనఁ జాలు నగణఁమైనఁ జాలు హగణ

నగణములును రెండు గలసి • నాటి యంప్రి కేడు

తనినవిరతి నాలుగింటఁ • దనరఁ బ్రాస మొదవి

మిగుల మెఱయుచుండుఁ • గృతులఁ గమలనాఖ్యగీతి.

353

పవడగీతి

అవని ముగురుభాను • లాదిత్యపతు లిద్ద, అవల నేగు రర్కు • లర్థమునకుఁ

బవడగీతియందుఁ • ప్రాసముల్ నమకూలు, నవియె యాటవెలదియందులేవు.

న. ఇది సవగీతివివేకం చింత విరుదావళిలక్షణం బెఱింగించెద.

355

లే. క్షీతి మహారాష్ట్రభాషచేఁజెప్పఁబడెడు, భీకరోక్తులు చిరుదు లైఁక్కుదనరు

2 వాటబిరుదావళియొకర్షఁవలయునంద్రు, బుధులునంబుద్ధి పదములుఁపాసఁగఁగూర్చి.

1 దశరుణెత్తుగీతియందు (పూ. ము.) ఛందోభంగము. 2 వాని (పూ.ము.) 'వాట' అని ప్రాంతప్రతులలోనిపాశము తప్పని దిద్దినయెడల 'వాస' అనియుండవలెను.

చ. అచిభుజవిక్రమోద్భవము * తై రిపుకర్ణకతోరకంబు తై
 1యతులితపీరవాక్కు లయి * యాదిమపార్థివలాంఛనంబు తై
 ప్రతిపదనూతనంబు లయి * భాసిలునూత్తులు గూర్చి స్వప్తివా
 క్యకతులఁ జెప్ప నొప్పు బిరుదావళి సార్వవిభక్తికంబుగాన్. 357

చ. సలలితవాక్యగుంభనల * సర్వవిభక్తుల శిషివనంబులన్
 జేలు వగుచద్య మొక్కటి రఁచించినపిమ్మట గౌడరీతి నం
 కలితచతుష్కపట్కదళఁగద్యము తెన్నిదియుం బదాఱు నిం
 వలరఁగఁ గూర్చి పేర్చి బిరుదావళిఁ జెప్పఁగ నొప్పు నెంతయున్. 358

చక్రవాళము

క. ఒకపద్యముపిదప దళావృతసందర్భావృగద్య * చతురం బగుభ
 క్కిరికి బేరు చక్రవాళం, బకట చతుర్భుద్ధ మదియెఁయమ్యుత మఱియున్. 359

క. తొలిసమనసాత్మ్యవర్ణయ్య, గళమే పునరుక్తి గాఁగఁ * నై కొని నామి
 వ్యలనత్సమాసము మొదల, నలరించినఁ జక్రవాళ * మగు దాకార్హ. 360

తే. అవధరింపుము దేవ దివ్యప్రభావ, భావనాతీత నిమిలఁపరమపూత
 పూతనాజైత్ర నుత్రామఃపుత్రమిత్ర, మిత్రశశిశేత్ర నిర్జరఃస్తోత్రపాత్ర. 361

చిత్రకవిత్వము

సీ. అనులోమము విలోమఃము నిరోష్ఠ్యమును దల, కట్టును గుమలు శృంగములు నక్ష
 రవిలోపమును బదఃశ్రమకంబు పద్యభ్రమకమును నట్లెట్లు * మఱియు నేక
 పదియు ద్విపదియుఁ ద్రిపదియును నేకవర్ణంబును ద్వ్యక్షరి * త్రిక్షరియును
 నరవి నిచ్చావాక్యఁసంఘటనంబును, నాదిగాఁ గొన్నిపద్యంబు లెల్ల

తే. క్షీలినిఁ జిత్రకవిత్వప్రసిద్ధనామ, ధేయములచేతఁ బెం పొంది * తెలివి మీఱు
 4నానిఁ జెలియఁగ వచియింతువానుదేవ, నందగోపాంగనాపుత్రఁసరకజైత్ర. 362

అనులోమము

క. దామోదరసామతనధ, రామాసరసాకరదళఁరథహరిరాధా
 కామా సదయానిపరమ, ధామా వరయాదపకులఁ దారకరాసా. 363

విలోమము

సారాకరదాలకుపద, యారవమాధామరపతియాదసమాకా
 ధారారిహధరకదరక, సారసమారాధనతమసారదమోదా. 364

1 యతులనిరుద్ధ (ప.ఘీ). 2 దివనోత్తులన్ (ప.ఘీ). 3 పరమమూర్తి (పూ. ము)
 పునరుక్తి నియమభంగము. 4. వాఁటి యని తాటాకుపు న్నకములన్నిటను గలదు.

నిరోష్ఠ్యము

క. పావన పాపాబాభా, మావా యనునాఱులిపులు * మఱి వద్యములొ
భావింప దొరల కుండిన, భూవలయమున నిర్నిరోష్ఠ్యము పినాశించున్. 365

క. నరహర్యక్ష దయాకర, కరిరక్షణ చక్రహస్త * కాంచనచేలా
గరుడతురంగ జనార్దన, ఘరదైత్యనికృతన హరి * కంజదళాక్ష. 366

తలకట్టు

క. హరి కలశజ తపన పవన, శరభంగ మతంగ దక్ష * సత్యావాసా
స్తరపదయుగ గరుడధ్వజ, ధరధర మమృతయు మనఁగఁ * దలకట్టులగున్. 367

గుడులు

క. వివివి నిలిచిరి వినిచి, క్కిరి దివి నిశీఁ దిరిగిరి తిఁగి మిడికి భీతి
ల్లిరి చింతిల్లిరి తిరిరి, సిరిశోఱకు ధనాధ్యు లనఁగ * క్షీతి గుడును లగున్. 368

కొమ్ములు

క. గురుడును శుక్రఁడు నుగ్రఁడు
పురుహూతుండును శుకుండు * బుధుండును గుహుండు
మురుకుత్సుండును గుత్సుండు
గురునుతు లొనరించి రనఁగఁ * కొమ్ములు కృష్ణ. 369

అక్షరవిలోపము

క. రవికన్యానుందరకర, మవలంబన మోర్చి యూఁదె * నచ్చుతుఁడని యే
నవఁర్ణవిలోపముగా, నవనిం బరియింప వలయు * నార్యులు నలరన్. 370

పదభ్రమకము

క. ధీరానానారాధీ, ధారాకరతాతరళిత * తారకరాధా
ధారానుతతసురాధా, ధారితకరిధావ నాఁ బఁజభీమక మగున్. 371

పద్యభ్రమకము

క. రాధానాథా తరళిత, సాధకరథతావరసుతఃసరసనిధానా
సాధానివరసతసురవ, తాధరకథసాతళితఃథానాధారా. 372

నల్లెంట్లు

క. సారదమునికార్థాలము, హరిమి నదీనంబు గవ్వఁగొని వేడుకతో
సారాయణివానమున క, సారత మేతెంచు ననఁగ * నల్లెంట్లు లగున్. 373

ఏకపాది

లే. మలివిశాయకభరితసమ్మదుఁ డనంగ, మలివిశాయకభరితసమ్మదుఁ డనంగ
మలివిశాయకభరితసమ్మదుఁ డనంగ, మలివిశాయకభరితసమ్మదుఁ డనంగ. 374

ద్విపద

లే. సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి • సరసిజాక్ష
భోగిభోగాననుం డని • 1 పాలుచు టరుచె
సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి • సరసిజాక్ష
భోగిభోగాననుం డని • పొగడ ద్విపద. 375

త్రిపద

లే. దేవమునివంద్య గోవింద • దితిజహరణ
పుండరీకాక్ష యవ్యక్త • పుణ్యపురుష
యమరసన్నత గోపాల • హరి ముకుంద
దేవ యవ్యక్త హరియు నాఁ • ద్రిపదయయ్యెన్. 376

ఏకాక్షరి

క. నానానననానున్నన, నూనను నిన్న నెను నేనుఁచున్నునినిననై
నానీననునానానును, నానూన యనంగ నొంటిఁ యుక్షర మయ్యెన్. 377

ద్వ్యక్షరి

క. మునినామా మమ్మును మన, మున నూనిన నేమమును • మొనమానను న
న్ననుమని మననము మన్నన, ననుమానానామునిన యనంద్వ్యర్థమగున్. 378

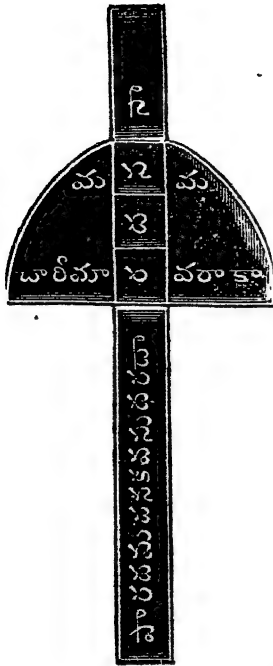
త్ర్యక్షరి

క. మానితమతితో మమతను, సీనామము నేమమునను • నేను మనమునన్
నూనమున మతము మానను, దానకముగఁ దలఁతు ననఁగఁ • త్ర్యక్షరి యయ్యెన్.

ఇచ్చావాక్యసంఘట్టనము

క. తోటలు లె నై యున్నవి, తాటాదూటములు గావు • తాపను బుండక్
బేటలు దామోదరుచె, ర్దూటలకు న్నిశ్చలు మధుఁరాపురిఁబెంతన్. 380

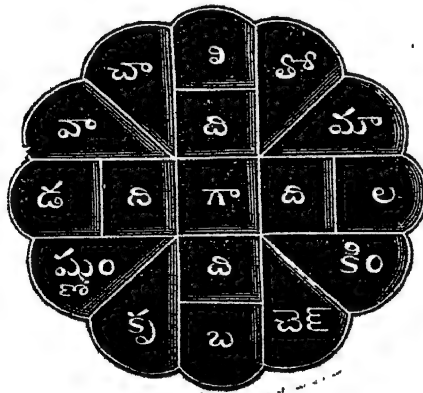
ప. ఈపద్యమునఁ దోట తాట పేట ఆట యనుమాట లర్థవంతముఁగాఁ గూర్చుటం
జేసి దీనిపేరు ఇచ్చావాక్యసంఘట్టనము.

చత్ర బంధము

క. పారదమదనక పసుధర
దారద సమసమననానా దరమారీచా
చారీమారపరాకా
కారావరదారధనుపకనదమదరపా.

గుచ్ఛబంధము

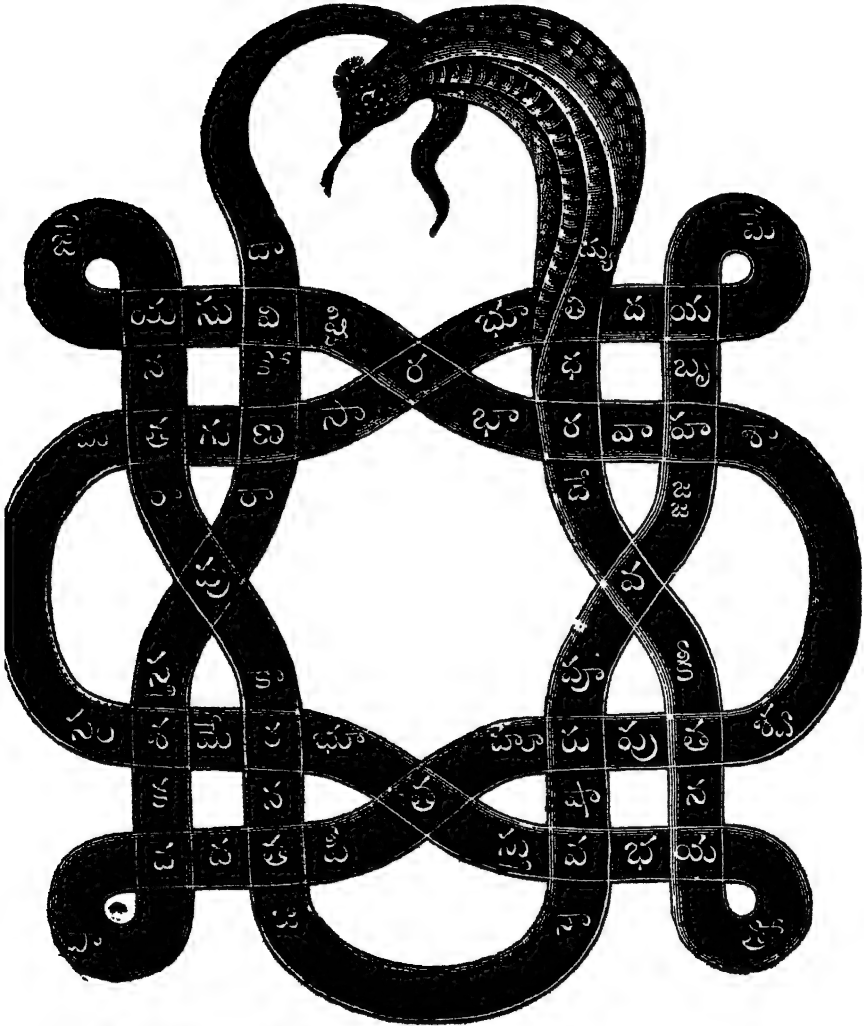

మాణివకవృత్తము.....

గాదిలితో మాలదిగా, గాదిలికించెట్ బదిగా
గాదిబకృష్ణం డదిగా, గాదిడవాచా లిదిగా.

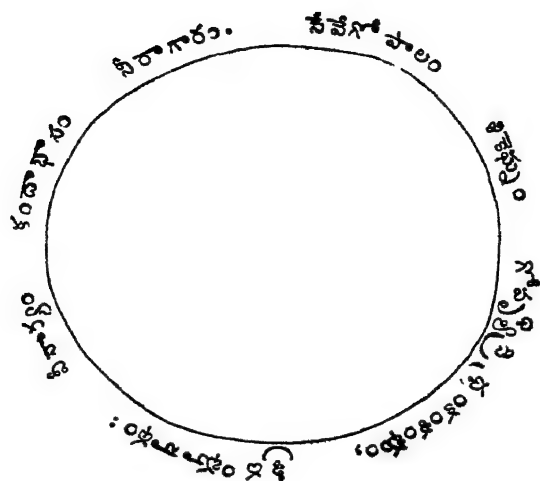
కుండలినాగబంధము

క. ఇలతో నెనబడినాలుగు, నిలయంబు లగుఁ బయోదఃనిభసీతాంగా
మెలిగొన్న పామువలె వెలు,చలగుక్ దలతోకనాగః బంధంబునకుక్.

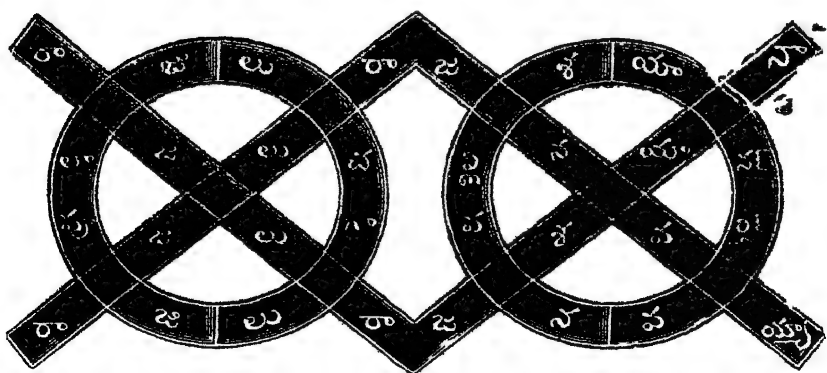
చ. ద్యుతిధరదేవకీతనయఃతోయభవస్తుత భూరమేక సం
మితగుణసారభూతిదయః మేయబృహజ్జనపూదమపనా
జితనరకాశ్రరాకనయః శేయనువిష్కీరభారవాచాశా
శ్వతప్రుదుహూతపీతదవః పావకశ నమరాణ్ణానినా.

కంకణబంధము

సేవేగోపాలం కేశవుం, గోపవర్ధన్ శ్రీధర్మశాస్త్రి, కందాభాసం నీరాగారం.

మర్దలబంధము

రాజులు రాజకయ్యానా, రాజులు చల్లినయ్యానా
రాజులు గావకనర్తిక, రాజులు రాజనవయ్యా.

ఖడ్గబంధము

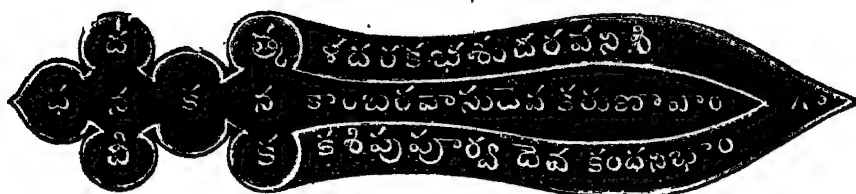
లక్షణము:—

క. చరణాంత్యనర్ణ మొక్కటి, చరణయుగాద్యంబుజేసి * సరసులు ముమ్మా
రిరుగడల మధ్య మొకటిగ, పరుజాల గదియింప * ఖడ్గబంధం బొనరున్.

లక్షణములు:—

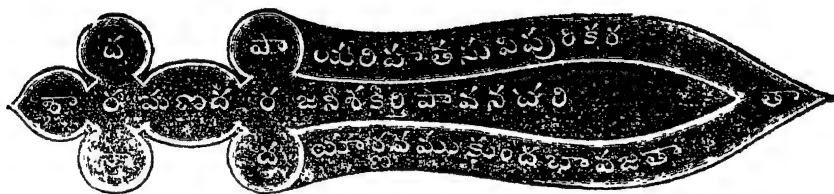
క. శమదమనమధిక చిత్రా, విమలాంభోజారిహస్తవిష్టరకర్ణ
యమలార్జునతరుభంజన, కమలాధరణీనసాధ * కంధరవర్ణా.

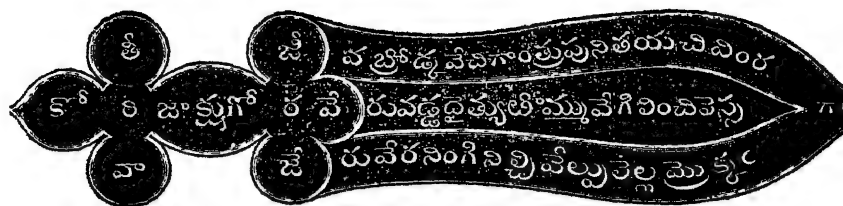
క. ధనదనవీనకనక్కన, కనకాంబరవాసుదేవ * కరుణాపాంగా
నివరద శుభకర దళ, కన్నకకళిపు పూర్వదేవకందనిభాంగా.

క. శూరవరద రఘువరముర, మూరణ చాణూరకంసమదుహేంద్రహారా
రారాజత్కనకాంబర, ఘోరగ్రాహరిరక్ష • గోపీజారా.

క. శారదరసారమణదర, పారదరజనీశక్తిర్లి • పావనచరితా
తారకరిపువినశహరియ, పారదయార్ద్రపముకుంద • భావజతాతా.

సుగంధి: —

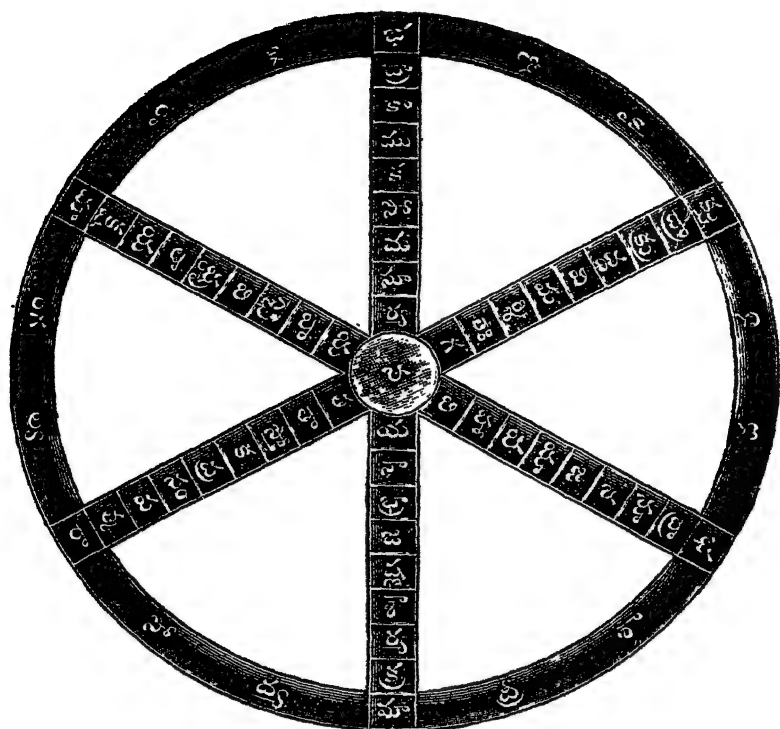
శోరితీరి వారిజాక్షు • గోరఁజీరఁజేరవే
 వేరువడ్డదైత్యుతొమ్మ • వేగించి లెన్నగా
 గారించి యకనిపుత్రు • గాంచి వేడ్కఁ బ్రోవవే
 వేరువేర నింగినిల్లి • వేల్పులెల్ల మొక్కగఁ.

చక్రబంధము

లక్షణము: —

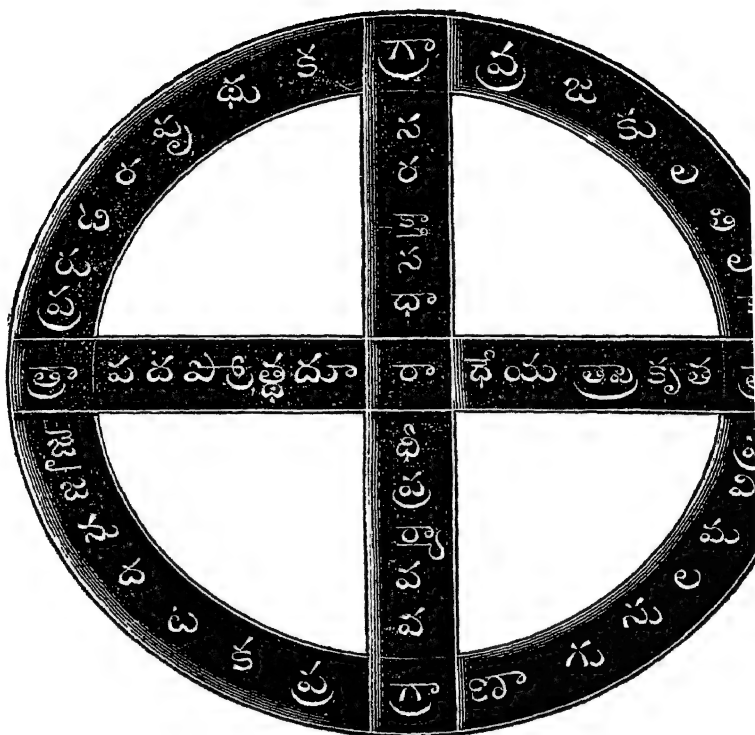
సీ. వర్తలాకృతులుగా వదిగీతులు లిఖించి మాతలికరమధ్యమాలయమున
 సంటంగఁ గడల్పె నారురేఖలు గీసి క్రిందివందొమ్మిదోధంనమునను
 బ్రోదిపుట్టినవృత్త మేదైన మూడంఘ్రు లటువ్రాసి నడిమింటి నాదివర్ణ
 మేది యయ్యెను నది యిసుమీరు రాఁజెప్పి చూట నాటిట నానుములరచించి
 గీ. కడలు గలయంగ నాలవఁకాలువలికి, చక్రబంధస్వరూపంబు • సభ్యులెల్ల
 వ్రాయఁదగుఁ గామెవల్లిశ • వారిజాక్ష, జప్తికడనున్న గోపాలచారుకీల.

చక్రబంధము

లక్ష్యము:—

కా. భద్రాకామకసోమసూర్యనయనా • భౌతిష్ఠికార్జుకమా
 త్సుద్రాక్షుద్ధ విమర్శితాంగనతతాస్తోకప్రసంపత్కరా
 భద్రానూనజమావహావినయవాః గృహవిష్కృతాయక్షమా
 మాద్రీకా భవతక్షుకా శుభకరా • మాంగల్యరాసోద్యమా.

ప్రథర. రాధాసక్తారసగ్రా. ప్రజకులలిలకా. త్రాతకృతప్రియధేరా
 రాధేయతప్రికృతత్రా. ప్రవిమలనుగుణా. గ్రావవర్యాప్రధీరా
 రాధీప్రర్యావవగ్రా. ప్రకటదనుజజై. త్రావదప్రొథ్థహూరా
 రాధాథప్రొదపత్రా. ప్రయచిరపృథుక. గ్రాసరక్తానధారా.

మాలికాబంధము 1

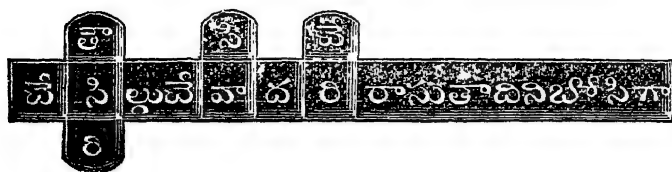
అనంత సందనందనా సనాతనా జనార్దనా

వనాటరత్నరక్షరమృగాగనాథనాథనా.

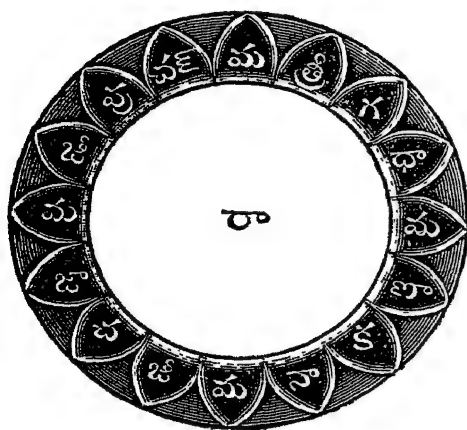
చ. భరహర ధీరదేవకనంకప్రకటాంబరవీరసారదు
ధరధరవారవేణురవంరమృరమేళ మహామహామహీ
ధరగరహరసన్నత కృతజ్ఞతశివైవరాచరాచరం
శరణ రజోరహానికదంక సుకమాత్మకక్రికాకరా

తురికాబంధము

సరోజవృత్తము. చేనితాసిరి నిల్లుచే
వాసివా దరిచేరిరా
రాసుతా దిని బోసిగా
గాసి బోనిదితాసురా.

షోడశదళచక్రము.*

సింహరేఖావృత్తము.
రామరాత్రి రాగరాధా
రామరాణా రాకరానా
రామరాజీ రాచరాజా
రామరాజీరావురాచక్,

* ప్రతి చరణములూ నాల్గవ అక్షరము దీర్ఘాంతముగానే ఉన్నదిగాని: అ కవిచెప్పిన లక్షణము ప్రకారము వ్రాస్తూమై ఉండవలెను. (చూ. పుట. 224)

ప. ఇది బంధకవిత్వం బీక గర్భకవిత్వంబు వివరించెద.

384

గర్భకవిత్వము

సీ. గాంగేయకౌశేయఃకునకందగీతసద్గర్భచంపక మాలికయు వరివృ
కందపద్మద్వయంకమలవిలసితరుగ్గవలికాగర్భికఃక్రాంచపదము
గీతమత్రైభవిక్రీడితాశందగర్భితసీసము నట మంద్యైత్తగర్భ
తోత్పలమాలికాయను సుకల్పితకల్పవల్లియు సీసయావద్విపదయు
స్వస్తిజీగర్భభుజంగప్రయాతంబు కందగర్భితమణిగణనికరము
కలితచతుర్విధకందపద్మము నవ్వువిధకందమును బంచవిధసుపుత్ర

తే. మాదిగాఁ గలకొన్నిపద్యములు పెక్కు, సరసి బద్ధము లిమిడి దోమములులేక
కాన వచ్చిన నవి యెల్ల గర్భకవిక, ధరణి నొప్పారు సిరిలింక దనరి కృష్ణపిరికి

కందగీతగర్భచంపకమాల

చ. సరహరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురితదుర జనార్దన దోర్బలాధ్యగీ
ర్విరగిరిశస్త్రతా మురహారా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దరపురుషాగ్రణి భుజగకల్ప కపిపతిపుత్రరక్షణ.

386

ప. ఇది భాషాపరిచ్ఛేదములొక చెలువఁబడియె.

387

కందపద్మయకమలవిలసితరుగ్గవలిగర్భక్రాంచపదము

ద్వారవలీనాథా నదుదారా తరుణధవళకర గర్భసతనామా
మారమణీధామా సుకుమారా మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా
సారసనేత్రా సత్యవీచారా శరవహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజితసూరా సురవరమణినిభాసురుచిరదేహ.

388

ప. ఇది జర్జ పరిచ్ఛేదములొక చెలియఁజేయఁబడియె.

389

మత్రైభవిక్రీడితాగీతకందగర్భసీసము

వినియసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాత్మ
విభయదాకార హావిర్యుగాయతరిపుప్రాణానిలాపీశ్వరా రమేశ
విలయకాలానలవిక్రమప్రథిత సౌల్యగ్రావప్రద్యతనా వరేణ్య
విలయశీలా యదువీర కాస్తుభధరా చక్ర యశోదాత్మజా ముకుంద

తే. కరివరద పూతనాంతక గరుడగమన, సత్వసహిత కామజనక శంకరసఖ
కనకవనన సుందరదేహ పనధిశయన, సనకమునివినుత చరణాచరసిజయంగ.

390

ప. ఇది పశిప్రాపరిచ్ఛేదములొక చెలువఁబడియె.

391

వాణిపద్మాంబారతిదరధ్వనితాశదుధుర గర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

ఉ. కారదకాసితప్రసవఃచాపవిఖండన సామనన్నుతా
తారణదాసపోషధవః తాపనమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవః ప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారద వాసుదేవ భవః పాపవిదండన భర్త పూజితా. 392

వ. ఇది యీవద్యపరిచ్ఛేదముతుదను చెలిపెదము 393

కల్పితకల్పవల్లిప్రహరణకలిత

కరధృతకరుహం ః కరిహితకరణం, కరుహసఖరుచిం ః గరుడఖగరభిష్
ఖరఘనకరనిం ః ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం ః గరధరకరతమ్. 394

వ. ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములొక చెలిపెదము 395

మఱియుఁ, గల్పితకల్పవల్లి భాస్కరవిలసితము

అక్షరహరివికఃచాంబురుహాక్ష, యక్షపనఖసుత ః యదుకులదక్ష
రక్షకసురవిదురద్విపరక్ష, రాక్షసవిదళన ః ప్రరుచిరవక్ష
వక్షగపతిరథః పాండ్రవిపక్ష, భక్షితదవళిఖ ః బహునవదీక్ష
వృక్షగనహచర ః ఋక్షనదృక్ష, ఋక్షపదుహితృప ః ఋషిజనపక్ష. 396

గర్భప్రథమకందము

అక్షరహరివికఃచాంబురుహాక్ష, యక్షపనఖసుత ః యదుకులదక్ష
రక్షకసురవిదురద్విపరక్ష, రాక్షసవిదళన ః ప్రరుచిరవక్ష. 397

గర్భద్వితీయకందము

వక్షగపతిరథః పాండ్రవిపక్ష, భక్షితదవళిఖ ః బహునవదీక్ష
వృక్షగనహచర ః ఋక్షనదృక్ష, ఋక్షపదుహితృప ః ఋషిజనపక్ష. 398

గర్భద్విపద

అక్షరహరివికఃచాంబురుహాక్ష, యక్షపనఖసుత ః యదుకులదక్ష
రక్షకసురవిదురద్విపరక్ష, రాక్షసవిదళన ః ప్రరుచిరవక్ష
వక్షగపతిరథః పాండ్రవిపక్ష, భక్షితదవళిఖ ః బహునవదీక్ష
వృక్షగనహచర ః ఋక్షనదృక్ష, ఋక్షపదుహితృప ః ఋషిజనపక్ష 399

లాలిపాట

అక్షరహరివికఃచాంబురుహాక్ష, యక్షపనఖసుత ః యదుకులదక్ష
రక్షకసురవిదురద్విపరక్ష, రాక్షసవిదళన ః ప్రరుచిరవక్ష. లాలి.

పక్షగపతిరథ • పాండ్ర వివత్తా, భక్షితదవళిఖ • బహుసవదీత్తా
 వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృత్తా, ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపత్తా. లాలి. 400
 పెండ్లిపాట

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాత్తా, యక్షపసఖసుత • యదుకులదత్తా
 రక్షక సురవిదురద్విపరత్తా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవత్తా. ¹గౌరీకల్యాణవై భవమే.
 పక్షగపతిరథ • పాండ్ర వివత్తా, భక్షితదవళిఖ • బహుసవదీత్తా
 వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృత్తా, ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపత్తా. గౌరీకల్యాణ
 [వై భవమే. 401

ధవళము

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాత్తా, యక్షపసఖ
 రక్షక సురవిదురద్విపరత్తా, రాక్షసవిదళన
 పక్షగపతిరథ • పాండ్ర వివత్తా, భక్షితదవళిఖ
 వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృత్తా, ఋక్షపదుహితృప. 402

2 సుచాల

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాత్తా, యక్షపసఖసుత • యదుకులదత్తా
 రక్షక సురవిదురద్విపరత్తా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవత్తా. సువీప్తి సువ్వాలలే. ౧
 పక్షగపతిరథ • పాండ్ర వివత్తా, భక్షితదవళిఖ • బహుసవదీత్తా
 వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృత్తా, ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపత్తా. సువీప్తి సువ్వాలలే.

అర్థచంద్రికలు

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాత్తున్.	౧
యక్ష పసఖసుత • యదుకులదత్తున్.	౨
రక్షక సురవిదురద్విపరత్తున్.	౩
రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవత్తున్.	౪
పక్షగపతిరథ • పాండ్ర వివత్తున్.	౫
భక్షితదవళిఖ • బహుసవదీత్తున్.	౬
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృత్తున్.	౭
ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపత్తున్.	౮

1 'గౌరీకల్యాణవై భవమే' అని (ఓ.ప.) లలో వ్రాసిఉన్నది.

2 సువ్వాలలే (పూ. ము.)

1 కందగర్భసీసరూపద్విపద

మకరకుండలకర్ణ • మహితాభ్రవర్ణ శకటదానపవిపక్ష • కమలజాక్ష
శుభికాలసత్ఫాల • సుయశోవికాల యభిరమతస్త్రిగ్ధయాపీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల • చేదీశకాల ధృతమణిధరగదారి • తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ • నియతాబ్జకంఠ రవికళాదశుభనేత్ర • విజయమిత్ర
లే. సతతసనకాదినన్నుత • చతురచరిత, యాదవకుల సత్యనిరత • యచ్యుత మధు
విదళన హరిశాశ్వతకృష్ణవిదురవరద, భవవిరించినుతా యంచుః • బ్రస్తుతింప. 406

గర్భద్విపద

మకరకుండలకర్ణ • మహితాభ్రవర్ణ
శకటదానపవిపక్షకమలజాక్ష
శుభికాలసత్ఫాల • సుయశోవికాల
యభిరమతస్త్రిగ్ధ • యాపీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల • చేదీశకాల
ధృతమణిధరగదారి తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ • నియతాబ్జకంఠ
రవికళాదశుభనేత్ర విజయమిత్ర.

407

గర్భకందము

సతతసనకాదినన్నుత, చతురచరిత యాదవకుల • సత్యనిరత య
చ్యుత మధువిదళన హరి శాశ్వత కృష్ణ విదురవరద భవవిరించినుతా. 408

సృగ్విణీగర్భభుజంగప్రయాతము

నమో దాశకా వేణు • నాదప్రవీణో, ద్యమా యాశుషేణా మహాయావనారీ
రమాధీశ దామోదరా దేవదేవో, త్రమా భేషమిత్రాక్ష • 2 యంద్రానుజాతే. 409

గర్భసృగ్విణీవృత్తము

దాశకా వేణునాందప్రవీణోద్యమా
యాశుషేణామహాయావనారీరమా
ధీశ దామోదరా • దేవదేవోత్రమా
భేషమిత్రాక్ష యః • 3 ద్రానుజాతే నమో.

410

1 కందగర్భద్విపదరూపసీసము (ఓ). 2 తార్జ్యానుయాయీ (పూ. ము.)
ఇందును యతిభంగము. 3 ఈచరణమున (ప. ఓ.) లలోనిది పాతము ఇందును యతి
భంగము.

కందగర్భమణిగణనికరము.

కరభృతజలజానిఁ • గరివలిపరదుకొ, వరతనురుచిజిత • వనదునిఁ బరముకొ
బరివృధుఁ గొలిచెదఁ • బరపదశరణుకొ, శరవణభవనుత • చరితునిఁ గరుణన్. 411

గర్భకందము

కరభృతజలజానిఁ గరివలి, పరదుకొ వరతనురుచిజిత • వనదునిఁ బరముకొ
బరివృధుఁ గొలిచెదఁ బరపద, శరణు స్మరవణభవనుత • చరితునిఁ గరుణన్. 412

చతుర్విధకందము

రెండవచరణంబునకు, రెండవగణ మొది గాఁగ • నిర్మించినచో
దండఁ జతుర్విధకందము, పాండవవత్ మెలంగుఁ బ్రజ్ఞులనధలన్. 413

బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ • జేకొని కృపతోఁ
గలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప జేంగితజ్జఙ్గహితవుగ విపులన్. 414

గర్భద్వితీయకందము

చిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు • కేరుచు నెలమిం
గృప జేంగితజ్జఙ్గహితవుగ, విపులం బలులేమిచేత • వేసరుచెలికిన్. 415

గర్భతృతీయకందము.

కలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప జేంగితజ్జఙ్గహితవుగ విపులన్
బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ • జేకొని కృపతోన్. 416

గర్భచతుర్థకందము

కృప జేంగితజ్జఙ్గహితవుగ, విపులన్ బలులేమిచేత • వేసరుచెలికిం
జిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు • కేరుచు నెలమిన్. 417

మాలికాచతుర్విధకందము

తరతర మనర్థ మొదిగ, దొరలించిన మాలికాచతుర్విధకందం
బరుదారును సత్కృతులం, దురగాధిపనవృత్తు • యుదధిశయానా. 418

శ్రీ భూమిన వరద హరి, గోభూమానవసనుత ను • గుణుబుధ మధునా
కా భీమా నవకృష్ణు, నాభా మానవహరి దరి • యభవకమలనా. 419

గర్భద్వితీయకందము

భూమిన వరదవారి గో, భూమానవవినత్తునుగుణాః • మధ మధునాకా
భీమా నవకృష్ణఘనా, భూమానవవారి దరి యభానకమలనాశ్రీ.

420

గర్భతృతీయకందము

మీనవరద హరిగోభూ, మానవవినత నుగుణమధ • మధునాకా భీ
మా నవకృష్ణఘనా భా, మానవహరిదరియభవక • మలనాశ్రీభూ.

421

గర్భచతుర్థకందము

నవరద హరిగోభూమా, నవవినత నుగుణమధమధునాకా భీమా
నవకృష్ణఘనాభూమా, నవహరిదరియభవకమల • నాశ్రీభూమి.

422

అష్టవిధకందము

రెండేసిగణంబులపై, నుండినగణ మది గా.గ • నొనరగఁ జదువకొ
ఖండితసౌంధకఘాఃక, తాండజ యష్టవిధకంద • మనఁగాఁ బరగున్.

423

ప్రథమకందము

తన కిరుగెలనను కనలుచు, గొన బయి గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచ
న్మనులను గలయం బెనఁకువ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను • ఖలశృంఖల మై. 424

ద్వితీయకందము.

కనలుచుం గొనబయి గిలిపెడు, కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచను • ఖులులను గలయం
బెనఁకువ గనుచుం గలుములఁ దనిపెను ఖలశృంఖల మయి • తన కిరుగెలనన్.

తృతీయకందము

గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ, పెలుచ న్మనులను గలయను • బెనఁకువ గనుచు
గలుములఁ దనిపెను ఖలశృం, ఖల మయి తన కిరుగెలనను • కనలుచుం గొన బై.

చతుర్థకందము

కులదగుపెలుచ న్మనులను, గలయం బెనఁకువ గనుచును • గలుములఁ దనిపె
ఖలశృంఖలమయి తనకిరు, గెలనను కనలుచు గొనబయి • గిలిపెడుకనుగొల్. 427

పంచమకందము

ఘనులను గలయం బెనఁకువ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను • ఖలశృంఖల మై
తన కిరుగెలనను గనలుచు, గొన బయి గిలిపెడు కనుగొలుకులఁ దగుఁ పెలుచన్.

షష్ఠకందము

పెనఁతువఁ గన చుఁ గలుములఁ, దనిపెను భులశృంభుల మయి • తన కిరుగెలనన్
గనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడు, కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచనుఁఘనులనుగలయన్.

సప్తమకందము

కలుములఁ దనిపెను భులశృం, భులమయి తన కిరుగెలనను • గనలుచుఁ గొన బై
గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ, బెలుచ న్నులను గలయను • పెనఁతువఁ గనుచున్.

అష్టమకందము

భులశృంభుల మయి తన కిరు, గెలనను గనలుచుఁ గొన బయి • గిలిపెడుకనుగొ
లుకులఁ దగుఁ బెలుచ న్నులను, గలయం పెనఁతువఁగనుచునుఁగలుములఁదనిపెన్.

కందద్వయనీలోత్పలమాలామణిగణనికరగర్భపరసిజవృత్తము

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావనజీవు • స్థితభృగుతనయుని • సిరి గలుగుటకై
భావించు న్సంభావితభావుం • బ్రతియుగ సముదితఁబహుతనుమహితున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవు • స్థితతనయతుహినఁదినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్ననుదేవు • స్థృతిమదగుణయుతుఁ • దృణితవిదురదున్. 432

గర్భప్రథమకందము

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావన, జీవు స్థితభృగుతనయుని • సిరి గలుగుట కై
భావించు న్సంభావిత, భావుం బ్రతియుగసముదితఁబహుతనుమహితున్. 433

గర్భద్వితీయకందము

దేవేంద్రాదిప్రస్తుత, దేవు స్థితతనయతుహినఁదినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్నను, దేవు స్థృతిమదగుణయుతుఁ • దృణితవిదురదున్. 434

గర్భనీలోత్పలమాల

శ్రీవర్ధిష్ఠం బావనజీవున్ • భావించు న్సంభావితభావున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవున్ • ధీవిద్యాద్యోతు న్ననుదేవున్. 435

గర్భమణిగణనికరము

జితభృగుతనయుని • సిరిగలుగుటకై, ప్రతియుగసముదితఁబహుతనుమహితున్
దితతనయతుహినఁదినకరకిరణున్, స్థృతిమదగుణయుతుఁ • దృణితవిదురదున్. 436

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము

కాసితప్రసవ • చాపవిఖండన సామనస్సుతా
తారణదాసపోషధవ • తాపనమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవ • ప్రావకభండన వాసవానుజా
పారదవాసుదేవధవ • పాపవిదండన భర్గపూజితా.

437

గర్భవాణీవృత్తము

కాసితప్రసవ • చాపవిఖండన • సామనస్సుతా
దాసపోషధవ • తాపనమండన • ధర్మతత్పరా
భాసురప్రభవ • ప్రావకభండన • వాసవానుజా
వాసుదేవధవ • పాపవిదండన • భర్గపూజితా.

438

గర్భపద్మావృత్తము

సవచాపవిఖండన • సామనస్సుతా, ధవతాపనమండన • ధర్మతత్పరా
భవప్రావకభండన • వాసవానుజా, భవపాపవిదండన • భర్గపూజితా.

439

గర్భాంబావృత్తము

చాపవిఖండన • సామనస్సుతా, తాపనమండన • ధర్మతత్పరా
ప్రావకభండన • వాసవానుజా, పాపవిదండన • భర్గపూజితా.

440

గర్భరతీవృత్తము

ఖండనసామనస్సుతా, మండనధర్మతత్పరా
భండనవాసవానుజా, దండన భర్గపూజితా.

441

గర్భదరధ్వనితాళము

కాసితప్రసవ • దాసపోషధవ
భాసురప్రభవ • వాసుదేవధవ.

442

గర్భమధురగతిరగడ

కాసితప్రసవ • చాపవిఖండన, దాసపోషధవ • తాపనమండన
భాసురప్రభవ • ప్రావకభండన, వాసుదేవధవ • పాపవిదండన.

443

ఆశ్వాసాంతగద్యము

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర కామెపల్లిపురమందిర నందనందనచరణార
విందవందనాభిలాష మనీషాప్రాభవవేంగళార్యతనూభవ విద్యావిశేషసురాచార్య
కామనూర్యపుకవివర్ణవిరచితంబైనయాంధ్రేశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణకాస్తంబు

నందు మూలనూత్రములును, ఛందఃప్రభావమును, ఛందోవ్యాపక¹సంప్రదా
యమును, ఛందస్సర్వరూపమును, నితిహాసాదిస్వరూపమును, గద్యవచనములును,
బ్రహ్మప్రశ్నయోధారణక్రమమును, గణజననచ్ఛందములును, గురులఘువర్ణ
సిద్ధయమును, సర్వగణలక్ష్యములును, గణాధిదేవతాఫలములును, అష్టగణ
లక్ష్యములును, దేవతానరాంకితనియమములును, నాయకగణకూటములును,
గృత్యాదిగణద్వయకూటములును, బ్రశస్తకూటములును, దోషాదోషబాహుళ్య
ఫలములును, గణద్వయయోగఫలములును, గణవాధయోగఫలములును, షట్ప్రకృ
యములును, బద్ధలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలును, షడ్వింశతిచ్ఛందోజాతనమృత్తంబు
లును, ముఖ్యగౌణవృత్తములును, మాలికావృత్తివివేకమును, జాతుపజాతులును,
జిత్ర బంధగర్భకవిత్వమును గల ఐద్యుక్తిచేదంబును చతుర్థాశ్వాసము సంపూర్ణము.

సంధిపరిచ్ఛేదము

పంచమాశ్వాసము

కృష్ణాపూర్వతట

ప్రాకారప్రాంతమతలఃపరిశోభితవ

బ్రాకరకేతవనగర

నాకారివిదిక్తియోజనస్థితభవనా.

1

క. అవధారు శబ్దకాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది • నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయొ, భివచోవ్యాకరణమాత్రతలఁ దెనుఁగింతున్.

2

ఆ. ఆంధ్రీసుంధు లెల్ల • నష్టాదశార్కల, నుకవు లా నటంచుఁ • జోద్య మంద
భుక్తితాద్రినాథ • శబ్దానుకాసనుఁ, డవనిఁ జేటపటిచె • నతిముదమున.

3

సంధిపరిచ్ఛేదము

మూ. సూ. తిజ్జిద్యతేషషష్ఠీసుస్కర్తప్రవచనీయజవిభక్తిః.

కిచ్చిత్ప్రశంసనాద్భుతసంతాపయదాతదాకిమేవాం శ్చ.

1

క్వాకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతికలా ద్రుతో న యేహం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యు ర్వ్యసజీవితద్రుతా నిత్యమ్.

2

సర్వ త్రాజ్య త్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః,
లుక్సంశ్లేషా నాచి ద్రుతస్య సర్వత్రలు క్షమానేషు.

3

సద్ధి ర్నాచో చ్యమతో వాతో నాదిషు విభక్తి షూతో వా,
నిత్య మను త్రమపురుషక్రియా స్థితః పరిమితౌ సమస్తనామ్.

4

న స్యా త్తద్ధర్మాత శో ర్వాస్యా ద్వర్తమానవిహితస్య,
తద్వత్తదాదిజస్య ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక న్యేతః.

5

ఆవిశజ్ఞేతో లుగ్వా స్యా దిచ్చ విభక్త్యన్తిమస్య జే రలిచ,
శబ్దాత్తచ్చబ్దాతో లు గ్ధారాథే త ఉదపి రేఫ స్సొత్.

6

సామానాధికరణ్యే షూదంతానాం టుగాగమో చి స్యాత్,

- భాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానాముత స్తథాను మచి 7
 వప్త్యా ఉతో చి ను మ్పేచాద్య స్యా మ్పేడితే² ప్త్యలోప శ్చ,
 అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపా నమ ఆదికే విసృప్త్య, 8
 షో రద్భుతశబ్దార్థే పా శ్చ తదాద్యష్టచాచకే షూతః,
 వికృతిపదే లాటో రప్యపథారే శ్చా విత శ్చలు గ్వా స్యాత్. 9
 పదమధ్యనరలదానా ముత శ్చ పూర్వప్రయోగసిద్ధానామ్,
 లోపా వా స్యా త్తేషా మిత శ్చ తద్య త్త్రివిక్రమమతేన. 10
 కవిభల్లలైగ క్రియాణాం నామ్నాముల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు,
 ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతా నాన్తాదయోసి కథ్యంతే. 11
 ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ప్రింట్యాదయో భవన్తీహ,
 రుల్వాదే ర్నామ్నాం స్యున్తేహి విభక్తౌ సమానే చ. 12
 ప్రథమావై భక్తికమో ర్లుక్ పూర్ణో వా పతిక్రియాథే తు,
 తస్య సమానే పుంపూ ను మ్చోతో హల్యధర్వణార్యదుతాత్. 13
 శత్రుధే తుత శ్చా నో స్తస్య స్యా చ్చ పూర్ణబిన్దు రపి,
 వాత్తాస్తదో ద్భ్రుతస్య స్యాల్లు గ్వాక్వాన్తగతపదానాం చ. 14
 పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్వరళా స్యున్తద్భ్రుతం చ బిన్దుస్యాత్,
 అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ సన్తి తే పరతః. 15
 లుగ్వాన ప్రకృతిపదా త్వరత స్సరళే స్థిరే చ నస్య స్యాత్,
 ఆలుకి చ సంశ్లేష స్స్యా ద్భిన్దుం ప్రపదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 16
 ప్రథమలు గపి ద్వినుల్వోద్భ్రుతస్య సర్వత్ర లు క్కమానేషు,
 హేమోత్తేగ పరుషాణాం గసడదవా స్య్యః పదాద్భవ్యే. 17
 గసడదవా స్స్య్యః ప్రథమామాత్రా దాత్తాస్తదో ర్వినా పరుషాః,
 న వికృతిశబ్దా త్వరత స్సాంస్కృతికానాం భవన్తి గసడదవాః. 18
 ఇతి సకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవిరచితాష్టశబ్దబిన్దుమణౌ

సన్నిపరిచ్ఛేద స్త్రుతియః.

చ. ఈశ్లోకంబులు పదునెనిమిదియును నలువదియెనిమిదిసూత్రము లయ్యె నవి యెల్ల
 నిందు వివరించెద.

లే. హేమచంద్రప్రవిక్రమఃసామ లాదిః

ప్రాకృతము త్రోవ జూపి రా • ప్రాకృతంబు

నందు భేదంబుగావున • సాంధ్యమునకుఁ

గలుగులక్షణ మెఱుంగఁగ • వలయుఁ గవులు.

5

అ. తెలుఁగుబాస యొక • జెలిసి యుండిన వీనిఁ, జదువకున్నఁ గవిత • చక్కగాదు

ఇఁటిలోన హేమ • మొంత కల్గిన నేమి, తొడవు నేయవన్నఁ • దొడుగ రాదు. 6

క. పదసంధులు చెడ నదికినఁ, బదపద్యము లార్జవభలఁ • బరువడి హాస్యా

స్పదము లగుఁ గాన వైకృత, పదసంధివిధములు లేటఁపటిచెద వరుసన్.

7

క. పదసంధి విసంధియును మహా, విసంధియుఁ గుసంధిదోషవిధమును దుస్సం

ధిసమాఖ్యయు ననునాల్గును, బొసఁగింపరు సంధిదోషము లటంచు గవుల్.

8

లే. హరి ముసలికిని అనుజాండు • అర్జునునకుఁ

జెలి యనుచు నిట్లు గుడునుపై • శృంగముపయి

స్వరములకు సంధి గలుగక • సాగెనేని

దానిని విసంధి యందు స • తక్కువులు కృష్ణ.

9

• సాల్యభూమివరుక² యందఁజభ్యజాండు

ధరణిఁ గూల్చె నురల్ యద్భుతంబు నొంద

ననుచుఁ బొట్టలవలవల • నచ్చు లున్న

జరుగును మహావిసంధిదోషం బనంగ.

10

లే. మగు వొకతె సారతెలనాకు • మడుపు లీయఁ

బొలఁ తొకతె తెల్లనవరంబు • బూని విసరఁ

జే డొకతె చక్రితో నెత్త • మాడె ననఁ గు

సంధి యగు నిట్లు గలయనిసంధు లదుక.

11

క. ఎందును దుస్సంధిసమాఖ్యం దిర మగు నందు నిందు • ననుచో నందు

న్నిందు న్నని పై నచ్చులు, పొంద నమచ్చయనకారములు కృతి నూడన్.

12

లే. తొలక నీసంధిదోషచక్రవృత్తయంబు, చెంద తుండఁగఁ గావ్యముఁ తృప్తవలయుఁ

గానఁ జెలియంగ సంధిలక్షణము తెల్ల, విన్నవించెద గోపాల • విమలశీల.

13

క. పుడుములు ప్రభమైతోక్తికిఁ, గడఁ గూర్చిన యది విధిక్రికం బనఁబడుఁ బా

ల్పడి యది చెందనినుడు గెప్పుడు నవిధిక్రికము నామఁమును ననఁబరఁగున్.

14

లే. గూను నెమ్మేను మెడ నానుఁమినుపేను,¹ మానువటిచేను బులిబోనుఁమటియు నిట్లు
భవి నకారంబుతోఁగూడఁ • బుట్టుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతులుగావు • మునిశరణ్య.

లే. అన్ను బంగరుబొన్నుచాఁయ యగుతెన్ను
చెన్ను పులిజున్ను దొరపన్ను • జొన్నయెన్ను
మొదలు గా జడ్డలు నకారఁములకుఁ దుదిని
దనరువదములు గావు ద్రుతప్రకృతులు.

26

అ. తన్ను నిన్ను నన్ను • విన్ను మున్నామిన్ను, చన్ను కన్ను వెన్నుఁకట్టములకు
జడ్డ లుండుఁ బోవుఁజరిపి నిది ద్రుతప్రకృతు లెపుడు గావు • భక్తనులభ.27

కళాప్రదేశములు

సీ. ఇనుఁడు గోత్రము గోవుఁజను లని యిబ్బంగిఁ బలికెడుప్రథమావిభక్తులందు
రాముఁ గూర్చి రణోగ్రభీముఁ గూర్చి యటంచుఁ దెలిపెడుకర్తద్వితీయలందుఁ
గృష్ఠునకై సురోఁచిష్ఠునకై యని తోడిఁబడ నుడుగుచతుర్థులందు
బలునిబట్టి మూరారి • బట్టుండి యని పలికెడుపంచమివిభక్తికుదలందుఁ

లే. పద్మబాంధవమతయొక్కభద్రయొక్క
జాంబవతియొక్క యనుకేషఃపథ్యులందు
క్షీలినముచ్చయములఁ దక్క • ద్రుతము గానఁ
బడదు ²గావున నవిబల్కఁబడుఁ గళ లని.

28

సీ. మగ్రీవుఁడే వాయుఁసూనుఁడే యనుచు నేవార్థము టైలుపువ్యాఁహారములును
నటియించెనట పాడెనట కూడెనట యను లలితకీర్తానానరావములును
వింటిమి కంటిమి • వేడి రటంచు సీమాడ్కిని బలుకులిచ్చుధ్యములును
గాంచి విచారించి • కరుణించి యనియెడుత్వాప్రత్యయంతార్థవాచకములు

లే. నుఱక మిన్నక నేయక • యెఱుంగక యను, నట్టితూష్టింపదార్థవాఁక్యములు నాది
కట్టి ముండుటచేతను • జనియె నుమ్మ, కనియెఁ గద యనునవియును • గళలకృష్ణ.

లే. నవ్వుచున్నాఁడు వచ్చుచున్నాఁడు వాఁడు
మనఁ గలఁడటన్న లిచ్చధ్యములు లెందుఁ
గాకయును బ్రథమలలోనఁ • గలసి నరసి
జాతనేత్ర కళాప్రదేశకంఠు లగును.

30

సీ. కటకట యక్కట • కట్ట యయ్యో యని బులితావమునఁ బల్కు • భావణములు
కొర బళి శివజ్ఞ • యయ్యారె యంచుఁ బ్రకంసించునంభభాసావదములు

1 మానువటిచేను (పూ. ము). 2 గావునఁ బల్కుఁగా (పు); గావున నిది (ఓ).

ఈ. ఆరయ వైకృతోత్తులఁ బఁదాదులయందు యకార ముండ దా

తీరునఁ బల్కువ్రాత గజఁజింపఁగ న చ్చగు దానిదావలన్

వీరజనాథనాంతములు * నిల్చిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె

న్నారు నితండు చైద్యవసుఁధాధిపు నేపడఁగించె నే డనన్.

40

వాక్యము. నాంతము లనఁగా ద్రుతప్రకృతులకుపేరు.

41

క. శృంగాంత్యవక్రయఁగముల, సాంగత్యము నాకు నాంధ్రసంస్కృతముల నా

దిం గలుగ దట్టివ్రాత ధరం గలయుద్రతాంతములను * బ్రాణములట్లన్.

42

క. ముంగామరువులు నాలుగు, నుంగరములు మూడు నేడు * నొడ్డాజంబుల్

పొంగుచు నొసంగి హరి యొక, యంగనను రమించె నన నుదాహరణంబుల్.

43

ద్రుతప్రకృతిస్వరసంధిలక్షణము

మూ. సూ. లుక్సంశ్లేషో నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమానేషు. 3

తే. అచ్చు పరమైన నాంతపఁదాంతమునకు, సంయుతమును లోపమును * జగతి రేవు

సంయుతం బయ్యె నేని దుఃస్పంధి యగును, లోపమైన గ్రామ్యం జగుఁలొకవినుక.

ఆ. మాచె నింటి ననెను * చోటఁ జూచె నింటి

ననిన సంధిదోష * మయ్యెఁ గృతులఁ

బొడిచె నర్కుఁ డనెడు * నెడఁ బొడిచెర్కుండు

ప్రాచి ననఁ గ్రామ్యభాష యయ్యె.

45

క. ధరణి ద్రుతప్రకృతులపై, స్వరపూర్వపదములు గదిసి * సంధి గలయుచో

నరకానురదమన ద్రుతా, తీరములు లోపములు గాక * కడపల నిలచున్.

46

క. అవిభక్తికతత్వములు, భవి నటుపలె నుండు నాంధ్రములు నచ్చులపైఁ

గవిసినను బ్రకృతిభాషము, లవు శృంగాంతములు దక్క * నహిపలికయనా.

47

ఆ. హరి యొసంగు మోక్ష * మాచక్రి యంగన

యందు భక్తి నిలుప * నబ్బు సిరులు

నిక్క మనుచు దీసి * ముక్కుంటి యెఱుంగును

నలువ యెఱుంగు గట్టుతులువ యెఱుంగు.

48

తే. కుత్సనుత యవిభక్తికతత్వమాంధ్ర, శబ్దముల రెంటిఁజూపుల * స్వరము లదుకు

శీతరు క్కద్రిరా బింద్రజితనంగఁ, బచ్చవిలుదాలు పెక్కుడుఁబంట నంగ.

49

వ్యంజనసంధి

క. పొల్ల లగుచ్రాల కవతలి, హల్లులు ద్విత్వంబు లగుచు * నమరాంతక సం

ధిల్లును వ్యంజనసంధులు, తెల్లముగాఁ దద్విధంబు * రెలియఁగ వలయున్.

50

లే. ప్రాణవరుషాది సంజ్ఞలు * పలికి వాని, యం దొక్కరమునకు లక్ష్యములు పలికి
దానితెలుగున నాసంజ్ఞ * దనరునట్టి, వ్రాల కెట్లను బట్టింపవలయు నెందు. 51

అకారాదిసంధులు

మూ. సూ. సంధి ర్నాచోఽ చ్యసుతః.

4

లే. పొల్ల యగుపూర్వశబ్దాంతఃపాల్లమీఁదఁ, బరపదాద్యచ్చు నిలిచెడుఁ * బ్రాణసంధి
కొమ్మువైచక్క నితరస్వరమ్ముమీఁద, నచ్చు గదిసిన నచట లే * దాంధ్రమునకు.

సీ. కడు లెన్గ యగుపట్టుకమ్మిపుటం బన జాళువాయొఱపుట¹చ్చడ మనంగ
సీరియన్నఁ బురణించు * చిన్ని నెత్తె మన వలదు నుమి యింతఃతైర మనంగ
జన్నెయావులపాలఁచవి చెప్ప రా దన రేయెండ విరహంబు * రేఁపు ననంగ
మైయొప్పు చూపట్టెఁ * బై యంట వెదకినఁ గలదొ యించుక లేదొ * కా ననంగ

లే. ధనమొకొ యింతులకుఁ జక్కఁదన మనంగ

నలినము నివాసమా నెలనాగ హరికి

దేవి యన నీవదింటివైఁ * దెలుగులందు

స్వరము తెదిరినఁ బ్రకృతిభావంబె నిలుచు.

53

క. ఒ పుగుపేరెద నొప్పుల, కుప్పు ననారతము నుంచుకొని గోవిందుం
దెప్పుదు భోగించు ననం, దప్పుక కొమ్ముపయినంధి * దనరు రమేకా.

54

అదంతసంధి

మూ. సూ. వాతః.

5

లే. నెట్టన వికల్పమునఁ దలఁకట్టునకును, స్వరమువై నిల్చునప్పుడు * సంధి కలుగు
హరికి బలదేవుతల్లి పెద్దమ్మ యనంగ, నల్లపాండునిసలి మేనయత్త యనంగ. 55

విభక్తిసంధి

మూ. సూ. అనాదిభు విభక్తి పూతో వా.

6

లే. ప్రథమఁ దక్కంగ నితరవిభక్తులందు

దుదలఁ గొమ్ములు గలవిభక్తులకు వ్యక్తిఁ

బలుకుకాగుడికిని వికల్పంబువలన

నిల ద్రుతప్రకృతిత్వంబు * గలుగుచుండు.

56

సీ. నిన్ను నే నెఱుంగంగ * నే నెంతవాడను న న్నేలుకొనుము ఘృణానముద్ర
సారె నీశీఱకు సంజలి మోడ్చి మ్రొక్కెద నిమ్మ నాశీఱ కైహికము లెల్ల

1 ఇట్టిపాటలలో 'చ్చ' కు బదులుగా 'త్స' కొన్నియెడల వ్రాతప్రతులలోఁ గనఁబడుచున్నది.

నీకు నాశ్రితులు వాఁజీనాథముఖ్యులు గణులింప నా¹కేడుగడయు నీవె
నిలువఁ జేయుము నాకు * నీయందు నతిభక్తి న్వజనులం దర్శిలినిజము నీకు

తే. ద్రౌపదికి నక్షయంబరదాన మిచ్చి, నవ్యసాచికాయోధనజయ మొసంగి
ప్రాచుఁపగిదిని మమ్మునెఁపుదును గావు, మయ్య శ్రీకృష్ణ యనఁగఁలక్ష్యంబులయ్యె.
తే. రాముఁ డధికుండు తారక * బ్రహ్మ మాశ్రితౌఘసురధేకు వామేటియనుజులహిత
భంజను లటంచుఁ బ్రథమావిభక్తులందుఁ, గొమ్ములకు సంది వచ్చు నిశ్శయముగాఁగ.
తే. కూర్చి విడిచి ద్వితీయఁ బంక్తిని వి మూఁడు
నవతలివిభక్తిఁ జెలుపువాఁక్యములు నాల్గు
వలనఁ గంటె లోపల ననువచనములును
బదివిభక్తుల లో ద్రుతప్రకృతులయ్యె.

59

నీ. తాటక నొకటోల * ధరణిపైఁ గూల్చెను మొక్కలపునుబాహును క్కడంచె
మానుల నానందముగ్నులఁ గావించె వారిచే నందె దీవనలు పెక్కు
జనకునిచేత సర్పనములు గావించె ఘనతతో నధ్వరాఁగారమునను
వరశక్తితోడ నీశ్వరవిష్ణువిజితెను నరులకంటె నమర్త్యునరులు పొగడ

తే. వెన విదేహునివలన నుర్రీకనూజ
మిథిలలోపల నుద్వాహావిధిని జెందె
ద్యుమణికులుఁ డన నివి విభక్తులు పదియును
ధరణి ద్రుతప్రకృతికలు నిశ్శయముగ నగును.

60

భూతార్థక్రియాసంధి

మూ. సూ. నిత్య మను త్తమపురుషక్రియా స్వీతః.

7

తే. వసుధ ను త్తమపురుషైకవచనమునను
దక్క భూతక్రియావదాంతములఁ గల్గు
నిత్తులకు మీఁద నచ్చులు * మాత్మనపుడు
నిత్యముగ సంధులు ఘటించు * దైత్యదమన.

61

తే. పుడమి సూత్రోక్త ముత్తమపురుష మనుచుఁ
దత్పురుష మెల్లఁ గొన రాదు * తద్భవనాక్షి
మున్ను తిచ్చభ్యములతోడ * నెన్నుకతన
నిత్యముగఁ బ్రాణసంధి దానికి ఘటించు.

62

తే. పనిని దీపించిరట ముసీశ్వరలు నిన్ను, రవిజా నేలెలివట నీవు • రామచంద్ర
మీరు గట్టితిరట కపులార జలధి, వింటి మీవార్త మేమన • వెలయు నీట్లు. 63

క. విరచించెను శ్రీనాథుండు, ధరణిని శృంగారవైషధంబున • “గూర్చు
డిరి యొడొరు”నని కానక, వరపురుషక్రియల బ్రకృతిభావము గలదే. 64

ప. వైషధంబున గుడిమీఁద వినంధిగా శ్రీనాథుండు చెప్పినపద్యము. 65

మ. బలభిద్వక్ష్మాపరేతరాజవరుణు • ల్పద్యత్సృకత్వంబు సు
ధిలఁ గూర్చుఁడిరి యొడొరుం గదిసి యర్థిం దత్ప్రదేశంబున
న్నలనాశీకమృణాళనాళలతికానవ్యప్రణాళిమిశ
బ్జలనాలాపకథానుధానుభవలీలాలచేతస్కులై. 66

క. గరుడధ్వజ ప్రథమోత్తమపురుషైకవచనము లెల్ల • భూతార్థమనన్
ధర నగును ద్రుతప్రకృతులు, భరియించె నుపేంద్రుఁ డేనుఁ బ్రతికితి ననఁగన్.

వర్తమానక్రియాసంధి

తే. వర్తమానత్రిపురుషవచనములకు, జరుగున్వరసంధు లని శబ్దకాననుండు
చెప్పఁడయ్యె గొమ్ములసంధిఁసీద్ధమగుటఁ, బ్రథమసూత్రంబుననకానఁబడుటఁజేసి.
మ. చనుచున్నాఁ డది నీరి గోపకులు¹ఁజ్ఞు జీరుచున్నా రహా
యనుచున్నా పఘవైరి నీ పరుగు కాఁర్థం బే మన న్నిరును
న్వినుచున్నా రెఱుంగింపుఁ డెద్దియును దా • నే చెప్పుచున్నా నిఁకన్
జనులారా చొరసియ మావ్రజము నిచ్చు ల్నిల్చుచున్నా మనన్. 69

భావిక్రియాసంధి

తే. భావిపదములలో ద్రుతప్రకృతి గాన, నోర్వఁ గల ననున త్రమైశోక్తి దక్కఁ
దక్కినవి శృంగములు తుదిఁదాల్చుకతనఁన్వరవరము లైన నిత్యవైషంధిఁ జెందు.

తే. కావఁ గలఁ డచ్యుతుండు మెచ్చఁ • గల రమరులు
తొడరఁ గల వర్కనందనుఁతొడ నీవు
మెలఁగఁ గల రానరుపిఱుద • మీరు భూమి
కాంతులార మేమును జూడఁ • గల మనంగ. 71

పరిమాణసంధి

మూ. సూ. పరిమితో సమస్తానామ్.

సీ. కనిపెడు వ్రేలెడు • శిమికెడుజేసెడు మూరెడు చేలెడు • బాకె డనఁగఁ
జేటెడు పుడిసెడు • చేరెడు దోసెడు గంపెడు పుటికెడు • గాదె డనఁగఁ

జెందెడు దుత్తెడు • చెరనెడు బిందెడు పఱచెడు కుండెడు • బాసె దనఁగఁ
బారెడు చిట్టెడు • పడెడు పోలెడు తప్పె డామానకుంచెడు • తూమె దనఁగఁ

లే. దక్కెదన వీసె దన నొక్క • చిక్కె దనఁగఁ
వాటె దన మోసె దనఁ బెద్ద • వామె దనఁగఁ
బరిమితార్థంబు తుది నిల్పు • పట్టు నిట్టు
ప్రాణముల నెల్లఁ దఱమి ప • క్రములు బలయు.

72

తద్ధర్మార్థక్రియాసంధి

మూ. సూ. న స్యా తద్ధర్మోతః

9

లే. ఉర్విఁ దద్ధర్మ మునఁ బ్రథ • మోక్షమాఖ్య, పురుషముల నేకవచనముల్ • పోషవిడిచి
కడను పదములు తిట్టధ్య • కములుఁగానఁ, గొమ్ములను బ్రాణసంధులుఁగూర్చుటొప్పు.
క. కాంతు రజప్రభృతులు నిను, సంతతమును బ్రోతు పీవు • సనకాదుల మ
ర్దింతు రభవుండు పీవును, బంతంబుల ఖలుల ననుచు • భావించు మెదన్. 74

క. పదబక తద్ధర్మములను, బొదలెడు ప్రథ • మోక్షమాఖ్యఁపురుషైకవచః
పదములు ద్రుతప్రకృతు లగుఁ, బదరును నతఁ డోర్తు నేను • బలుమఱు ననఁగన్.

వర్తమానార్థద్రుతప్రకృతులు

మూ. సూ. చో ర్వా స్యా ద్వర్తమానవిహితస్య.

లే. పరపదార్థ మపేక్షింపఁ • బడినయట్టి, వర్తమానార్థమున వ్యవృత్తశృంగ
కంబుతుదిఁ గల్గుపదము వికల్పమున ద్రుతప్రకృతి యగుఁగైటభ • దర్పదళన.
క. కేరుచు నొయ్యన దగ్గఱఁ, కేరుచు నురుముష్టిహతికిఁ • జిక్కక వేగం
దారు చహంకృతిఁ గ్రుచ్చుఱి, దూరు చభోక్షణఁడు మల్లుఁ • ద్రుంచె ననంగన్.

తదాదులు

మూ. సూ. తద్వత్తదాదిజస్య.

11

క. తుదిగుడుల నదుకునది యిది, మొద లగుపదముల వికల్ప • మున స్వరసంధు
ల్గుదలి య దెవ్వతె చెపుమా, యది యిది యని నన్ను • బలుకఁనన లక్ష్యంబుల్.

కిమాదులు

మూ. సూ. ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక స్త్యేతః.

12

క. కమలాక్ష యేమి యను వాక్యము మొద లగు వానితుదలఁ • గలగుడులను బ్ర
ణము బదుకు వికల్పంబున, హిమగిరి యే మనియె నేమి • యిచ్చె మన కనన్. 79

అపిశబ్దసంధి.

మూ. సూ. అపిశబ్దే తో లుగ్వా స్వాత్.

13

- క. వీని యనుచూటకడవలఁ, గానంబడు నిత్తుమీఁదఁ, గదిసినచోటఁ
బ్రాణములు సంధి గాంచును, బూని వికల్పమువలనఁ, బుణ్యాచరిత్రా- 80
తే. పలుకుచెలియేనుమాప్రాణభర్తయేని, పుజభవుఁడేని యహికులఁస్వామియేని
నీమహత్త్వము వర్ణింప, నేర్చు నెట్లు, నా నుదాహరణంబులు, దానవారి. 81

క్వా ప్రత్యయాంతార్థసంధి

- అ. వారిజాతనేత్ర, క్వాప్రత్యయాంతార్థములు వచింతుఁ జెలుంగఁ, చలుకుటకును
బై న్వరులు లుండుఁ, చట్టులఁ బ్రకృతిభావము గాని సంధి, వాటపడదు. 82
అ. కాంచి యాలకించి, యెంచి యాలకించి
యొరసి యాడి యోడి, యొరగి యొటింగి
యంటి యెచ్చి యిచ్చి యని, యాడుకొని యెత్తి
యెనసి యే గి యాగి, యనఁగ వచ్చు. 83

ఇకారాదేశవిభక్తులు

మూ. సూ. ఇ చ్చ విభక్త్యన్తిమస్య.

14

- క. లలి నాదేశము లగుని, త్తులు నమనములను జేత, తోడ వలన లా
వల ననునివి మొద లగువలు, కులకుదిఁ దలకట్టులకు వికృంతతనాజా. 84
అ. కృష్ణవలనిబలిమి, శేశవుతోడిన, ఖ్యంబు శకటదానవారిచేరి
ప్రాపు భాగవతులఁ, పరిగణనయు, ధవళవాహనునకుఁ, దక్కఁ గలఁజె. 85

అల్యదేశము

మూ. సూ. జే రలిచ.

15

- అ. కడవిభక్తు లైన, నుడుగుల కలి యను, నాగమంబు వచ్చు, నంత్యములను
నమనమున శేషశాయియందలిభక్తి, వాడమునతఁడె లొకఁపూజ్యుఁ డనఁగ. 86

ఆదిలోపము

మూ. సూ. శబ్దా త్తచ్చబ్దాంతో లుక్

16

- తే. శబ్దముతుదను నది యను, శబ్ద మదుకు, నప్పు డది యనుపదమున, కాది నుండు
నక్త్యము వికల్పమున లోపమగునుగాన, ఇది ప్రకృతిభావమున నుండునిందితేశ.
తే. పొనగు లోపప్రకృతిభావములను వరుస
భావనది శోమిటిది మంచికావది యన

మహిని బాపనయదియుఁ గోఁమటియదియును

గాఁపయదియును ననఁగ భక్తజనవరద.

88

ఉదాదేశరేఫాగమములు

మూ. సూ. దారార్థే త ఉ దపి రః.

17

తే. కొనలఁ దలకట్టు గలనురోఁత్తులకు మీఁదఁ

గర్తధారయనమనఁకల్పనమున

నా లనుత్రిలింగదేశవాక్యంబు గూర్చు

మహి నువాదేశరేఫాగమములు వచ్చు.

89

ఆ. బుద్ధిచుంతురాలు • పుణ్యాత్మరాలు దయాసమగ్రురాలు • దాసురాలు

వినుతకీలురాలు • ఘనురాలు గంభీరు, రాలు విష్ణు పెద్దరాజి యనఁగ.

90

టుగాగమము

మూ. సూ. సామానాధికరణ్యేషాదంతానాం టుగాగమోఽచిస్యాత్.

క. శమితాఘ కర్తధారయ, నమనమునఁ దుదిని గొమ్ము • సంధిద్వైమళ

బ్రములు వికృతిఁ బొల్లటకారము వెట్టుక సంధిఁ జెందుఁ • బ్రాణముతోడన్. 91

ఆ. అక్కజంపుటడవి • నలకూర్పణముక్కు, మెఱుంగుటంపమొననుదటిగివైచె

జిగురుటాకు గోటఁజిదిమినచాడ్పునఁ, గఱవటనుర లులక • గ్రహవకులుండు. 92

విశేషణాంతద్రుతాగమము

మూ. సూ. థాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత స్తథానుమచి

తే. క్షీలిని బైవదములకు విశేషణంబు, లగుక్రియాపదములకుది • నమరుశృంగ

మునకు వచ్చు నాగమ మయఁపొల్లద్రుతము, ప్రాణవరమైనఁ గర్తధారయమునందు

క. ఆనుటయు నతండు కవ్వడి, కనుగొనియెడునతండు మాద్రికడపటిగొడు కా

మొననందునతండు పడముడి, వెనుననునతం డర్కరుతుండు • విరథుఁ డనంగన్. 93

షష్ఠీసమాసద్రుతాగమము

మూ. సూ. షష్ఠ్యా ఉతో చి నుమ్యే చ.

20

తే. కొమ్ముమీద షష్ఠీసమాసమునందు, న చెప్పదురఁ బొల్ల ద్రుత మగు • నాగమంబు

కొడుకుసాలు నేనుగునొడల్తాడవునొఱపు, రాజునానతి ధేనువునోజ యనఁగ.

ఆమ్రేడితసంధి

మూ. సూ. ఆద్య స్థామ్రేడితే స్త్యలోప శ్చ.

21

తే. చిక్కమాటయె రెండుమా + ద్దుచ్చరింప, దానిచే గార్హ బాప్రేడిశుబటం ద్రు
పృథ్వి దత్తదములతోనః + బ్రథమపదము, తుదిని గుడి ఘటింతు నః వైదికపురు.

తే. అచ్చటచ్చట ¹నాడాశి + వచ్చు నొక్కఁ
డొక్కఁ డయ్యారయార యోహోహా నంను
పట్టి యనఁగ నాప్రేడిశపదము లందు
మొదలిపదములకుద సంధి + గదియుఁ గృష్ణ.

97

అనుకారసంధులు

మూ. సూ. అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపా సమ ఆదికే విచర్లస్య.

సీ. అనుకరించెదచోట + నవ్యయాదులకొనఁ గలబొట్టుగవకు దీర్ఘంబులకును
వచ్చు లోపము కేశః వాయ తుభ్యం నమ యనఁగ రామోఘసంహార యనఁగఁ
బూర్ణంబులకు నోష్ఠః భూతానునాసికశృంగంబు జడ్డయ + జేంది నిలుచు
నంబుజాక్ష తప దాసోహ మ్మనంగను బొట్టులకును ద్విత్వములు ఘటించుఁ

ఆ. బండితోత్రములు కృపానముద్రో ముర, జీ త్రటంచుఁ జదివి + చెప్ప వినుచు
ననురవైరి విడిచి + యశ్యజై వతములఁ, గొలుచుమాధమతులుఁగలరె యనఁగ. 98

ప. ఇవ్వి స్వరసంధు లనంబరధు నింక వ్యంజనసంధు తెట్టి వనిన. 99

అద్భుతశబ్దసంధి

మూ. సూ. షో రద్భుతశబ్ధాగ్నే. 23

ఆ. అద్భుతార్థవాచకాంధ్రశబ్దంబున, నడిమివ్రాతకొమ్మ + చెడును నిలుచు
హరి ధరించె గేల + నల్లపులి యనఁ, ద్రావె నబ్బురంపువన మనంగ. 100

పుకారసంధులు

మూ. సూ. పో శ్చ తదాద్యర్థవాచకే షూతః. 24

తే. అప్పు డెప్పుడు కప్పురంబిప్పు డనుచుఁ, బలుకుచో వీనినడిమివ్రాతలకుఁ గలుగు
కొమ్ములుండును బోవునుగొమ్మ కల్త్ర, మట్ల గా కెట్ల మేగఁ బూయః గల దనఁగ.

లుకారసంధులు

మూ. సూ. వికృతిపదే లౌ టో రపి. 25

ఆ. అపని శృంగసహిత + మగుకృతీయాంకశ్చ, మునకు డాపలించి + తెనుగులందుఁ
గలటకారశృంగములు పోవు నుండు ని, ట్టనియె నిట్టు లనియె + ననఁగఁ గృష్ణ.

రేఫసంధి

మూ. సూ. ఉపధారే శ్చ విత శ్చ లు గ్వా స్యాత్. 26

క. కడవర్ణమునకు దావలి, కడరేఫముగుడును లుక్కు-ఁగించును దనఁజే
గుడివి ¹చకారము లుండెడు, నెడల వికల్పమునఁ బన్న-గేశ్వరకల్పా. 103

క. పేర్చిరి పేరిచి రరిఁ బరి, మార్చిరి పరిమారిచిరి గ్ర-మంబున ధనముల్
గూర్చిరి గూరిచి రవ్వలు, దీర్చిరి తీరిచిరి నాఁగఁ జెల్లం బయ్యెన్. 104

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని
జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జదువుకొనుచు
ముందు జడ్డయు వెన రేఫమునకు బదులు
గిలుక విభజించియు లిఖింతు ఁ రిలఁ గుమతులు. 105

క. అఱుంటులఁ బఱుంటులఁ బఱిఁజెల, గఱిఁజెల మొఱిఁజెలను గలఱుఁకారము తెల్లఁ
ధర నెఱునున్నలు నగు న, య్యఱుంటులఁ బఱుంటులను ద్రుతముఁలగువలసినచోన్. 106

సరలడశ్చంగసంధులు

మూ. సూ. పదమధ్యసరలడానా ముత శ్చ, పూర్వప్రయోగసిద్ధా
నాం లోపా వా స్యాత్. 27

క. ధనఁ బదమధ్యసరలడా, క్షరములకొమ్ములు వికల్పఁకంబున విద్యా
ధరసన్నత లోపము లగుఁ, బురాతనకవిప్రయోగ ములఁ గొన్నింటన్. 107

అ. కాన్పు తూర్పు తెల్పుఁగాన్పు కానుపు తూరు, పచ్చతెలుపు గాడుఁబనుచు నిట్లు
కొమ్ము లడఁగు నుండుఁ గొన్నింటఁ దొల్లింటి, వారు కాన్యములను వాడుకతన.

క. ²పద మూనుడుఁ బదరుడుఁ బొద,లుడుఁ బాడుడు ననుచు నిట్లు ఁ లోకంబున నొ
ప్పిదము లగుకొన్ని పదములఁ, గదలపు నడికొమ్ము లాదికపు లాడఁబడమిన్. 109

అ. వినుండు చొరుండు తలుండు ఁ విడుఁ దనువలుతులు
చిఱుంతబొట్టమీఁద ఁ జెందియునికి
సరసిజానేత్ర ఁ సరలడాక్షరముల
కొమ్ము లడఁచి సంధిఁ గూర్పు రాదు. 110

త్రివిక్రమముతసంధులు

మూ. సూ. లేమా మిత శ్చ తద్య త్రివిక్రమముతేన. 28

- ఆ. నడిమినరడలకు * గుడు లేగు నుండును, ధరః ద్రివిక్రమునిమఃకమునఁ గొన్ని
 పూనిక్కు గూర్చి కల్గిఁబుట్టి పూనికి గూరి, మనకు కలికి బుడిఃయరుచు నిట్లు.
- చ. కొలఁదిగ మున్ను చెప్పెఁ జలికొండనృసిఃహుఁడు వెల్ల యంచు నీ
 వల నగసాలరుద్ర వసువాఁడును మొల్కు లటంచుఁ గూరిచెం
 జెలియక కొంద టిట్లు వికృతిం బదచుభ్యమునన్ లకారకే
 ఫలఁ దలచై యకారమును * బావుడు రాద్యలు నవ్యనట్టుగన్. 112
- వ. ఇందునకు వినుకొండలోను గుంటివల్లిభాస్కరయగారిసముఖమందుఁ గందుకూరి
 రుద్రయగారు చెప్పినవద్యము. 113
- చ. వెలగకు వెల్ల యంచు సరఃవిం జలికొండనృసిఃహుఁ డాడఁగా
 మొలకకు మొల్కు యంచుఁ గవిఃముఖ్యుఁడు రుద్రప పల్కు దోసమే
 భలిభలి మంచిమాటయె వ్రఁబంధము నా జలరాశి యందులొ
 పల నెరను ల్లికింతురె యఁపారముతా మణు తెల్ల నుండఁగన్. 114

కవిభల్లటమితసంధులు

- మూ.సూ.కవిభల్లటైః క్రియాణాంనామ్నాంచోల్లోపశ్చవ్యతేహ్యేషామ,
 ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోపి కథ్యంతే. 29
- తే. ధాతుపదములకడపటఁ * దనరురేఫ, శృంగములకు లోపంబులు * చెల్లుచుండు
 హల్లు వైకొన్నచోఁ గవి * భల్లటార్య, మతమున వికల్పపంబునఁజితగగమన. 115
- తే. సర్వగతుఁ దని హరి నెన్నుడు ర్వినిధులు
 పరమపురుషుని గాఁ దలంతురు తపసులు
 1 శ్రుతిమయుం దని చెప్పుడు * ఝామినురులు
 బ్రహ్మమనుచు నెఱుంగ లే * గ్దనుజవరులు. 116
- నీ. భల్లటవిరచితఃఫక్తిలో సూత్రంబువలనను బైహల్లు * నిలుచునపుడు
 ప్రథమైకవచనము * ల్పలికెడుచోటను సమనసములు గూర్చుఁసరుయమునను
 దెనుఁగునామంబుల * కొనల నుండెనుసరలడలకొమ్ములు వికల్పంబువలనఁ
 గాంచును లోపముల్బ్రహ్మసంఁ గనుమూసె గోర్నాటెఁ జెక్కిట * గోరు నాటె
 తే. మరుండు వి ల్పానె విలు పూనె * మధుఁడు జాలె
 ననల వీడ్కొనియెను వీడుఁకొనియె ననఁగ
 సాయపాస్వయవేంకటఃశ్వాపద త్ర
 కామెపల్కుగ్రహారసఃగర్భధీశ. 117

1 శ్రుతిమయుండని చెప్పుడు ఝామినురులనకని (పూ. ము). భూమినురులు.

తే. కాంతచన్దన చనుగవ • కార్తెఱుపులు

కాఱుమెఱుపులు వాల్లంబికిలికి వాలు

1 గంటి చెద్వాటు చేడుపాటు • గాంచె ననుచు:

దెలుంగుననునముల నిట్టు • పలుక వచ్చు.

118

తే. చట్టుతాలికి జట్రయిగట్టుతేని, పట్టి యచచోట గట్టేనిపట్టి యచచు

సమనములటకారశృంగములు నడఁగు, నాదిశబ్దంబు నూత్రంబునందుఁ గలిమి.

బౌపవిభక్తికములు

మూ. సూ. బౌపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ప్రింట్యాదయో భవన్తి

హ, రుల్వాదే ర్నామ్నాం స్యుస్తే హి విభక్తౌ సమానే చ.

సీ. అవిభక్తికము లగుఁనాంధ్ర)నామములందుఁ బ్రథమావిభక్త్యైకభాషణముల

కొన నుడుదుల్వాదుఁబను బాఱు దోలి విభక్తులందును సమాసోత్తులందు

నవని నాదేశంబు • లగుచుఁ డింట్యావ్యక్షరంబులు నిలుచుపొవంబు లెల్ల

నౌపవిభక్తికాఁహ్వయము లై కృతులను బహువిభక్తులను జాఁపట్టుచుండు

తే. నిపుడు చెప్పినరుల్వాదిలిపులు కొన్ని, యందు నాదేశములు లేకయప్పట్టు

సమనసవిభక్తులను రెంటిఁగమరెనేని, యవియు నౌపవిభక్తికాఁహ్వయము లయ్యె.

సీ. రలవర్ణములశృంగములకును గుడులకు డాలకొమ్ములకును • టీలంపచ్చు

నీటికి 2 దాకవంఁదిటికిఁ దోఁడేటి కంటిటికిఁ గూటికి గుడిఁపాటి కనఁగ

జడ్డలు గలనలాక్షరశృంగములకును గొన్నిమాటలకు లాఁగుదునులకును

గట్టిబొట్టులకుడికడ దుకారములకుఁ బూర్ణయంతులై • పొందుఁ డీలు

తే. చంటి కింటికి గొంగగుద్దంటి కఱుటి

పంటికిఁ దుపాకిగుంటికి • రెంటి కనఁగ

* యిట్టులకుఁ దిట్టు లగునాతి • కేటిమిర్తి

కనఁగ వచ్చినొన్నింటి • కమరు నిట్టు.

121

1 గంటి చెద్వాటు చేడుపాటు • గాంచెననుచు (పూ. ము); రెండును ఛందో భంగములని తెలియఁజేయుచిన్నము కలదు. 2 దాక (ప. ఓ).

* నీటులకు (పూ. ము) 'నూయి' శబ్దము యొక్క 'యి' కారమునకు 'లి' రాగా 'నూలికి' అగును. 'మిట్టు' శబ్దముయొక్క 'ట్టు' కారమునకు 'త్తి' రాగా 'ఏటిమిత్తి' అగును. కాబట్టి 'యిట్టులకు' అని యుండవలయును గాని 'నీటులకు' అనుట శబ్దము.

. పాలేటికాలున * వందిటిగుంజ తాచేటితో రంబటిసింశిపంద
కాటిపావండు ¹జాంటిగడ్డ యింటినుగండు గొడ్డంటిపకుడు* గుంటికోవి
ముంజేలికంకణంబులు చేరిపారకాయ కొత్తివీరుడు పెద్దగొర్తిచెక్క
నావజొన్నలు కటి వేవత్రావులదండ లలపావ మేతల*యంబ²ములుకు
లే. కిన్నివపెనమునఁ బోసిన*మినువదోనె
లనువవచ్చును జొక్కంపుటెనువనేయి
యనుచు నిట్లు సమాసంబులందుఁ గొన్ని
వలుకులను నిల్పు నౌపవిభక్తికములు.

122

అనౌపవిభక్తికములు

సీ. దూరు ⁴పేరుబిడారు*తొలకరి పుట్టరి చాలుపాలు రవాలు*జగిలి మొగలి
యీడు జోడును గీడు*చెన్ను వన్నును ⁵చెన్ను కల్లు జల్లును పొల్లు*గాలి బాలి
చెండు దిండును దండు*చేదోయి ప్రాయి వేయి పాడు ⁶వేదూదేడు*గేదెముట్టు
గీము తొల్లిటిబాము*మోము పున్నమనోము కొద్దిమ్ము తలదిమ్ము * తొమ్ము సొమ్ము
లే. మనుచు మొదలగువికృతసామంబు లొక్క
కొన్నిరుదల రుల్వాదులఁ * గూడుకొనియు
లలి విభక్తులను సమాసములను రెంటు
భవి ననౌపవిభక్తికంబు లగుచుండు.

123

మువిభక్తిలోపము

మూ. సూ. ప్రథమావైభక్తికమోల్లక్ పూర్ణోవాపతిక్రియార్థేతు.

లే. పడియె ననుక్రియకుది నిల్పఁ * బడియెడు నెడఁ
ప్రథమ యగుమూకు సమసన*పదమునందుఁ
బెలుచ నాచేక మగుఁ బూర్ణ* బిందు పదియ
లోపమును జెందును వికల్పరూపములను.

124

క. పడలి ప్రియంపడియె భయం, పడియె నుఖపడియె సుప్ర*యంపడియెఁ బదం
పడియెఁ బ్రియపడియెఁ గడుభయ, పడియె రమించి నుఖపడియె*భయపడియెనన్.

1 బోటికాల్య (పూ. ము; ప.). 2 ములకు. (వె. ము.) 3 లినువ (పూ. ము).

4 పెను (పూ. ము.) 5 వెన్న (పి.) 6 లేదూ (పూ. ము.)

తే. శ్రాంతిపడి చింతపడి యశఃపట్టు బెడ్డ
 నున్న గలుగదు కొనసు మాఁచున్న యగుట
 బలము పడియె మదేభము • పడియె ననినఁ
 జేడి చనదు మా సమాసంబు • నుడుగు గామి.

126

పువర్ణాదేశము

మూ. సూ. తస్య సమానే పుంపూ.

32

క. ఆదివిభక్తిముకారము, యాదవవర కర్తృధారాయసమాసమునకొ
 మేసినివైఁ జెందుఁ బువ, ర్ణాదేశం బది నబిందు • వగు వలసినచోన్. 127

తే. పడఁటి యల్పపుటూరు లల్పపుటూరు, లతివచోద్యపుటూరు చోద్యపుటూరు
 మగువసూక్ష్మపుఁగౌనుసూక్ష్మపుఁగౌను, కలికిచొక్కపుమేను చొక్కపుమేను.

అధర్వణమతసంధులు

మూ. సూ. ను మ్పాతో హల్విధర్వణాచార్యమతాత్. 33

తే. నమననమున నామాంతశృంగములకెల్ల, హల్వి గదియ స్వాధ్యంబునఁబొల్లద్రుతము
 వికృతి నాగచ మై ద్రుతప్రకృతిపగిది, గాంచు నంధి నధర్వణాకవిమతమున. 129

క. చనుగపతుఁ జనుంగవ యనఁ, దనరుఁ దలిరుజొంపమునకుఁ • దలిరుంజొంపం
 బన వచ్చు ననుఁగువెలదికి, ననుఁగువెలది యన ట్టిప్త • మగు స్థిరవరతన్. 130

పదమధ్యద్రుతలోపబింద్యాదేశములు

మూ. సూ. శత్రుధేతూత శ్చ నోస్తస్యస్య చ్చ పూర్ణబిస్తురసి

ఆ. తెలుఁగువర్తమానములవృత్తంబు, కొమ్ముపిఱుంద ద్రుతముఁకొమ్ముమరినఁ
 గొమ్ము లోవ మగు ద్రుతము పూర్ణం బగు, తమను గొన్నిటను వికల్పమునను.

క. చనుచును మూనుచు నెమ్మచు, ననుకొన్నిటఁ దక్క నంచు • ననుచును విరుచుకొ
 వినుచును గనుఁగొంచును గనుఁ, గొనుచును దించుచును చనఁగఁగూడునుగృతులన్.

తే. ధాతుపదములనడుమను • దటలపిఱుంద
 వెలయుద్రుతములు స్వరసమన్వితము లగుచుఁ
 దొలగి తమచోటఁ మార్ప బిందువులు నిలుచు
 గొన్నిటను గనుఁగొందుఁ జేకొంటి ననఁగ.

133

ప్రథమైకవచనద్రుతప్రకృతులు

మూ. సూ. వాత్సాస్త్రోద్ధృతస్య స్యాల్లక్. 35

క. శ్యామాంగ నేను దా నను, సీమాటలకొనద్రుతంబు + లేఁగు నిలుచు హ
త్వామిఁడ నుండునప్పుడు, నే మనుదును నేను మనుదు + సీకృష ననఁగన్. 134

లే. తాను నే ననువలకులఁబొనిద్రుతము, లడఁగుచో మిఁడఁబరుషంబుఁలనురదమున
సరళలిపు లగుఁ దద్ధృతాక్షరము లర్థ, బిందు లగుఁ దాఁజనంగ నేఁబిలిచితనఁగ.

పదాంతద్రుతలోపము

మూ. సూ. వాక్యాస్తగతపదానాం చ. 36

క. ఐన గలసీసాదికముల, వసుమతి నొక్కొక్కపదము + వాక్య మనంగ
నెనఁగుఁ దదంత్యపదముతుదఁ, బొనఁగునకారంబు పొల్లుపొవు నిలుచున్. 136

లే. దానవారాతికేళికొద్దానసీను, నాకభూజుబుచెంతఁ గాంతాలకామ
ననఘగుణధామ సత్యభామను బెరిమను, గలయు నిచ్చలు ననఁగ లక్ష్యంబులయ్యె.

పదాంతప్రాణలోపము

క. నాంతపదాంతద్రుతమున, కెంతయుఁ బ్రథమాబహుత్తి + కేతెంచుకృతీ
యాంతస్థంబునకుం బ,ద్వాంతంబున స్వరము లోప + మగుఁ గొన్నింటన్. 138

క. నలినాక్ష తెలుఁగుపద్యంబులకడపల నుండునలల + పొల్లులకు చుట్
స్థలి గుడునులు శృంగములును, నిలువరు చదువునెడ లాక్షణికు లెచ్చొటన్. 139

ద్రుతప్రకృతికాంతబిందునరళాదేశము

మూ. సూ. పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సరళా స్ఫుస్య స్తద్భృతం
చ బిన్దు స్సాస్యత్. 37

సీ. ధర ద్రుతప్రకృతికాంతంబులపైఁ బరుషంబులు ²సెడి సరళంబు లగును
ద్రుతములు ఖండదీఁచువు లగు నాపట్ట గాధేయమునిపెంటఁ + గదలి నడచె
జరణవంకజభూళిఁజట్టు నాలిగఁ జేసె పెనఁ డొక్క మనకుండ + విల్లు విజితె
ధాత్రీతనూభవఁ + దగ వివాహం బయ్యె గురువై భవంబునఁ + బురికి వచ్చె
ఆ. నినకలేంద్రుఁ డనఁగ + నివి యుదాహరణంబు, లిట్టివిన్నిమన్నలెల్లఁ గుఱుచ
లివులమిఁడ నుండునపుడు గొప్పలు నగుఁ, గడమవ్రాలమిఁడఁ గావుగాని. 140

ఆ. ముంగమురువు దాలిచెం గాంత యన నిట్లు, గొప్పనున్నలగునుగుఱుచమీద
రాజె నన్ని గాలిచేఁ జాల నన నిట్లు, నిడుదమీదఁ గావు • నిండుబొట్టు. 141

ద్రుతప్రకృత్యంతసరళాదేశము

మూ. సూ. అవికారగతే తస్మిన్నపి సరళా వీవ సన్ని తే పరతః

సీ అవని ద్రుతప్రకృత్యంతద్రుతంబులు చెడి బిందువులు గానియెడల వాని
వలవలిపరుషముల్వరుసతో సరళంబు లవుఁగాని యచట బిందువులు లేవు
తండ్రిపంపునను గాంతారంబునకు నేఁగి నమదవిరాధుని • జావ మొత్తె
నలివలోదను దేశుఁటాకుటింట వసించె గనకమ్మగంబును • దునిమివై చె

తే. భామినిని బట్టుకొనిపావుఁపక్షింకంఠ
నంతకునిఁ జేర్చె బుత్రమిత్రాన్వితముగ
నగరమునకు మహిజాతఁను గొనివచ్చె
రాముఁ డర్చకులాంబుధిసోముఁ డనఁగ.

142

ద్రుతప్రకృతికాంతద్రుతలోపము

మూ. సూ. లు గ్వ ద్రుతప్రకృతికా త్వరత స్సరళే స్థితే చ
నస్య స్యాత్.

142

సీసమాలిక. సరళంబులును స్థిరాక్షరచయంబును ద్రుతప్రకృతిశబ్దంబుల • వైని గదియు
నపుడు తదంతద్రుతాక్షరంబులు వికల్పమున లోపంబు లై • పరఁగుచుండు
జనియించె గరుడకేతనుఁడు దేవకియందుఁ బెరిగెను గోపిక • బిడ్డఁ డనఁగ
నలినులిఁ గాంచె జఃభారిముఖ్యులచేతఁ బూతనను జయించె • బురిటిలోన
ననుచునుసీతి డెందఁమున భీతి నొందక చంపెను డింభుఁ డై • శకటదైత్యు
నడఁచె దుష్టాత్ముఁ దృణావర్తు మెడఁ బట్టి లిగిచి వ్రేవల్లెను • దిక్కులద్రువ
గద్దచే బహునామకములు గాంచెను నెఱపెను బాలలీలలఁ • బెక్కుగతులఁ
బొడచూపె భేచరభూచరావలిఁ దల్లి కానసంబునను భిఁగాలి మెచ్చుఁ
గదలె ఘోషాంగనాసదనంబులకు వెన్న మ్రుచ్చిలియెను గంట • మ్రోగకుండఁ
జేసె చిద్రంబులు • క్షీరభాండంబులఁ బలికెను ఫలవాక్యముల వనితలఁ
బడవైచె ఝుపాత్రభంజనం డన మద్దు లరిగెను ఝిల్లీరఃవాటవికిని
వదలక కాచె తేవలు మీఱఁ గ్రేపుల గోవకులను తీవి • గూడి మాడి
తునిమె ధక్కతుఁ జర్చఁచుకను నో యన వత్సదనుటాని ధాత్యో • దలఁక కుండ

నిర్జించె ధీరుఁ డై * నిలిచి బకాసురు నఘుని ధాత్రిని గూర్చె * నదృశముగఁ
గల్పించె నీరేజఁగర్భుండు డాచిన వలను మీఱఁగ నూర్చు * వత్సములను
గ్రీడించె ఫలితకాఁఖిచ్చాయలను మాళిఁ జాటెను పుల్లప్ర * సూనమాల
నవలీల భంజించె * నావులఁ గాయుచు గర్దభాసురుని భీకరశరీరుఁ
గాళియు మర్దించి * కాళింది వెడలించెఁ ద్రావెను మండెడు * దావపన్నీ
సరసి యాదగళేళి * నలుపుచుండఁగఁ జేసెనియెను యువతుల * కోక లెల్ల
భుజియించె రుచికరం * బుగ విప్రవనితలచేతను రాజాన్న * జాత మెలమి
రక్షించె లేఖభ * ర్త నుతింప నెల్లర హస్తంబునను లీల * నచల మెత్తి
శరమున వరుణకింకరుఁ డెత్తికొనిపోవునందుని వెదకి పంకమునఁ దెచ్చె
దాల్చె శయాంబుజా * కంబున వేణువు పూరించెను శరీష * ములు చిగుర్చు
బాడె పక్షస్వర * ప్రభవగీతంబు విరాలిఁ బెట్టెను పట్టు * దాలకలను
జలమున నుండరీ * జనములఁ గిసురించి చనియెను సూనవృ *క్షములనడుమఁ

లే. గరుణ హేమాంబరంబుతో * గానవచ్చి, మాన మెల్లను హరియించి * మరునికేళి
వారి నెల్లను చేర్చెను * వరుసకొలఁది, నన ద్రుతప్రకృతుల కుదా * హరణము లగు.
లే. భేనుపాల తవర్గ ద్వి * తీయ మొకఁడు, మొదలియనునానికంబులు * మూడుఁటివులు
నాంధ్ర)సంస్కృతశబ్దాదు * లందు లేమి, జేసి వానికి లక్ష్యము * ల్పెప్ప వైతి. 144

ద్రుతప్రకృతికాంతద్రుతశ్లేషము

మూ. సూ. ఆలుకి చ సంశ్లేష స్వాత్.

40

క. లలి సరళస్థిరములడా, పలినాంతపదంబు లూడి * పలికెడుచో నం
ధులు గాంచును డతవర్గం, బులు నాటిటిచెంతఁ దక్క * బొట్టు లయి హరి. 145
క. టతవర్గంబులు రెంటును, సతతము సరళాక్షరములు * సమలిప్తులును ని
ర్జితముర నాంతపదాంత, ద్రుతములనుం గూడుకొనవు * తుదిఁ గదిసినచోన్. 146

మాలినీవృత్తము

నలువఁ గనినజేబు * స్తంభవాహదతలు
న్నలకలిభయహర్త * స్థాంబవత్కృత్తభర్త
న్నలినదళసమాక్షం * న్నాణదైత్యేంద్రశిక్షం
దలఁతు ననఁగ జెందుం * దన్నుకారంబు లెందున్.

147

మహాస్థగర

నవత ల్పాయం దలంతు • స్థగపతిగమన్తే • స్థత్రచిత్రధ్వజాంకు
 న్నవకందర్పావతారు • స్థణిపతిశయను • స్థస్రసాధేందునేతు
 న్నవరత్నాంచత్కిరీటు • స్థపవదజనకు • స్థర్తవస్త్రాపిధాను
 న్నవసీతక్షీరచోరు • న్నతజననులభు • న్నానిహృత్పద్మవాసున్.

148

నరకపుష్పిణీవృత్తము

నరకభయసంహరు • న్యాదవాగ్రేసరు
 న్నరకదనుజాంతకు • న్రాహిణేయానుజు
 న్నరముఖురార్పితు • వక్షణావల్లభు
 న్నరహరిః దలంచెద • న్వాంఛితార్థాప్తికేన్.

149

స్రగ్విణీవృత్తము

సీరజాతేజుః • స్నేహసింహాసను, న్నారదాదిస్తుతు • వ్నటపదక్యామలు
 న్నారకావధరుః న్నామజేంద్రావను, న్నే రహస్యంబున • వ్నృద్ధతుం జేసెదన్. 150

దుతప్రకృతికాంతబింద్యాదేశము

మా. సూ. బింద్వుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్.

41

తే. కడుఁ దృతీయచతుర్థపార్థములు గలుగు, సరళములు సమర్థులును • బరము లైన
 తఱిసి నాంతపదాంతద్రుతంబుబొల్ల, బెఱికి యై నిత్యముగఁ బూర్ణబిందు వగును.

క. నన్నయసూత్రమునఁ గ్వచి, తన్న దొకటిఁ దక్క బొట్ట • కక్షరనియమం
 బెన్నుట లే దాదికవుల్, గొన్న తెలుఁగు లరసి తెలిసి • కొంటిని పీనిన్.

152

అవి యెద్దెద్దె యనినఁ దృతీయపర్వసరళంబునకు రాచమల్లుచారివృత్తస్కంధములోను
 ప్రయోగము చతుర్థపర్వసరళంబునకు రాఘవపాండవీయములోను భారతార్థమునందు
 పింగళిసూరపరాజు ప్రయోగము టపర్వద్వితీయమునకు త్రైశంకవోపాఖ్యానములోను
 కవిసింగరన్న ప్రయోగము.

153

క. డుంతకు బైరవుని సిరి, కంతు వికాలాక్షి దండకరు జాన్నవి వై

కుంతపతి గుహుని లోలా, ర్కుం శేవలు మీఱ భూపారుండు పొడగనియెన్. 154

టపర్వచతుర్థంబునకు ఆధర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

తే. ధాంధమితభేరికాధ్వానం¹ముం ధులీని, నాదమును మిన్న ముట్ట నఁసారతంబు

పెక్కుగంధర్వపతులు నల్లిక్కులందు, గాచసౌగంధికంబుఁదేఁగలతయొరులు. 155

తవర్గంబునందు ద్వితీయవర్ణము సంస్కృతాంధ్రశబ్దాదులందు లేదుగానఁ
బ్రయోగంబు గలుగ నేరదు. చతుర్థాక్షరంబునకు అనంతనిఘద
మునందు:—

తే. పేర్చి పొల్లనకారంబు * చిందు వగుచు
మీద నున్నధకారంబు * నూడి ప్రాస
బంధ మగుఁ గృష్ణః డుదయించినం ధరిత్రి
యంతయును నిరుపద్రవం * బయ్యె ననంగ

156

క. ముందర గజబమకారము, లొంగిన నాంతములతుదల * నుండు ద్రుతములం
గ్రందుకొని వికల్పంబున, బిందువులగఁ జేసి కృతులఁ * బెట్టుదురొకచోన్. 157

సీ. అంగజకేళిఁ దేత్పం గోపకాంతల నగము హస్తంబున * స్థరిమఁ దాల్పెఁ
1 గుంజి భోజధరావారుం జముకడఁ జేర్చె నరుఁ బ్రోచె రణమున * స్వగ మెఱుంగ
జాంబవంతుని గెలిచెం బంటుతనమున నఱికెఁ జక్రంబున * స్వాణుపాణు
లవ్వుకుండలము లిచ్చెం మహీసుతుఁ జుపి నాటె భూతలమున * స్వసువతరువు

తే. నైవమాత్రంబె దేవకీదేవిపట్టి, దేవదేవుఁడు క్రివానుఁదేవుఁ డనంగ
గజబమంబులడావలఁ * గదియొనట్టి, నాంతపదముల కెట్టి లక్ష్యంబు లయ్యె. 158

నమకారద్విత్వమైత్రము

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై * యమరునవియు

బిందువులు డావలను వెలుంగొందు నవియు

నొక్కరూ వయి పూర్వప్రయోగసరణి

నములు ప్రాసంబులకు నిల్పు * దమకుఁ దాము.

159

క. మిన్నేఱుపాదమున ధాత న్నాభిని గునుమకరు నెఁదం గాంచిననీ

సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి నేయుదురు నిన్ను * సనకాదు లజా.

160

క. తమ్ములను మల్లికాకుసుమమ్ముల మరువాదిపత్ర, మాలికలను భ

క్రి మురసంహరుపూజలం, నమ్మదమున నలువఁ గలుగు * సకలార్థముల్.

161

పదాంతనులు కారద్విత్వలోపములు

మూ. సూ. ప్రథమ లుగపి ద్వినులోఁ.

42

క. సమయమును వికల్పకంబున, శమితదనుజ తమకుఁ దాము * జడ్డ లయి పదాం
తముల వెలింగెడి నులువర్ణము లను బ్రథమాక్షరములు * రాజీవాక్షా. 162

తే. కన్ను మూసెను గను మూసె * జన్నుదోయి
గబ్బిచనుదోయి మిన్నవాఁక మినువాఁక
ముల్లు నాదెను ములు నాదెఁ * బల్లుగంటి
తరుణి పలుగంటి కల్లుముంత కలుముంత. 163

దు తలోపసమాసములు

మూ. సూ. ద్రుతస్య సర్వత్ర లు కృమానేషు. 42

తే. వనధితనయేశ యయినటువంటి యనుచుఁ
బరపదవిశేషణము లేఁపఱచుకొనుచు
దొలుకటివదంబుకొనఁ నుండు * ద్రుతము గుడియు
సమసనమునందుఁ జెందు లోపములు కృతుల. 164

క. కడవలిద్రుతమును గుడియును, బొడ వడఁగినఁ బయిని బరుషములు సరళము లాఁ
జెడవు పెఱవాల్లు లెల్లను, నడలక ప్రాణంబు లెల్ల * సంధులుఁ గాంచున్. 165

తే. జగఁది జప్పనికూరకుఁ * జప్పకూర, చనును జక్కనిచాయకుఁ * జక్కజాయ
హెచ్చు¹పచ్చనిటోపికిఁ * బచ్చడోపి, గరిమఁ గమ్మనితావికిఁ * గమ్మదావి. 166

ఆ. చల్లగాలి తీయ * విల్లు నా సరళి, రాక్షరములు తొల్లి * యట్లు నిలుచుఁ
బంచబాణజనక * పచ్చావు నల్లావు, లనుచు నచ్చు లెల్ల * నదుకు నిట్లు. 167

హేమాచార్యమతసంధులు.

మూ. సూ. హేమోక్తేః పరుషాణాం గసడదవాస్య్యుః పదాత్
ద్వంద్వే. 44

క. నుమనఃశ్రుత ద్వంద్వసమాసమునను హేమోక్తిని బరశబ్దాదిమవ
ర్ణము లగుపరుషాక్షరములు, తమరూపులు విడిచి గసడదవ లగు వరుసన్. 168

అ. కనవుకట్టెలనఁగఁ * గాలుసేతు లనంగ, నిక్కు డెక్కు లితఁడు * నేరఁ డనఁగ
నొప్పుదప్పు లనంగ * నూరువల్లె లనంగ, జరుగు నిట్లు ద్వంద్వసమసనమున. 169

1 పచ్చనితోఁటకుఁ బచ్చడోట (పూ. ము); పచ్చనితోపికిఁ బచ్చడోపి (ఓ);
పచ్చనితోటికిఁ బచ్చతోటి (వ).

ప్రథమాంతగసడవాదేశము

మూ. సూ. గసడదవా స్ఫుః ప్రథమామాత్రా దాత్తాస్తదో

రిన్దాపరుషాః

45

సీ. శుకమునిస్తత ద్రుతఃప్రకృతు తా నేను దా ననురెండు దక్కంగఃసవనిః గలుగు

ప్రథమావిభక్తుల • మైని దత్తుల్యశబ్దములమీఁదను గసఃకట్టు నాంధ్ర

శబ్దాదిగతపరుషంబు లేనింటికీ గ్రమము దప్పుక వచ్చు • గసడదవలు

సిరి గలిగిననాఁడు • పురుషుండు సెలరేఁగి నిక్కుంబు డెక్కులు • నెరపుఁ గాని

తే. ప్రియము దళు కొత్త నర్థిక • బెట్ట లేఁడు

కలిమి వోయిన నీగిక • గాంక్ష నేయు

నపుడు గలుగునె తనకుఁ గా • నైన ననఁగ

నివి యుదాహరణము లయ్యె • నెన్ని చూడ.

170

మూ. సూ. న వికృతిశబ్దా త్వరత స్సాంస్కృతికానాం భవన్తి

గసడదవాః.

46

సీ. పరమాత్మప్రథమావిభక్తులమీఁదను దత్తమానాంధ్రశబ్దములమీఁదఁ

గలసంస్కృతవదాదిగతపరుషంబు లెట్లెడ నిజరూపము • ల్పెడక నిలుచు

గాదిలిజవరాలు • కమలనివాసిని చిఱుతముద్దులబట్టి • చిత్తజాతుఁ

డనుఁగఁజుట్టుంబు టంకాయుధహస్తుండు మక్కువమఱిచి తామరనవైరి

తే. నిక్కుమర్చి మామ పాఠియరాశి, యరసి చూడంగ నెవ్వని • కట్టివేల్పు

నాఁడు కరుణించి నాకు స్వఃప్రమున వచ్చి, తెనుఁగు గావించుమనియెనుఁదీనిననఁగ.

కల్పితకల్పవల్లీసమాసలక్షణాసీమాలిక

¹పంచదశవిధాంధ్రఃపద్యగర్భితములై కరధృతకరుహముఃఖ్యంబు లగుచుఁ

బరఁగు ద్వితీయవిభక్త్యైకవచనాంతసంస్కృతభాషావృత్తఃసమననములు

వాని కధ్యాహార్య • మై నామి యనుధాతుపదము మైకొనునభిఃప్రాయములకు

నమననాంతస్థితాక్షరములమైఁ గలతలకట్టులకు శృంగములు ఘటించి

బొట్టులవలవలఁ • బొదలువర్గాద్యక్షరము లెల్లఁ దత్సరఃశములు చేసి

యాదివర్ణద్వితీయములదాపల నుండుభూర్ణంబులకుఁ బద్యఃములకుఁ దుదిని

దనరుచున్నలును బొట్టనకారములఁ జేసి పఠింప నగుసాంధ్రఃపద్యవితతి

తరువాతఁ గందఃపద్యముతోడఁ గలకమై తలచూపు దానికిఁ * ధాతుపదము
మదనవిలసితయఁగ్గఁ బయ్యెఁ బదపదంబునకు నప్రాక్షరంబులుగఁ జదువ
నిపుడు చెప్పినవృత్తమే యంగవిధులచే మధుమలివృత్తనామంబు గాంచుఁ
బాదపాదమునకుఁ * బదునాల్గుపదము ల్దామింపఁ బ్రహరణంకలిత మయ్యెఁ
దొలుతఁటిసమసనంబుల ద్రుత ప్రకృతు లై వై నొక్కనమసనంపదముఁ గూడి
1 పంచదశాక్షరీ, దంచితపదము లై మణిగణనికరసంఘాఘ్న జెందు
నష్టమాత్రావృత్తయమళ మయ్యె ద్రుతాంతసమసనం బొక్కొక్కఁచరణ మైన
సాంతసమాసద్వయం బొక్కపాద మై రగడలలో మధఃరగలియు నగుఁ
దలపోయ నిటుల వ్యత్యయ లేఖన క్రమవిధులు పోడశలఘువృత్త మంద్రు
ద్విపద పాదం బయ్యె * దీనికిఁ గడపలఁ జూపట్టుద్రుత మరసున్న యైన
సెన ద్రుతాంతంబు లై * నసమాసములు నాల్గు హరిగలి కేకాంఘ్రి * యై తనర్పు
వేమఱు కడపల * వెలయు సమాసంబు మొదలుగాఁ దుదయఁనఁ మొదలు గలయఁ
జదువువేళఁ దృతీయఁసప్తమసమసనచరమబిందులు ద్రుతాంతరము లైనఁ
గనుపట్టు సెనిమిది * కందపద్యంబులు గణయలిప్రాసము * ల్కడమ గాక
తే. నిట్టిగర్భకవిత్వంబు * లెఱిగి నీకుఁ గలిత రచియించు వానిభాగ్యంబు పొగడ
నమరనేతకు ధాతకు * నైనఁ దరమె, 2 సహ్యాభూ(జా)దక్షిణైకయోజననివేశ. 172

అవతారిక

అథే దాసిం కాకునూర్వపుకవివర్యః పంచదశాన్ధిపద్యగర్భితాష్టసమాసాన్
ప్రహరణంకలితవృత్తేన సంగృహ్ణతి.

కరధృతకరుహం * కరిహితకరణం, కరుహసఖరుచిం * గరుడభగరథమ్

ఖరఘనకరనిం * ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం * గరధరకరతమ్.

173

టీక. బాలానాం మందబుద్ధీనాం సుఖావబోధార్థ మేత దష్టసమాసాంతర్గత శబ్దానాం
క్రమేణార్థం దర్శయతి ప్రపంచయతి-కరధృతకరుహం కం జలం 'కం శిరోంబునో'
రితి నానార్థాభిధానాత్-కే జలే రుహతి ప్రాదుర్భవతీతి -కరుహ మజ్జు శంఖ మితి
యావత్ -రుహబీజజన్మని ప్రాదుర్భావేచ ఇతి ధాతుః. కరో హస్తః బలహస్తాంశవః
కరా ఇత్యమరః-కరేణ ధృతం కరుహం శంఖం యేన తం కరధృతకరుహం శంఖ
ధారిణ మిత్యర్థః. యద్వా కరేణ హస్తేన ధృతం కరుహమంబుజంయేన తం కరధృత
కరుహం పద్మస్యాంభోరుహత్వేన కరుహత్వస్య వస్తుంశకృత్వాత్. తథాచ హస్త

భృతాంభోరుహ మిత్యర్థః. శంఖపక్రగదావద్ధధారిణం వనమాలిన మితి ధ్యానా
ప్రప్రసిద్ధేః.

1

కరిహితకరణం-కరో హస్తాః స్యాప్రీతి కరీ మతంగజః 'వజ్రురో' వారణః
కరీ'త్యనురః - కరిహో హితం మోక్షణం కరిహితం - కరిహితే కరణః సాధనభూతః-
తం కరిహితకరణం - ఆత్ర కరణాధికరణయో రితి కరణార్థే ల్యుట్. నచాస్య ల్యు
దప్తస్య పుంస్త్యం శంకసియం. నారాయణ ఇత్యాదౌ పుంస్త్యస్యాపి ప్రసిద్ధేః.
అశిష్యం లోకాశ్రయత్వాద్వింగస్యేతి జనపదావిభు పూర్వైః కలిహితత్వాత్. పురా
ణిల పాండ్యరా డిప్రీమ్యమ్నూభ్యో రాజన్వి రగస్త్యకావపకా ద్దక్షేప్రీతా మా
వన్నస్సక్ కదాచి త్ప్రజ్ఞావకాద్ధుగ్ధోపధిమధ్యలిమాటాచలగ్రవారుణోద్భానాం
తరసరోవరం సమాగత్య దేవలకాపాగతగ్రాహయానిణా హూహూగంధర్వేణ
గ్రప్తః ప్రాక్షవజ్జుతపావిశేషవిజ్ఞానసంపన్న స్సక్ పరమేశ్వర ముద్దిశ్య
స్తోత్రం చకార. వైకుంఠధవనభృం వాసుదేవస్తత్సమీపం ప్రాప్య మోక్షయామా
నేతి సుప్రసిద్ధం భాగవతే.

2

కరుహనఖరుచిం కే జలే రుహన్తి కరుహః జ్యోమోహనాని కరుహాణాం నీర
జానాం సఖా హితః కరుహనఖ సూర్యః ఆత్ర రాజాహస్సఖభ్య ప్రజితి టచ్చు)
త్యయః కరుహనఖస్య సూర్యస్య రుచిరివరుచి ర్యస్యతం. కించ యథా భాస్వాక్
తమో నివర్తయక్లోకం దీపయత్యేవం విష్ణు రమ్యజ్ఞానరూపతమో నివర్తయక్
లోకదీపకత్వా తస్య భాస్మరతేజోవత్త్వం యుక్తం. యద్వా కరుహః జ్యోత్సు
లాని తేషా మపి జలరుహత్వస్య వత్తు శక్యత్వాత్. కరుహాణా ముత్పలానాం
సఖా హితః కరుహనఖ శ్చంద్రః కరుహనఖస్య భూషణమయచప్రస్థిస్యరుచి ర్యస్య
తం బాలభావే హరిణార్థ చంద్రాకార భూషణధారణస్య కర్ణామృతేషా క్రత్వాత్
యద్వా 'సూర్యకోటి ప్రతీకాశం చంద్రకోటిసమప్రభ' మితి పద్మపురాణే భగవ
ద్ధ్యానాంతరస్య సత్వాచ్చ అస్తిన్నర్థే కరుహనఖేత్యత్ర బహువచనతయా సమాసో
ద్దేయః బహుత్వస్య త్రిత్యాదిసాధారణత్వాత్ అథవా కరుహః జీవీవరాణి తేషాం
సఖా హృదయభూతా తుల్యరూపిణీత్యర్థః-తాదృశీ రుచి ర్యస్య తం కైత్యం
హి యత్సాప్రకృతి ర్జలస్యేత్యాదివ ద్భిన్నలింగానా మపి విశేషణవిశేష్య భావ
స్పష్టద్యతే.

3

గరుడ భగవంతుని-గరుడో గరుత్మా-‘గరుత్మా న్గరుడ స్తార్క్ష్య’ ఇత్యమరః. గరుడ ఇతి భగః పక్షీ గరుడభగః గరుడభగ ఏవ రథో వాచానం యస్య తం. యద్వా ఖే గచ్ఛన్తి చరన్తితి భగా ఇతి పుష్పత్యా భగశబ్దస్య దేవతావాచకత్వస్యాపి వత్తుం శక్యత్వాత్ గరుడభగో గరుడదేవః స ఏవ రథో యస్య తం. అథవా గరుడ ఏవ భగవతో వ్యోమనంచారణపటూ రథో యస్య తం కించ-భగ స్సూర్యః ‘శరార్క విహగాః’ భగా ఇత్యమరః. సూర్యశబ్దస్య శ్రేష్ఠవాచకత్వస్యాపి వత్తుం శక్యత్వాత్ గరుడానాం పక్షీణాంశ్రేష్ఠః గరుడభగః స ఏవ రథో యస్య తమ్. 4

భరణుకరవి-భరః భరానురః భేనుకవనవాసీ గర్దభానురః-అథవాదండకారణ్య నివాసో రావణజ్ఞాతః భరానురః స ఏవ ఘనః మేఘః ‘ఘనజేమాతమదిరా’ ఇత్యమరః. కః వాయుః ‘మారుతే వేధసి బ్రహ్మే పుంసిక’ ఇత్యమరః కానాం వాయూనాం రవిః శ్రేష్ఠ శ్చంద్రిమారత ఇతి యావత్ భరణుకస్య కరవిః తం భరణమానభరా నురస్య ప్రళయవాయుస్వరూపః ఆస్తిత్ వక్షే భాగవతరామాయణప్రసిద్ధి ద్విప్రస్యా. 5

భరతరకరగ-భరతరా నీక్షితకరాః ‘రిగ్గం తీక్ష్ణం భరం తద్వ’దిత్యమరః, కరా అంశవో యస్య సః భరతరకర స్సూర్యః తంగచ్ఛతీతి భరతరకరగః తం. ధ్యేయ స్సదానవిత్పుష్కలమధ్యవర్తితి ధ్యానశోకప్రసిద్ధత్వాత్, యద్వా భరతరో దద్దురః కరో యస్య సః భరతరకరః కుంజరః స ఇవ గచ్ఛతీతి భరతరకరగః తం మత్త మాతంగవిక్రమమితి రామాయణే బాలకాండే చల్లీకించనప్రసిద్ధేః- నచాత్ర విక్రమపదస్య పరాక్రమార్థపరతాత్రయణీయా తద్వ్యాఖ్యానే తత్పదస్య క్రము పాదవిశేషణ ఇత్యస్తాద్ధాతోర్దమసార్థః త్వస్యోక్తత్వాత్. 6

గరళముఖరిపుం - గరళం విషం ముఖే యస్య సః గరళముఖః కాళియః తస్య రిపుః శత్రుః తం కాళియమద్దన మిత్యర్థః. ఆత్ర భగవాన్ యమునాప్రదక్షం కాళియాఖ్యం మహారగం శిక్షితవా నితి పూర్వభాగవతప్రసిద్ధేః. 7

గరధరకరతం-ధరతీతిధరః దుధాఞ్ ధారణపోషయో రితిధాతుః గరస్య కాల మాటస్య ధరో గరధరస్సదాశివః స ఏవ గరధరకః స్వాధే కప్రత్యయః తస్మిన్తం ప్రీతిమంతం నారాయణప్రియ మనంగమదాపవార మితి స్తోత్రాత్. యద్వా కశబ్ద స్య బ్రహ్మవాచకత్వాత్ గరధరశ్చ కశ్చ గరధరకౌ తయోః రితం ప్రీతిమంతం య ద్యపి నారాయణస్య సర్వసమత్వే ఘేవ వక్తవ్యం తథాచ లౌకికసామ్య త్పురాణ ప్రసిద్ధే శ్చ తద్వ దుక్తి రితి క్షేయమ్. ఆత్ర నామిత్యాధ్యాహారేణ తథావిధం

గోపాలం నామిత్యర్థః యద్వా గరభరకరత మిత్యుక్త గతేతి ధరేతి కరక మితి పద
త్రయం ద్రష్టవ్యం తథాచ హేగర విష స్వరూపపాపిషేతి యావత్ కేటప్రాణి
రతం ప్రీతిమంతం పూర్వోక్తకథా జేమ ధవ హృసి ధ్యాయస్మే త్యర్థః ఆత్ర
కృష్ణస్య గరుడభగరగమితి విశేషణవ్యయసామర్థ్యాత్తద్భజనేనాస్య పాపరోధో
భవిష్యతీతి తథోక్తిరితి శ్లేయిమ్.

8

వ. సప్తాక్ష రైకపాదం బైన గర్భమదనవిలసితవృత్తస్వయము.

కరభృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడభగరఘుని. 176

గర్భద్వితీయమదనవిలసితవృత్తము

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరభరకరతుని.

177

వ. కొండ టీరెండువృత్తములు మధుమతీవృత్త మందురు.

చతుర్దశాక్షరైకపాదం బైనగర్భప్రహరణకలితవృత్తము

కరభృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడభగరఘుని

కరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరభరకరతుని.

178

పంచదశాక్షరైకపాదం బైనగర్భమణిగణనికరవృత్తము

కరభృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడభగరఘుని

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరుడభగరఘుని.

179

అష్టాక్షరైకపాదంబైనయప్తమాత్రావృత్తద్వయము

కరభృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడభగరఘుని.

180

గర్భద్వితీయాప్తమాత్రావృత్తము

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరభరకరతుని.

181

షోడశాక్షరైకపాదం బైనగర్భమధురగతిగడ

కరభృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడభగరఘుని

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరభరకరతుని.

182

వ. కొండలు దీనినె షోడశలఘువృత్తము నందురు.

పంచదశాక్షరైకపాదం బైనగర్భద్విపదము

కరభృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహసఖరుచిని, గరుడభగరఘుని

ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరభరకరతుని.

183

ద్వాత్రింశదక్షరైకపాదం వై నగర్భహరిణగతిరగడ

కరద్యతకరహుని • గరిహితకరణుని, గరుహసభరుచిని • గరుడభగ¹రథుని
భరథునకరవిన్ • భరతరకరగుని • గరళముభరిపుని • గరధరకరతుని. 184

గర్భప్రథమకందము

కరద్యతకరహున్ గరిహిత, కరణున్ గరుహసభరుచిని • గరుడభగరథున్
భరథునకరవిన్ భరతర, కరగున్ గరళముభరిపుని • గరధరకరతున్. 185

గర్భద్వితీయకందము

గరధరకరతున్ గరద్యత, కరుహున్ గరిహితకరణుని • గరుహసభరుచిన్
గరుడభగరథుని భరథున, కరవిన్ భరతరకరగుని • గరళముభరిపున్. 186

గర్భతృతీయకందము

గరళముభరిపున్ గరధర, కరతున్ గరద్యతకరహుని • గరిహితకరణున్
గరుహసభరుచిన్ గరుడభగరథున్ భరథునకరవిని • భరతరకరగున్. 187

గర్భచతుర్థకందము

భరతరకరగున్ గరళము, భరిపున్ గరధరకరతుని • గరద్యతకరహున్
గరిహితకరణున్ గరుహసభరుచిన్ గరుడభగరథుని • భరథునకరవిన్. 188

గర్భపంచమకందము

భరథునకరవిన్ భరతర, కరగున్ గరళముభరిపుని • గరధరకరతున్
గరద్యతకరహున్ గరిహిత, కరణున్ గరుహసభరుచిని • గరుడభగరథున్. 189

గర్భషష్ఠకందము

గరుడభగరథున్ భరథున, కరవిన్ భరతరకరగుని • గరళముభరిపున్
గరధరకరతున్ గరద్యత, కరుహున్ గరిహితకరణుని • గరుహసభరుచిన్. 190

గర్భసప్తమకందము

కరుహసభరుచిన్ గరుడభగరథున్ భరథునకరవిని • భరతరకరగున్
గరళముభరిపున్ గరధర, కరతున్ గరద్యతకరహుని • గరిహితకరణున్. 191

గర్భాష్టమకందము

కరిహితకరణౌ గరుహన,భరుచిక్ గరుడభగరఘని • భరఘనకరవిక్
భరతరకరగ్గౌ గరళము,భరిపుక్ గరధరకరతుని • గరధృతకరుసూక్. 192

పద ప్రకాశితకందము

క. కామెపలినామపురిను,త్రాము సరోజాప్రళోటిః ధాము జలధర
శ్యాము యదుసోము దనుజవి,రాము న్వజస్త్రీమనోభిః రాముః దలంతున్. 192

ఆశ్వాసాంతగద్యము

ఇది శ్రీమదాపస్తంబమాత్ర భరద్వాజగోత్ర కామెపల్లి పురమందిర నందనందన
చరణారవిందవందనాభిలాషమసీమాప్రాధవ పేంకటార్యతనూభవ విద్యావిశేషచురా
చార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవీరచితం తైవయంధ్రశ్రద్ధాచింతామణి యశువ్యాకరణ
శాస్త్రంబునం దష్టాదశార్యావృత్తంబులు నప్తచత్వారింశత్సూత్రంబులుం గలసంధి
పరిచ్ఛేద మను పంచమాశ్వాసము.

అష్టకవీయము సంపూర్ణము

అప్పకవి ఉదాహరించిన గ్రంథములు

అందులోనిపద్యములు.

	అ.	ప.		అ.	ప.
అధర్వణా చార్యుని			అము క్రమాల్యద(విష్ణుచిత్తీయము)		
విరాటపర్వము:—			శా. అనిష్ఠానిధి 1-84	3	147
క. ఆకర్ణదురాలాపము	3	142	చ. కదలిగభీర 1-83	2	167
శే. ధాంధమిత	5	155	ఉ. కందరసీలవర్ణ 5-158	3	351
అ. ధర్మతనయ	3	124	మ. గరుగుంజెంచలి 4-134	3	139
క. క్రీకంఠ	3	141	మ. గృహసమ్మర్శనమో 2-91	3	36
అనంతనిఘండము:—			శే. తిరుగుదు 1-41	3	35
శే. అజయనంగను 1-101	3	193	క. తునియలు 1-35	3	150
శే. ఒరులనవ్వుయ్య 1-120	3	228	మ. దవధూమంపు 2-84	2	61
క. కామస్వరయతి 1-95	3	94	ఉ. పూనిముసుందు 1-4	{	1 131
క. ధరనెక్కటి 1-118	2	237		{	2 76
అ. నాస్తియనక 1-99	3	175	చ. మలచివయోజ 1-51	3	153
ఉప. వినాకికోదండము 2-35	2	131	ఉ. వేలినమేడ 1-62	2	257
శే. పేర్చిపాల్వ 1-51	5	156	మ. శుభభూయో 4-145	2	102
గీ. మరునితండ్రి 1-119	2	238	చ. హితులభివృద్ధిహ 4-273	3	31
క. యరలవలంతస్థలు 4-124	2	54	ఉత్తరహరివంశము:—		
క. లళలవభేదము 4-125	2	55	శా. నాతోమార్కొన	3	319
అష్టమహిషీకల్యాణము:—			కవికర్ణరసాయనము:—		
ద్వి. ఇంతులమేల్పంతి	3	174	మ. అమరీవిభ్రమ	3	295
అహోబలమూహోత్సవము:—			శే. దానగుణకాలి	3	318
క. నినునాశ్రయించి	2	89	కవిగజాంకుశము:—		
ఆదిపురాణము:			క. ఒదుగుచు	2	166
మ. ఒకనాఁ డిందుధరుడు *	3	118	సీ. జిలగుచందురు	2	398

* ఇది సోముని ఉత్తరహరివంశములోనిది.

	అ.	స.		అ.	స.
కవిజనాశ్రయము:—			కాళహస్తీమాహాత్మ్యము:—		
క. ధరణిశాలన సం. 72	2	236	ఉ. తానుగుమార 1-42	3	151
క. నెలయంగా సం. 4	2	200	మ. ప్రణమత్ 1-109	3	334
ఉ. మానుగవిశ్రమాక్షరసం. 66	3	184	సీ. బిజమాడుచేయ	1	70
కవిలోకసంజీవని:—			మూర్త్యపురాణము:—		
తే. తాయెకులు నయ్యెలయు	2	187	తోటక. తాలిమిమాలిన	3	371
కళాపూర్ణోదయము:—			చంద్రభానుచరిత్రము:—		
మ. అకటాయేమని 4-112	3	251	సీ. ఒకయితి 1.89	2	190
చ. అవిశక 4-56	2	169	చంద్రికాపరిణయము:—		
అ. ఏయెడ 1-92	3	362	ఉ. అంకటదక్షభామ	3	153
కాకుత్స్థస్థవిజయము:—			ఉ. జంగమరోవాణా	3	129
కా. మారుండద్యుత	3	376	ఉ. నాణెమునూడ	2	165
కావ్యచింతామణి:—			చమత్కారమంజరి:—		
అ. కృష్ణుడిచ్చు	3	220	మ. ధరణిశాల ద్వీజరాజ	2	182
కావ్యాలంకారచూడామణి:—			ఉ. బంగరుదప్పటంబు	3	92
ఉ. ద్వీపులంఘ్రంచు 7-65	3	143	చమత్కారరామాయణము:—		
ఉ. ధన్యుడు విశ్వభూ 7-68	3	155	క. ఓశశిముఖ	3	163
క. నీకరవాలము 7-66	3	160	క. నిన్నుజెల	3	239
క. భావమెయించుక 2-22	2	69	చారుధేష్ఠ్యచరిత్రము:—		
అ. అజ్ఞాలాడియోగి 7-46	2	240	గీ. అచ్చరలు	3	171
క. లరమణన 7-44	2	239	క. ఈలన	3	217
కాశీఖండము:—			చిత్రభారతము:—		
తే. అప్పటికి 2-201	3	219	ఉ. ఆయమరాచలంబు	2	223
ఉ. కంటికినిద్ర 1-103	2	99	చ. చదివినవారికి	2	168
క. త్రిణయను 2-150	3	335	క. తదనంతరంబ	2	85
సీ వైవధాది 1-13	2	227	తే. నమలనమాజేవులార	3	67

శృంగారకావంతలములూ ఉన్నది. చూ. 2. 187

* గణితము-పావులూరిమల్లన ఉ శ్రీనిధియైనశివస్వనసు 3-55

అప్పకవీయము—22

	అ.	ప.		అ.	ప.
జై మిసీభారతము:—			ఉ. శ్రీ సునకుంకుమ 2-37	2	108
తే. తండ్రితరమున	3	28	చ. శ్రుతిమతధర్మ 1-46	2	68
తే. మట్టిమాత్రంబె	3	176	చ. నురుచిరపాన 3-97	1	86
తే. మానిజన్మత	3	178	నైషధము:—		
త్రిపురాంతక దేవుని			చ. అడిగితిన్కృపాఁడు 2-58	2	183
యుదాహరణము:—			గీ. అధికశోషకమాయిత 2-82	3	165
ఉ. ఆరడియాన	2	214	సీ. ఒంటికాలనునిల్చి 1-100	2	81
త్రైశంకవోపాఖ్యానము:—			క. కాదంబరి 7-120	1	96
క. ఝషకేతుద్విభురకు	3	330	చ. కెరలిమనాసివేమ 1-50	1	87
క. దుంతికు	5	154	క. కైలాటరాయ 1-110	3	279
దేవకీసందనశతకము:—			సీ. పా. చదలేటి 2-49	2	130
మ. చతురంభోధిపరీత	3	209	చ. చిలుకలుగూయునో 4-24	3	370
దేవీవిజయము:—			మ. పవనంగంబున 3-34	2	113
తే. వాక్రితేత్రాంగ	3	320	మ. బలభిద్యున్నిపశేత	5	66
నిర్వచనోత్తర రామాయణము:—			సీ. పా. వితతనవద్యయ 1-55	3	144
కా. చేనేతంబృథివీతులు	1	26	పద్మపురాణము:—		
చ. ఎఱుంగవుగాక	5	24	క. శ్రీకరచక్రాంకితులగు	3	321
నృసింహపురాణము:—			పరమయోగివిలాసము:—		
క. అది యట్లకాదె 4-32	2	84	సీ. పా. నిగమ 2-104	3	66
తే. అదిరిపాటున 3-69	2	82	పాండురంగమాహాత్మ్యము:—		
సీ. పా. ఏదేవులీల 2-80	3	30	సీ. గీ. సఖులు 3-10	2	142
చ. కడిదివరంబు 2-135	2	159	పారిజాతాపహరణము:—		
సీ. పూరకల్పిచ 2-35	2	67	ఉ. అంతట 1-43	3	167
మ. ధరణీమండలి 3-141	2	208	మ. అలీనీలాలకనీవు 1-60	3	97
సీ. పరమాత్మపదముల 1-54	2	201	ఉ. తామరడోయలొ 1-10	2	156
తే. పొగడప్రాచుల 2-69	2	202	తే. దేహకాంతులు 1-44	2	129
తే. పొదవియొండొండ 3-80	2	83	క. మానవలి 1-114	2	77
ఉ. పొందవుదగిభుమ్ 2-31	2	91	ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము:—		
క. మీఱిన 1-95	1	216	క. జలనిధియను 1-57	3	367
సీ. వడిగాలినుడిసిన 2-14	2	158	సీ. నురటిచేసొని 2-15	2	70
క. వేదములాదిగ	6	354			

	అ.	ప.		అ.	ప.
భాగవతము:—			మత్త. దండితాపిక 3-223	3	127
ఉ. నర్వఫల 2-200	4	69	మత్త. ఢిరులీ 3-29	3	103
భారతము:—			క. నావచనమున 5-135	3	204
అనుశాసనికపర్వము:—			చ. సుతజల 4-94	3	89
క. అతిథినినుగోరి 1-68	3	206	ఉ. పాయక 1-25	3	170
ఉ. అనరనాయకు 1-53	3	249	ఉ. ప్రల్లవదైన 1-126	3	99
ఆరణ్యపర్వము:—			క. ప్రస్తుతఫణిసత్త 2-219	3	125
ఉ. అంధకవృష్టి 4-160	3	347	ఉ. భూనుతక్తి 1-157		2-252
క. అఱుషికన్యలు 3-104	3	360	చ. వితకముఖ 2-227	3	240
చ. ఉరమునలెండు 6-357	3	210	క. వీకబలతెంచి 8-203	3	303
క. ఎఱకలుగలకుల 6-345	3	194	ఉ. క్షత్రియ 2-173	3	316
చ. ఎఱిగిలినిన్ను 7-367	3	200	ఉద్యోగపర్వము:—		
చ. కనకగిరిం 4-38	3	339	మ. అని నిన్నెచ్చి 3-143	2	88
చ. కలిదమయంతిబాప 2-79	2	188	చ. అనిమది 4-140	3	211
క. గోరియనేక 1-371	3	101	ఉ. అఱిడిపాకయు 3-107	2	211
క. జగములనెల్లను 7-290	2	154	క. ఎఱకలునిచ్చుచు 3-301	2	80
చ. నగినగియేనియు 4-397	3	157	తే. కొంచెమైననుదగ 2-47	2	177
మ. పఱచుందవుగ 6-327	2	206	క. కొడుకులుదానును 1-220	3	368
చ. ప్రతిజలదర్ప 1-311	3	90	ఉ. దక్కెను 2-52	2	152
సీ. కూరులు 1-269	2	94	క. తగసిలూ 2-95	2	155
అదిపర్వము:—			క. తమతండ్రి 2-74	3	205
చ. అలసతనోరంగా 4-42	3	95	చ. తఱియగు 1-176	3	201
క. అపన్నగముఖ్యుల 2-42	3	312	ఉ. దైన్యముదక్కిదూత 1-32	3	31
ఉ. ఆయముగర్వము 5-6	3	187	ఉ. ద్రోణుండు 1-299	3	333
క. ఎఱ్ఱివికిచ్చకులంబున 5-58	3	71	క. ధనమును వివ్యయు 2-35	2	87
ఆ. కర్తబంధములను 5-177	2	78	క. పదపడిదుస్తరమును 1-9	2	66
తే. కామసుఖ 8-74	3	168	క. మోటుగతిరథకులను 4-407	3	310
ఉ. కాదనకటిపాటి 2-200	3	353	కర్ణపర్వము:—		
క. కాఱదనిబఱచు 4-18	2	210	ఉ. పాఱినబాచికొరవ 3-10	2	215
క. గఱపునెడ 5-168	2	93	ఉ. మొగ్గెను 2-355	3	152

	అ.	ప.		అ.	ప.
మ. సమదాటోపక 2-352	2	97	కా. సింగంబాకటి 4-95	3	375
తే. సారవంతమై 2-148	2	164	ఉ. స్వాంతము 2-331	{ 3 166 2 181	
ద్రోణపర్వము:—			శల్యపర్వము:—		
ఉ. అంగదనాథు 1-17	3	130	క. కవదోనలు 2-334	3	373
క. కటకటపేరిన 2-251	2	101	క. చావరునొవ్వరు 1-14	3	294
చ. డిగకుండు 5-381	2	151	కాంతిపర్వము:—		
మ. ధరణీచక్రము 5-377	3	131	మ. అనుమానించక 1-287	3	247
సీ. పా. మూకలు 2-136	3	305	క. ఏవానిబంధమిత్రులు 1-52	2	256
క. వింధ్యాద్రినోరె 1-135	3	356	క. కారవులుగేయు 1-13	2	209
క. సింధురముమదోద్రైక 1-88	3	350	క. జ్ఞానము 4-255	3	57
భీష్మపర్వము:—			చ. పరిమెయింబాటి 1-505	2	204
క. కొడుకులుదములు 1-93	3	369	చ. యజ్ఞము 1-224	2	164
ఉ. పాండవుపాల 1-234	3	128	చ. వినుమునకేంద్ర 1-35	2	114
మహాసలపర్వము:—			సభాపర్వము:—		
క. కాచికొనిపచ్చి 1-215	2	244	సీ. పా. ఋత్విజుండని 2-11	3	24
క. మఱువారడ 1-169	2	198	క. జూదమిదియేల 2-135	1	95
విరాటపర్వము:—			క. వెలచఱువ-2 305	2	199
ఉ. ఆకమలాక్షిరూప 3-32	3	40	స్త్రీపర్వము:—		
ఉ. ఎండకువానకొర్పి 1-135	3	357	క. పెరుగుటస్రగ్గుట 1-24	2	205
క. ఎఱుకగలవారి 1-116	2	95	భాస్కరశతకము:—		
చ. చిఱుగగవొప్ప 5-143	3	197	ఉ. దక్షతలేనియింటికి	3	149
సీ. పా. తరుణులు 2-238	3	172	మధుసేనము:—		
క. ద్యూతక్రీడకు 1-196	2	243	క. పోనదోగము	3	337
క. నాకొఱుతదీర్చి 2-271	3	304	మనుచరిత్రము:—		
క. నీవాకతయేల 2 256	2	255	మ. ఆకలంకావధ 2-16	3	119
సీ. పా. నెగసిన 1-162	2	79	ఉ. ఇంతలుకన్నులుండ 2-41	3	216
చ. పరిజనుడెంచె 4-78	2	203	క. ఇటనవ్యరూఢియు 3-72	2	97
ఉ. బాంధవశాత్రవా 1-333	3	348	ఉ. ఎవ్వతెనీవు 2-39	2	244
క. ముదమొదవరమ్య 1-301	3	355	సీ. తీర్థస్థంప సులేతెంచి 1-57	3	29
క. మునువెఱుతు 5-124	3	159	క. దివిదినరుసహబాంధవ 1-76	2	141
ఉ. వచ్చినవఁడు 4-234	2	91	ఉ. పాటునకింతులార్దురె 2-70	2	103
సీ. పా. శక్రాది 4-210	2	100	కా. కిలంబుంగులముక 1-55	3	59
ఉ. క్రియనగారిని 1-1	3	188			

	అ.	వ.		అ.	వ.
మరున్నందనశతకము:—			చ. ఎఱిగి యు. 784	2	207
కా. కోపాటోపము	3	19	ఉ. విజయకాత్తలక్ష్మి యు. 41	3	195
మార్కండేయపురాణము:—			ఉ. ఓకపిషియలార యు. 165	3	208
చ. ఘననిబిడాధికార 4-123	2	115	చ. కడుకొనిజేడి	3	330
యయాతచరిత్రము:—			క. జనకజనుమిత్రా అ. 253	3	255
సీ. పా. వలగడ్డజక్కవత్	2	189	క. లేమిదురుతిపుల యు.	2	218
రంగనాథరామాయణము:—			క. దానవసుందరు యు. 2323	3	273
ద్వి. ఆట్టిగామి:ద	3	248	కా. నీకంతాపిత సుం. 443	3	41
ద్వి. ఎక్కిడాగురు:దని	3	61	క. బలవ తుండైన 3-614	3	64
ద్వి. రాణివానద్రోహ	2	162	ఉ. మిఱిగి యు. 2032	3	212
రాఘవపాండవీయము:—			ద్వి. మూలచరించు	3	308
శ్రద్ధ. 2-93	2	98	చ. రణముననుగ్ర యు. 544	3	336
అ. ఎడ్డజేయరాకె 1-29	2	136	కా. లాటిచుదనచచ్చ 3-326	3	138
ఉ. వియెదవర్థగౌరవ 1-4	3	177	మ. హరకోదండవిఖండ 263	3	162
సీ. పా. పుడమి 1-19	2	160	రుక్మాంగదచరిత్ర:—		
రగడ. పోణిమిగవకుళకుజ 2-6	2	163	ఉ. ఓకరుణాకలాప	3	307
కా. లోకత్రాణుతిం పీ 3	3	322	మ. ధననాథస్త్రియ 1-8	2	178
క. వినియతినిందనవై 1-25	2	225	ద్వి. శ్రీకరగుణసాంద్ర	3	229
రాజశేఖరచరిత్రము:—			వజ్రపంజరశతకము:—		
క. ఏరికిమిద్దిబలంబులు	2	245	ఉ. శ్రీగజగామినీ	3	257
మ. కలమాన్నంబు 2-127	3	65	వరాహపురాణము:—		
కా. కేళికాంచనసౌధపీఠి 2-4	3	364	క. ఆచింతామణి	3	309
కా. డాకేలన్నిజ 3-367	2	150	వసంతవిలాసము:		
రామాభ్యుదయము:—			క. అక్షణిపటనాగరికులు	3	73
సుగంధి. అంగనా 5-239	3	253	వాసిష్ఠరామాయణము:—		
సీ. పా. శేషమిరంగం 6-18	2	143	చ. కడిసిననోరువోయి 1-7	2	170
ఉ. పాబునునీరు 1-8	3	365	ఉత్సాహ. మఱియు: 3-24	3	196
లే. రాచపాణినిజన్నంబు	1	92	వసుచరిత్ర:—		
రామాయణము:—			కా. ఓలంబాలిక 3-162	3	277
ఉ. ఉన్నపుతండ్రి యు. 142	3	207			
కా. అన్నాలక్ష్మణనిన్ను: } అర. 2-111	3	245			

	అ.	ప.		అ.	ప.
విజయవిలాసము:—			తే. వలవదుభయంబు	3	180
మ. అనినకా మీమది 2-4	2	179	శైవధర్మము:—		
ఉ. అణిమెఱుంగు 1-83	3	25	క. మెట్టఁడునారకమార్గం	3	214
క. కొమ్మపయినీవు 3-56	2-140		శ్రీరంగమాహాత్మ్యము:—		
ఉ. చిత్తజ్ఞుడల్లితూ:పు 3-15	3	82	ఉ. గండపుంగండ	3	84
ఉ. చెట్టతనంబునక	3	83	సర్వలక్షణసారసంగ్రహము:		
తే. చెఱుకువిలుకాని 1-158	3	32	తే. అచ్చునాల్పునుదేశీయ	3	198
కా. తానైరింప 1-314	3	20	తే. మహిమనెక్కటివశులన	2	241
కా. దేవబ్రహ్మణ 1-85	2	144	సాంబవిలాసము:—		
విజయనేనము:—			క. వసుధాకళత్తునకు	3	331
ఉ. వల్లభుడేగు	3	254	చ. శరధినుతాకళత్త	3	156
వీధిచాటకము:			తే. హలికనెదురేగి	3	148
ఉ. కందుకకేళినత్నెదు	3	379	సాంబోపాఖ్యానము:—		
మ. కునుకుంబద్ధినచీరకొంగు	3	139	క. చతురానననందన	3	123
వైజయంతీవిలాసము:			చ. మురసంహరునాటోప	3	102
తే. దొంగవలెనచ్చి 4-36	2	153	సారంగధరచరిత్రము:—		
శమంతకమణిచరిత్రము:—			సీ. పా. ఉమ్మెత్తపువ్వునా	1	120
ఉ. కాయవచోమనఃస్థలన	3	237	చ. తలవదులేగలేగ 3-117	1	97
శశిబిందుచరిత్రము:—			సింహాసనద్వాత్రింశిక:—		
క. నాకొకనులైనను	2	145	చ. ఆనఘుఁడు సింగరాద్యునకు		
క. నూపుంబువును	2	254	సుదక్షిణాపరిణయము:—		
ఉ. పయ్యోదఁబాసి	2	227	చ. వలఁబడియున్నజక్కన	3	173
కారదాదర్శనము:—			హరివంశము:—(సోముని)		
తే. చభజర్పులకు	2	235	కా. నాతోమార్గొనలేదు	3	319
శృంగారశాకుంతలము:—			హరిశ్చంద్రనికథ:—		
కా. అపాలుంగనుదోయి	2-187		ద్విపద. చీకటివిరియించు	3	275
క. వనకన్యకయట			ద్విపద. ముందుమీరఁజేరిన	3	75
శృంగారషష్ఠము:—			హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము:—		
క. అనుటయొ	3	338	కా. ఓరీరాజుకు 2-147	3	246
సీ. గీ. తత్తరముననాపాశన	3	164	చ. ధనదునిపువ్వుకంబునకు	2	90
తే. తల్లియునుదండ్రీ	3	146	సీ. పా. చల్లవారుణజటా 1-8	3	68

చాటువులు

ఆ. ప.	ఆ. ప.
అయ్యలరాజు రామభద్రుడు:—	క. ఇష్టానుభవీష్టములు 3 233
రాజునోజా 3 41	పొట్టూరిగోపన:—
ఆంధ్రకవితాపితామహుడు:—	క. అన్నలుండురూపమున 3 224
క. చేపట్టినపు 3 230	ప్రాధకవిమల్లన:—
మ. సమరక్షోణినిగృష్టరాయల 1 68	క. గుడియన్నసృజిత 2 372
ఎడవల్లిపర్వతన్న:—	బడబాసలభట్టు:—
క. అంగజనంహరుండగు 2 377	క. బడబాసలభట్టారకు 2 374
మ. రణరంగంబునసీకితాసి 3 83	మేధావిభట్టు:—
ఏలూరిశేషమంత్రి:—	క. సాగుపపెదరిమ్మ 2 371
చ. మునుపాకకేలరావజుండు 2 375	రంగరాజులింగయ:—
కందుకూరికుద్రయ:—	క. రవిశోభితామమయమై 2 385
చ. వెలగటపెల్లయంచు 5 114	రాచపూడి వెంకటయ్య:—
గౌరరాజు:—	క. వ్యాయామజనిత 3 236
ఉ. ప్రాకటదర్శులై 3 158	రావిపాటిలిప్పరాజు:—
తెనాలిరామలింగము:—	మ. సరిచేనైరిపుడేల 3 60
క. చిన్నన్నద్విపదకెఱుంగును 3 225	నెల్లూరితిరుమలయ్య:—
క. బసవనకుంబుట్టినప్పడె 2 379	చ. హయమదిసీతహిత 2 376
నందిలిమ్మన:—	వేములవాడభీమకవి:—
క. ఇప్పటిదాతలసరిగా 3 222	చ. గరళపుముద్దలహా 3 77
కా. రాయగ్రామజిక్ష్ణురాయ 1 69	ఉ. చక్కదనంబుదీవి 2 373
పలకలూరిగోపన:—	చ. వినరుహగర్భ 3 91
ఆ. గోలొండమలక 3 231	హళేశక్తిభాస్కరుండు:—
పింగళరామరాజు:—	క. అప్పలిడునతండు 3 223
ఉ. పింగళియేకచక్రపురి 2 378	మరియొకచాటువు కవిపేరులేదు:—
పెద్దిరాజురామరాజు:—	క. ఇక్కలియంగళత్తులలో 3 234
క. ఇష్టహిలోమహనీయ 3 232	

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామికృష్ణులు అండ్ సన్స్ వారి
వావిళ్ల ప్రెస్సున ముద్రితము.—1951.

శుద్ధ చ త్ర ము

పు పం తప్ప	ఒప్ప
2 23 జీరాలున	జీరాలున
5 4 లగ్నించ	లగ్నించ
6 12 అంధృశబ్ద	అంధృశబ్ద
7 11 బులనని	బులనని
„ 17 నైస	నైన
13 5 తార్క్షి	తార్క్షి
14 19 చ్చందాబును	చ్ఛందంబను
16 13 దీవి	దీవి
17 12 శార్ద	శార్ద
„ 24 మధురతాశబ్దమునకు జూపిన	
యనోజ్ఞాక అవసరము.	
19 28 కర్షణము	కర్షణము
„ 29 సధికపదము	సమాప్త పున
రాత్రామ-క పదము మఱి సమాప్త పున	
రాత్రామము	
24 11 మహి(ని)	మహి
35 4 ఆచః	ఆచః
53 33 ధాత్వా	ధాత్వా
66 8 ప్రో=స్యక	ప్రో=స్యక
86 5 దొమ్మకూటు	దొమ్మకూటు
104 6 సదలచ	సదలచ
128 14 వశులయ్యె	వశులయ్యె
130 20 దుగ్ధజురాది	దుగ్ధజురాది
135 26 పవితానం	పవితానం
138 7 2నాక	నాక
167 18 సువంతను	సువంతను
„ 31 మా. మా. 4-50. కాని	
అని మొదలుగాగల సీపంక్తి 1 నుఖ్య	
పుటోనోటుప తరువాత ను:దదగినది.	
177 2 చేయున	చేయున
„ 9 దివిజురా	దివిజురా
188 6 రగణము	రగగణము (చం.గ.)
„ 12 నదము	నగము (మా. గ.)
197 25 క్షితిసురల	క్షితిసురల

పు పం తప్ప	ఒప్ప
20 15 2బ్రస్తురింప	2బ్రస్తురింప
(బ్రస్తురింప గీటుక్రింద నుండవగు)	
203 9 లెన్నని	లెన్నని
223 12 గంబరున్	గంబరున్
232 16 బమరుఁ	బమరుఁ
„ „ శ్ర మొప్పుమిఱునజ-	
శ్ర మొప్పుమిఱు నజ-	
235 14 భజనన్న	భజనన్న
236 31 నంది	నంద
240 25 ధృతప	ధృతప
246 28 రెలమిన్	రెలమి
„ 29 వజుఁగాఁ	
న్నజుఁగాఁ	
250 12 స్పంకరనంది	స్పంకరనంద
259 7 బరముఁ	బరముఁ
260 20 నననద్వయ	నననత్రయ
261 18 స్వరోస్తర	స్వరోస్తర
262 14 గాకనుత్సా	గాకయుత్సా
266 24 మండితవోర	మండితవోర
268 21 వల్లనాహ్వయ	వల్లనాభిధ
269 12 సాన్ధలి	సాన్ధలి
ఈతక్రమికలగూనుచియతిచిన్నముల	
పాదాంతమాచకములుగా గ్రహింపవలెను.	
272 21 మిగురు యమిఁ	(ఈపాద
మున కథయ్యుచిలోమాసిన “ఈచరణమున	
21 మాత్రలున్నవి” అన్నది అక్కరలేదు	
277 1 అప్పకవీయము చతుర్థాశ్వాసము	
278 ఎత్తుగీతి శుద్ధరూపము:—	
సురనాధుమిఁదఁసూరు,లిరుపురురెంట	
విరలి; ధరణిబ్రాసంబుదనరు,హరియెత్తు	
గీతియందు	
278 1 చతుర్థాశ్వాసము అప్పకవీయము	
278 21 గృకులఁ	గృకులఁ
284 3 ఇలతో నెనబదినా...లగుఁ	
ఇలలో నెనబదినా...లగుం	

